

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

Fakulta aplikovaných jazykov

Radoslav Štefančík – Irina Dulebová

Jazyk a politika.

Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti

Vydavateľstvo EKONÓM

2017

Radoslav Štefančík – Irina Dulebová

Jazyk a politika.

Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti

Vydavateľstvo EKONÓM

2017

Recenzenti:

doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.

Mgr. Nina Cingerová, PhD.

Vydal: Vydavateľstvo EKONÓM, Bratislava 2017

Táto monografia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA
1/0347/15 *Parlamentný jazyk v koncepte štiepných línií.*

ISBN 978-80-225-4414-6

Obsah

1. Úvod	7
1.1 Ciel' a štruktúra publikácie	7
1.2 Metodológia a stav doterajšieho výskumu na Slovensku	9
2. Jazyk a politika	13
2.1 Oblasti politického jazyka	14
2.2 Politický jazyk v troch dimenziách pojmu politika	18
2.3 Politický slovník	22
2.4 Funkcie politického jazyka	27
2.5 Politická komunikácia pod vplyvom internetu	31
2.6 Jazyk a parlament	33
2.7 Jazyk a volebná kampaň	34
3. Politický diskurz	39
3.1 O pojme <i>diskurz</i>	40
3.2 Diskurzna analýza	43
3.3 Lingvistické, semiotické, sociálne a komunikačné aspekty diskurzu	44
3.4 Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu	46
3.5 Smery výskumu politického diskurzu	49
3.6 Politický diskurz ako objekt interdisciplinárnych výskumov	51
3.7 Sekuritizácia z pohľadu diskurznej analýzy a politickej lingvistiky	53
3.7.1 Základne pojmy teórie sekuritizácie	56
3.7.2 Ohrozené entity (referenčné objekty)	58
3.7.3 Sekuritizácia z pohľadu diskurznej analýzy	59
3.7.4 Sekuritizácia ako potenciálny predmet výskumu politickej lingvistiky	62
3.7.5 Súčasný prístup k výskumu problematiky	63
4. Politická lingvistika ako nový vedecký smer	65
4.1 Vývoj politickej lingvistiky v 20. storočí	65
4.2 Formovanie politickej lingvistiky v prvej polovici 20. storočia	67
4.3 Politická lingvistika 60. – 80. rokov 20. storočia	68
4.4 Súčasná etapa vývoja politickej lingvistiky	69

4.5	Metódy analýzy diskurzu v súčasnej lingvistik	70
4.6	Osobitosti politickej lingvistiky podľa regiónov	72
4.7	Podoby súčasnej českej a slovenskej politickej lingvistiky	74
4.8	Smerovanie politolingvistických výskumov vo východnej Európe	86
5.	Konfliktné línie v straníckom systéme Slovenska	89
5.1	Teoretické vymedzenie konceptu štiepných línií	89
5.2	Konfliktné línie v procese transformácie režimu na Slovensku	91
5.3	Konfliktné línie do roku 1998	94
5.4	Novela volebného zákona z roku 1998	100
5.5	Súčasn	105
5.6	Konfliktné línie v ére nových politických subjektov	121
6.	Jazyk politiky v konfliktn	125
6.1	Jazyk konfliktných línií pred rokom 1998	125
6.2	Jazyk súčasných konfliktných línií	146
7.	Záver	163
8.	Literatúra	168
9.	Zoznam tabuliek a grafov	189
10.	Zoznam skratiek	190
11.	O autoroch	191
12.	Summary	192

1. Úvod

V ostatných rokoch sledujeme v rámci filologických bádání prehlbovanie vedeckého záujmu o výskum vzťahu jazyka a politiky, čo je logicky podmienené tým, že jazyk predstavuje bazálny nástroj na dosiahnutie a udržanie moci. Slúži na mobilizáciu voličov pred voľbami, na budovanie vlastného imidžu počas celého volebného obdobia, na komunikáciu obsahových posolstiev, presvedčanie, prípadne na slovné napádanie politických súperov. Politici musia zvažovať svoje komunikačné stratégie, musia sa rozhodnúť, aké slová zvolia v rozličných situáciách. Prejav straníckeho predsedu pred študentmi stredných škôl sa bude odlišovať od prejavu v domove dôchodcov v rámci volebnej kampane, prípadne pred členmi vlastnej strany na straníckom mítingu.

Charakter zvolenej komunikačnej stratégie nezávisí len od momentálnej pozície politika. Politický jazyk sa mení aj v závislosti od aktuálnej doby a tém, ktoré musí spoločnosť riešiť. Iný jazyk používajú politici v mierových podmienkach, iný počas konfliktov. Iné spôsoby komunikácie budú preferovať pri artikulácii stanovísk k dôležitým témam, iné výrazové prostriedky budú dominovať pri štruktúrovaní marginálnych tém.

Je preto úplne prirodzené, že jazykom ako objektom svojho výskumu sa zaoberajú tak politológovia, ako aj jazykovedci. Komunikačno-pragmatický obrat v jazykovede pred takmer polstoročím umožnil rozšíriť a prehĺbiť výskumy orientované na analýzu interakcie jazyka a politiky. Jazykovedcov zaujíma jazyk totalitných režimov, tak klérofašistického, ako aj komunistického, hovorený i písaný jazyk verbálnej interakcie v parlamente, zahŕňajúcej prejavy a reakcie na prejavy (faktické poznámky), texty legislatívneho procesu, slovník politických inštitúcií, prípadne jazyk, ktorí ministerskí úradníci používajú v rámci internej komunikácie. Jazykovedcov zaujímajú aj lexikálne osobitosti jazyka ideológie, programov politických strán, typické predvolebné heslá, prejavy, prípadne novoročné príhovory hláv štátov (Innerwinkler 1998).

1.1 Cieľ a štruktúra publikácie

Predložená publikácia má ambíciu prispieť k interdisciplinárnemu výskumu politického jazyka, ktorý tvorí hlavný objekt výskumu politolin-

gvistiky. Politolingvistika patrí, a to nielen na Slovensku, k pomerne mladým (Niehr 2013), ale rýchlo sa rozvíjajúcim vedeckým subdisciplínam jazykovedy (Dulebová 2011). Jej hlavným cieľom, definovaným už v roku 1996 nemeckým germanistom Arminom Burkhardtom (1966), je výskum politického jazyka, politického jazyka médií a jazyka v politike (Niehr 2013).

Cieľom autorov tejto publikácie bolo zistiť, ako na Slovensku ovplyvňovali politickú komunikáciu závažné celospoločenské témy v období od vzniku republiky až po súčasnosť. Chceme prispieť k poznaniu toho, ako sa konfliktné línie determinujúce formovanie stranického systému v Slovenskej republike od jej vzniku prejavili v politickom jazyku straníckej elity. V publikácii tak mapujeme dve desaťročia vývoja politickej komunikácie systémových politických strán. Zároveň testujeme, ako sa dá prostredníctvom výskumu politickej komunikácie pozorovať evolúcia konfliktných línií. Vychádzame totiž z hypotézy, že každá dominantná konfliktná línia formujúca stranický systém disponovala charakteristickým jazykom, ktorý sa na jednej strane buď prestal používať, a to pomerne rýchlo po tom, ako príslušná konfliktná línia stratila na intenzite alebo prestala byť relevantná, prípadne sa v politickej komunikácii objavuje dodnes, a to vtedy, ak konfliktná línia naďalej pretrváva. Intenzita existujúcich konfliktných línií totiž nebola (prípadne nie je) rovnaká. Ich intenzita záležala od miery, s akou v spoločnosti konkrétna téma rezonovala, čo sa následne prejavilo aj v používaní výrazov typických pre konkrétnu konfliktnú líniu.

Sekundárny cieľ tejto publikácie je zaplnenie pomerne výraznej medzery v skúmaní politickej komunikácie na Slovensku. Výsledky výskumu predstavené v tejto publikácii demonštrujú, aké formy politického jazyka využívala od systémovej zmeny v roku 1989 až po súčasnosť politická elita na pôde parlamentu. Sústreďuje sa na postupný prerod politického jazyka ovplyvneného bezprostrednou skúsenosťou s komunistickou propagandou na demokratický jazyk súčasnej doby, pričom sa predpokladá, že tomuto procesu predchádzal nástup nových, dovtedy nepoznaných spoločensko-politických fenoménov.

Vzhľadom na skúsenosť s režimom komunistickej strany tak analyzujeme významové modifikácie politických pojmov v priebehu dvadsiatich rokov a kladieme si otázku, či sa v priebehu času úplne prestali používať výrazy z obdobia nedemokratického režimu, prípadne, či nadobudli úplne nový význam. V publikácii rovnako odpovieme na otázku, aké jazykové výrazy boli originálne v jednotlivých štádiách transformácie režimu. Politika totiž v každom vývojovom štádiu produkuje svoju vlastnú terminológiu, ktorá je niekedy aktuálna len v priebehu krátkeho obdobia,

prípadne v dvoch odlišných obdobiach nesie úplne iný význam. V tejto súvislosti autorov predloženej publikácie zaujímala identifikácia identity, pôvodu a kontextu práve tých výrazov, ktoré vyprodukovala konkrétna politická doba, prípadne konkrétny politik, novinár, komentátor alebo politológ. Vychádzame totiž z predpokladu, že niektoré čisto politické termíny, nesúce v sebe pozitívnu alebo negatívnu konotáciu, si napokon osvojila aj veda o politike (príkladom je napríklad novotvar „mečiarizmus“).

Vzhľadom na to, že našou snahou bolo okrem predstavenia výsledkov zrealizovaného výskumu prispieť k etablovaniu politickej lingvistiky na slovenskej akademickej pôde, venujeme sa na pomerne širokom priestore aj otázkam politického diskurzu ako objektu záujmu politolingvistov, ako aj samotnému predstaveniu politickej lingvistiky ako nového vedeckého smeru.

Na dosiahnutie uvedených cieľov je publikácia rozdelená do piatich hlavných častí. V prvej predstavujeme súvislosti medzi politikou a jazykom. Jazyk sa vníma ako hlavný nástroj politickej komunikácie, bez ktorého by politika prakticky nemohla existovať. Nasledujú kapitoly vysvetľujúce pojem *politický diskurz* a znázorňujúce evolúciu a objekt výskumu politickej lingvistiky. V ďalšej kapitole je predstavený sociologicko-politológický koncept štiepných, resp. konfliktných línií. Náplňou záverečných kapitol je predstavenie empirického výskumu formou obsahovej a sémantickej analýzy vybraných politických textov, v prvom rade stenografických prepisov parlamentných prejavov, ktoré odzneli v časovom období od počiatkov formovania parlamentnej demokracie až po súčasnosť. Výskumný korpus však tvoria aj výroky predstaviteľov politických strán publikované na sociálnych sieťach, prípadne do výskumnému materiálu sme zahrnuli aj programové dokumenty jednotlivých politických strán.

1.2 Metodológia a stav doterajšieho výskumu na Slovensku

Predložená publikácia predstavuje politolingvistickú analýzu excerpovaného materiálu slovenského politického diskurzu, zameranú na používanie rôznych lexikálnych jazykových prostriedkov. Pozornosť venujeme analýze spoločných tendencií a rozdielov v spôsobe a zámere používania týchto prostriedkov, ide teda o komunikatívne orientovaný výskum, sústred'ujúci sa na konfrontačné verbálne prejavy, na základe ktorých sa dajú detegovať rôzne konfliktné línie. Pri výklade jednotlivých paralelných javov sa usilujeme mať vždy na zreteli osobitosti národného komunika-

tívneho vedomia, ktoré možno chápať ako „celkovú sumu vedomostí, poznatkov, skúseností a princípov, zabezpečujúcich komplexnosť komunikatívnej aktivity človeka s človekom (Dudok 2007).

Keďže politická lingvistiká ako disciplína nachádzajúca sa na pomedzí lingvistiky a politológie (Burkhardt 1996; Zavrl 2016) je na Slovensku zatiaľ len vo svojich začiatkoch, v teoretickej časti tvoria základný zdroj literatúry najmä pôvodné práce autorov z krajín západnej Európy, ako aj amerického kontinentu a Ruska, teda zo štátov s dlhoročnou skúsenosťou s výskumom politickej komunikácie.

Empirický výskum je zameraný na vyhodnotenie stenografických prepisov prejavov poslancov Slovenskej národnej rady a Národnej rady Slovenskej republiky. Vzhľadom na obrovský objem dát neprešli analýzou všetky parlamentné prejavy, ale v prvom rade tie, pri ktorých dochádzalo k výrazným názorovým stretom medzi členmi parlamentu, resp. medzi parlamentnými politickými stranami. Na základe doteraz uskutočneného politologického poznania je totiž možné identifikovať, ktoré konfliktné témy ovplyvňovali vývoj stranického systému na Slovensku. Tieto formovali konfliktnú štruktúru spoločnosti, v ktorej sa po roku 1989 vytvorili štyri primárne konfliktné línie: komunizmus vs. antikomunizmus, separatizmus vs. secesionizmus, orientácia na Východ vs. orientácia na Západ a socioekonomická konfliktná línia. Okrem primárnych konfliktných línií je možné ďalej identifikovať aj sekundárne línie: štát vs. cirkev, eurooptimizmus vs. euroskepticizmus, centrum vs. periféria, prípadne najnovšie otvorenosť vs. uzavretosť a systém vs. antisystém. Na základe tohto poznania sme z množstva parlamentných prejavov vybrali práve tie, ktoré názorovo rozdeľovali nielen politikov, ale v konečnom dôsledku aj celú spoločnosť. Ide o parlamentné schôdze, na ktorých sa prerokovávali okrem iného aj deklarácia o zvrchovanosti Slovenska, ústava SR, ekonomické reformy, štátne rozpočty, výhrada vo svedomí, zákon o postavení menších, tradičná rodina, justičné reformy, dekriminalizácia omamných látok, práva sexuálnych menších, vstup SR do medzinárodných organizácií, vyslovovanie dôvery, resp. nedôvery predsedovi vlády, prípadne jeho ministrom, zrušenie amnestií Vladimíra Mečiara a celý rad ďalších tém s vplyvom na formovanie verejnej diskusie. Na tejto úrovni tak dôjde k vhodnému sklbeniu poznatkov a metodologických postupov politológie na jednej strane a lingvistiky na strane druhej.

Z definovania cieľov autorov publikácie je zrejmé, že uskutočnený vedecký zámer mal interdisciplinárny charakter, pretože spojil oblasti politológie a lingvistiky. Z pohľadu na stav doterajšieho výskumu v podmienkach slovenskej vedy vyplýva, že zatiaľ existujú len difúzne in-

terdisciplinárne pokusy o zahrnutie skúmanej témy do vedeckého diskurzu, ale ucelený interdisciplinárny prístup ku skúmaniu politického diskurzu na Slovensku zatiaľ chýba.

Pri excerpácii vedeckých prác slovenských autorov prichádzame k zisteniu, že sa téme politickej komunikácie venujú buď lingvisti, alebo politológovia, prípadne odborníci na masovú komunikáciu. Vzhľadom na to, že vývoj politickej lingvistiky v slovenskej vede predstavujeme v osobitnej časti tejto publikácie na pomerne rozsiahlom priestore, obmedzíme sa v úvode len na zdôraznenie niektorých doterajších výskumov.

Z jazykovedného prostredia skúmajú politický jazyk napríklad slovačky O. Orgoňová a A. Bohunická z FF UK v Bratislave, ktoré vo svojej stati *Obsahové, pragmatické a jazykové východiská recepcie súčasného politického diskurzu na Slovensku* poukazujú na aktuálny trend kladenia dôrazu na presvedčovací prejav, s cieľom zvýšiť konkurencieschopnosť v situácii, ktorú determinuje názorová pluralita a uvoľnenie inštitucionálnych konvencií. Mnohoaspektovosť fenoménu diskurzu zdôrazňujú O. Orgoňová a J. Dolník. Obaja autori konštatujú, že ide o „multidimenzionálny jav zahŕňajúci nielen lingvistický aspekt, ale tiež napríklad sociálny, psychologický, kognitivistický, semiotický, kulturologický a iné aspekty (Orgoňová, Dolník 2010). Niektoré práce na tému vzťahu jazyka a politiky vyšli na Slovensku aj od M. Macha, P. Baláža, E. Molnárovej, J. Sipka, P. Adamku, N. Cingerovej, N. Mertovej M. Kášovej alebo M. Blaha. M. Tkáčová rozpracúva politolingvistický koncept, pričom sa opiera najmä o literatúru z nemecky hovoriaceho prostredia. Autorka sama zdôrazňuje, že samotný pojem *Politolinguistik* zatiaľ nebol dostatočne definovaný a jedným z prvých autorov z tohto prostredia bol Armin Burkhardt (1996, 2003). Práve o výstupy tohto nemeckého autora sa opierame aj my pri predstavovaní teoretických a metodologických východísk nášho výskumu. Burkhardt (1996) totiž, podobne ako my, predpokladá, že politická lingvistika sa zaoberá najmä výskumom politického jazyka, politickým jazykom médií, ako aj jazykom politiky a jazykom politikov.

Aj v prostredí politologického výskumu síce možno detegovať záujem o jazyk a politickú komunikáciu, ten je však orientovaný úplne iným smerom, ako záujem autorov tejto publikácie. Napríklad Marcela Gbúrová (2009) prichádza so svojou monografiou *Jazyk v politike – politika v jazyku*, ale jej práca je orientovaná predovšetkým na výskum uzákoňovania slovenčiny ako spisovaného jazyka, a nie na politické štýly a jazykové prostriedky súčasnej politickej komunikácie. Práce mladej politologičky z Trnavy Viery Žúborovej (2010, 2011) sa skôr venujú volebnej kampani ako celku, bez ambície o výskum jazykovej roviny komunikácie.

Dôležité v tejto súvislosti je poukázať aj na oba ročníky medzinárodnej vedeckej konferencie, ktoré sa konali na pôde Ekonomickej univerzity v Bratislave v júni 2016 a v júni 2017 pod názvom Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie (Štefančík 2016b). Organizátorom konferencie boli okrem Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave aj Ústav politických vied SAV a Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV. Za prítomnosti popredných slovenských politolingvistov, ale rovnako politológov a jazykovedcov, boli na konferencii predstavené aktuálne trendy vo výskume vzťahu medzi jazykom a politikou. Naplnenou ambíciou konferencie teda bolo predstaviť interdisciplinárny prístup k výskumu jazyka a politiky.

Sumárne možno konštatovať, že na tému politický jazyk v koncepte konfliktných línií ešte na Slovensku doteraz nevyšla kompletná vedecká monografia. Jednotlivé články, ktoré spadajú do objektu záujmu politickej lingvistiky a využívajú aj spoločenskovedné koncepty, sú uverejnené skôr vo vedeckých časopisoch alebo v konferenčných zborníkoch, ale systematický pohľad na túto tému zatiaľ v slovenskej vedeckej komunite predstavený nebol.

Predloženou monografiou sa snažíme túto medzeru vo vedeckom bádání na Slovensku zaplniť. Monografia je zostavená tak, že predstavuje výsledky nášho niekoľkoročného výskumu, ktoré už čiastočne odznali ako referáty na domácich alebo zahraničných vedeckých konferenciách a (predovšetkým v teoretickej časti) boli čiastočne publikované v osobitných statiach uverejnených vo vedeckých domácich a zahraničných časopisoch alebo v konferenčných a nekonferenčných zborníkoch, resp. v kolektívnych prácach, uvedených v zozname použitej literatúry. V tejto monografii ich publikujeme oproti pôvodným vydaniám v doplnenej, aktualizovanej a podstatne rozšírenej verzii. Ide tak nielen o našu analytickú, ale aj sumarizačnú a systematizačnú snahu predložiť odbornej verejnosti výsledky niekoľkoročných politolingvistických bádání, patriacich medzi prioritné témy nášho výskumu.

Veríme, že naša monografia sa môže stať podnetným metodologickým a teoretickým východiskom pre podobne zamerané výskumy slovenských bádateľov v oblasti (či už explicitne, ale aj implicitne pojatej) politickej lingvistiky. Perspektívny praktický prínos nášho výskumu vidíme okrem iného aj v didaktickej rovine. Publikáciu možno využiť vo vyučovaní filologických, politologických a masmediálnych disciplín, pri cibrení správnych návykov čítania a interpretácie politických prejavov, masmediálnych textov, komentárov a internetových diskusií, teda v rámci profesijnej prípravy nielen budúcich filológov, ale aj študentov politológie, sociológie alebo masmediálnej komunikácie.

2. Jazyk a politika

Jazykovedci stále polemizujú o tom, čo presne znamená politický jazyk. Jedno je však isté, politika a jazyk sú odjakživa bezprostredne spojené. Podľa Jörnga Kiliana (1997: 2) je jazyk „najdôležitejším nástrojom politického konania, a to bez ohľadu na historické obdobie alebo formu vlády“. Politik ako konajúci aktér čelí pred každým svojim verejným výstupom dileme, aké výrazové prostriedky použije, ako pomenuje určité skutočnosti (Girnth 2002).

Jazyk predstavuje centrálny spájací prvok medzi politickou elitou a spoločnosťou. Na to upozorňoval už grécky filozof Aristoteles (2012), ktorý vo svojom spise *Politika* uverejnil prvé úvahy o vzťahu medzi politikou a jazykom a o úlohe jazyka v politike. Pre Aristotela bol jazyk dôležitým predpokladom pre uskutočňovanie politiky. Jazyk bol dôkazom, že ľudia náležia k spoločnosti a práve jazykom sa odlišujú od iných živých bytostí.

Moderný vzťah medzi jazykom a politikou existuje v rôznych formách, vyskytuje sa vo forme rozličných žánrov. Príprava verejných prejavov, písaných textov, diskusie medzi straníckymi kolegami alebo medzi politickými rivalmi patria medzi hlavné činnosti každého politika. Naopak, politici, ktorí nemajú dostatočnú komunikačnú zručnosť, ktorí nevystupujú v médiách, aby prezentovali svoje politické názory, sú vystavovaní kritike až posmechu pre svoju nečinnosť. Jazyk je tak nevyhnutným predpokladom na úspešnú politickú kariéru. Podľa názoru Josefa Kleina (2010: 8) „politickí aktéri využívajú jazyk na verejnosti ako nástroj vykonávania moci alebo ako prostriedok na legitimáciu svojho mocenského nároku, a to tým, že vytvárajú inštitucionálne špecifické texty a prejavy, vedú politické diskusie a vlastné vystúpenia prezentujú prostredníctvom médií a pri všetkých možných príležitostiach využívajú na prezentovanie svojho názoru rôzne pojmy, argumenty, slogany a apely“. Jazyk tak nie je len nástrojom politiky, „je prvou podmienkou jej existencie“ (Grünert 1974: 1).

Na základe jazyka je možné odhaliť ideologickú a programovú orientáciu politikov. Prostredníctvom jazyka sú mobilizovaní stranícki prívrženci, presvedčovaní nerozhodnutí voliči a napádaní politickí rivali. Jazykom sa sprostredkujú rôzne obsahy, prezentujú osobnosti, hája politické posolstvá a spochybňujú názory opozične naladených politikov. Jazykom sa sprostredkúva pravda, ale rovnako je možné ním manipulovať.

Jazykom možno moc získať, vykonávať ju, udržiavať a aj kontrolovať (Grünert 1974).

Pod pojmom politický jazyk by sme nemali rozumieť iba jazyk vykonávania moci, volebnej kampane, televíznych duelov alebo prejavov na straníckych stretnutiach, ale rovnako aj jazyk právnych predpisov alebo jazyk slúžiaci na komunikáciu medzi pracovníkmi verejnej správy alebo medzi diplomatmi. Politický jazyk často používajú v médiách, a to nielen politici, ale aj redaktori a moderátori politického spravodajstva. Avšak politickým jazykom narábajú nielen politici a novinári, ale rovnako aj politicky aktívni, či pasívni občania. V médiách všetkých typov sa hovorí o politike; čitatelia, poslucháči či diváci získavajú informácie o politike, a na internete často na získané informácie alebo prezentované komentáre reagujú, pretože v demokracii politická komunikácia nie je jednosmerná, ale sa zakladá na spätnej väzbe.

2.1 Oblasti politického jazyka

Jazyk a politika sú odjakživa pevne prepojené (Niehr 2014), jazyk sa niekedy považuje za dôležitejší mocenský nástroj, ako ktorýkoľvek iný. Bez jazyka totiž nie je možné vykonávať politiku (Kášová 2016). Používajú ho kovaní demokrati, ale je aj súčasťou mocenskej výbavy každého diktátora. Jazyk sa vo vzťahu k politike nechápe len ako nástroj politickej komunikácie, prípadne propagandy, ale vystupuje tiež ako objekt politiky (Gbúrová 2009). Nielen v slovenských dejinách sa hojne vyskytovali rôzne zápasy o charakter a podobu spisovného jazyka. Jazyk sa totiž považuje za súčasť národnej identity a povedomia, je jeden z hlavných znakov moderných európskych národov.

V tejto publikácii však na jazyk nazeráme v prvom rade ako na nástroj komunikácie medzi politickými aktérmi, medzi aktérmi politiky a občanmi, rovnako ako na nástroj diskusie o politike medzi občanmi a v konečnom dôsledku samozrejme aj ako na objekt nášho vedeckého záujmu. Politickú komunikáciu totiž možno podľa nemeckého autora Armina Burkhardta (2003) vnímať tak v užšom, ako aj širšom význame. V tom užšom význame sa ňou označuje na jednej strane verbálna interakcia politických funkcionárov buď v rámci politických orgánov štátu alebo v rámci politických strán, alebo na strane druhej medzi politikmi a občanmi. Ako politickú komunikáciu je však možné chápať aj každú verbálnu interakciu, v centre pozornosti ktorej sú politické témy. To znamená, že pod tento pojem spadá nielen komunikácia politických aktérov, ale aj verejnosti, ktorá sa zaoberá politickými témami.

Vzhľadom na to, že politika je oblasť mimoriadne obsiahla, vzťah medzi jazykom a politikou existuje v rozličných formách, vyskytuje sa vo viacerých žánroch (Dulebová 2011, 2012, 2013). Politický jazyk je prítomný vo verejných prejavoch, v napísaných textoch, v diskusiách s vlastnými spolustránikmi, ako aj s politickými oponentmi, preto je charakteristickým znakom každého aktéra politiky (Mocanu 2011).

Jeden zo zakladateľov nemeckej politickej lingvistiky Armin Burkhardt (1996) rozlišuje niekoľko oblastí politického jazyka. Je pritom zjavné, že Burkhardt nevníma politický jazyk iba ako jazyk aktérov politiky alebo médií, ale zahŕňa medzi jeho používateľov aj bežného človeka, ktorého vzťah k politike je vyjadrený napríklad účasťou na voľbách, ľudovom hlasovaní, aktívnou diskusiou na sociálnych sieťach, na internetových portáloch médií, či len súkromnou diskusiou o politických témach. Aj súkromná diskusia o politike totiž predpokladá, že človek sa nevyhne používaniu výrazov, ktoré sú typické v prvom rade práve pre oblasť politiky.

Prvou oblasťou politického jazyka je pre Burkhardta (1996) *hovorenie o politike*. Tento termín zahŕňa súkromnú až polooficiálnu komunikáciu a diskusie o politike súkromných osôb. Predpokladá sa totiž, že aj súkromná komunikácia obsahuje špecifické termíny, ktoré sú charakteristické len pre oblasť politiky. Ide najmä o termíny, ktorými sa pomenúvajú politické inštitúcie (vláda, parlament, strany), prípadne sa do komunikácie dostanú metafory s pôvodom v rôznych politických škandáloch so zámerom preniesene pomenovať určitý jav („svet kešu“ – podľa autora obdobie, kedy sa nepoužívali platobné karty alebo internetbanking – hoci reálne už dávno existovali, pôvodný autor minister vnútra a podpredseda vlády Robert Kaliňák, prípadne „pol na pol“ – metafora pre čiastočne nelegálne financovanie straníckych aktivít, pôvodný autor predsedu strany Sieť Radoslav Procházka).

Politický jazyk médií používajú prevažne žurnalisti. Ako príklady môžu byť uvedené publikované texty v tlači. Občan podľa Burkhardta na rozdiel od hovorenia o politike, na tejto úrovni politicky participuje, hoci skôr pasívnou formou. Lenže Burkhardt toto členenie predstavil v roku 1996, pričom až v nasledujúcich dvoch desaťročiach došlo k výraznému posunu aj v politickej komunikácii, a to najmä vďaka internetu a sociálnym sieťam. Média sú síce aj naďalej považované za dôležitý zdroj informácií, aj keď v súčasnosti už nie jediný. Internet spôsobil v politickej komunikácii revolúciu. Nielenže umožnil bezprostredne reagovať na zverejnené informácie rôznymi formami diskusných fór, ale umožnil každému jednotlivcovi s prístupom na internet vystupovať ako producent správy. A to či už písanou formou, napríklad formou blogu (Stradio-

tová 2012), audiovizuálnou formou, t. j. zverejnením svojej nahrávky v niektorej databáze videí (napr. youtube), alebo krátkou poznámkou či komentárom zverejneným na sociálnej sieti. Internet spôsobil v politickej komunikácii revolučnú zmenu aj v tom zmysle, že práve vďaka nemu sa medzi ľuďmi začali oveľa účinnejšie šíriť rozličné vedomé či nevedomé klamstvá, nezmysly, polopравdy, dezinformácie, resp. hoaxy¹.

Prostredníctvom médií sa politickým jazykom okrem žurnalistov vjadrujú aj publicisti. Ide o osobitnú kategóriu producentov osobných (objektívnych i subjektívnych) názorov na rozličné aspekty domácej i zahraničnej politiky. V minulosti boli publicisti osobitnou kategóriou mediálnych pracovníkov, vďaka ponuke, ktorú, okrem iného, poskytuje aj internet, sa ich rady rozrástli o osoby rozličného vzdelania, od žurnalistov, politológov, sociológov, historikov po autorov s rôznym technickým vzdelaním, prípadne bez univerzitného vzdelania. Pre médiá je ich vzdelanie prakticky bez významu, dôležité je, aby mali vysokú čítanosť. Práve publicisti sú často autormi špecifických výrazov, ktoré sa môžu stať súčasťou vedeckej komunikácie a po čase dokonca strácajú svoju hovorovú povahu a tým aj štylistickú príznakosť. Ako názorný príklad je možné uviesť termín „*mečiarizmus*“, ktorého autorom je slovenský publicista Marián Leško (1996). Na označenie rôznych defektných foriem demokracie (Merkel 1999) sa v prípade Slovenska do bežného jazyka práve prostredníctvom mediálnych výstupov publicistov dostali výrazy ako „*karpatská forma demokracie*“, „*oligarchická demokracia*“ (Radičová 2012), „*zdanlivá demokracia*“ (Štefančík 2016) alebo „*vekslácka demokracia*“ (Lenč 2016), aby podčiarkli nedostatky politického systému Slovenskej republiky, ktoré ho odlišujú od ukotvených demokracií v krajinách západnej Európy.

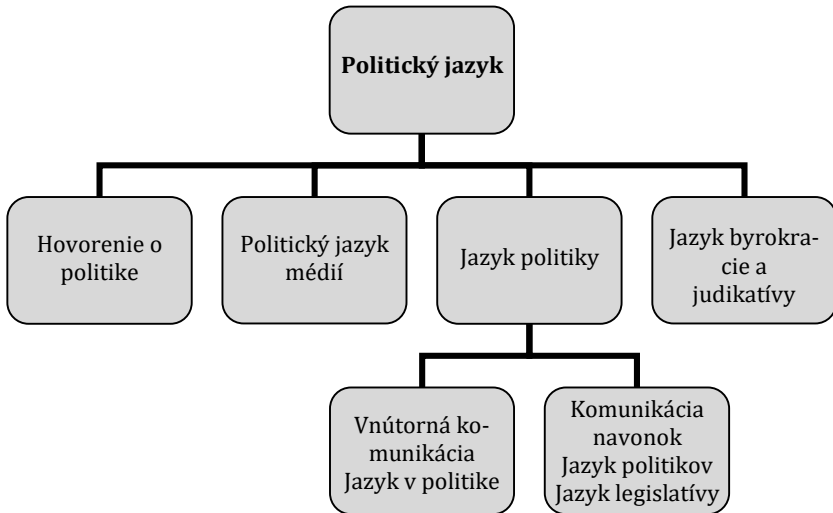
Tretou oblasťou politického jazyka je *jazyk politiky*. Na tejto úrovni už ako komunikátori vystupujú politici, hoci je dôležité rozlišovať, kto sú recipienti politických správ s politickým obsahom. Z tohto dôvodu Burkhardt (1996) rozlišuje medzi vnútornou komunikáciou, keď sú recipienti politických obsahov ďalší politici (napríklad na straníckych schôdzkach, na neverejných zasadnutiach parlamentných výborov alebo koalíčných rád vládnych politických strán) a komunikáciou navonok, v rámci ktorej

¹ Oliver Bendel (2016: 87) definuje hoax ako falošnú informáciu, ktorá sa objavuje v klasických printových (ako mediálna kačica) médiách alebo na internete a je rozširovaná ústne alebo písomne (predovšetkým cez internetové sociálne médiá), spravidla s negatívnym úmyslom autorov hoaxov (posielanie vírov, falošných až nezmyselných, ale na prvý pohľad uveriteľných správ).

politici adresujú svoje posolstvá verejnosti, či už prostredníctvom žurnalistov alebo priamo obyvateľom.

Vnútrotná komunikácia medzi aktérmi politiky sa dá podľa Burkhardta označiť ako *jazyk v politike*. Ako aktéri politiky sa však nedefinujú len politici, ale rovnako pracovníci v oblasti diplomacie. Charakteristickým znakom tejto úrovne politického jazyka je „rezortný slovník“ (Kercher 2011). Iné lexikálne jednotky totiž budú prevažovať u ministra zahraničných vecí, iné u ministra zdravotníctva alebo školstva. Táto oblasť politického jazyka sa tak vyznačuje vysokou mierou odbornosti.

Schéma 1: Oblasti politického jazyka

Zdroj: Schéma prebratá od Kercher 2011, inšpirované od Burkhardt 1996.

Druhú oblasť jazyka politiky – komunikáciu navonok, resp. s verejnosťou – je možné rozdeliť do dvoch ďalších úrovní: *jazyka politikov* a *jazyka legislatívy*. Zatiaľ čo jazyk politikov, podobne ako v prípade jazyka médií, je orientovaný smerom na občana ako na subjekt politického rozhodovania, v rámci jazyka politiky vystupuje občan ako objekt, ktorý sa musí riadiť podľa určitých právnych noriem (Kercher 2011). Rozdiel medzi oboma oblasťami jazyka je jednoducho identifikovateľný. Jazyk politikov smerom navonok je totiž primárne zameraný na presvedčanie občanov, voličskú mobilizáciu vlastných voličov, prípadne presvedčanie

nerozhodnutých alebo voličov konkurenčných straníckych subjektov. Presvedčanie sa pritom uskutočňuje bez ohľadu na momentálne priesotorové podmienky, t. j. či ide o vystupovanie politika v televíznej estráde, serióznej politickej diskusii, alebo na mítingu, politik má na zreteli v prvom rade jediný cieľ – presvedčiť o svojom politickom poslanstve a tým si získať dôveru u voličov. Charakter jazyka je však determinovaný politickými podmienkami. V totalitných a autoritárskych režimoch sa používa inak, realizujú sa iné lexikálne voľby. Takže zatiaľ čo v jednom type režimu hovoríme o volebnej kampani, v totalitnej forme vládnutia sa spravidla jedná o propagandu. Aj v demokratických režimoch však platí, že niektoré témy, resp. slová a výrazy, ktoré tieto témy sprostredkujú, sú vo verejnej diskusii tabu.

Poslednú, štvrtú oblasť politického jazyka tvorí *jazyk byrokracie* (vo význame úradníckeho aparátu) a *judikatívy*. Vo svojej podstate sa táto oblasť podobá jazyku legislatívy, dôležitým rozlišovacím znakom sú však komunikátori (nevolení úradníci alebo sudcovia), ako aj adresáti komunikácie. Zatiaľ čo v prípade jazyka legislatívy ide o bližšie nešpecifikované skupiny, ktoré sa majú riadiť určitými normami schválenými parlamentom, v prípade jazyka judikatívy sú adresátmi komunikácie konkrétni jednotlivci. Parlament totiž prijíma normy pre všetkých, zatiaľ čo sudcovia spravidla riešia osobitné prípady.

2.2 Politický jazyk v troch dimenziách pojmu politika

Keďže pojmom politika označujeme komplex rozličných ľudských konaní, bude v tejto časti textu najskôr vysvetlená jeho komplikovaná štruktúra. Politikou sa totiž označujú tri dimenzie: normatívna (v literatúre sa stretáme aj s termínom inštitucionálno-právna), obsahová a procesná. Hoci v slovenskom jazyku, podobne ako v jazyku nemeckom, maďarskom alebo poľskom sa všetky tri úrovne politiky označujú jedným slovom – politika – angličtina rozoznáva až tri slová: *polity*, *policy* a *politics* (Pelinka 2004; Biedermann 2006; Štefančík 2012). Každá úroveň politiky je charakteristická odlišnými znakmi, ku ktorým patrí aj jazyk. Každá z troch dimenzií politiky má z lingvistického pohľadu osobitné znaky. Na každej úrovni používajú politickí aktéri na dosiahnutie svojich cieľov osobitný jazyk. Skôr než budú vysvetlené jeho špecifiká, ozrejmime najskôr tri úrovne politiky.

Pojem *polity* označuje štrukturálnu, formálnu a normatívnu dimenziu politiky. Rozumie sa ňou rámec pre politické konanie. Tvorený je inštitúciami a normami. K inštitúciám patria organizácie, strany, štáty. Normy

existujú vo viacerých podobách: ústavy, zákony, medzinárodné dohody, nariadenia, smernice a iné typy predpisov. Tento rámec nie je nedotknuteľný, ale nemôže ho ktokoľvek a kedykoľvek meniť. V prípade zásadných zmien prijatých bez všeobecného konsenzu nasleduje spravídla vážny konflikt. Keďže sa týmto termínom označuje inštitucionálna úroveň, slovník politického jazyka je tvorený celým radom názvov rozličných inštitúcií a organizácií (prezident, vláda, parlament, Národná rada, Európska únia).

Polity netvorí výlučne formálne zásady. Patria sem aj nepísané pravidlá sociálnych interakcií, ktoré sú dlhodobo všeobecne akceptované väčšinou spoločnosti a spolu s písanými pravidlami tvoria politickú kultúru. K nestabilite dochádza zväčša v prípadoch, ak nevzniká postupne, ale sa náhle implementuje. Šance na prežitie takejto *polity* spravídla nie sú veľké (Našmacher 2004). Obdobie platnosti *polity* sa predlžuje, pokiaľ rešpektuje tradičné hodnoty spoločnosti. Preto sa pri porovnaní politických systémov jednotlivých štátov od seba odlišuje. Napriek tomu sa v niektorých politických systémoch vytvorili inštitúcie, ktoré sú akceptovateľné a dokonca slúžia pre iné štáty ako vzor novej ústavnej tradície, a to z toho dôvodu, že disponujú potenciálom stabilizovať demokraciu

Politický jazyk je na tejto úrovni politiky v porovnaní s ostatnými úrovňami najviac hodnotovo neutrálny a rovnako je najviac vzdialený jazyku bežnej komunikácie. Pri analýze politického jazyka na tejto úrovni sa pozornosť sústreďuje predovšetkým na normatívne dokumenty, ako ústava, zákony, štátne zmluvy alebo vládne nariadenia, ktoré sú z lingvistického pohľadu napísané formálnym jazykom. Pozornosť sa tiež sústreďuje na písanú komunikáciu medzi štátnymi inštitúciami, ktorá sa označuje aj ako úradnícky jazyk (Klein 1998). V tomto jazyku dominujú pojmy z oblasti práva a konkrétnych inštitúcií (Ebert 2010). Inú slovnú zásobu a terminológiu bude používať napríklad sociálny úrad, inú ministerstvo zdravotníctva alebo zahraničných vecí. Osobitné postavenie v politickej komunikácii má jazyk používaný v prostredí diplomacie. Z lingvistického hľadiska sú podstatné atribúty tohto jazyka identifikovateľné predovšetkým na úrovni štylistiky. V textoch chýbajú emócie a individuálne výrazové prostriedky. Uprednostňovaný je nominálny štýl s abstraktnými substantívami (Ebert 2010). Ako ukazuje schéma 1, môže byť táto úroveň jazyka odlišná aj vzhľadom na politické podmienky. V demokratických režimoch sú funkcia jazyka a spôsoby vyjadrovania úplne iné, než v diktatúrach.

Druhú a z hľadiska politických rozhodnutí najdôležitejšiu dimenziu politiky, vyjadruje termín *policy*, ktorým sa v anglickom jazyku označuje obsahová úroveň politiky. Tvoria ju ciele i výsledky politických aktérov

(politikov, politických strán, záujmových združení) v podobe celého radu jednotlivých typov politík, napr. politiky kultúrnej, školskej, zdravotnej, sociálnej, rozpočtovej, hospodárskej, zahraničnej, integračnej, bezpečnostnej, migračnej, mládežníckej, daňovej, energetickej atď. *Policy* môže mať podobu nemateriálnych, ale aj materiálnych cieľov. Niekedy sú tieto obe možnosti spojené v jednom type politiky, napr. v sociálnej politike. Pojem *policy* zároveň pripomína, že v politike stále ide aj o obsah, programy, hodnoty a záujmy a nielen boj o moc, hoci je potrebné zdôrazniť, že moc je základným predpokladom na realizáciu obsahovej úrovne politiky (Pelinka 2004).

Jazyk tejto úrovne politiky je rovnako neutrálny ako jazyk právno-inštitucionálnej dimenzie. Uprednostňované sú výrazové prostriedky, ktoré bezprostredne súvisia s konkrétnymi politickými oblasťami. Pri analýze politického jazyka je táto dimenzia mimoriadne dôležitá, pretože nás odkazuje na tie témy, ktoré zohrávali dôležitú úlohu v určitom historickom období. Ak napríklad v deväťdesiatych rokoch 20. storočia bola na Slovensku dôležitá téma konsolidácie demokracie, o jedno desaťročie neskôr bola nahradená témou integrácie krajiny do organizačných štruktúr západoeurópskych štátov. Podobne ako úradnícka komunikácia aj táto kategória politického jazyka má neosobný štýl s množstvom cudzích slov a abstraktných substantív.

Napokon, posledná, tretia úroveň politiky sa nazýva anglickým termínom *politics*, ktorým sa označuje procesná úroveň politiky. V širšom význame ide o proces, ktorý možno pomenovať aj ako umenie vládnuť, resp. schopnosť presadiť určité obsahy, ciele a záujmy. Z tejto perspektívy sa na politiku nazerá ako na proces konfliktu, ale aj ako na hľadanie konsenzu, vníma sa ako boj o moc a vplyv, ako spor o podiel na moci prebiehajúci medzi rôznymi skupinami a osobami. Na to, aby mohli byť realizované programové ciele, musí byť uskutočnených viacero aktivít. Najskôr je nevyhnutné získať moc, vládnuť a komunikovať s verejnosťou tak, aby ju strana (vládnuca elita) v nasledujúcich voľbách obhájila. Zároveň musí byť vybraný vhodný politický personál. Dôležité je tiež dospieť k (obojstranne prijateľnej) dohode s inými vládnucimi skupinami. Takže procesná dimenzia politiky nezahŕňa len komunikáciu s voličmi, ale aj vyjednávanie s politickými subjektmi pri hľadaní konsenzu.

Charakter politického jazyka na tejto úrovni politiky je najmenej hodnotovo neutrálny. Na jednej strane vychádza z ideológie (Macho 2016), na strane druhej závisí od komunikačnej stratégie politických strán. Najčastejšie sa používa v komunikácii politických subjektov s voličmi, ktorej vrchol zaznamenávame počas volebných kampaní. Pod-

ľa Kleina (2010) práve táto dimenzia používania jazyka najviac polarizuje spoločnosť, pretože volebná kampaň neobsahuje len obhajobu vlastných programových priorít, ale zahŕňa aj negatívnu kampaň, t. j. systematické upozorňovanie na negatívne aspekty svojich politických rivalov (Žúborová 2011) s cieľom ich diskreditovať a znemožniť, a to viac v rovine osobnostno-morálnej, než v rovine obsahovej (Römmele 2005). Tento typ politického jazyka sa vyskytuje vo viacerých formách. V písanej podobe sme s ním konfrontovaní napr. pri čítaní straníckych programov, resp. kratších textových útvarov, akými sú slogany na volebných plagátoch. V hovorenej podobe sa s ním možno stretnúť na volebných zhromaždeniach, v politických televíznych, internetových alebo rozhlasových diskusiách (viď nižšie). Táto úroveň politického jazyka slúži na mobilizáciu voličov rozličnými spôsobmi, buď prostredníctvom prezentácií programov, zdôrazňovaním vlastných predností alebo naopak, negatívnych stránok politických súperov (tzv. negative campaigning).

Schéma 2: Tri dimenzie politiky

Označenie	Dimenzia	Forma existencie	Znaky
Polity	Forma	Ústava Normy/ zákony Inštitúcie	Spôsob úpravy Poriadok
Policy	Obsah	Úlohy a ciele Problémy Hodnoty	Riešenie problémov Plnenie cieľov
Politics	Proces	Záujmy Konflikty Boj	Moc Konsenzus Presadzovanie

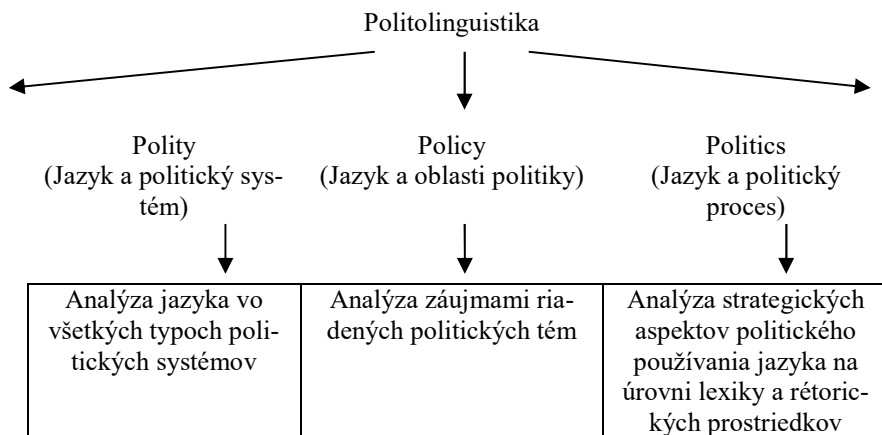
Zdroj: Podľa Schubert, Bandelow 2003: 5.

Načrtnuté významy pojmu politika dokazujú jej vnútornú rozmanitosť. Zahŕňa v sebe idey, inštitúcie, organizácie, normy, pravidlá, obyčaje, správanie, dokumenty atď. V závislosti od nich sa na každej úrovni vyvíjala špecifická forma komunikácie s charakteristickou slovnou zásobou. Politolingvistika, ako disciplína na pomedzí lingvistiky a politológie (viac o tejto vednej disciplíne pojednávame vo štvrtej kapitole), má záujem skúmať všetky tri oblasti politického jazyka (schéma 3).

Práve prostredníctvom analýzy tretej úrovne by mal byť skúmaný politický jazyk. Na rozdiel od prvých dvoch úrovní je tento jazyk emociálne zafarbený a neutrálne slová stimulujúce racionálne uvažovanie v ňom môžu dokonca úplne absentovať. Pre tento typ jazyka je charakteristická

vysoká frekvencia slovíes. Abstraktné substantíva, ktoré sú typické pre prvé dve úrovne politického jazyka, sú na tejto úrovni používané v oveľa menšej miere. Keďže hlavnou úlohou politickej komunikácie je mobilizácia voličov, mal by byť tento jazyk zrozumiteľný pre široké masy. Z tohto dôvodu stojí najbližšie k jazyku každodennej komunikácie. Rovnako charakteristické sú osobné zámená ako „my“, „Vy“, „vy“, „ja“, „ty“, „oni“ a privlastňovacie zámená ako „náš“, „ich“, „váš“. Politici tento jazyk používajú s cieľom vytvoriť u voliča dojem, že odstup medzi ním a politikmi nie je až taký veľký. Že aj politik je vlastne jedným z mnohých anonymných členov stranického elektorátu, že je súčasťou sociálneho prostredia, záujmy a starosti ktorého považuje za prioritné. Používanie osobných zámen však samozrejme závisí od komunikačnej stratégie politikov. Ak napríklad chcú prezentovať úspechy, používajú osobné zámená častejšie, v opačnom prípade sa skôr používajú pasívne konštrukcie (Ondrová 2007).

Schéma 3: Oblasti a témy politolingvistiky

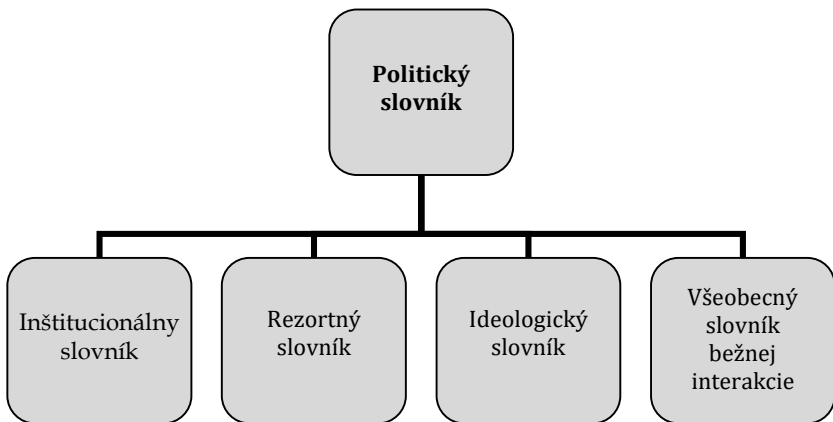
Zdroj: Guttke 2010: 206.

2.3 Politický slovník

V kontexte jednotlivých úrovní politiky a odvíjajúcich sa od nich úrovní politického jazyka je namieste položiť si otázku, či má táto kategória jazyka aj svoj vlastný špecifický slovník, podobne ako iné odborné alebo vedecké oblasti (napríklad medicína, fyzika, marketing, strojárstvo).

Z doterajších výskumov vyplýva, že politický jazyk je skôr kombináciou odborného a každodenného jazyka (Niehr 2014) a ako taký môže uchopiť všetky oblasti spoločenského života. „Aj slová, ktoré dnes nikto nespája s politikou, sa za určitých podmienok môžu stať politické“ (Girnth 2002: 47). Nemecký autor Walther Dieckmann (2005) rozlišuje štyri oblasti politického slovníka: inštitucionálnu, rezortnú, ideologickú a všeobecný slovník bežnej interakcie.

Schéma 4: Oblasti politického slovníka

Zdroj: Podľa Dieckmann 2005.

- V inštitucionálnom slovníku sa nachádzajú termíny slúžiace na označenie politických skutočností, procesov a osôb, ako vládnych foriem a politických systémov (*parlamentná demokracia, konštitučná monarchia, semiprezidentský systém, právny štát, autoritársky režim, totalitarizmus, federácia, konfederácia, unitárny štát*), normatívnych právnych aktov (*ústava, základná zmluva, mierová zmluva, koalíčná dohoda, stranícke stanovky, vyhláska, vládne nariadenie, charta*) a ústavno-právnych inštitúcií (*vláda, opozícia, koalícia, politická strana, senát, parlamentný výbor, vyšetrovací výbor, frakcia, ministerstvo zahraničných vecí*), ako aj politických úradov a funkcií (*prezident, premiér, ministerský predseda, minister, štátny tajomník, lobista, predseda výboru, ombudsman, hovorca vlády, mandát*), bežných praktických politických činností (*konštruktívne vyslovenie nedôvery, hlasovanie o dôvere, hodina otázok, faktická poznámka, diplomatická nóta, demarš, zasadanie, stranícky snem*), ako aj označenia jednotlivých oblastí politiky (*zahraničná politika, migračná politika,*

hospodárska politika, sociálna politika, kultúrna politika). Výrazy z tejto časti politického slovníka majú prevažne neutrálny charakter a sú prirodzenou výbavou aj bádateľov rôznych statických oblastí politiky (okrem politológov, napríklad aj odborníkov na ústavné právo).

- Rezortný slovník obsahuje výrazy objavujúce sa spravidla vo vnútornej komunikácii jednotlivých politických úradov. Ide predovšetkým o slovník expertov v konkrétnych oblastiach, pričom tento môže byť neznámy aj tým aktérom politiky, ktorí s danou témou nie sú bezprostredne oboznámení. Do tejto kategórie slovníka patrí aj komunikácia diplomatov, ktorí sa vyznačujú osobitným spôsobom komunikácie (Mattoš 2010, Adamcová 2016).² Dieckmann (2005) pripúšťa prepojenie s ďalšou oblasťou politického jazyka – ideologickou, a to vtedy, ak sa rozhodnutia expertov, postoje politických aktérov či zámery vlády majú sprostredkovať verejnosti prostredníctvom médií (*sociálna pomoc, sociálne hospodárstvo, šrotovacia prémie, zdravotné odvody*). Vzhľadom na to, že o jednotlivé oblasti politiky sa zaujímajú aj zástupcovia rôznych vedeckých disciplín, rezortný politický slovník je typický aj pre akademických a vedeckých pracovníkov.

- Ideologický slovník je štandardnou kategóriou politického jazyka. V rámci politickej komunikácie hrá rozhodujúcu úlohu pri ideologickom zdôvodnení dôležitých politických rozhodnutí. V zakorenených demokraciách je práve ideologický slovník tým rozlišujúcim kritériom slovníkov politických aktérov patriacich k rôznym ideovým spektrám (Klein 1989). Iné termíny totiž budú dominovať v slovníku sociálneho demokrata (*solidarita, sociálne istoty, sociálna spravodlivosť, minimálna mzda, rovnosť*), iné slová vyčnievajú u kresťanského demokrata (*rodina, náboženstvo, morálka, etika, tradícia*) a iné termíny budú prevažovať v politickej komunikácii liberálov (*sloboda, rovná daň*), nacionalistov (*národ, ľud, zvrchovanosť, sebestačnosť, patriotizmus, svojbytnosť*), zástupcov strany zelených (*životné prostredie, jadrová energia, environmentálna politika, alternatívne zdroje energie*) alebo pravicových extrémistov

² Napríklad vzťahy medzi dvomi krajinami sa v jazyku diplomatov dajú vyjadriť rôzne, pričom dôležitú úlohu zohráva ani nie tak jazyk, ako skôr symbolické gestá. Pozvanie veľvyslanca na rozhovory môže signalizovať miernu kritiku. Podľa toho, ako zdvorilo je veľvyslanec pozvaný na rozhovor k domácemu ministrovi zahraničných vecí, možno zistiť, do akej miery ide o vážny problém. Ak je veľvyslanec na rozhovory povolaný síce formálne, ale bez zdvorilostnej komunikácie, znamená to, že problém je vážny. Konflikt medzi dvomi krajinami môže byť natoľko problematický, že vedie až k povolaniu veľvyslanca späť do vysielajúcej krajiny, prípadne až k ukončeniu diplomatických vzťahov.

(*poriadok, cigáni, paraziti, osady, imigranti, diktát Bruselu, zloději v kravatách*).

Používanie jednotlivých termínov však nie je viazané iba na konkrétnu ideovú rodinu politických strán. Vzhľadom na to, že minimálne od druhej polovice 20. storočia pozorujeme v Európe postupný útlm ideologickej viazanosti straníckych programov a postupnú transformáciu masových politických strán na tzv. typ všel'udovej strany (*catch-all-party*) (Kirchheimer 1965), strany z okrajových ideových pozícií putujú smerom do stredu s cieľom osloviť čo najširšie voličské spektrum. V kontexte tohto trendu analytici zaznamenali aj migráciu politických výrazov naprieč politickými stranami. Napríklad niektoré priority pôvodne typické len pre liberálne politické strany, ako sloboda jednotlivca alebo všeobecné volebné právo, sa v európskych súradniciach stávajú prirodzenou súčasťou programového vybavenia aj iných politických strán. Pôvodne liberálnu tému práv gayov a lesbičiek si osvojili aj zelené a sociálnodemokratické stranícke subjekty. Posuny v programových prioritách sa tak prejavili aj v posunoch ideologického slovníka aktérov politiky. Téma sociálnej spravodlivosti je typickou aj pre kresťanských demokratov, téma environmentálnej politiky aj pre sociálnych demokratov. Niektoré výrazy typické len pre jednu ideovú rodinu sa objavujú aj pri inej ideovej rodine politických strán, pretože obe rodiny majú na rovnakú oblasť diametrálne odlišné postoje, ale obe ju považujú za natol'ko dôležitú, že slovník s ňou spojený dominuje v ich politickej komunikácii. Minimálna mzda teda nie je len téma sociálnych demokratov, ale aj liberálov, problematika Európskej únie nemusí byť len témou proeurópsky orientovaných politických strán, ale aj pravicových extrémistov. Príklad kampane pred parlamentnými voľbami 2016 ukázal, že slovník negatívneho apelu voči imigrantom sa stal typickým nielen pre pravicových extrémistov, ale prakticky sa objavil naprieč celým straníckym spektrom. Z tohto dôvodu je potrebné rozlišovať medzi ideovými rodinami politických strán aj vo vzťahu k ich regionálnemu pôsobeniu. Ak je pre napríklad pre nemeckých sociálnych demokratov typická skôr proimigračná politika, slovenskí sociálni demokrati (rovnako aj liberáli) sa svojím jazykom pred voľbami do NR SR 2016 priblížili k rétorike pravicových extrémistov.

V tejto súvislosti sú podľa Dieckmanna (2005) pre ideologický slovník príznačné dve vlastnosti:

- 1) Slová z ideologického slovníka majú okrem denotatívneho (popisného, deskriptívneho) významu aj vyslovene evaluačný (hodnotiaci) a deontívny potenciál. To znamená, že politickí aktéri textovými jednotkami z tohto typu politického slovníka politické skutočnosti nielen pomenúvajú, ale zároveň prezentujú svoj osobný subjektívny pohľad, teda

vyjadrujú, či je skutočnosť dobrá alebo zlá, škodlivá alebo prospešná, škodlivá alebo naopak. Pozitívne slová tak stoja v kontraste s negatívnymi (*mier, sloboda, rovnosť, ľudské práva* vs. *vojna, totalita, diktát, rasizmus*).

Nemecký germanista Fritz Hermanns (1982) v súvislosti s týmto dichotomickým nazeraním na svet hovorí o dvoch druhoch politických slov: o tzv. vlajkových slovách (*Fahnenwörter*) a stigmatizujúcich slovách (*Stigmawörter*). Vlajkové slová sú slová s pozitívnou emocionálnou konotáciou. Na základe ich používania dokážeme identifikovať situovanie strany v rámci politického spektra toho-ktorého spoločenstva; slúžia ako orientačná pomôcka pre potenciálneho recipienta a integračný nástroj pri vymedzovaní pomyselného kolektívneho subjektu MY. A keďže vzťahy diferencie v súlade so základnými štrukturalistickými postulátmi zakladajú identitu každého znaku, pri vymedzovaní hraníc medzi subjektom MY a ONI je rovnako dôležité poukázať na to, *čím nie sme*. V politickej komunikácii sa tak deje pomocou tzv. stigmatizujúcich slov, ktoré rovnako vyjadrujú určitý postoj strany, ale s tým rozdielom, že prostredníctvom nich sa v negatívnom svetle prezentuje konkurenčná strana alebo politik. Ich funkciou je poškodiť povesť konkurentov. V jazyku politických strán tak vlajkové slová nesú pozitívny a stigmatizujúce slová negatívny deontívny význam. Pritom sa môže stať, že jedno vlajkové slovo jedného ideologického systému je v inom ideologickom systéme používané ako stigmatizujúce slovo (Toman-Banke 1996). Napríklad slovo *socializmus* bolo v bývalom socialistickom Československu používané ako vlajkové slovo, rovnako je ako vlajkové slovo používané terajšími sociálno-demokratickými stranami, naopak v slovníku liberálnych a konzervatívnych strán ide o stigmatizujúce slovo.

Práve na slove *socializmus* môžeme demonštrovať aj situáciu, keď slovo fungujúce v jednej ideologickej, prípadne diskurznej formácii ako vlajkové slovo, predstavuje v inej ideologickej, prípadne diskurznej formácii stigmatizujúce slovo. V prípade slova *socializmus* k takejto situácii došlo, keď sa k nemu prihlásili aj komunisti. Nemeckí sociálni-demokrati preto v určitom období pridali k substantívu *socializmus* adjektívum „demokratický“, aby tak odlíšili svoje videnie sveta od chápania *socializmus* cez prizmu verbálnej praxe komunistických strán (Klein 1989).

2) Druhým znakom ideologického slovníka je ideologická viazanosť významu slov. Možno ju chápať ako výsledok ideologickej interpretácie politických skutočností politicky aktívnymi skupinami, ktoré majú rôzne záujmy. Ideologická viazanosť politických výrazov môže viesť ku konkurencii významu, ako aj konkurencii pomenovania. Konkurencia významu (ideologická polysémia) znamená, že význam jedného a toho istého vý-

razu sa môže meniť v závislosti od názorovej skupiny, v ktorej sa výraz používa (napríklad *solidarita*, *spravodlivosť*, *multikulturalizmus*, *konzervatívny*, *sloboda*). V prípade konkurencie pomenovania ide o tú istú politickú skutočnosť, ale pomenovanú inými výrazmi (napríklad *prerušenie tehotenstva* vs. *ukončenie tehotenstva*, *kritika vlády* vs. *útok na vládu*, *zvolať demonštráciu proti korupcii* vs. *vyvolávať nenávisť*, *európska smernica* vs. *diktát Bruselu*, *mierová misia* vs. *vojenský útok*, *partizáni* vs. *teroristi*). Práve tieto výrazy sa následne dostávajú do politickej diskusie a stávajú sa predmetom stranícko-politických sporov.

Do poslednej skupiny politického slovníka – všeobecného slovníka bežnej interakcie – patria prakticky všetky ostatné slová používané v politickej komunikácii, ktoré sa nedajú zaradiť do predchádzajúcich kategórií. Dieckmann (2005) do tejto skupiny radí aj slová z každodennej komunikácie (*požadovať*, *kritizovať*, *odstrániť*, *oslavovať*, *diskutovať*, *navrhnúť*, *útok*, *aféra*), dokonca výrazy typické pre miestne dialekty. S nárastom významu sociálnych sietí a rôznych internetových diskusií je do tejto skupiny potrebné započítať aj rôzne výrazy typické len pre konkrétne socioekonomické skupiny. Tu je však dôležité zdôrazniť, že práve na sociálnych sieťach, prípadne na internetových diskusiách sa nachádza mnoho vulgarizmov, resp. xenoreakcií, ktoré rovnako predstavujú mimoriadne zaujímavý predmet výskumu lingvistov (Dolník a kol 2015; Orgoňová, Bohunická 2016). V kontexte tohto typu politického slovníka je namieste položiť si otázku, či výrazy ako *aféra*, *apelovať*, *dementovať*, *kompromis*, *system* nie sú súčasťou bežného, ale štandardného spisovného jazyka (Dieckmann 2005).

2.4 Funkcie politického jazyka

V závislosti od toho, v ktorej situácii a akým aktérom politiky je politický jazyk používaný, musia byť formulované aj jeho funkcie. Opierajúc sa o tri vyššie predstavené významové dimenzie slova *politika* a z nich vyplývajúce tri úrovne politického jazyka môžeme identifikovať aj niekoľko jeho funkcií: persúáziu, integratívnu funkciu, regulatívnu funkciu a tzv. poskatívnu funkciu.

- *Persúázia* je považovaná za najdôležitejšiu funkciu politického jazyka (Girnth 2002). Persúáziou sa rozumie ovplyvňovanie názorov adresátov – voličov – prostredníctvom jazykových prostriedkov. V ideálnom prípade k ovplyvňovaniu dochádza prostredníctvom presvedčivého argumentovania s cieľom dosiahnuť konsenzus. Persúázia je teda dynamický, proces odohrávajúci sa medzi politikom a občanom, v ktorom sú jednot-

liví partneri komunikácie ochotní nechať sa presvedčiť o názore druhého. Vrcholom presvedčania je v demokratických podmienkach obdobie volebnej kampane. Najmä prostredníctvom politickej reklamy politici presvedčajú voličov, nerozhodnutých občanov, prípadne prívržencov konkurenčných politických strán, pričom sa tak deje prostredníctvom auditívnej, audiovizuálnej alebo vizuálnej formy (Kášová 2011). Ako príklady textov, pri ktorých identifikujeme persuazívnu funkciu ako dominantnú, je možné uviesť volebné (referendové) heslá, televízne debaty alebo vystúpenia na verejných zhromaždeniach. Často sa na tejto úrovni jazyka stretne s expresivitou a so snahou producenta posolstva predstaviť svoj pohľad v zjednodušenej podobe. Podstatou liberálnej demokracie je totiž rovnosť voličských hlasov, a to bez ohľadu na vzdelanie, výšku príjmu alebo bohatstva, či pohlavie voličov. Politik je preto nútený predstavovať svoje politické postoje tak, aby boli zrozumiteľné všetkým vrstvám verejnosti.

Z jazykového hľadiska sú pre persuaziu charakteristické adjektívno-nominálne slovné spojenia a metafory (Girnth 2002). Prostredníctvom slovných spojení sa aktérovi politiky ponúka možnosť vyjadriť niektoré skutočnosti s dôrazom na určitý kontext (*ekologická daň*). V prípade metafor, v rámci ktorých sa hojne vyskytujú aj adjektívno-nominálne spojenia, ide o komunikačný prostriedok slúžiaci na zjednodušenie, zhodnotenie alebo vlastnú interpretáciu určitej politickej skutočnosti (*zlepenec, daňová brzda, migračná vlna*). Použitím metafor sa apeluje na adresátov s cieľom vyvolať u nich pocity, participáciu alebo „stimulujúcu vášň“ (Rigotti 1994). Metafory tak v politickom jazyku môžu slúžiť na to, aby politickí aktéri nepriamym spôsobom vnútili svoje pozitívne alebo neaktívne hodnotenie tej-ktorej entity recipientom.

- *Informatívna funkcia*: v politickom jazyku je niekedy ťažké odlíšiť informatívnu funkciu jazyka od persuazie, preto niektorí autori spájajú obe funkcie do jednej kategórie (Grünert 1974; Girnth 2002). Povinnosťou politikov je informovať verejnosť o svojich krokoch, preto je táto funkcia rovnako dôležitá ako persuažia. Podstatou väčšiny politických posolstiev je však síce informovať voličov, ale s úmyslom presvedčiť ich o pozitívnom úmysle. V demokratických politických systémoch je totiž každá verejná funkcia časovo obmedzená a politici spravidla majú záujem svoju funkciu vo voľbách obhájiť. Preto je cieľom politickej komunikácie nielen informovať, ale v prvom rade presvedčiť. Aj z tohto dôvodu je informatívna funkcia kombinovaná s presvedčovacou funkciou, pričom to, ktorá funkcia je dominantná, bude vždy záležať od politického cieľa aktéra (Grünert 1974).

- *Integratívna funkcia* – jazyk je integratívny vtedy, ak slúži na to, aby sa prostredníctvom neho vyjadrovali kolektívne postoje a presvedčenia, a tak prispievalo k vytváraniu spoločných hodnôt bez ohľadu na koalíčno-opozičné zaradenie jednotlivých politikov, resp. ich voličov. Ako príklady politických posolstiev s integratívnou funkciou uvádza Girnth (2002) stranícke programy v prípade integrácie v rámci jednej názorovej skupiny alebo dokonca vianočné alebo novoročné pozdravy v prípade integrácie celej spoločnosti. Slovenskí politici sa radi odvolávajú na minulosť Veľkej Moravy, počiatky formovania slovenského národa v druhej polovici 19. storočia, či Slovenské národné povstanie. Rovnako obľúbené je používanie myšlienok všeobecne uznávaných a verejne známych historických osobností, ako Ľudovít Štúr alebo Milan Rastislav Štefánik. Politický jazyk tak v takýchto prípadoch plní funkciu vytvárania kolektívnej (národnej) identity.

- *Regulatívna funkcia* dominuje prevažne v komunikácii v rámci štátnej administratívy. Je tak prototypom komunikácie navonok, a síce medzi štátnymi úradmi a obyvateľmi. Regulatívna funkcia jazyka usmerňuje vzťahy medzi predstaviteľmi vládnucej elity a obyvateľmi. Príklady takýchto typov textov sú zákony, nariadenia, vyhlášky, programy, smernice, ministerské výnosy. T. j. táto forma komunikácie funguje v rámci jedného smeru: „zhora“ smerom „nadol“.

- *Inštrumentálna*, resp. tzv. *poskatívna funkcia* je štvrtou a poslednou dôležitou funkciou politického jazyka (poscere – etymologický význam slova z latinského poscere – žiadať). Prostredníctvom politických posolstiev rôznych skupín obyvateľov sú politickej elite adresované požiadavky, napríklad formou verejných vyhlásení, petícií, manifestov, hromadných pripomienok. Politická komunikácia tak plynie „zdola“ smerom „nahor“.

Napriek tomu, že sa v literatúre stretáme predovšetkým so štyrmi uvedenými funkciami politického jazyka, Heiko Girnth (2002) k nim pridáva ešte jednu – *funkciu vytvárania imidžu*. Úspech politika sa totiž dnes neodvíja len od jeho rétorických schopností alebo umenia „robiť politiku“, ale kariéra politika je dnes bezprostredne spojená aj s jeho imidžom, resp. vonkajším vzhľadom. Hoci Girnth uvádza ako príklad tejto funkcie televíznu debatu medzi kandidátmi na spolkového kancelára Gerhardom Schröderom z SPD a kresťanským demokratom Edmundom Stoiberom, význam dôležitosti imidžu sa datuje už od známeho duelu z roku 1960 pred voľbami amerického prezidenta medzi dovtedy pomerne neznámym senátorom J. F. Kennedym a úradujúcim viceprezidentom R. Nixonom (Römmle 2005). Po dodatočne uskutočnených prieskumoch verejnej mienky na otázku, kto diskusiu vyhral, neboli odpovede úplne jed-

noznačné. Zatiaľ čo podľa televíznych divákov mal Kennedy v diskusii nad Nixonom prevahu, u rozhlasových poslucháčov bola pozícia oboch diskutérov vyrovnaná (White 1961; Smith 2010). Ako možno vysvetliť tento rozdiel? Podľa rozšírenej tézy sa dá objasniť práve vizuálnou stránkou vystúpenia oboch kandidátov, rozdielnym držaním tela politikov, rozdielnou intenzitou očného kontaktu s publikom počas diskusie. Republikánsky kandidát totiž túto stránku svojho vystúpenia zanedbal. Oproti mladému, opálenému demokratovi bol vyčerpane vyzerajúci Nixon vo veľkej nevýhode, čo mohlo mať dôležitý vplyv na konečné voľičské rozhodovanie (Selverstone 2014). Odborníci zaoberajúci sa politickou komunikáciou uvádzajú túto diskusiu ako názornú ilustráciu situácie, v ktorej okrem jazyka zohráva dôležitú úlohu aj vizuálna stránka kandidáta, t. j. jeho oblečenie, gestikulácia, mimika, celkový vzhľad kandidáta (Donaldson 2007).

Televízne debaty, predovšetkým tie bezprostredne pred volebným dňom, sa určite stali dôležitým faktorom každej volebnej kampane aj v podmienkach transformovaného režimu na Slovensku. Každá politická strana nominuje do týchto debát spravidla svojich lídrov, t. j. ľudí, ktorí politickú stranu stelesňujú. Ich vizuálny imidž je určite dôležitým aspektom zohrávajúcim dôležitú úlohu v celkovom hodnotení diskusie a ich účastníkov, ale určite nie jediným. K vizuálnej stránke každého top kandidáta patrí aj jeho politická kompetencia, do ktorej patrí okrem iného aj schopnosť obstáť v diskusii so svojim politickým oponentom. Tú politici hodnoverne preukážu práve brilantným formulovaním svojich myšlienok, vhodne zvoleným jazykovým prejavom a v neposlednom rade aj správnu gramatikou. Otázne v tejto súvislosti ostávajú výslovnosť, prízvuk, intonácia, teda fonetická stránka reči. Napríklad vo Švajčiarsku sú fonetické dialektizmy charakteristickým znakom mnohých politikov. Naopak na Slovensku sa dlhé roky dbalo na lexikálno – fonetickú čistotu spisovného jazyka, aj keď aj v tomto aspekte sa slovenská politika mení.³ Na základe uvedených dôvodov môžeme konštatovať, že pre volebný úspech je jazyková kompetencia dôležitejšia než vhodne zvolený vizuálny prejav.

³ Príkladom pre politika s mimoriadne silným regionálnym akcentom je v podmienkach Slovenska líder OĽaNO Igor Matovič, ale aj niektorí politici maďarskej národnosti (Béla Bugár, Pál Csáky), prípadne politici pochádzajúci z východnej časti republiky.

2.5 Politická komunikácia pod vplyvom internetu

Internet sa v súčasných moderných a vedomostných spoločnostiach stal natoľko využívaným prostriedkom politickej komunikácie, že len máloktorý aktér politiky, ktorý chce bezprostredne komunikovať s väčším počtom občanov, si ho dovoľí ignorovať. Vo volebných stratégiách politických strán bol pôvodne len doplňujúcim prostriedkom politickej komunikácie. Vzhľadom na nárast počtu ľudí pripojených na svetovú počítačovú sieť i vzhľadom na zdokonaľovanie hardvérovej i softvérovej výbavy bežných domácností, a to nielen počítačov, ale rovnako smartfónov, u ktorých sa predpokladá celodenné pripojenie na internet, sa internet a predovšetkým sociálne siete stali bazálnym komunikačným prostriedkom medzi politikom a občanom. Pohľad do rokovacej sály slovenského parlamentu z priestorov určených pre verejnosť niekedy prezradí, že nielen sledovanie dennej tlače alebo vybavovanie elektronickej pošty, ale aj komunikácia s voličmi cez sociálne siete (najmä Facebook), patria medzi pravidelné činnosti slovenských zákonodarcov financované z príspevkov daňových poplatníkov. Takáto forma politickej komunikácie má samozrejme svoje výhody. Politik nie je odkázaný na IT pracovníka, ktorý bol v minulosti jediným kompetentným človekom, ktorý spracovával obsah politických posolstiev a uverejňoval ich na webovom portáli politickej strany. Cez sociálne siete môže politik s voličmi komunikovať osobne (pri predpoklade, že mu jeho konto na sociálnej sieti nespravuje tím mediálnych poradcov), bezprostredne a očakávať aj spätnú väzbu.

Okrem sociálnych sietí je v politickej komunikácii (predovšetkým v jej extrémnej forme počas volebných kampaní) spomedzi dostupných možností internetu pomerne intenzívne využívaný videoportál *youtube.com*. Tento portál umožňuje nielen sledovať cudzie videá, ale ponúkať videá vyrobené vo vlastnej produkcii. Internet tak volebným stratégom ponúkol finančne nenáročný priestor na prezentáciu politických strán iným než statickým spôsobom cez bilbordy alebo reklamnú tlač. Zatiaľ čo platený priestor na obrazovke môže pre niektoré menšie strany s nevelkým rozpočtom znamenať značné finančné zaťaženie, youtube poskytuje bezplatný priestor na prezentáciu komukoľvek. Ak video okrem politického posolstva obsahuje aj prezentáciu v zábavnej a pútavej forme, dokáže nadobudnúť charakter virálnej reklamy s perspektívou účinku na široké publikum. Princípom virálnej reklamy je spoliehanie na samovoľné šírenie informácie medzi ľuďmi pri správnej forme a umiestnení zdieľania, ktoré musí byť tak informačne atraktívne, že ho ľudia začnú z vlastnej iniciatívy a dobrovoľne šíriť. Prívlastok virálny má teda asociovovať oblasť medicíny. Ako vírus sa vo veľmi krátkom čase šíria od jedné-

ho človeka k druhému informácie o produkte, v kontexte politického marketingu o politickej strane, politickom programe alebo len o kandidátovi na verejnú funkciu, s cieľom vytvoriť informačnú epidémiu (Langner 2009). Internet a videoproducty uverejnené na portáli *youtube.com* spravidla nadobúdajú charakter virálnej reklamy. Youtube, resp. celý internet v súčasnosti nezasahuje len úroveň celoštátnych volieb, ale úspešne sa uplatňuje aj vo volebných stratégiách kandidátov do funkcií na nižších úrovniach samosprávy (Klimovský, Žúborová 2011).

Internet sa stal dôležitým komunikačným prostriedkom nielen smerom k verejnosti, ale čoraz dôležitejšiu úlohu zohráva aj vo vnútri politickej organizácie. V rámci organizačnej štruktúry umožňuje sprostredkovať informácie rýchlo, adresne a s nízkymi nákladmi priamo členom strany. Dôležitejšiu úlohu má internet v komunikácii s publikom, keďže najdôležitejšie informácie sa v rámci strany posúvajú ústne na rôznych typoch vnútrostraníckych grémii. Smerom na verejnosť internet dokáže na rozdiel od klasických médií sprostredkovať informácie bez prídania ďalšieho medzistupňa komunikácie, resp. cenzúry.

Internet spôsobil v politickej komunikácii na prelome tisícročí skutočnú digitálnu revolúciu (Schlobinski 2005). Prostredníctvom počítačovej siete sa podarilo vytvoriť tzv. *many-to-many*, v doslovnom preklade médium, v ktorom mnohí pôsobia na mnohých (Meyer 2001). Ide o médium, pri ktorom rozličné skupiny ľudí môžu vstupovať do kontaktu (alebo konfliktu) a vzájomne si vymieňať informácie. Protikladom takéhoto typu média je klasický vzťah *one-to-many*, teda spôsob komunikácie, pri ktorom jeden pôsobí na mnohých, spravidla bez okamžitej spätnej väzby. Prototypom takéhoto typu média je televízia, rozhlas, noviny a časopisy. V nich sa nachádzajú príspevky reportérov, redaktorov alebo programových riaditeľov. Títo zároveň plnia funkciu strážcov informácií a priamo rozhodujú o výbere poskytnutých informácií publiku. Výber informácií v takom prípade uskutočňujú ich producenti, a nie konzumenti. *One-to-many* médium je riadené z jednej centrály a na svoju prevádzku potrebuje značné finančné prostriedky. V takýchto médiách dochádza k pravidelnej selekcii resp. cenzúre, hoci divák tento proces vôbec nemusí registrovať. Recipient sa môže ubrániť mediálnemu vplyvu ignorovaním nedôveryhodného média, často však túto možnosť nemá, pretože je odkázaný na také médium, ktoré je momentálne k dispozícii. Pri *many-to-many* médium môže každý vystupovať ako producent alebo publicista. Prehľbuje sa vzájomná výmena názorov v skupinách recipientov a oslabuje rola usmerňovateľov verejnej mienky (Štefančík 2010). Zároveň sa stiera časová a priestorová hranica. Vertikálna komunikácia je nahradená komunikáciou horizontálnou.

V súčasnosti skutočne nemožno poprieť rastúci význam internetu. Niektorí autori sú dokonca presvedčení, že nadíde koniec parlamentnej demokracie a objaví sa nový typ priamej demokracie – prostredníctvom internetu (Meyer 2001). Na takéto odvážne tvrdenia je síce ešte príliš skoro, napokon ešte stále nie je do svetovej siete pripojená každá domácnosť, nie každý jednotlivec využíva svoj telefón aj ako prostriedok na pripojenie na internet a nie každý disponuje počítačovou gramotnosťou. Nič to však nemení na fakte, že o voľbách, resp. iných typoch občianskeho rozhodovania, prostredníctvom „world wide webu“ sa intenzívne diskutuje a niektoré krajiny už majú za sebou prvé praktické skúsenosti. Dá sa preto predpokladať, že aj naďalej sa budú hľadať možnosti rozšírenia spôsobov a nových metodológií politickej participácie prostredníctvom moderných komunikačných technológií, pretože počet domácností pripojených na internet neustále rastie, resp. v súčasnosti je skôr bežné pripájať sa do virtuálneho sveta prostredníctvom smartfónov. Ak je dnes možné prostredníctvom telefónu vybaviť viaceré služby elektronického bankovníctva, je len otázka času, kedy telefóny budú slúžiť aj ako nástroj politickej participácie.

2.6 Jazyk a parlament

Hovorená forma parlamentného jazyka je jedným z typov politického jazyka a podľa Jörga Kiliana (1994: 4) predstavuje „mix informovania a presvedčania“. Podľa Burkhardta (2003) patrí parlamentný jazyk do skupiny inštitucionálnej vnútornej komunikácie, pretože prebieha v rámci určitej konkrétnej inštitúcie, resp. v konkrétnej miestnosti. Okrem plenárnej sály aj v miestnostiach, kde sa uskutočňujú zasadnutia poslaneckých klubov, frakcií, poslaneckých grémií, parlamentných výborov, prípadne vedenia parlamentu. Vnímať jazyk parlamentu výlučne v inštitucionálnej rovine by však nebolo správne, pretože vďaka rôznym masovokomunikačným prostriedkom sa parlamentná komunikácia dostáva buď sprostredkované (cez politické spravodajstvo), alebo priamo (prostredníctvom živého vysielania, napr. cez internet) k voličovi. Parlamentný jazyk tak aj napriek svojim formálnym náležitostiam je často súčasťou komunikácie medzi politikom a voličom. Z tohto dôvodu sa v jazyku parlamentu dajú identifikovať okrem formálnych výrazov, aj výrazové prostriedky, ktoré sú inak typické skôr pre volebné kampane.

Podobne, ako v iných inštitúciách, sa aj od členov zákonodarných zborov očakáva, že sa budú správať podľa určitých formálnych a dopredu určených pravidiel. Okrem predpísaného spôsobu obliekania, správa-

nia, k nim patrí určite aj jazyk používaný na jednotlivých zasadnutiach. Na Slovensku boli zvyky a tradície verbálneho i neverbálneho vyjadrovania dlhé roky pomerne voľné, sformalizovali sa až prijatím novely rokovacieho poriadku NR SR v roku 2016, ktorá okrem iného zakázala poslancom používať v plenárnej sále vizuálne pomôcky.

Pri pohľade na jazyk poslancov je potrebné odlišovať pragmatickú a lexikálno-textuálnu rovinu (Seresová 2010). Zatiaľ čo pragmaticko-komunikačné faktory ako konštelácia prejavu, organizácia plenárnej diskusie, dĺžka prejavu alebo celej debaty, prípadne výber typu textu, ako napríklad forma oslovenia, sú pomerne formalizované, obsah prejavu a jednotlivé lexikálne a textuálne princípy sú spravidla voľné (Burkhardt 2003). Aj tu je však potrebné mať na pamäti, že obsah prejavu sa musí dotýkať práve prerokovaných tém, ktoré sú formálne stanovené, prípadne odhlasované zákonodarným zborom. Tento aspekt sa nevzťahuje len na parlamentné vystúpenia hlavných rečníkov, ale aj na faktické poznámky poslancov na jednotlivé príspevky.

K dôležitým aspektom formy parlamentného jazyka bude patriť samotný nositeľ jazyka, resp. poslanec, jeho rečnícky talent, praktická komunikačná kompetencia, ako aj individuálna forma komunikačného štýlu. Inú formu jazyka zrejme bude používať poslanec intelektuál, inú poslanec, ktorý pred nástupom do verejnej funkcie pôsobil ako stavebný robotník. Pri výbere rétorického štýlu bude dôležitú úlohu zohrávať aj skutočnosť, či ide o tému mimoriadne ostro sledovanú novinárskou obcou, prípadne verejnosťou, alebo naopak o tému s minimálnou rezonanciou vo verejnej diskusii.

2.7 Jazyk a volebná kampaň

Obdobie volebnej kampane je pre každého kandidujúceho politika i široký volebný štáb vyvrcholením politickej komunikácie. Vo voľbách sa totiž rozhoduje o budúcnosti politika, o jeho zotrvaní vo verejnej funkcii, prípadne o odchode do politického dôchodku. Volebná kampaň je zvlášť dôležitá v štátoch so slabou voličskou identifikáciou s politickými stranami, s vysokou mierou voličskej fluktuácie, so slabo ukotveným stranickým systémom a s nedostatočne inštitucionalizovanými politickými stranami (Römmele 2005). V takýchto podmienkach sa totiž predpokladá, že volič sa bude skôr rozhodovať podľa osobných a momentálnych sympatií k politickému lídrovi, prípadne k vedeniu politickej strany, ako podľa toho, či sa identifikuje s volebným obsahom kandidujúcich subjektov.

Pri definovaní termínu volebná kampaň sa stretneme minimálne s dvomi pohľadmi. V užšom slova zmysle pod týmto pojmom chápeme priamu propagáciu politickej strany alebo kandidátov do volených verejných funkcií (poslancov, županov, prezidenta) s cieľom získať hlasy vo voľbách, a to v určitom bezprostrednom čase pred aktom hlasovania. V širšom slova zmysle sa hovorí o tzv. permanentnej kampani, ktorá začína prakticky deň po voľbách a chápe sa ňou akákoľvek, priama i nepriama, propagácia politickej strany alebo politika, resp. využívanie inštrumentov modernej, prípadne postmodernej (Römmele 2005) volebnej kampane, t. j. politického marketingu aj mimo obdobia volebnej kampane (Butter, Fuchs, Srnka 2002). Volebné kampane orientujú politické strany predovšetkým na svojich voličov a na nerozhodnutých. V prípade, ak je pre politickú kultúru charakteristická aj vysoká miera volatility, resp. slabé prepojenie elektorátu s určitou politickou stranou, sú volebné kampane určené aj pre prívržencov iných politických subjektov.

Jazyk volebnej kampane v tom užšom slova zmysle patrí k dôležitým objektom výskumu odborníkov z oblasti politológie, lingvistiky, resp. politolingvistiky. Podľa Paul-Hermanna Grunera (1991: 24) je jazyk volebnej kampane „rétorickou špičkou ľadovca politického jazyka“. Na rozdiel od jazyka právnych noriem alebo jednotlivých verejných vystúpení politikov je jazyk volebnej kampane charakteristický svojou rozmanitosťou. Na jednej strane sa odvíja od ideológie, ku ktorej sa politická strana a jej kandidáti hlásia, na strane druhej závisí od komunikačnej stratégie volebného tímu (Barac 2016). Prioritným cieľom politických strán je totiž presvedčiť vo voľbách čo najviac ľudí pochádzajúcich z rôznych socioekonomických segmentov. Toto presvedčanie smeruje k tomu, aby jednotlivcov motivovali k určitému konaniu, ktorým je v tomto kontexte volebné rozhodnutie. Nie je teda relevantné, či je jazyk kampane ladený pozitívne alebo negatívne, či odkazuje na emócie alebo rozum, funkcia politického jazyka vo volebnej kampani je vždy rovnaká: presvedčiť.

Okrem persúázie má jazyk volebnej kampane aj ďalšie funkcie, ktoré majú s persúaziou priamu spojitosť. Patria k nim: tematizovanie volieb, mobilizácia voličov a prezentácia obsahu, ako aj politického personálu (Barac 2016). Netreba však zabúdať, že ide o zložité úlohy. Politické strany totiž stoja pred mimoriadne heterogénnymi elektorátmi, a práve jazykom musia rôzne záujmy a ciele agregovať tak, aby oslovovali čo najväčšie množstvo potenciálnych voličov.

Jazyk vo volebnej kampani vystupuje primárne v nasledujúcich štyroch textových alebo verbálnych formách (Barac 2016):

- *Volebný slogan*.⁴ Je osobitnou formou politického jazyka. Patrí k najkratším formám politickej komunikácie, s ktorým sa voliči, podobne ako v prípade tradičných marketingových aktivít, stretávajú predovšetkým na rôznych tlačených nosičoch (letákoch, brožúrach, bilbordoch, plagátoch), alebo v elektronickej podobe (napríklad na webových portáloch politických strán, prípadne kandidátov; alebo na internetových sociálnych sieťach) pred každými komunálnymi, regionálnymi, celoštátnymi i európskymi voľbami. Pri porovnaní s inými textovými útvarmi sa vyznačuje osobitnou štruktúrou a funkciami v politickej komunikácii. Medzi jeho primárne funkcie patrí ohraničenie témy volebnej kampane určitej strany alebo kandidáta a vyvolanie pozornosti (Toman-Banke 1996). Preto stojí v centre pozornosti volebnej kampane a považuje sa za centrálnu volebnú výpoveď kandidujúceho subjektu, za obsahové zhrnutie iných, dlhších volebných dokumentov (Gerster 2002).

Keďže volebné heslo je krátke, musí byť výstižné a zrozumiteľné pre rôzne sociálne skupiny, preto spravidla nepresahuje dĺžku desiatich slov, Toman-Banke (1996) pracuje so sloganmi s maximálnou dĺžkou siedmich slov. Volebné programy politických strán sú zvyčajne rozsiahle⁵, politické strany v nich predstavujú svoje pohľady a návrhy na riešenie aj pri takých témach, ktoré veľkú časť voličov nemusia zaujímať, ale vzhľadom na to, že práve tá-ktorá téma môže byť pre inú skupinu rozhodujúca, bývajú do programu zahrnuté. Volebné heslo má preto dôležitú funkciu koncentrácie na konkrétny aspekt straníckej politiky. To znamená, že strana sa sústreďuje na určitú tému, ktorá môže strane priniesť najväčšie zisky.

Dôležitosť volebného hesla spočíva v tom, že má osloviť primárne potenciálnych voličov, ktorí nemajú záujem podrobne študovať volebné programy, prípadne sa nedokážu dostatočne zorientovať v rozdieloch medzi politickými stranami. Mnohí voliči rozlišujú medzi politickými stranami podľa volebných lídrov, túto funkciu však môže plniť aj volebné heslo. Práve preto je ľahká zapamätateľnosť volebného hesla dôležitá, keďže volič si spravidla potrebuje odôvodniť svoje voličské rozhodnutie

⁴ Slogan. Slovo odvodené zo škótskeho *sluggorne*, *slughorne*, čo v preklade znamená „rytmický vojenský pokrik“. Spravidla sa rozlišuje medzi tromi typmi sloganov: reklamný slogan, volebný slogan a slogan politických demonštrácií alebo hnutí (Toman-Banke 1996: 77).

⁵ S výnimkou strany Smer-SD v roku 2016, keď sociálni demokrati nepredstavili žiadny volebný programový dokument a svoje priority zhrnuli len do niekoľkých bodov.

a volebné heslo kandidujúceho politika alebo politickej strany mu dáva návod na vysvetlenie (Barac 2016).

Funkciou volebného hesla je rovnako zhrnúť najdôležitejšie predvolebné priority politickej strany a v zjednodušenej podobe ich predstaviť verejnosti. Z tohto dôvodu na nich pracujú celé tímy odborníkov organizujúcich volebnú kampaň. Okrem odborníkov z prostredia politickej strany, aj pracovníci reklamných agentúr a inštitútov zameraných na prieskum verejnej mienky. Účinok hesla skúmajú aj psychológovia a skôr, než je definitívne predstavené najvyššiemu straníckemu grémiu, sa testuje na vybranej vzorke obyvateľstva rôznymi kvantitatívnymi a kvalitatívnymi metódami sociologických výskumov (Toman-Banke 1996). Zvlášť v Spojených štátoch amerických, kolíske politického marketingu a postmodernej volebnej kampane (Römmele 2005), venujú tvorbe volebných hesiel mimoriadnu pozornosť a práve vhodne zvolenému heslu pripisujú jednu z rozhodujúcich príčin volebných úspechov, resp. neúspechov. Volebné heslá oboch, zatiaľ posledných amerických prezidentov (Obamove „*Yes We Can*“ z roku 2008 alebo Trumpove „*Make America Great Again*“ z roku 2016) sa stali inšpiráciou aj pre volebné kampane v prostredí európskych demokracií.

Napriek tomu, že niektoré (napríklad vyššie uvedené z amerických prezidentských kampaní) volebné heslá dokážu prežiť obdobie volebnej kampane, spravidla je pre nich charakteristická krátkodobá aktuálnosť. Zvyčajne sú aktuálne v konkrétnom období, ktoré je charakteristické určitými otázkami. Tieto však po istom čase nahradia nové problémy s novými návrhmi riešenia. A tie sú následne opäť predstavené v zjednodušenej podobe prostredníctvom nových volebných hesiel. Napríklad, strana Smer-SD pred voľbami 2016 sústredila pozornosť primárne na heslo „*Chráňme Slovensko*“, aby ním upriamila záujem verejnosti na okolnosti spojené s medzinárodnou migráciou, hoci téma migrácie sa vďaka štrajku učiteľov a zdravotných sestier posunula v posledných týždňoch kampane 2016 do úzadia. Naopak heslo „*Ludia si zaslúžia istoty*“ z kampane 2012 bolo mimoriadne dobre zvolené a dokázalo sprevádzať stranu počas celej nasledujúcej volebnej periódy.

- *Volebný program*. Ide o politický text rôzneho rozsahu, v ktorom politická strana alebo kandidát predstavuje politické ciele. Volebné programy sa spravidla formulujú na jedno volebné obdobie. Podľa nemeckej autorky Andrey Römmeleovej (2005: 51) je volebný program „centrálny dokument, v ktorom politická strana predkladá svoju stranícku ponuku“. Jeho úlohou je z množstva podnetov, ktoré politické strany dostávajú z vonkajšieho prostredia, podčiarknuť tie najdôležitejšie a vytvoriť z nich jeden ucelený program. Okrem informačnej funkcie majú volebné

programy svoj význam aj z pohľadu agitácie, čím rovnako plnia funkciu ideologického sprievodcu pre nerozhodnutého voliča. Zmysel volebných programov na celkové rozhodnutie voliča je však v podmienkach súčasných straníckych systémov so straníckymi organizáciami s voľnejšou vnútornou organizáciou otáznym, keďže v období, keď sa pozornosť voliča presúva z programu na konkrétnu osobu kandidáta, existuje predpoklad, že kompletne volebné dokumenty číta len časť voličov, preto sa väčšia pozornosť venuje volebným heslám. Tak, ako v prípade iných politických textov, prostredníctvom ktorých politické strany komunikujú s voličmi, aj v prípade volebných programov musí byť jazyk zrozumiteľný pre rôznorodé socioekonomické skupiny.

- *Predvolebné diskusie.* Predvolebné diskusie sú tradičnou a mimoriadne dôležitou súčasťou volebných období, v niektorých krajinách patria medzi programy s rekordnými hodnotami sledovanosti. Existuje predpoklad, že početná skupina voličov je dlhodobo nerozhodnutých a finálne rozhodnutie si nechávajú na poslednú chvíľu. V takomto prípade práve predvolebná diskusia môže byť tým rozhodujúcim momentom s dominantným vplyvom na konečné rozhodnutie. Predvolebné diskusie sú spravidla vysielané v priamom prenose, kandidáti preto kladú dôraz na prípravu. Opäť platí zásada, že kandidáti zvažujú každú vyslovenú myšlienku, prípadne každý výraz. Nielen, čo povedia, ale rovnako, ako to povedia. Jazyk je tak v tomto prípade opäť dôležitý, hoci zásadnú úlohu zohráva aj neverbálna forma komunikácie.

- *Predvolebné stranícke mítingy.* Napriek rôznym inovatívnym technológiám a vymoženostiam internetu stranícka kampaň stále prebieha aj klasickým spôsobom vo forme osobnej komunikácie politikov priamo s voličmi. Či už neorganizovane v exteriéroch, alebo organizovanou formou na straníckych mítingoch, či už v prenajatých vysokokapacitných halách, alebo na námestiach či futbalových štadiónoch. Bez ohľadu na to, či ide o obdobie bezprostredne spojené s volebnou kampaňou, alebo o roky medzi jednotlivými volebnými dňami. Tento typ politickej komunikácie si politici spravidla užívajú. Na rozdiel od politických debát kandidáti sú na straníckych mítingoch medzi svojimi prívržencami, takže sa neočakáva, že budú musieť odpovedať na nepríjemné otázky moderátora alebo niekoho z publika. Naopak, moderátor zvyčajne kladie otázky zámerne tak, aby kandidát mal dostatok priestoru na zdôraznenie svojich pozitívnych stránok, prípadne, aby skritizoval alebo zosmiešnil negatívne vlastnosti politických súperov. Keďže na straníckych mítingoch sa predpokladá účasť ľudí z rôznych socioekonomických skupín, jazyk je opäť jednodušší, aby bol zrozumiteľný pre každého účastníka mítingu.

3. Politický diskurz

Za ostatné desaťročia je pojem *diskurz* mimoriadne frekventovaný vo viacerých humanitných a sociálnych vedách, pričom sa mu pripisujú rozličné vlastnosti a charakteristiky. Existuje množstvo definícií pojmu *politický diskurz*, vníma sa vo viacerých rovinách a v rozličných významoch, jeho ponímanie sa mení v závislosti od konkrétneho autora, vedného odboru, výskumnej školy alebo smeru. O špecifickom druhu diskurzu, *politickom diskurze*, sa zvykne hovoriť v súvislosti s *politickou komunikáciou* a *jazykom/rečou politiky*.

Aktuálnosť výskumu je spojená so zmenou spoločenskej a politickej paradigmy v bývalých socialistických štátoch a tomu zodpovedajúcemu posunu hodnôt a orientácie celého politického diskurzu, a teda aj jazyka politiky (Hrivíková 2016a), ktorý sa snaží zbavovať predchádzajúcich ideologických stereotypov myslenia a vyjadrovania, rétorickej mnohoslovnosti a suchého, nezáživného slovného prejavu. Postoj autorov textu začína byť tvorivý, viditeľná je snaha o inováciu jazyka a kreatívne hľadanie nových spôsobov vyvolania záujmu recipienta. Vyjadrenie autorského postoja je nielen bezprostredné, ale zároveň aj skryté za rôzne jazykové prostriedky, ktoré ho vyjadrujú nepriamo. Preto sa takýto spôsob vyjadrovania modálnych hodnotiacich charakteristík stáva podnetným predmetom analýzy. Lingvistickú analýzu si vyžaduje aj nastolenie nových páčivých tém v politickom, mediálnom a verejnom diskurze v celosvetovom kontexte, návrat informačnej vojny posilnený novými technologickými možnosťami šírenia a vplyvu, ako aj priznanie "postpravdivej" alebo "postfaktuálnej" podstaty súčasnej doby⁶. V takto nastavených súradniciach sa ťažisko argumentácie prenáša zo sféry pravdivosti obsahu a objektivity faktov do sféry emočného pôsobenia, ktorého úspešnosť je podmienená v neposlednom rade výberom jazykových prostriedkov.

Doterajšie výskumy ukazujú veľký potenciál humanitných vied (a osobitne lingvistiky) pri analýze sociálnych fenoménov. Osobitnú úlohu tu zohrávajú „filologické disciplíny, ktoré prešli výraznými zmenami,

⁶ Oxfordský slovník angličtiny vyhlásil slovo „post-truth“ (postpravdivý) za slovo roka 2016. Nemeckým slovom roka 2016 je prídavné meno *postfaktisch* (postfaktuálny). Označujú skutočnosť, v ktorej objektívne fakty majú menší vplyv na formovanie verejnej mienky než emócie.

keď namiesto štrukturalistických metód, v rámci ktorých sa jazyk skúma sám o sebe, nastupujú metódy, pomocou ktorých sa jazyk skúma v bezprostrednej nadväznosti na ľudskú rečovo-komunikačnú činnosť a na ďalšie formy jeho socializácie“ (Sipko 2010). Podľa Maslovej pri výskume fungovania jazyka v politickej komunikácii stoja pred lingvistami nevyhnutne dva problémy – problém *jazyka moci a moci jazyka*, ktoré sa stávajú „predmetom interdisciplinárneho výskumu na hranici jazykovedy a humanitných a sociálnych vied vrátane sociolingvistiky, psycholingvistiky, etnolingvistiky, masmediálnej komunikácie, politickej lingvistiky a pod...“ (Maslovova 2008). V tejto súvislosti je najvyššie aktuálny názor, že „práve interdisciplinárny výskum má v humanitných a spoločenských vedách zrejme najväčšie rezervy. Nie je preto náhoda, že v súčasnosti sa formujú také filologické aplikované disciplíny, ako je kognitívna lingvistika, etnolingvistika, etnopsycholingvistika, lingvokulturoológia a ďalšie so zjavným rozšírením výskumného smerovania a objektov výskumu. V konečnom dôsledku v centre výskumnej pozornosti je hovoriaci človek a jeho reč, komunikujúci etnokolektív, o ktorom jeho jazyk a reč v značnej miere objektívne vypovedajú“ (Sipko 2010).

3.1 O pojme *diskurz*

Pojem *diskurz* je dnes jedným z najintenzívnejšie používaných pojmov tak v humanitných a sociálnych vedách, ako aj v politických a mediálnych kruhoch, spája sa s rôznorodými fenoménmi spoločenského života. Existuje množstvo rozličných definícií a interpretácií pojmu *diskurz* a dokonca sa vedú diskusie aj o opodstatnenosti tak širokého používania tohto pojmu.

V užšom zmysle môžeme za *diskurz* podľa M. Hallidaya (1994) považovať každú textovú jednotku, prevyšujúcu svojím rozsahom vetu (ide teda o čiastočnú synonymiu tohto výrazu s pojmom *text*). Podobnú definíciu diskurzu podáva vo svojom lingvistickom slovníku aj D. Crystal (1990), ktorý definuje diskurz ako „kontinuálny úsek jazyka dlhší než veta, súbor výpovedí, ktoré tvoria akúkoľvek rozpoznateľnú rečovú udalosť, je to praktická realizácia rečového konania... konkrétny, realizovaný rečový akt, ktorý sa stavia do opozície voči ideálnosti jazyka“. Jazykovedné definície diskurzu sú vždy užšie a vzhľadom na primárnosť rečovej interakcie v spoločenskom dianí sa diskurz často stotožňuje aj s dialógom (van Dijk, Kintsch 1983). Takmer v každej definícii sa zdôrazňujú sociálne aspekty. Ako mimoriadne výstižná a napriek svojej zdanli-

vej krátkosti aj sémanticky hutná sa javí mienka, že diskurz je „reč ponorená do sociálneho kontextu“ (Možejko 2001).

Širšia definícia pojmu, zahŕňajúca sociálne a historické chápanie inšpirované v prvom rade dielom M. Foucaulta (1969), vychádza z neoddeliteľnosti produkcie a recepcie kultúry, čo je z hľadiska nášho výskumu najpodstatnejšie. Diskurz sa v tomto zmysle definuje ako „relatívne súdržný systém spoločensky produkovaných a reprodukovaných významových praktík...“, ktorý sa vyvíja v konkrétnom časopriestore v závislosti od materiálno-technologických a sociálno-inštitucionálnych podmienok a v tesnej súvislosti so sociálnymi vzťahmi a praktikami. Zväčša sa viaže na konkrétnu tematickú oblasť, súvisiacu s konkrétnym spoločenským dianím. Súčasná najširšia predstava o diskurze zdôrazňuje pevnosť vzťahu reči a činnosti, neoddeliteľnosť komunikácie a konania... diskurzné (resp. symbolické, významové) praktiky (t. j. spôsoby, akými sa veciam pripisujú pomenovania a významy) sa priamo viažu na sociálne praktiky (spôsoby, akými sa niečo robí v spoločnosti)“ (Bočák 2007: 26).

Viacerí odborníci zdôrazňujú aj normatívnu povahu diskurzu, teda jemu vlastné určité normatívne očakávania, inak povedané, o čom a ako sa musí hovoriť so zreteľom na konkrétnu situáciu: „Diskurz predurčuje konečné rozhodnutia ohľadom terajších tém a následne aj ohľadom nevyhnutnej zhody medzi textom a kontextom“ (van Dijk 1989). Podľa jednej z najvýznamnejších lingvistiek postsovietskeho priestoru I. Uchvanovovej-Šmygovovej (1998) „je to sústava racionálne organizovaných pravidiel, používania slov a vzájomných vzťahov jednotlivých vyjadrení“. Jeden z najvýznamnejších predstaviteľov moderného francúzskeho postštrukturalizmu R. Barthes (1989) chápe normatívnosť diskurzu ako „špecifickú sociálnu organizáciu na úrovni textu a podľa princípov textu“ z aspektu situačného a sémantického. Normatívnosť však treba chápať skôr vo význame filozofickom, abstraktnom, teda „v perspektíve diskurzov neexistuje inštitucionálna riadiaca štruktúra, jej moc sa rozprestiera imanentne na úrovni predstáv o svete“ (Silantiev 2003).

Podľa amerického filozofa a odborníka na mediálnu komunikáciu J. Fiskeho (1987: 14) je diskurz „jazyk alebo iná sústava reprezentácií skutočnosti, ktorá sa spoločensky vyvinula s cieľom dať do obehu koherentnú sadu významov o nejakej tematickej oblasti“. Švédsky profesor P. Dahlgren (2009) zdôrazňuje, že diskurz je „špecifický a konzistentný spôsob používania jazyka a symbolov, ktorý produkuje význam a definuje kontext, čím nám pomáha dodávať zmysel skúsenostiam každodenného života“.

Interdisciplinárne vnímanie diskurzu súčasnými vedami výstižne opisuje vo svojej štúdií M. Bočák (2009): „Z hľadiska podielu jednotli-

vých vied na konštituovaní štúdií diskurzu by sme mohli uvažovať hlavne o chápaní monodisciplinárnom (diskurz z perspektívy jednej disciplíny), interdisciplinárnom alebo trans-, ba až postdisciplinárnom. Pojem tak v lingvistike slúži aj na vnútornú kritiku tradičnej orientácie disciplíny na jazyk ako ideálny fenomén, je hlasom teoretikov novej paradigmy, objavujúcim sa po pragmatickom obrate v jazykovede, volajúcich po skúmaní javov ukotvených v každodennej rečovej praxi, teda analýze jazyka v aktuálnom použití“.

Veľmi zaujímavým postojom v problematike čiastočnej synonymie pojmov *diskurz* a *text* sú úvahy M. Talbotovej (2007), ktorá chápe *text* ako „pozorovateľný produkt interakcie – kultúrneho objektu a *diskurz* ako samotný proces interakcie – kultúrnej aktivity... rozdiel je teda rozdielom medzi produktom a procesom, medzi objektom a aktivitou“ (Talbot 2007).

Otázkam diskurzu a osobitne politického diskurzu sa venuje aj rad ruských autorov, pričom v súčasnej ruskej lingvistike sú autoritou názory J. Šejgalovej (2000), ktorá diskurz charakterizuje nasledovnými komunikačno-funkčnými parametrami:

- 1) hraničnosť a súčasne absencia prísnych štruktúrnych obmedzení (môže zahŕňať ľubovoľné množstvo jednotiek rečovej činnosti),
- 2) systémovosť, ktorá spočíva v dodržiavaní zákonitostí produkovania každého diskurzu a jeho zložiek regulárnymi spôsobmi rečovej činnosti (sémantickými, pragmatickými, syntaktickými a pod.),
- 3) funkčná dokonalosť a komunikačná jednoznačnosť konkrétneho diskurzu (parameter sa považuje za kritérium prechodu jednotky rečovej činnosti do konkrétneho diskurzu jazykovej osobnosti) (Šejgal 2000: 16).

Šejgalová (2000) pri výskume konkrétneho diskurzu jazykovej osobnosti schematicky prezentuje diskurz ako integráciu základných *faktorov ovplyvňujúcich reč*, pričom rozhodujúcou veličinou sémantického aspektu diskurzu je ten objekt alebo jav, na sémantický popis ktorého je orientovaný diskurz. Sémantika informácií je usmerňovaná kritériom pravdivosti/klamlivosti významu. Vektorom motivujúcej sily sú všetky objekty a javy tesne spojené s osobou recipienta a tvoriace fond spoločných vedomostí komunikantov. Sigmatická informácia je signálom odosielateľa adresátovi o fonde spoločných názorov a je regulovaná kritériom úprimnosti/neúprimnosti“ (Šejgal 2000: 18). Diskurz je teda textom realizovaným v konkrétnej komunikatívnej situácii a úplne rovnoprávne sú v ňom vždy prítomné roviny: predmetná a tematická, subjektívna a tematická. Inými slovami, v diskurze stále konštruujeme nielen svet, ale aj seba a robíme to zakaždým akoby vždy odznova. V potenciálnom rozmere je

diskurz teda zložitým semiotickým priestorom s verbálnymi a neverbálnymi znakmi pre danú komunikačnú sféru a obsahuje tezaurus precedentných výrazov a textov, predstavy o typických modeloch rečového správania a súbor rečových konaní i žánrov, špecifických pre daný typ komunikácie.

Otázkou opodstatnenosti pojmu diskurz v modernej lingvistike sa v slovenskej spisbe zaoberala napr. N. Demjanová (2010). Mnohoaspektovosť fenoménu diskurzu zdôrazňujú O. Orgoňová a J. Dolník (2010: 64), ktorí konštatujú, že ide o „multidimenzionálny jav zahŕňajúci nielen lingvistický aspekt, ale tiež napríklad sociálny, psychologický, kognitivistický, semiotický, kulturologický a iné aspekty“. Komplexnejšie sa otázkami diskurzu zaoberal aj M. Bočák (2008), ktorý ho definuje ako „relatívne súdržný systém spoločensky produkovaných a reprodukovaných označujúcich praktík a reprezentácií ako nimi dočasne fixovaných výsledkov, ktorý sa vyvíja v konkrétnom kultúrnom časopriestore v závislosti od materiálno-technologických a sociálno-inštitucionálnych podmienok v tesnej súvislosti so sociálnymi vzťahmi a praktikami...zväčša sa viaže na konkrétnu tematickú oblasť, súvisiacu s konkrétnym spoločenským konaním (sociálnymi praktikami) a tvorí tak paradigmu (rámec) vedenia, komunikovania a konania v/o tejto oblasti“ (Bočák 2008: 119).

Ako vidíme, uplynulé desaťročia sa niesli v znamení rozvoja rôznorodých teórií o diskurze a metodologických inštrumentárií používaných pri jeho analýze. To, že jednotliví analytici, teoretici a metodológovia majú rozličné filozofické a disciplinárne (a metodologické) zázemie, sa však odrazilo na nejednoznačnosti pojmu *diskurz*. Práve od jeho chápania sa však „odvíja šírka záberu diskurznych analýz, potenciál diskurzneho pohľadu na spoločenskovednú problematiku a poskytnutie uspokojivej odpovede na otázku, do akej miery, v akých súvislostiach a pri výskume akých fenoménov sa opierať o diskurznu analýzu“ (Cingerová 2012a).

3.2 Diskurzna analýza

Diskurz vstúpil do vedy spoločne s *diskurznu analýzou*, ktorá znamenala podstatnú zmenu v prístupe k analýze textu: pozornosť skúmateľa sa už neobmedzovala len na samotný text, ale sa zamerala aj na pole kontextu (sociálneho, znakového a pod.) a extralingválne okolnosti vzniku textu. Do analýzy textov boli zapojené také kategórie ako naratívna analýza, scenár, frame, auditórium, status, interpretácia. Nedá sa nesúhlasiť s I. Uchvanovovou-Šmygovovou (2002), že „diskurzna analýza ignoruje

nielen hranice konkrétneho textu, ale aj disciplinárne limity a nadobúda postavenie interdisciplinárneho výskumného smeru“ (Uchvanova-Šmygova 2002).

Diskurzívny analytik sa v prvom rade sústreďuje na vymedzenie tematického poľa a vymedzenie úrovne diskurzu. Želateľné je, čo najpresnejšie vymedziť diskurzívne pásmo voči iným diskurzívnym pásmam, zdefinovať úroveň diskurzu a odôvodniť svoj výber. Pri interpretácii môže analytik ďalej pristúpiť k „lexikalizácii jednotlivých pozícií, jednotlivých hlasov v diskurze, ktorá predstavuje spôsob definovania rôzneho formovania objektov, jednotlivcov a skupín“ (Cingerová 2012b).

Diskurzívna analýza je teda komplexnou analýzou všetkých druhov obsahu a rekonštrukciou všetkých kontextov. Diskurz preto predstavuje text, ktorý „sa otvára“ subjektmi v procese komunikácie. Text nevyhnutne vstrebáva množstvo významov a rozličných aspektov, druhov, typov obsahu. Sú to aj významy, ktoré do neho vkladajú subjekty komunikácie, aj významy ako výsledok zlúčenia komunikatívnej a situačnej roviny, rovnako aj významy vznikajúce rôznorodou skúsenosťou komunikujúcich: intelektuálnou, národnostnou a kultúrnou, historickou, jazykovou, sociálnou, estetickou a pod. (Uchvanova-Šmygova 2002).

Táto myšlienka je mimoriadne dôležitá aj pre náš výskum, pretože vysvetľuje dôvod, pre ktorý považujeme za potrebné vytýčiť si za hlavný objekt nášho výskumu práve *diskurz*, a nie *jazyk*, *text*, *komunikáciu* a podobné pojmy frekventované v lingvistiky. Analýza diskurzu nie je teda úplne totožná s analýzou jazyka (hoci jazyková analýza je pri analýze diskurzu, nepochybne, kľúčovou zložkou). M. Foucault (1972) vidí rozdiel medzi analýzou jazyka a analýzou diskurzu už v základnej otázke: v prvom prípade dostaneme odpoveď na otázku, „podľa akých pravidiel bola určitá výpoveď (a iné podobné výpovede) vytvorená“, kým v druhom nás zaujíma, „ako to, že sa objavila daná výpoveď a nie iná (Foucault 1972: 27)“. Tento aspekt je z nášho hľadiska mimoriadne dôležitý, lebo upozorňuje na historické a sociálne determinované osobitosti vnímania jazyka politiky recipientmi s odlišným lingvokultúrnym archetypom, politickými preferenciami a sociálnou a intelektuálnou výbavou.

3.3 Lingvistické, semiotické, sociálne a komunikačné aspekty diskurzu

Množstvo existujúcich ponímaní diskurzu možno klasifikovať v závislosti od metodologických prístupov vlastných rôznym vedám.

Lingvistická interpretácia diskurzu (vrátane metód sociolingvistiky, kognitívnej lingvistiky a psycholingvistiky), je dnes nepochybne najpočetnejšie zastúpená. Práve v lingvistike sa termín diskurz začal používať ako samostatná vedecká kategória, keď ho Belgičan E. Buyssens (1943), vo svojej práci *Jazyk a diskurz*, uverejnenej ešte v roku 1943, zavádza ako tretí člen do binárnej opozície jazyk/reč ako mechanizmus transformácie jazyka ako znakovkej sústavy do živej reči. Až do šesťdesiatych rokov 20. storočia sa v jazykovede používal pojem diskurz ako synonymický k textu, reči a dialógu, potom sa však vďaka takzvanému „lingvistickému obratu“ osamostatnil, a to nielen v lingvistike, ale aj vo viacerých humanitných vedách. Bol to dôsledok vývoja štrukturalistických a postštrukturalistických metód výskumu so základnou koncepciou jazyka ako univerzálnej matrice, v ktorej sú zakódované vedomosti sveta, a preto je výskum jazyka kľúčom k pochopeniu bytia človeka a sveta, a jazykové štruktúry sa začali analyzovať už nielen ako odraz a reprezentácia reality, ale aj ako nástroj na jej konštruovanie a transformáciu. Ako však konštatuje M. Bočák (2009), relevantná časť lingvistiky dosiaľ vníma diskurz ako jednotku prekračujúcu hranice vety a aj pri svojom smerovaní k vyšším jednotkám si zachováva perspektívu štrukturalistických gramatik.

Semiotické chápanie diskurzu ako znaku a symbolu kultúry, teda ako kultúrneho kódu, považuje za jeho najdôležitejšiu vlastnosť podmienenosť daným kultúrnym prostredím, a teda „sociálne a kultúrne determinovaný spôsob verbálnej artikulácie“ (Možejko, Lepin 2001).

Sociálne a komunikačné ponímanie diskurzu, ktoré akcentuje jeho komunikačný zámer a sociálne funkcie, dosť často vedie vedcov k analýze diskurzu z pozície „moci“ zameriavajúcej pozornosť na jeho „mocenský“ potenciál. Okrem toho, sociolingvistický prístup sa vyznačuje aj klasifikáciami diskurzu z hľadiska tematickej a situačnej projekcie. Napr. J. Fiske (1987) vidí diskurz ako špecifický druh jazyka „ktorý sa vyvíja rozširovaním významov v určitej tematickej oblasti“.

Kombinovaný prístup k analýze diskurzu spája všetky prvky daných prístupov a je reprezentovaný v súčasnosti široko medzinárodne uznanou metódou kritickej diskurznej analýzy.

Treba zdôrazniť, že uvedené prístupy k výskumu diskurzu nie sú navzájom v opozícii alebo alternatívnosti, ale skôr sa líšia na základe akcentov a zdôrazňovaní určitých aspektov a vlastností diskurzu. V praktickej rovine ide pri diskurznej analýze prevažne o ich syntézu a v podstate sa dnes nenájde ani jeden „čistý model“. M. Bočák to sformuloval nasledovne: „prejavom pochopenia východísk discourse studies ako politickej praktiky usilujúcej sa o dekonštrukciu moci je transcendovanie rozmanitých paradigiem analýzy diskurzu. Textom sa tiahne interpretačný oblúk,

začínajúci charakteristikou konceptualizácií diskurzu v lingvistike, ďalej sledujúci rozmanitosť chápaní diskurzu v priestore sociálnych (i humanitných) vied a ústiaci do úvah o súčasných pozíciách lingvistiky v transdisciplinárnych štúdiách diskurzu“ (Bočák 2009: 138).

Zložitosť sémantickej dialektiky pojmu je podľa nás výstižne obsiahnutá vo formulácii N. Aruťunovovej (1990: 136), ktorá prichádza k záveru, že „dualita významu pojmu diskurz spočíva v prelínaní duality činnosti a jej výsledku“.

Môžeme teda zhrnúť, že diskurz je vlastne cieľavedomá sociálna činnosť a reč, ponorená do života. Je to zložitý celok jazykovej praxe a extralingvistických faktorov, v podstate je to každý text (ústny alebo písomný, súčasný alebo historický, reálny alebo umelo vykonštruovaný) v celej svojej hĺbke a viacvýznamovosti, a jeho obsah zahŕňa okrem bezprostrednej komunikácie celý komplex vedomostí o svete, spoločnosti, komunikátoch, komunikačných kódoch a ich interakcie.

Diskurzy možno rozdeliť aj podľa jednotlivých sociálnych sfér (napr. mediálny, politický, vedecký) alebo na základe užšie špecifikovanej témy (napr. diskurz neznašanlivosti, dnes dokonca aj veľmi široko diskutovaný tzv. rodový diskurz, migračný diskurz a pod.). V rámci tematicky podobných diskurzov zasa môžeme rozlišovať diskurzy dominantné a alternatívne.

3.4 Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu

Podobne ako v prípade diskurzu, ani pre *politický diskurz* niet jednoznačne prijímanej definície (van Dijk 1997). Podľa názoru T. van Dijka sa diskurz stáva politickým vtedy, keď sprevádza politický akt v politickej inštitucionálnej situácii (van Dijk 1994). Inštitucionálnosť zdôrazňujú aj Baranov a Kazakevič (1991), ktorí ho definujú „ako súhrn všetkých rečových aktov, použitých v politických diskusiách a takisto pravidiel verejnej politiky, overených tradíciou a skúsenosťami“. Podľa ich názoru, v inštitucionálnom diskurze sa komunikácia uskutočňuje nie medzi konkrétnymi ľuďmi, ale medzi reprezentantmi jednej alebo niekoľkých verejných inštitúcií (vláda, parlament, spoločenské organizácie) a predstaviteľmi inej verejnej inštitúcie a občanom (voličom). J. Sorokin vymedzuje politický diskurz cez jeho súvzťažnosť s ideologickým diskurzom, keď tvrdí, že „politický diskurz je len jeden z druhov ideologického diskurzu a celý rozdiel spočíva v tom, že politický diskurz je explicitne pragmatický a ideologický diskurz implicitne pragmatický, teda politický diskurz je subdiskurzom a ideologický je metadiskurzom“ (Sorokin 1997: 57).

Jednou z najvýznamnejších prác venovaných výskumu politického diskurzu v ruskej lingvistike je *Semiotika političeskogo diskursa* (*Семiotика политического дискурса*), ktorá ponúka komplexnú analýzu politického diskurzu ako objektu lingvokulturologického výskumu (Šejgal 2000). Podľa názoru J. Šejgalovej, politický diskurz (ako aj iné druhy diskurzu) má dva rozmery, a to reálny a virtuálny. Pod reálnym rozmerom sa chápe „bežná rečová činnosť v určitom sociálnom priestore a texty ako jej výsledok, pritom tieto texty je nevyhnutné vnímať ako výsledok vplyvu intralingválnych, interlingválnych a extralingválnych faktorov, zatiaľ čo virtuálny rozmer diskurzu je semiotický priestor, zahŕňajúci tak verbálne, ako aj neverbálne znaky, ktorých spoločným denotátom je svet politiky, tezaurus vyjadrení, súhrn modelov rečových aktov a žánrov, špecifických pre komunikáciu v danej sfére“ (Šejgal 2000).

Šejgalová vo svojej monografii analyzuje politický diskurz ako inštitucionálnu komunikáciu, ktorá na rozdiel od osobnostne orientovanej komunikácie používa systém profesionálne orientovaných znakov, to znamená, že má vlastné „jazykové prostriedky“ (lexika, frazeológia). So zreteľom na významnosť situačného a kultúrneho kontextu sa politický diskurz prejavuje ako fenomén, ktorého podstatu charakterizuje Šejgalová vzorcom „diskurz = jazykové prostriedky + text + kontext“ (Šejgal 2000: 22). Jeho semiotický priestor zahŕňa podľa Šejgalovej tri druhy znakov: špecializované verbálne (politické termíny, antroponymá a pod.), špecializované neverbálne (politické symboly) a napokon nešpecializované, ktoré neboli pôvodne orientované na danú oblasť komunikácie, ale dlhodobým používaním nadobudli obsahové špecifiká. Autorka chápe politickú komunikáciu zoširoka a začleňuje do nej nielen javy a udalosti sociálneho života, ale aj rozhovory o politike (každodenný, umelecký, publicistický a pod.). Na základe toho uzatvára, že „pri skúmaní fenoménu politického diskurzu je potrebné mať na zreteli fakt, že sa sústavne prelína s inými druhmi diskurzov – právnickým, vedeckým, masmediálnym, pedagogickým, reklamným, religióznym, športovým, umeleckým a pod.“ (Šejgal 2000: 18). Pokiaľ ide o semiotický priestor politického diskurzu, Šejgalová zdôrazňuje rôznorodosť doňho zapojených „jazykov“, kde okrem verbálnych znakov a paralingvistiky hrá dôležitú úlohu politická symbolika a semiotika priestoru. V politickom diskurze nadobúda dôležité postavenie samotná osobnosť politika a určité prvky jeho správania (znakové konanie) (Šejgal 2000: 22).

Politický diskurz je teda v podstate vyjadrením celého komplexu vzťahov medzi človekom a spoločnosťou a je zameraný funkčne na formovanie obrazu sveta politiky u recipienta. Mnohoaspektovosť pojmu politický diskurz a jeho prelínanie s inými druhmi diskurzov zdôrazňujú

aj slovakisti O. Orgoňová a J. Dolník (2010). Podľa oboch autorov „politický diskurz zahŕňa politické komunikačné akty v kontinuite politického diania v sledovanom priestore, ktorých aktérmi sú primárne politici, prípadne pracovníci médií (novinári, moderátori televízie či rozhlasu), sekundárne aj široká (interaktívna) verejnosť. Typickým priestorom na verejnú prezentáciu politických zámerov a činov (vlády, parlamentu, prezidenta, politických strán, ministrov) sú médiá, v ktorých politickí aktéri opisujú, vysvetľujú, ale aj presadzujú svoje „obrazy sveta“ a cesty k nim – často v konfrontácii s politickými oponentmi“ (Orgoňová, Dolník 2010). Jeho analýza umožňuje pochopiť, ako sa v rôznych jazykových komunitách modelujú politické hodnoty, ako sa propaguje sociálny systém, aké prvky jazykového vyjadrenia sveta zostávajú za hranicami zámerných rečových stratégií komunikujúcich a ako sa vytvára konceptuálny obraz sveta vlastný každému jazykovému kolektívu. Politický diskurz môžeme definovať i následne skúmať ako „realizáciu jazyka politiky vo všetkých jej podobách, ako reálne zhmotnenie všetkých prostriedkov národného jazyka v reči, ktoré je možné používať v kontexte politickej činnosti. Politický diskurz ako odzrkadlenie spoločensko-politického života štátu nesie v sebe prvky jeho kultúry, spoločné a národné špecifické kultúrne hodnoty“ (Dulebová 2012).

Politický diskurz má nielen význam, sémantický zmysel (vzťahuje sa na realitu), ale aj priame subjektívne napojenie na určitú skupinu alebo skupiny ľudí. Rôzne subjekty komunikácie sa v diskurze rôzne prejavujú a komunikačné formy tvoria vlastný obsah.

Podľa Šejgalovej (2000) zo všetkých druhov komunikačných aktivít je pre politický diskurz najviac príznačné intencionálne pôsobenie, „presviedčanie“, ktoré sa prejavuje v rozličných „etnicky špecifických“ postupoch. Etnokultúrne modely sa vytvárajú prelínaním dvoch druhov stereotypov: jazykových (spojených s preferenciami samého jazyka) a komunikačných (spojených s vytvorenými normami správania a hodnotovými kritériami spoločnosti). Presviedčanie je účinné len v tom prípade, keď sa realizuje podľa princípov, ktoré odzrkadľujú stabilizované normy správania a vzájomných vzťahov spoločnosti.

Viacerí výskumníci za hlavný cieľ politického diskurzu považujú jeho potenciál ovplyvňovania adresáta. Preto čím lepšie pozná hovoriaci/autor svojich poslucháčov/adresátov, tým lepšie chápe, aké jazykové prostriedky, taktiky a stratégie rečového pôsobenia má používať. Politický diskurz odzrkadľuje zápas o moc, a to je určujúci moment pre výber komunikačného konania, ktorého cieľom je vždy potreba ovplyvniť intelektuálnu, vôľovú a emočnú sféru recipienta.

Prehľad nami skúmanej literatúry k problematike politického diskurzu nám dovoľuje urobiť nasledovné závery. Všeobecne akceptovaná definícia politického diskurzu neexistuje, ale možno ho vnímať ako verbálnu komunikáciu v určitom sociálnom a psychologickom kontexte, pričom autorovi a recipientovi sa pridávajú určité sociálne roly v súlade s ich účasťou na politickom živote, ktorý je predmetom komunikácie. Politický diskurz ako druh inštitucionálnej komunikácie disponuje sústavou konštitutívnych znakov a sú mu vlastné určité funkcie. Hlavnou z nich je určite funkcia ovplyvňovania recipienta. Povedané spolu s P. Bayleym, „poslaním politického diskurzu je nielen popísať, ale aj presvedčiť a podnietiť ku konaniu“ (Bayley 1985: 104).

Pri interpretácii politického diskurzu ako celku sa nedá obmedziť len na jazykovú interpretáciu, inak jeho podstata a cieľ zostanú nepochopiteľné. „Súčasná lingvistika sa ocitla v prúde filozofických, sociologických, psychologických, antropologických aj kulturologických bádání a reflexií, v ktorých používanie jazyka vystupuje ako fundamentálny determinant ľudského života“ (Orgoňová, Dolník 2010). Správne chápanie politického diskurzu predpokladá hlavne uvedomenie si jeho pozadia, očakávaní autora a poslucháčov, utajovanej motivácie, obľúbených námetov a logických postupov príznačných pre konkrétne obdobie.

3.5 Smery výskumu politického diskurzu

Výskum politického diskurzu v súčasnosti smeruje najmä k tomu, aby sa určil obsah základných konceptov, popísal jeho žánrový priestor a zistili sa zákonitosti verbálneho fungovania sveta politiky.

Moderné výskumy reči politických lídrov sú prezentované dvoma hlavnými smermi, a to diskurznom a semiotickou analýzou. Prvá obsahuje maximálne širokú výskumnú paradigmu a komplexný systém práce s textom, ktorý ho, podľa van Dijka, pripravuje v rôznych rovinách (pragmatický, rodový, konverzačná analýza, výskum štruktúry argumentácie a pod.) (van Dijk 1998: 47). Semiotická analýza sa sústreďuje hlavne na znakové vlastnosti diskurzu, menej sa zaoberá spoločenskými a historickými podmienkami, v ktorých funguje objekt analýzy.

A. Bušev (2002: 43) zdôrazňuje, že pri analýze politického diskurzu sa pozornosť výskumu už tradične sústreďuje na obsah a logicky sa uberať smerom k analýze ideológie. Tým sa obmedzuje iba na určenie dominujúcich stereotypov *vlastný/cudzí* a s ním spojených klišé v snahe odpovedať na základnú otázku „čo o nás hovoria“. Následne sa pozornosť upriamuje na gramatiku a lokálnu sémantiku, pri rozbere ktorej sa ana-

lyzuje nielen „politický slovník“, ale aj implikácie, súhra významov, syntaxe, štýlu, rétoriky, štruktúry argumentácie a pod., s cieľom odpovedať na otázku „ako o nás hovoria“. V danom kontexte sa najčastejšie využíva tradične dobre v lingvistike rozpracovaný systém analýzy rétorických postupov, stratégie pozitívnej sebaaprezentácie a negatívnej prezentácie cudzieho.

Väčšina výskumníkov nazerá na politický diskurz ako na diskurz inštitucionálny. Základnou intenciou určujúcou celú jeho podstatu je jeho používanie ako nástroja boja o moc. Mimoriadne rozšírené sú ale aj výskumy „mediálnych prejavov“ politického diskurzu, keďže aktuálnym trendom sa stala „medializácia politiky, pre ktorú je charakteristické to, že politika sa formuje v interakcii s médiami a dá sa povedať, že sa od nich stáva závislou“ (Jiráček, Říchová 2000).

Tieto súvislosti si všíma aj M. Bočák (2000), keď konštatuje, že „medzi politickým a mediálnym (spravodajským) diskurzom by sa dal identifikovať vzťah symbiózy: globálna a národná politická diskusia súčasných západných spoločností nemôže fungovať bez médií; médiá sú závislé od politiky ako svojich informačných zdrojov. Pomer síl medzi nimi sa však v poslednom čase, zdá sa, mení. Mediálny diskurz, disponujúci silným diskurzno-kolonizačným potenciálom (a podobne napr. s ním previazané diskurzy zábavy a konzumerizmu), má tendenciu významne aktívne i pasívne pretvárať iné diskurzy, ktoré sa stávajú jeho obsahom... pri analýze premien politickej komunikácie pomenovali tento jav medializácia (mediatization), poukazujúc na moc médií vplývať na podobu spoločenskej (politickej) komunikácie, ktorú získali zaujatím miesta centrálnych komunikačných inštitúcií“ (Bočák 2009: 137).

Podstatou analýzy politického diskurzu je analýza komunikačno-nominatívna, ktorá odpovedá na otázku – kto komunikuje a ako komunikuje. Politický diskurz je vždy prezentovaný v tvaroch, tvar sa zlučuje s textom a zároveň aj sám je textom. Takéto vrstvenie alebo miešanie obsahov vytvára nový obsah. Ten istý text hovorený rôznymi osobami „sa rozkladá“ na rôzne texty, ktoré sú inak dekodované recipientom a tvoria zakaždým iný obraz sociálnej interakcie. „Výskum podstaty a zmyslu politického diskurzu môže poskytnúť významný materiál nielen o súčasnom stave diskurzu a ukázať na jeho základné znaky a charakteristiky, ale aj určiť historické a národnostne špecifické vlastnosti politického diskurzu, jeho kontinuitu/diskontinuitu a historické súvislosti typov a foriem politickej komunikácie a kompozičných riešení diskurzu“ (Uchvanova-Šmygova 1998: 50).

Pri výbere korpusu výskumu existuje užšie a širšie hľadisko. V prvom prípade sa skúmajú len texty bezprostredne vytvorené politikmi

a používané v politickej komunikácii, tie patria k inštitucionálnym. V druhom prípade sú to všetky texty venované politickým otázkam, dokonca aj tie, ktorých obsah sa vzťahuje na oblasť politiky implicitne. Ako píše anglický lingvista G. Yule (1996: 84) „výskum diskurzu sa zameriava aj na analýzu toho, čo nebolo povedané alebo napísané, avšak, čo adresát môže mentálne skonštruovať počas komunikácie, teda dešifrovať v lingvistických fenoménoch koncepty, intertextové pozadie, očakávania, frame, precedentné texty a pod.“ Odborníci rozlišujú predovšetkým inštitucionálny politický diskurz a masmediálny politický diskurz, časť politického diskurzu však zahŕňa aj texty vytvorené občanmi, ktorí nie sú politikmi ani novinármi, ale sporadicky sa zúčastňujú na politickej komunikácii. Na okraji politického diskurzu nachádzame aj texty s prvkami umeleckého štýlu, k nim patria prevažne politické memoáre. Osobitnú časť tvoria vedecké práce venované politike. Väčšina výskumov v politickej lingvistike sa však v súčasnosti uskutočňuje na základe analýzy masmediálneho diskurzu.

3.6 Politický diskurz ako objekt interdisciplinárnych výskumov

Výskum politického diskurzu sa mimoriadne rozšíril za posledné dve desaťročia tak v Rusku, ako aj na celom svete, a to nielen v súvislosti s integračnými tendenciami vývoja lingvistiky a jazykovednou analýzou výsledkov blízky vedných disciplín — politológie, sociológie, psychológie, kulturoológie a pod., ale aj v súvislosti s informačnou vojnou, a takisto aj s šírením tzv. hybridných vojen. Ich podstatu výstižne opísala politologička J. Šulmanová: „Frontové vojny v 19. a 20. storočí pozostávali na 80 percent z násilností a priamych bojov a len na 20 percent z propagandy. Nový druh vojny však pozostáva na 90 percent z propagandy a na 10 percent z násilností“ (Šulman 2014).

Pri analýze politického diskurzu, ako aj iných inštitucionálnych diskurzov, sa stávajú dôležitými nielen vnútorné vzťahy jazykovej sústavy, ale aj charakteristika jazykovej osobnosti ako nositeľa určitej kultúry a subjektu s určitou sociálnou úlohou a postavením. Politický diskurz musíme skúmať ako realizáciu jazyka politiky vo všetkých jej podobách, ako reálne zhmotnenie všetkých prostriedkov národného jazyka, ktoré možno používať v kontexte politickej činnosti.

Politický diskurz teda môžeme definovať i následne skúmať ako realizáciu jazyka politiky vo všetkých jej podobách, ako reálne zhmotnenie všetkých prostriedkov národného jazyka v reči, ktoré je možné používať v kontexte politickej činnosti. Prehľad nami skúmanej literatúry k prob-

lematike politického diskurzu dovoľuje urobiť nasledovné závery: „všeobecne platná definícia politického diskurzu zatiaľ neexistuje, avšak môžeme ho vnímať ako verbálnu komunikáciu v určitom sociálnom a psychologickom kontexte, v ktorej sa autorovi a recipientovi prideliujú určité sociálne roly v súlade s ich účasťou na politickom živote, ktorý je predmetom komunikácie. V širokom ponímaní je to každý diskurz, v ktorom je s oblasťou politiky spojený aspoň jeden z jeho prvkov: subjekt, adresát alebo obsah textu/ reči. V užšom chápaní politický diskurz je diskurz, ktorého cieľom je získavanie, udržiavanie a realizácia politickej moci, čo je nevyhnutné mať sústavne na zreteli pri uskutočňovaní každého vedeckého výskumu politického diskurzu, pretože práve tento cieľ je rozhodujúci pri výbere jazykových prostriedkov a vnútornej logiky textu“ (Dulebová 2016).

Politický diskurz ako odzrkadlenie spoločensko-politického života štátu nesie v sebe prvky jeho kultúry, spoločné a národné špecifické kultúrne hodnoty. V posledných desaťročiach sa výskumu politického diskurzu venuje veľká pozornosť viacerých vedných disciplín (lingvistiká, sociológia, politológia, masmediálne a komunikačné štúdiá, semiotika, filozofia, antropológia, etnológia a pod.). Analýza politického diskurzu pomáha vyčleniť koncepty a konceptuálne opozície aktuálne pre skúmanú etapu života spoločnosti, preskúmať taktiku a stratégiu komunikácie a nachádzať najúčinnšie spôsoby komunikácie s recipientom, definovať univerzálne a národné osobitosti politického diskurzu. Pri interpretácii politického diskurzu ako celku sa teda nedá obmedziť len na jazykovú interpretáciu, inak jeho podstata a cieľ zostanú nepochopené.

Táto oblasť výskumu má nepochybne interdisciplinárnu povahu – „integrujú sa v nej úspechy sociolingvistiky, lingvistiky textu, kognitívnej lingvistiky, naratívnej analýzy, štylistiky a rétoriky“ (Šejgal 2000). J. Šejgalová síce uznáva interdisciplinárnu povahu politickej lingvistiky, ale zostáva pritom v oblasti jazykovedy v širšom význame. Pri probléme charakteristiky politickej lingvistiky je nám bližší názor slovenského vedca M. Bočáka (2009), ktorý interdisciplinárnosť politickej lingvistiky vidí oveľa širšie, a to v prelínaní vied humanitných aj sociálnych, ktoré sa vo svojich výskumoch zaoberajú niektorým z aspektov politickej komunikácie. Prichádza až k myšlienke jej transdisciplinárnej podstaty a konštatuje, že „na súčasnom skúmaní diskurzu sa totiž podieľa množstvo pôvodných disciplín i novších interdisciplín a transdisciplín. Moderná jazykoveda objekt svojho skúmania rozšírila a naďalej rozširuje a zamerala sa na aktuálne používanie jazyka v jeho širokých (sociálnych) kontextoch (napr. pragmalingvistiká, sociolingvistiká, psycholingvistiká). Okrem obratu lingvistiky k sociálnym fenoménom, možno zasa v iných

humanitných a spoločenských vedách sledovať obrat k jazyku. Je zrejmé, že ich cieľom nebolo kopírovať lingvistickú interpretáciu jazyka; jazyk však navzájom podobne konceptualizovali ako prostriedok konštrukcie vedenia o svojich objektoch štúdia. Konfrontácia lingvistických a sociálnych prístupov k diskurzu spojená so snahou o transcendovanie ich interpretačných diferencií, poskytuje príležitosti na búranie bariér a budovanie omnoho komplexnejšej teórie, než je to možné v rámci jednej disciplíny. Ako optimálne riešenie sa pritom javia transdisciplinarita či postdisciplinarita ako novšie modely vedeckého bádania, pretože striktné paradigmatizovanie, budovanie nadvlády odboru či paradigmy (ako diskurzívna unifikácia *par excellence*) vlastne ide proti logike *discourse studies*, ktoré od počiatku boli silne politickou praktikou snažiacou sa o dekonštrukciu moci“ (Bočák 2009).

Analýza politického diskurzu dnes ignoruje nielen hranice konkrétneho textu, ale aj disciplinárne rozhraničenia a získava postavenie interdisciplinárneho výskumného smeru. „V praktickej rovine skúmania politického diskurzu má v súčasnosti veľký potenciál realizácia interdisciplinárneho výskumu na rozhraní odborov jazykovedných, mediálnych štúdií či mediálnej komunikácie, sociológie, politológie, psychológie a iných humanitných a sociálnych disciplín, pritom sa často pojem politická lingvistiká ani neuvádza, avšak predmet výskumu nám dovoľuje podobné analýzy zaradiť do širšie chápaného pojmu politickej lingvistiky“ (Dulebová 2016).

3.7 Sekuritizácia z pohľadu diskurznej analýzy a politickej lingvistiky

Aktuálnou tendenciou vedeckého bádania na rozhraní lingvistiky a politológie sa na začiatku 21. storočia stalo využitie teórie diskurznej analýzy pre rekonceptualizáciu pojmu *bezpečnosť*. Okrem množstva objektívnych faktorov, ktoré ovplyvnili nastolenie daného vektora vo vedeckom výskume, nezanedbateľnú úlohu zohral aj nárast nespokojnosti spoločenskovedných a humanitných bádateľov s epistemologickými a metateoretickými následkami hegemonie vojenskej a (širšie) štátocentrickej paradigmy daného pojmu. Žiadanými sa stali lingvistické, diskurzne teórie, ktoré umožňujú analyzovať danú problematiku v širšom sociálnom kontexte, zohľadňujú interakciu medzi doménou jazyka a doménou spoločnosti, medzi slovom a konaním (Dulebová 2016: 50). Lingvistickou optikou sa každý sociálny čin vníma zároveň aj ako jazykový akt, keďže individuálne aj kolektívne subjekty musia byť „ozvučené“

a objektívna realita musí byť „prerozprávaná“, aby sa reprodukovala alebo transformovala. Takto sa jazyk stáva „dôležitým z hľadiska ontológie“ (Hansen 2006: 16), a zo spôsobu opisu reality sa na jazyk začína oprávnené nazeráť ako na spôsob vytvárania, konštruovania a objektivizácie reality, teda ako na diskurz.

Preto by sme v tejto kapitole chceli predstaviť inovačné východiská teórie Kodanskej školy ako impulzu a možnosti reinterpretácií pojmu *bezpečnosť* z pozície diskurznej analýzy, umožňujúcej konceptualizovať bezpečnosť ako diskurznú prax konštituuujúcu politické spoločenstvo, v mene ktorého sa artikuluje. Vychádzame pritom z názoru predstaviteľov Kodanskej školy, že akt sekuritizácie ako rečový akt vytvára nové zmysly a je schopný naštartovať určitú sociálnu dynamiku. Podobné výskumy sú zamerané na vysvetlenie toho, ako sa prostredníctvom rečového aktu vytvára pocit ohrozenia u referenčných objektov, a zdôrazňujú váhu lingvistickej zložky, sklňujú tak v sebe metódy politologickej a lingvistickej analýzy, ktorá má možnosť ísť do hĺbky jazykových aspektov procesov sekuritizácie a zodpovedať na otázku, ako sa proces sekuritizácie jazykovo uskutočňuje.

Diskurzny obrat vyplýval aj z jedného zo základných východísk postštrukturalizmu, podľa ktorého materiálne objekty a štruktúry nadobúdajú svoju materialitu a objektívny ontologický status prostredníctvom diskurznej reprezentácie (Laclau, Mouffe 1985: 108). Dôležitým bol aj lingvistický obrat v sociálnej teórii, spočívajúci v obrate od reality k textualite, keďže „textualizácia analýzy znamená uznanie v prvom rade toho, že hocijaká „realita“ je sprostredkovaná a determinovaná spôsobom reprezentácie, ako aj toho, že reprezentácie nie sú len opisom sveta faktov, ale spôsobom vytvárania daných faktov“ (Shapiro 1989: 14). Pojem *bezpečnosť* sa tak premietol do oblasti lingvistiky ako jazyková voľba autora textu. Ako výsledok už uvedenej zmeny výskumnej paradigmy sa bezpečnosť sa začala konceptualizovať ako rečový akt, prostredníctvom ktorého sa určití aktéri, procesy a udalosti konštituuujú ako potenciálne nebezpečenstvo pre určitú entitu, najčastejšie pre štát alebo sociálnu skupinu“ (Wæver 2007: 49).

Pojem bezpečnosti je dnes mimoriadne frekventovaný v politológii a iných sociálnych vedách. Príkladmi konceptuálnej analýzy bezpečnosti v politológii sú napr. práca Davida Baldwin *The Concept of Security* (1997), v ktorej bezpečnosť vníma ako nízku pravdepodobnosť poškodenia existujúcich hodnôt (Baldwin 1997: 13). Politológ Richard Ullman v práci *Redefining Security* (1983) považuje za bezpečnosť znižovanie „zraniteľnosti ľudstva“ a podčiarkuje, že hrozby nevojenského charakteru, vrátane enviromentálnych, majú ten istý, ba až väčší potenciál uško-

diť národnej bezpečnosti ako klasické vojenské, a navrhuje prehodnotiť agendu bezpečnostnej politiky, nakoľko nevojenské aspekty "sa pravdepodobne stanú horšie zvládnuteľnými a nebezpečenstvo ich zanedbania rastie" (Ullman 1983: 153). Napriek množstvu rôznorodých definícií je to však zatiaľ pomerne slabo konceptualizovaný rámec, ktorý nastoľuje zásadné otázky: Kto je objektom bezpečnosti (jednotlivci, skupiny, národy, štáty, regióny, ľudstvo)? Aké sú nástroje na udržanie bezpečnosti (vojenské, politické, ekonomické, diplomatické, kultúrne)?

Riešeniu daných otázok sa venujú v posledných desaťročiach tzv. kritické bezpečnostné štúdie (Critical Security Studies), ktoré sa snažia o prehĺbenie a rozšírenie klasického štátocentrického prístupu a poukazujú na ďalšie aspekty bezpečnosti. Príkladom môže byť Kodanská škola, Parížska škola, Waleská škola (známa aj ako Aberystwyth School) alebo ďalšie smery vychádzajúce z teórie sociálneho konštruktivismu.

Najviac v tomto smere v súčasnosti urobili predstavitelia tzv. Kodanskej školy Ole Wæver, Barry Buzan a iní, ktorí vo svojich prácach o teórii sekuritizácie (securitisation theory) prehodnocujú viaceré aspekty tradičného vnímania konceptu bezpečnosti, a začínajú ju reinterpretovať a následne dôsledne analyzovať ako rečový akt. Wæver predkladá a obhajuje názor, že bezpečnosť funguje nie ako znak vysielaný referentovi, ale ako čin, konanie prostredníctvom výroku, podobne ako sa deje pri uzatvorení stávky, vyjadrení sľubu a pod. (Wæver 2007: 73). Opiera sa pritom do značnej miery o teóriu rečových aktov (speech acts) J. L. Austina (1962).

Východiská teórie sekuritizácie boli najpodrobnejšie objasnené v spoločnom diele Barryho Buzana, Oleho Wævera a Jaapa de Wilda *Security: a new framework for analysis* (1998), ktoré v českom preklade vyšlo v roku 2005 (*Bezpečnosť: Nový rámec pre analýzu*).

Základným postulátom, z ktorého vychádzajú teórie podobné kodanskej škole, je sociálny konštruktivismus, ktorý predpokladá, že komunikácia/interakcia členov spoločnosti zohráva aktívnu úlohu pri vytváraní, stabilizácii a transformácii sociálnej reality (Berger, Luckmann 1999). V tomto zmysle je dôležité zdôrazniť, že v podstate nejde o zisťovanie toho, či je niečo oprávnené považované za bezpečnostnú hrozbu, ale o zisťovanie toho, čo sa v duchu sociálneho konštruktivismu ako bezpečnostná hrozba modeluje/konštruuje a aké jazykové prostriedky sú na tento cieľ využívané. Tu treba dodať, že aj pre Barryho Buzana, Ole Wævera a Jaapa de Wilda má definičné kritérium bezpečnosti textuálny charakter – ide o špecifickú rétorickú štruktúru, ktorú je nutné hľadať v diskurznej praxi (Buzan et al. 2005: 205).

3.7.1 Základne pojmy teórie sekuritizácie

K základným pojmom teórie sekuritizácie Kodanskej školy patria *referenčné objekty*, *aktéri sekuritizácie*, *funkcionálni aktéri*, *sekuritizácia* a *desekuritizácia*.

Referenčné objekty sú entity, ktoré sú existenčne ohrozené a môžu si legitímne nárokovať na právo na prežitie. Môže to byť celé ľudstvo, biosféra, ekonomika krajiny, demokratické hodnoty spoločnosti či konkrétne identita spoločenskej skupiny (Buzan, Wæver, Wilde 2005: 48).

Aktér sekuritizácie je aktér, ktorý prezentuje hrozbu ako objektívne existujúcu pre konkrétny referenčný objekt. Vyníma tak tému z bežného politického procesu a presúva ju do roviny sekuritizácie (prostredníctvom rečového aktu). Aktérmi sekuritizácie sú prevažne politici, ale môžu byť aj ľudia mimo politiky (Buzan, Wæver, Wilde 2005: 34).

Funkcionálny aktér pôsobí na vzťahy v sekuritizovanom sektore, ale pritom bezprostredne (rečovým aktom) nesekuritizuje konkrétne hrozby, ani nie je referenčným aktérom, napríklad, môže to byť firma znečisťujúca životné prostredie (Buzan, Wæver, Wilde 2005: 48-49). Určovanie hrozby je intersubjektívnym názorovým vymedzením tej elity, ktorá dokázala presvedčiť o naliehavosti tejto hrozby. Efektívnym partnerom pri vymedzení a hodnotení hrozby sú napríklad aj médiá ako funkcionálny aktér, a práve ten subjekt, ktorý má možnosť ich istým spôsobom ovplyvňovať, môže značným spôsobom ovplyvňovať aj vývoj situácie (Buzan, Wæver, Wilde 1998: 170).

Pokiaľ sa aktér sekuritizácie dokáže tvrdením o prioritě a naliehavosti existenčnej hrozby vyhnúť inak záväzným pravidlám a procedúram, stávame sa svedkami úspešnej sekuritizácie (Buzan, Wæver, Wilde 2005: 35). Je však nutné pochopiť, že aktérovo sekuritizačné konanie nie je jedinou zárukou úspešnej sekuritizácie. Úspešná sekuritizácia je podmienená akceptovaním zo strany verejnosti. Veľmi dôležitá úloha sa v procese sekuritizácie odvádza aktérovi, ktorého vplyv a pozícia v danej spoločnosti je zvyčajne nezanedbateľná, a aj vďaka vplyvu aktéra sa hrozba stáva hrozbou len tým, že on ju tak vníma a verejne to vyhlasuje (performative speech act). V danom aspekte treba mať na zreteli, že „vládna informačná politika do značnej miery ovplyvňuje implementáciu informačných a komunikačných technológií, môže vytvárať rozdiely v postavení určitých typov aktérov v podobe výhod a nevýhod vo vzťahu k informáciám a ich využívaniu, určuje parametre vládnych informačných aktivít, významne ovplyvňuje politické, spoločenské a ekonomické podmienky práce s informáciou“ (Šušol et al. 2012: 22). Zvýhodnený aktér sekuritizácie má teda neporovnateľne väčší potenciál pre naplnenie

svojich zámerov (sekuritizáciu možno považovať za uskutočnenú len vtedy, ak bola úspešná aj vo vzťahu k recipientovi, ktorý ju akceptoval). Následne na základe súhlasu a podpory spoločnosti môže aktér podniknúť mimoriadne opatrenia alebo obísť pravidlá a zákony (legitimize the breaking of rules).

Podstatné sú aj vlastnosti uvádzaných hrozieb, ktoré buď sekuritizáciu napomáhajú, alebo ju naopak sťažujú (Buzan, Wæver, Wilde 2005: 45), ako aj jazykové prostriedky jej realizácie. Napríklad, používanie výrazných, emočne zafarbených výrazov, sústavná metaforizácia, hyperbolizácia, „prenikanie subštandardnej lexiky (sociolektizmov, žargonizmov, argotu a hrubých vulgarizmov) do spisovného hovorového jazyka“ (Grigorjanová 2015: 136) a zároveň nepretržitá mediálna prezentácia prepustených utečeneckých táborov, súčasný nárast počtu teroristických aktov a panika, ktorá zachvátila Európu, je faktom, ktorý bezpochyby napomáha rýchlej sekuritizácii momentálne veľmi aktuálnej témy – témy medzinárodnej migrácie (Huysmans 2000), ktorá sa začala sekuritizovať hlavne po teroristických útokoch na civilné ciele v USA v septembri 2001, spravidla ako súčasť diskusie o boji proti medzinárodnému terorizmu (Karyotis 2007). Vôbec sa tak nedeje z toho dôvodu, že medzi danými fenoménmi existuje objektívna spojitosť. Deje sa tak preto, že médiá (ako funkcionálni aktéri) a aktéri sekuritizácie tieto témy (prílev utečencov a nárast terorizmu) nepretržite spájajú prostredníctvom výrazného verbálneho a vizuálneho pôsobenia. Robia tak namiesto toho, aby zaujali konštruktívny postoj k potenciálnym občanom (a pracovným silám) Európskej únie, pri ktorom treba uvažovať skôr o kultúrnej adaptácii a socializačnej činnosti a zaujať „interkultúrny prístup, ktorý má za cieľ vytvárať pozitívny a bezpredsudkový vzťah k ľuďom, ktorých nepoznáme“ (Bírová 2013: 92).

Po odstránení „nebezpečenstva“ nastáva etapa *desekuritizácie* (deseuritisation), v ktorej sa dovtedy sekuritizované otázky prestávajú vnímať spoločnosťou ako potenciálna hrozba a opäť sa regulujú bežnými pravidlami. Konečným cieľom teda nie je dosiahnutie reálnej objektívnej bezpečnosti, ale odstránenie problematiky z kategórie sekuritizovaných nebezpečenstiev z diskurznej praxe.

V rámci úvah o dynamickom transformačnom období deväťdesiatych rokov v Európe, a o dezintegrácii bývalého východného bloku výskumníci Kodanskej školy poukazujú na rad politických a sociálnych procesov — globalizáciu, migračné toky, kultúrny imperializmus ako na široko manifestovanú v politickom a mediálnom diskurze potenciálnu hrozbu „verejnej bezpečnosti“, t. j. „schopnosti spoločnosti zachovať si svoje

podstatné vlastnosti aj napriek zmene podmienok a potenciálnym alebo existujúcim hrozbám“ (Buzan, Hansen 2009: 84).

Medzi predstaviteľmi Kodanskej školy prevláda názor, že akt sekuritizácie práve ako rečový akt vytvára nové zmysly a je schopný naštartovať určitú sociálnu dynamiku. Barry Buzan (1998) sa domnieva, že úspešná reprezentácia určitých udalostí a procesov ako bezprostrednej hrozby pre štát alebo spoločenstvo premiestňuje problematiku z oblasti verejnej politiky s nevyhnutnými legitímnymi vládnymi opatreniami a pod. do kategórie sekuritizácie, t. j. bezpečnostných hrozieb, ktorá už nevyžaduje ďalšie verejné diskusie a vládne rokovania, ale bezodkladné konanie, ktoré môže byť v rozpore s platnou legislatívou ale aj so sociálnymi normami (Buzan et al. 1998: 23).

Predstaviteľom teórie sekuritizácie kritici vyčítajú, že sa nevenujú analýze toho, ako sa sekuritizácia prostredníctvom rečového aktu stáva intersubjektívnou a reštrukturalizuje sociálne vzťahy. Pri „textuálnom“ vnímaní sekuritizácie ako sociálne produktívneho rečového aktu, ktorý legitimizuje politikov na zavedenie „súrnych opatrení“, sa v prácach teoretikov sekuritizácie dá pozorovať aj iná, „kontextuálna“ interpretácia na základe vyčlenenia faktorov, napomáhajúcich sekuritizáciu (Buzan, Wæver, Wilde 1998: 33). Okrem špecifických atribútov rečového aktu, ktoré ho dovoľujú vnímať ako sekuritizačnú prax, na jej úspech vplyvajú aj samotné špecifiká predpokladanej hrozby (určité situácie sa dajú oveľa jednoduchšie predkladať ako nebezpečenstvo v porovnaní s inými). Navyše aj autorita aktéra v očiach recipienta značne napomáha úspešnosti aktu sekuritizácie. Viacerí kritici teórie ale zdôrazňujú, že ak si „textuálne“ a „kontextuálne“ chápanie sekuritizácie nemá protirečiť, potom ju treba začať vnímať nie ako osobitný rečový akt prisudzujúci realite jeden a ten istý fixný význam, ale ako samotný proces vytvárania významu, ukotvený hlboko v diskurznom kontexte, ktorý transformuje individuálnu propozíciu do kolektívneho dominujúceho naratívu (Stritzel 2007: 369).

3.7.2 Ohrozené entity (referenčné objekty)

Teórie medzinárodných vzťahov, ktoré nedokázali predvídať koniec studenej vojny a rozpad bipolárneho systému, museli adaptovať svoj pojmový aparát na procesy, ktoré vyplývali z daných zmien (Buzan, Hansen 2009: 187). Problematika sa rozšírila a zároveň sa začala „rozpadávať“ na „čiastkové“ koncepty bezpečnosti, ktoré vznikali v 90. rokoch: osobná bezpečnosť (jednotlivca), genderová bezpečnosť, ekonomická bezpečnosť, kolektívna bezpečnosť, potravinová bezpečnosť, ekologická bez-

pečnosť (Buzan, Hansen 2009: 136-141). Dnes sa úspešne sekuritizujú hlavne témy ekonomickej stability, zvyšovanie energetickej závislosti, ekológia, celosvetové epidémie, globálne otepľovanie, medzinárodný terorizmus, geopolitické konflikty v blízkosti európskych hraníc, zmrazené konflikty v postsovietskom priestore, udalosti Arabskej jari, migračné problémy (Lid'ák 2014), prípadne multikulturalizmus a nedostatky v integrácii cudzincov (Hrivíková 2016b), ktoré sa sekuritizujú ako možná príčina nebezpečenstva terorizmu a straty kultúrnej identity Európanov (Némethová, 2016). Na Slovensku, resp. v štátoch strednej Európy sa objavuje aj sekuritizácia rastu nacionalizmu (Koziak 2001) extrémizmu a neofašizmu (Smolík 2013; Mareš 2014), a hlavným referenčným objektom pritom vystupujú demokratické hodnoty ako základný princíp fungovania EÚ.

Výsledkom diskusie o rozličných spoločenských fenoménoch je okrem iného posúvanie významov jednotlivých pojmov, ktorými sa postoje vyjadrujú. Tak ako napríklad v Nemecku niesol pojem „Gastarbeiter“ (pozvaný pracovník) v šesťdesiatych rokoch 20. storočia neutrálnu až pozitívnu konotáciu, v súčasnosti patrí k hanlivým výrazom na označenie ekonomických migrantov. Práve tento výraz sa dokonca rozšíril aj do iných jazykových areálov, napríklad do Ruska, kde slúži na urážajúce, dysfemistické označovanie lacnej pracovnej sily z bývalých sovietskych republík. Podobný proces s posúvaním významov niektorých pojmov bol zaznamenaný aj na Slovensku. Význam pôvodne neutrálneho pojmu „migrant“ sa v rámci mimoriadne negatívne ladenej diskusie pred parlamentnými voľbami 2016 posunul od neutrálneho k negatívnemu. Jeden z nových významov pojmu „migrant“ je v súčasnosti spojený aj s asociáciou „bezpečnostná hrozba“. Zatiaľ čo ešte pred niekoľkými rokmi mal tento pojem označovať človeka, ktorý z rôznych dôvodov (ekonomických, politických, sociálnych) opustil krajinu pôvodu a usadil sa v cieľovej krajine, v súčasnosti nadobudol okrem doterajších konotácií (človek inej kultúry, cudzinec, Arab, moslim, černocho, prípadne konkurencia na pracovnom trhu) (Štefančík, Lenč 2012) aj nový význam, a to spojený s vnútornou bezpečnosťou, resp. ohrozením autochtónnej spoločnosti.

3.7.3 Sekuritizácia z pohľadu diskurznej analýzy

Na odhalenie pravidiel toho, ako sekuritizácia prebieha, je metodologicky užitočné pridržať sa postupov diskurznej analýzy. Vychádzať môžeme z trojdimenzionálneho modelu navrhnutého N. Faircloughom (1996). Prvou úrovňou je úroveň *textuálna*. V centre pozornosti stojí lingvistická analýza diskurznych fragmentov tvoriacich výskumný

korpus. Druhou dimenziou je *diskurzna* prax, ktorá pokrýva otázky produkcie, distribúcie a konzumovania textov a detekciu rozdielnych typov diskurzov v závislosti od sociálnych faktorov (vychádza sa pritom z toho, že texty sú špecificky produkované v špecifických spoločenských kontextoch, špecificky sa šíria a konzumujú). Tretia dimenzia zahŕňa *sociálnu prax*. Na tejto úrovni sú v centre pozornosti úvahy o tom, či diskurzna prax reprodukuje alebo reštrukturuje existujúce usporiadania diskurzu a aké má konkrétne dôsledky v spoločnosti (Cingerová 2016).

Relevantné východiská diskurznej analýzy ponúka model založený na kombinácii konceptualizačných otázok Davida Baldwina: Čia bezpečnosť? Bezpečnosť pre aké hodnoty? Bezpečnosť/ochrana pred čím? a tzv. zvislej a vodorovnej osi Kodanskej školy. Vzniká tak prehľadný teoretický rámec pre jednoduchšiu identifikáciu referenčných objektov (ako odpovede na prvú otázku) a zdroju hrozieb (ako odpovede na tretiu otázku). Je to škála, na ktorej v podstate môže byť umiestnená akákoľvek verejná téma. Téma môže byť depolitizovaná, politizovaná alebo sekuritizovaná (čo možno vnímať ako radikálnejšiu formu politicizácie). Je to do istej miery subjektívny proces „vyzdvihovania určitej témy, ktorá tak začína byť chápaná ako existenčná hrozba, žiada si mimoriadne opatrenia a ospravedlňuje konanie, čo vybočuje zo štandardných mantinelov politických procedúr“ (Buzan et al. 2003: 39).

Referenčné objekty (medzinárodný systém, regionálny systém, štát, vnútroštátne spoločenstvo, človek) sú na zvislej osi, a tak sa zachytáva ich kvalitatívna zmena. Okrem štátu sa referenčným objektom môžu stať aj nehmotné entity, napríklad ľudské práva alebo demokratické princípy. Zdroje hrozieb tvoria vodorovnú os. Kodanská škola ich rozdeľuje do piatich sektorov: vojenský, politický, sociálny, ekonomický a environmentálny.

Pojem sociálna (spoločenská) bezpečnosť bol po prvýkrát použitý B. Buzanom v knihe *People, States and Fear* (Buzan 1991), v ktorej argumentuje, že vzťah medzi bezpečnosťou a identitou rôznych skupín (najmä v kontexte Európy) je dôležitým prvkom stability a bezpečnosti štátu a nazýva ho sociálnou bezpečnosťou. Tento koncept vysvetľoval konflikty medzi štátom a rôznymi sociálnymi skupinami existujúcimi v štáte. „Hranice štátu a spoločnosti, tvorenej národom, národnostnými, etnickými a kultúrnymi skupinami, sa prekrývajú len zriedkakedy. To je jeden z dôvodov, prečo je potrebné vážne sa zaoberať sociálnou bezpečnosťou“ (Buzan, Waever, Wilde 2005: 139).

Otázka „bezpečnosť akých hodnôt?“ nie je v modeli explicitne zachytená, ale predstavitelia Kodanskej školy sa k nej vo svojich prácach vyjadrujú v tom zmysle, že jednotlivci a rôzne sociálne skupiny môžu mať

rôzne hodnoty, aj rôzne hodnotové priority, ktorými môžu byť fyzická existencia, blahobyť, čisté životné prostredie, zachovanie kultúrnej identity a pod. Za najdôležitejší pojem považuje O. Waever národnú identitu, ktorá nie je totožná so štátnou identitou, kedy vo vnútri určitého štátu môže žiť niekoľko národov spoločne. Práve národná identita má od skončenia 1. svetovej vojny až dodnes predominantné postavenie, posilňuje sa aj v rámci EÚ v zmysle hesla „jednotní v rozmanitosti“. V medzinárodnom prostredí však vždy existovali silné národné myšlienky realizované národnooslobodzovacím bojom a vznikom národných štátov (Ušiak, Nečas 2011: 35). Podľa Kodanskej školy v podmienkach globalizácie a integrácie, keď hranice spoločnosti prestávajú kopírovať hranice štátu, keď sa národná legislatíva a hraničné kontroly stávajú minulosťou, sa práve upevňovanie kultúrnej osobitosti stáva ekvivalentom bezpečnosti. Deje sa tak aj vďaka tomu, že samotné sociálne skupiny artikulujú nevyhnutnosť ochrany svojej „spoločenskej“ bezpečnosti. Treba stále mať na zreteli, že v minulosti sa zdôrazňovalo predovšetkým nebezpečenstvo pre štát, dnes sa stále častejšie pertraktuje nebezpečenstvo pre osobu ako referenčný objekt a z toho pramení aj charakter potenciálnych hrozieb, ktoré si aktéri volia ako relevantné. V závislosti od regiónu a sociálnych štandardov danej spoločnosti sa môžu značne líšiť, ale zatiaľ nikto nevyvrátil už vyše pol storočia existujúci model Maslowovej *hierarchie ľudských potrieb* (známy ako *need theory* alebo *hierarchy theory*). Základom pomyselnej pyramídy potrieb (deklarovaných ako univerzálne, čo je ale slabšou a často kritizovanou stránkou danej teórie) sú fyziologické potreby, nasleduje potreba bezpečia, istoty, ďalej potreba lásky, prijatia, spolupatričnosti, za ňou potreba uznania, úcty a ako posledná v poradí potreba seberealizácie. Bolo by zaujímavé v tomto smere preskúmať, k akým potrebám aktéri sekuritizácie apelujú najviac v rámci svojich diskurzívnych stratégií, a aké jazykové prostriedky pritom považujú za najvhodnejšie. V Európe, ktorá si privykla na blahobyť a zabezpečenie základných fyziologických potrieb a vníma ich ako samozrejmu vec, je pravdepodobne ťažko sekuritizovať ich ohrozenie (v rovine hladu, straty domova a pod.). Zato je však možné produktívne používať aj sekuritizáciu „nadstavbovej“ potreby – ohrozenia možnosti seberealizácie. V menej prosperujúcich regiónoch zrejme hlavný sekuritizačný vektor bude smerovať k diskurzívnym stratégiám ohrozenia fyziologických potrieb a bezpečia.

3.7.4 Sekuritizácia ako potenciálny predmet výskumu politickej lingvistiky

Pred politickou lingvistikou, ktorá sa dnes na Slovensku nachádza zatiaľ v štádiu etablovania, vyvstáva otázka, akým spôsobom dochádza k procesu sekuritizácie spoločenských javov. Pričom práve politická lingvistika by mohla sústrediť na iné, než tradičné bezpečnostné otázky. Používané politologické metódy a postupy nemusia byť orientované na tradičné oblasti bezpečnostnej politiky spojené s politicko-mocenskými opatreniami zameranými na obranu štátu pred vojenským napadnutím, ale analýza by sa sústredila na oblasť ohrozenia rozličných entít (obyvateľstva, demokratických hodnôt, kultúrnej identity, ekonomickej stability, životného prostredia a pod.).

Politológovia by v rámci svojich kompetencií odpovedali na otázku, ktoré fenomény a prečo sa v určitom období stávajú v politickej diskusii bezpečnostným problémom. Aktuálna je rovnako otázka, v akých spoločenských súvislostiach sa nejaký fenomén stáva hrozbou. Je možné predpokladať, že niektoré fenomény sa stávajú hrozbou v predvolebnom období, vzhľadom na to, že strach je dôležitým faktorom pre mobilizáciu voličských hlasov. Výskumnou otázkou tak je, či ide skutočne len o toto obdobie, alebo je možné definovať aj iné okolnosti.

Opierajúc sa o Waeveru hypotézu, že za sekuritizáciou stojí vždy elita, sa zástupcovia spoločensko-vedných disciplín sústreďujú rovnako na otázku, kto vybrané problémy sekuritizuje, aké sú postoje hlavných politických aktérov (politické strany, najmä vláadne), ale rovnako ako sa prístupuje k fenoménu občianska spoločnosť. Existuje medzi aktérmi sekuritizácie názorová zhoda, alebo sa vytvára tradičné koalíčno-opozičné alebo pravicovo-ľavicové štiepenie? V tejto súvislosti sa objavuje otázka, či medzi aktérov diskusie patrí aj vedecká a akademická obec a či sa závery bádania používajú v diskusii ako argumenty. Napríklad, v diskusii o klimatickej zmene (Scott 2012) sa používajú rôzne až protichodné štúdie rôznych autorov, pri diskusii o medzinárodnej migrácii sú výsledky vedeckého bádania v politickom diskurze prakticky v marginálnej pozícii.

Pre lingvistickú analýzu je ťažiskovou v danej tematike otázka „ako sa to deje?“ (akými jazykovými prostriedkami sa uskutočňuje rečový akt napomáhajúci vytváraniu pocitu ohrozenia pre referenčné objekty). Barry Buzan, Ole Wæver a Jaap de Wilde sa z pochopiteľných dôvodov ako politológovia „prehnane komplikovaným lingvistickým technikám“ vyhýbajú (Buzan et al. 2005: 205). Avšak práve politická lingvistika ako hraničná disciplína, využívajúca v rámci interdisciplinárneho prístupu metódy politologickej a lingvistickej analýzy má možnosť ísť do hĺbky

jazykových aspektov procesov sekuritizácie a odpovedať na otázku, ako sa proces sekuritizácie *jazykovo* uskutočňuje. Zvlášť zaujímavé sú v kontexte podobne ladeného bádania výskumy zamerané komparatívne, pri ktorých sa porovnávajú diskurzívne stratégie a jazykové taktiky v rozličných jazykových areáloch, čo by bez pochyb napomohlo lepšiemu pochopeniu intertextuálnych a inderdiskurzívnych súvislostí.

3.7.5 Súčasný prístup k výskumu problematiky

Stratégie bezpečnostného “migračného” diskurzu z pozície teórie Kodanskej školy dnes analyzujú viacerí výskumníci tak na Slovensku, ako aj v Česku. Výskum sa však realizuje prevažne v rámci politológie (prípadne sociológie) s uplatnením metodologických postupov diskurzívnej analýzy. Hoci sa používa príslušné terminologické inštrumentárium, výskum takmer nikdy nenadobúda aj lingvistický rozmer, a to napriek tomu, že v rámci analýzy sa pozornosť sústreďuje na rečové akty a v tejto súvislosti na vyjadrenia politikov a iných aktérov sekuritizácie (Macho 2013). Napríklad, Jarmila Androvičová (2015) stratégie bezpečnostného “migračného” diskurzu analyzuje na prejavoch politikov v slovenskom parlamente a vyjadrení politikov v médiách. Autorka zdôrazňuje, že „v prípade bezpečnostného diskurzu je možné identifikovať niekoľko najčastejšie využívaných stratégií, ktoré vo vzájomnom spolupôsobení vedú k sekuritizácii migrantov. Prelína sa v nich definovanie migrácie ako bezpečnostného rizika a kultúrnej hrozby“ (Androvičová 2015: 64). Bádateľka analyzuje aj základné diskurzívne stratégie sekuritizácie danej problematiky: poukazovanie na negatívne skúsenosti s migráciou inde vo svete; migranti ako ohrozenie národnej bezpečnosti a ako globálne bezpečnostné riziko; Slovensko a krajiny strednej Európy ako istá „nárazníková zóna“ vo vzťahu k západnej Európe; negatívna stereotypizácia a delegitimizácia zámerov a motívov migrantov; pozitívna sebaaprezentácia a očierňovanie názorových oponentov.

Pri logickom a názornom vytýčení a analýze diskurzívnych stratégií autorka zostáva prevažne v politologickej rovine, aj keď na príklade množstva výstižných a relevantných výrokov konkrétnych politikov. Síce okrajovo uvádza, že „predchádzajúce diskurzívne stratégie sú podporované rôznymi rétorickými prostriedkami, veľmi častým sú hyperbolizácia, využívanie rôznych prirovnaní, viac emocionálne zafarbených výrazových prostriedkov“ (Androvičová 2015: 82), ale sa nedostáva (čo je pochopiteľne vzhľadom na jej vedeckú profiláciu) k hlbšej lingvistickej analýze. Práve tento moment vnímame ako rozhodujúci, tu vidíme priestor pre zapojenie do podobne ladených výskumov jazykovedcov, ktorí sú dobre

zorientovaní v teórii diskurzu a metodologických postupoch diskurznej analýzy a v teórii rečových aktov, vedia podrobiť detailnej analýze lexikálne, štylistické a iné osobitosti textu a urobiť na základe analýzy konkrétnych jazykových prostriedkov, ktoré si ten-ktorý aktér zvolil, aj relevantné závery (Alefirenko 2015). Podobný názor zdieľajú aj českí jazykovedci, poukazujúci nato, že „problematika jazykového násilí a jazykové manipulace přestává být v současnosti výlučně předmětem zájmu politologů, sociologů a psychologů, a zažívá konjunkturu jako relativně nové téma v oblasti lingvistiky, která disponuje metodologickými nástroji pro kritickou analýzu textů a umožňuje tak chápání a odhalování mechanismů jazykové manipulace a na jejich základě pak demystifikaci a demytologizaci společenského a politického diškurzu“ (Gazda 2013: 85).

Je potrebné pritom mať na zreteli textuálne chápanie sekuritizácie ako sociálne produktívneho rečového aktu, ktorý legitimizuje politikov na súrne opatrenia zamerané na neutralizáciu „existenčných hrozieb“ (či už reálnych alebo len manifestovaných), pričom im umožňuje ignorovať existujúce pravidlá a postupy.

Z hľadiska diskurznej analýzy je mimoriadne podstatné zistenie, že „predkladanie nebezpečenstiev určitému spoločenstvu sa stáva najpohodlnejšou a najvhodnejšou formou ideológie konsolidácie, to jest vytvárania ekvivalencie medzi rôznymi univerzálnymi významami a vytvárania jednotnej, vnútorne si neprotirečivej identity“ (Morozov 2009: 227). Rovnako sa vynára aj ďalšia, mimoriadne aktuálna otázka zodpovednosti sekuritizujúceho aktéra za výber jazykových prostriedkov a významov rečových aktov: bude diskurz smerovať k nárastu agresivity alebo naopak k väčšej tolerancii?

4. Politická lingvistika ako nový vedecký smer

4.1 Vývoj politickej lingvistiky v 20. storočí

V tejto kapitole popíšeme podstatu, náplň a hlavne vývojové tendencie politickej lingvistiky/politolingvistiky, ktorá sa zaoberá výskumom politického diskurzu. Jej rozvoj stimuluje rastúci záujem o podmienky a mechanizmy fungovania politickej komunikácie. Z hľadiska objektu skúmania, ako aj z hľadiska cieľov a používaných metód ide predovšetkým o aplikovanú vedu na pomedzí lingvistiky, politológie, sociológie, masmediálnej komunikácie, antropológie a psychológie.

Chápanie politickej lingvistiky ako samostatnej vedy sa zdá byť z rôznych hľadísk diskutabilné, aj keď je zrejmé, že politická lingvistika má svoj samostatný objekt výskumu, a síce politický diskurz. Nášmu chápaniu je však predsa len bližší názor odborníkov, ktorí chápu politickú lingvistiku ako vedu interdisciplinárnu, aplikovanú, vznikajúcu na rozhraní rôznych humanitných a sociálnych vied, a to hlavne preto, že súčasné globálne procesy informačnej, vedeckej, technologickej a ekonomickej integrácie nemôžu obísť ani jednotlivé vedné odbory. Plne súhlasíme s názorom slovenskej lingvistky E. Molnárovej (2010: 92), ktorá konštatovala, že (staro)nové vedecké smery vznikajú na rozhraní vedeckých disciplín, a že medzi ne možno zaradiť aj politickú lingvistiku, ktorá je hraničnou disciplínou medzi lingvistikou a politológiou, ale využíva aj poznatky z etnológie, sociálnej psychológie a sociológie. Aj najznámejšie práce, ako sú napríklad *Analysing Political Discourse: Theory and Practice* (Chilton 2004), *Metaphor and Political Discourse* (Musolff 2004), *Language and Politics* (Chomsky 1988), *Language and the Internet* (Crystal 2001), *Language Death* (Crystal 2000), *Political Communication: Rhetoric, Government, and Citizens* (Hahn 1988), či populárnu učebnicu *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research* (Fairclough 2003) možno hodnotiť ako výskumy v rámci politickej lingvistiky s interdisciplinárnym presahom.

Ako vedná disciplína stojaca na pomedzí lingvistiky a politológie sa politolingvistika vníma aj v nemecky hovoriacom prostredí. Jej hlavný cieľ bol definovaný jedným zo spoluzakladateľov nemeckej politickej lingvistiky (Politolinguistik) Arminom Burkhardtom (1996), podľa ktorého má skúmať predovšetkým politický jazyk, politický jazyk médií a jazyk

politiky, ktorý je možné ďalej vnímať ako jazyk politikov a jazyk v politike (Niehr 2013).

Korene politickej lingvistiky však nesiahajú len do deväťdesiatych rokov 20. storočia (Štefančík 2015). Aktívny výskum politického diskurzu sa rozvíja už od šesťdesiatych rokov 20. storočia. Intenzívny vývoj politických technológií, rast významu masmédií a stále väčšia teatralizácia politickej činnosti sú príčinou rastu záujmu o teóriu a prax politickej komunikácie. Prudký rozvoj politickej lingvistiky má v súčasnosti svoje sociálne opodstatnenie, veď „ešte začiatkom 20. storočia veľké množstvo obyvateľstva nemalo ani volebné právo a bolo iba pasívnym objektom politických opatrení vládnucich tried. V súčasnosti sa do politického života zapája v rôznych podobách veľké množstvo občanov a teoreticky každý má možnosť byť jeho aktívnym subjektom. Už len ten fakt, že politika sa stala hlavnou témou všetkých spravodajských žánrov, hovorí o jej mieste v našom živote. Tento komunikačný fenomén spôsobuje, že politika sa stala významným predmetom záujmu humanitných vied a čo je príznačné, čoraz viac je v centre záujmu filológov. V uvedenom kontexte je preto prirodzené, že politická lingvistika sa formuje ako jeden z filologických odborov s výrazným interdisciplinárnym smerovaním“ (Sipko 2011).

V súčasnosti rastie v celom svete množstvo publikácií z oblasti politickej lingvistiky, najviac výskumov sa v súčasnosti sústreďuje v Severnej Amerike, strednej a západnej Európe a v postsovietskom priestore. Podľa Budajeva a Čudinova (2008: 69) možno tieto výskumy klasifikovať metodologicky (podľa používaných výskumných metód), tematicky a typologicky (podľa záujmu o špecifiká konkrétnych národných diskurzov, resp. podľa diskurznych variantov používania politického jazyka). Niektoré výskumy sú venované zvláštnym politickým udalostiam a situáciám (vojna, voľby, politické kauzy a pod.), iné diskurzom určitých politických strán a hnutí (pravica, ľavica, antiglobalisti, nacionalisti a pod.) a dokonca aj diskurzom jednotlivých politikov. Iná klasifikácia umožňuje zohľadniť zdroje výskumu jazyka, teda môže ísť o výskumy subdiskurzov, najčastejšie napr. politický mediálny diskurz, inštitucionálny politický diskurz (vystúpenie v parlamente, verejné prejavy politikov, dokumenty politických strán a pod.), ale takisto to môžu byť aj texty s prvkami umeleckého, každodenného alebo vedeckého diskurzu. Napokon, možno tieto výskumy charakterizovať a klasifikovať z hľadiska temporálnej a dynamickej charakteristiky – vzťah synchrónneho (analýza súčasného politického diskurzu) a diachrónneho (zákonitosti vývoja politickej komunikácie).

4.2 Formovanie politickej lingvistiky v prvej polovici 20. storočia

Začiatky politickej lingvistiky možno hľadať už v antickej rétorike, ktorá skúmala otázky politickej výrečnosti, avšak, politické pomery sa vyvinuli tak, že táto tradícia bola na stáročia prerušená.

Prvé moderné výskumy politickej komunikácie sa robili v rámci tradičnej rétoriky a štylistiky. Podľa Budajeva a Čudinova (2008) je vznik politickej lingvistiky spojený s prvou svetovou vojnou, ktorá sústredila pozornosť lingvistov na výskum spôsobov formovania spoločenskej mienky, efektívnosť politickej agitácie a vojenskej propagandy. Nemecký autor M. Guttke (2010) odkazuje napríklad na ruských autorov, ktorí sa venovali jazyku politickej propagandy a agitácie počas a po Októbrovej revolúcii.

V dvadsiatych rokoch 20. storočia sa politický jazyk, politické texty a v nich existujúce prejavy manipulácie skúmali predovšetkým ruka v ruku s etablovaním politickej sociológie v Spojených štátoch amerických. K najznámejším analytikom politickej komunikácie v tomto období patrili W. Lippmann, P. Lazarsfeld a H. Lasswell, výskumy ktorých zasahovali na pomedzie sociológie, politológie a lingvistiky. V modernej politickej lingvistike sa doteraz využíva pojem „agenda-setting process“, ktorý zaviedol W. Lippmann (1922) a ktorý označuje v praxi politickej komunikácie dôraz na jednu tému a eliminovanie inej. Lippmann ako prvý použil aj obsahovú analýzu pri výskume verejnej mienky o politickom obraze sveta, keď uverejnil výsledky výskumu korpusu textov z *The New York Times*. P. Lazarsfeld zasa viedol v roku 1937 výskumný projekt, ktorý sa zaoberal vplyvom prenosu informácií cez rozhlasové vysielanie, a ako prvý použil obsahovú analýzu pri skúmaní vplyvu predvolebnej agitácie v masmédiách na správanie voličov. H. Lasswell poukázal pomocou obsahovej analýzy na spojitosť medzi štýlom jazyka politiky a vládnucim politickým poriadkom.

V tridsiatych a štyridsiatych rokoch minulého storočia vzrástol záujem o pochopenie úlohy jazyka politiky, spojeného s totalitnou praxou a novou ničivou svetovou vojnou. Politickí lingvisti preto v súvislosti s týmto obdobím, okrem odborníkov na komunikáciu, často zaraďujú medzi svojich predchodcov aj anglického spisovateľa G. Orwella a nemeckého filológa V. Klemperera, ktorí sa venovali kritike totalitného diskurzu (viac Molnárová 2010). Osobitne sa tu treba zmieniť najmä o Orwelovom antiutopickom románe *1984*, v ktorom opisuje princíp „dvojzmyselnosti“ („doublethink“) a zavádza dnes široko frekventovaný pojem „nový jazyk“ („newspeak“), a tak na konkrétnych príkladoch cha-

rakterizuje spôsoby jazykovej manipulácie s ľudským myslením s cieľom získania a udržania moci v spoločnosti.

Jazyk totalitných režimov bol preto prirodzeným objektom výskumu povojnového vývoja politickej lingvistiky. Skúmal sa tak jazyk národných socialistov, ako aj komunistov (Frind 1966; Lange 1968; Maas 1984; Bauer 1988; Schmitz-Berning 1998, Braun 2007; Brunssen 2010). Každý z uvedených jazykov sa totiž charakterizoval osobitným ideologickým slovníkom, oba však mali spoločný cieľ: manipulovať verejnou mienkou s cieľom vládnuť a ovládať.

Súčasný výskumy identifikujú ako hlavné črty totalitného diskurzu napr. centralizáciu propagácie, nároky na absolútnu pravdu, jednostrannú ideologizáciu spoločenských javov, heslovitosť prejavov, rituálnosť politickej komunikácie, prevahu monologických foriem prejavu lídrov nad dialogickou formou komunikácie, radikálne diferencovanie na SVOJICH a CUDZÍCH, propagáciu jednoduchých a rýchlych riešení každého problému (Budajev, Čudinov 2008: 17). Pri takomto výpočte však vzniká v stredoeurópskych a východoeurópskych podmienkach otázka, prečo tu za skoro tridsať rokov vývinu demokratických pomerov niektoré spomínané prvky nevymizli a či pretrvávajú iba ako dočasný politický atavizmus, alebo sú v politickom živote prítomné ako jeho trvalá súčasť. Takáto úvaha nadobúda osobitnú aktuálnosť pri analýze politického diskurzu súčasného Ruska.

4.3 Politická lingvistika 60. – 80. rokov 20. storočia

Od šesťdesiatych rokov 20. storočia sa pozornosť väčšiny odborníkov sústreďovala hlavne na skúmanie komunikácie v spoločenskej a politickej sfére moderných západných demokratických štátov. V tomto období sa skúmanie politickej lexiky, teórie a praxe politickej argumentácie, politických metafor a symbolov veľmi rozširuje a výskum politickej komunikácie sa v lingvistike stáva relatívne samostatným smerom. Pozornosť lingvistov sa sústreďuje na osobitosti fungovania jazyka politiky v predvolebnom období, počas debát v parlamente a v straníckom diskurze.

Počas studenej vojny pozornosť lingvistov obzvlášť upútal militantný diskurz a podobne ako v Orwellovskom „newspeaku“ sa v politickej lingvistike udomácňuje pojem „nukespeak“ (Chilton 1982), ktorý politici používajú na ospravedlnenie a opodstatnenie zbrojenia a možného použitia jadrových zbraní.

Nesmierne dôležitá pre rozvoj politickej lingvistiky bola francúzska škola diskurznej analýzy (M. Pecheux, M. Foucault, P. Seriot), predmetom

výskumu ktorej nie je už jednotlivý text, ale množstvo textov. Tie sa skúmajú s ohľadom na ich historické a sociálne pozadie, na súvislosti s inými textami a na intencie autora, teda nielen na to, čo je povedané, ale aj na to, čo vyslovené nebolo. Obsah textu sa porovnáva aj s intradiskurzom autora (jeho inými vyjadreniami k danej problematike) a s interdiskurzom (vyjadrením iných osôb k danej problematike). Práce M. Foucaulta otvorili v druhej polovici 20. storočia cestu k zlomu v rámci spoločenskovedných disciplín. Centrálnym pojmom tohto zlomu sa stal pojem *diskurz*, ktorý „umožňoval zaoberať sa procesmi výstavby kolektívnych systémov vedenia o jednotlivých skupinách, udalostiach a spoločnosti“ (Cingerová, Motyková 2013).

4.4 Súčasná etapa vývoja politickej lingvistiky

Koncom 20. a začiatkom 21. storočia nastáva búrlivý rozvoj politickej lingvistiky, ktorý ma následné charakteristické znaky:

1. Globalizácia – odborníci z postsocialistických štátov si začínajú aktívne osvojovať metódy a témy, ktorým sa predtým z politických dôvodov nemohli venovať.
2. Presmerovanie pozornosti od totalitného diskurzu k diskurzu západnej demokracie a k novým problémom moderného mnohopolárneho sveta. V centre pozornosti sa tak nachádzajú nové diskurzy, a to diskurz terorizmu, diskurz „nového svetového usporiadania“, politická korektnosť, sociálna tolerancia, sociálna komunikácia v tradičnej spoločnosti, fundamentalistický diskurz a pod.
3. Politická lingvistika, ktorú predtým spájali predovšetkým predmet výskumu (politická komunikácia a jazyk moci) sa stáva samostatným vedeckým smerom s vlastnými tradíciami a metodikami, vlastnými autoritami a vedeckými školami (Budajev, Čudinov 2008).

Najkomplexnejší prehľad základných smerov výskumu v súčasnej politickej lingvistike podáva vyššie citovaná práca Budajeva a Čudinova (2008), z ktorej možno dedukovať nasledujúci obraz:

1) Výskum jazykových, textových alebo diskurzívnych fenoménov, pri ktorom sa pozornosť sústreďuje na jednotky rôznych jazykových úrovní. Najvýraznejšími sú zmeny v lexike a frazeológii. V druhom prípade sú predmetom výskumu textové jednotky, pozornosť sa sústreďuje na žánrové osobitosti a kompozíciu politických textov. V treťom prípade stoja v centre pozornosti komunikačné stratégie, taktiky a úlohy.

2) Výskum moderného jazyka politiky a výskum politického diskurzu z historického pohľadu.

3) Analýzy spoločných zákonitostí politickej komunikácie a skúmanie idiolektov rôznych politických lídrov, smerov a strán.

5) Výskum inštitucionálneho, masmediálneho a iných druhov politického diskurzu. Pri výbere korpusu výskumu existuje užšie a širšie hľadisko. V prvom prípade sa skúmajú len texty bezprostredne vytvorené politikmi a používané v politickej komunikácii, ktoré patria k inštitucionálnym. V druhom prípade sú to všetky texty venované politickým otázkam, dokonca aj tie, obsah ktorých sa vzťahuje na oblasť politiky implicitne.

6) Výskumy komparatívne a nekomparatívne. Komparatívny výskum politického diskurzu rôznych štátov a období dovoľuje presne diferencovať „svoje“ a „cudzie“, náhodné a zákonité, a určiť špecifiká jednotlivých národných diskurzov.

7) Podľa prevažne použitých metód výskumu (kognitívnych, rétorických, diskurzívnych atď.)

4.5 Metódy analýzy diskurzu v súčasnej lingvistike

Rétorický prístup

Rétorický prístup rozvíja tradičný pohľad na skúmanie jazyka politiky. Jazykové jednotky sa vnímajú ako forma odovzdávania myšlienky ako spôsob skrášliť ju, spraviť dostupnou a pragmaticky významnou. Pozornosť sa sústreďuje na spôsob tvorenia a inscenovania politického textu. Spomedzi najvýznamnejších predstaviteľov tohto smeru výskumu môžeme za všetkých spomenúť R. Ivieho, R. D. Andersona, M. Osborna alebo W. Rickerta.

Kognitívny prístup

Kognitívny prístup skúma rečovú činnosť ako odraz/reflexiu obrazu sveta v existujúcom ľudskom vedomí, ako materiál na výskum národnostnej, sociálnej a individuálnej mentality. Hlavná úloha vo formovaní daného smeru výskumu právom patrí G. Lakoffovi a M. Johnsonovi a ich svetoznámej práci *Metaphors We Live by* (1980), v ktorej rozpracovali teóriu systematizujúca metaforické koncepty vnímania sveta ako kognitívny mechanizmus.

Diskurzívny prístup

Diskurzívny prístup skúma politický text ako súčasť diskurzu s dôrazom na podmienky jeho vzniku a fungovania, na interakciu s inými textami, spojitosť s národnou kultúrou a tradíciami, s politickou situáciou

v regióne, štáte a svete. Diskurzívny smer vo výskume v politickej lingvistiky existuje v súčasnosti v dvoch základných variantoch, a to ako kritická diskurzívna analýza a ako deskriptívna analýza.

Kritická diskurzívna analýza

Tento typ analýzy politického diskurzu skúma spôsoby, pomocou ktorých sa realizuje sociálna moc v spoločnosti. Predstavitelia tohto smeru mávajú aktívne sociálne postoje a materiálom pre analýzu sa stávajú prevažne texty vytvorené v situácii sociálneho rizika a reflektujúce nerovnosť komunikantov. Jedným z hlavných cieľov výskumu sa stáva utajené spojenie medzi jazykom, mocou a ideológiou.

V súčasnej dobe na celom svete sa vydáva množstvo časopisov venovaných diskurzívnej analýze. K najrenomovanejším patrí *Discourse and Society* a *Critical Discourse Studies*. Pozornosť sa venuje predovšetkým sociálnej, rodovej a etnickej nerovnosti. Príkladom podobných výskumov môžu byť programy realizované pod vedením T. A. Van Dijka v Holandsku. Dnes môžeme hovoriť o troch hlavných školách diskurzívnej analýzy:

A. Kognitívna analýza diskurzu Van Dijka (s akcentom na modelovanie kognitívnych štruktúr v spoločenskom vedomí prostredníctvom analýzy diskurzu smerovaného na legitimizáciu sociálnej nerovnosti).

B. Diskurzívna analýza L. N. Fairclougha (diskurzívnu analýzu spája s analýzou intertextuálnosti, zameriava sa na rozdiely vo vnímaní tej istej komunikatívnej udalosti rôznymi recipientmi a analyzuje sociálne následky (social effects) rôznych diskurzov globalizácie, „nového liberalizmu“ a pod.).

C. Nemecká škola politickej diskurzívnej analýzy, v ktorej má osobitné postavenie sociolingvistická diskurzívna analýza Ruth Wodakovej a jej kolegov z viedenskej školy diskurzívnej analýzy. Na základe analýzy diskurzu antisemitizmu vypracovali prístup, ktorý sa definuje ako socio-historická metóda. Podľa Wodakovej je diskurz vždy historicky ovplyvnený a jazyk nielen odzrkadľuje sociálne procesy, ale ich aj konštruuje.

Blízke ku politickej diskurzívnej analýze sú aj názory amerických lingvistov zo školy rétorickej analýzy (rhetorical criticism) a antimilitaristické práce G. Lakoffa, ako aj A. N. Chomského.

Deskriptívna analýza

Deskriptívna analýza diskurzu na rozdiel od politickej analýzy prevažne popisuje a vysvetľuje, pričom sa snaží vyhnúť vlastnému ideologickému hodnoteniu, príčinou čoho je, samozrejme, nie absencia občianskeho postoja vedca, ale jeho predstavy o kritériách vedeckej objektivity výskumu.

Významné miesto v deskriptívnej analýze politického diskurzu má metóda obsahovej analýzy (content analysis) textov (analýza dotazníkov, prepisu interview, protokolu z pozorovania a iné textové dokumenty). Výskumníci sa pritom orientujú na kvantitatívne údaje, na základe ktorých sa analyzuje spojitosť medzi sociálnou a politickou situáciou v spoločnosti a používaním jazyka politiky. Na začiatku bolo zásadou podobných výskumov, že skúmaný korpus ma byť čo najväčší, dnes sa zdôrazňuje úloha správne vybraného, aj keď nie rozsiahleho korpusu politických textov. Často je to konkrétna politická udalosť, inštitucionálny diskurz a pod.

Veľké množstvo textov vzťahujúcich sa k volebným kampaniam v USA a iných štátoch spracoval významný americký odborník na komunikáciu, sociológ a lingvista W. L. Benoit (1995, 1999), ktorý spoločne s kolegami analyzuje komunikačné taktiky vychvaľovania, útoku a obrany používané rozličnými kandidátmi počas volieb.

Vo väčšine moderných výskumov jazyka politiky sa kognitívna, diskurzna a rétorická analýza dopĺňajú metódami blízkych vedeckých disciplín: politológie, kulturológie (lingvokulturológie), psychológie (psycholingvistiky), sociológie (sociolingvistiky). Niektorí jazykovedci sa obracajú dokonca aj k metódam hlbinej psychológie v snahe objaviť v politických metaforách prejavy archetypov kolektívneho podvedomia. Každá z množstva používaných metód má svoje špecifiká, čím sa vytvárajú podmienky na mnohostranný výskum politického diskurzu z viacerých hľadísk a vo viacerých rovinách.

4.6 Osobitosti politickej lingvistiky podľa regiónov

Výskumy politickej komunikácie sa dnes aktívne rozvíjajú nielen v Amerike a Európe, ale aj na ostatných kontinentoch. Výskum v oblasti politickej lingvistiky sa realizuje aj v Ázii a Afrike a vo všeobecnosti možno tvrdiť, že klasifikovať a charakterizovať jej osobitosti podľa regiónov a štátov, v ktorých sa realizuje, sa nedá. Ako výstižne poznamenal Čudinov, veda dnes nepozná hranice a ruský lingvista môže byť svojimi názormi a metodológiou bližší americkým odborníkom ako kolegom z vedľajšej katedry (Budajev, Čudinov 2008). Zvyčajne sa vyčleňujú tri veľké areály: Severná Amerika, Východná Európa (postsovietsky priestor) a Európa (stredná a západná).

Z výskumov v USA

Pre severoamerický výskum sú podľa Čudinova (2006) vo všeobecnosti príznačné nasledovné charakteristiky:

- značný podiel výskumov v rámci rétorického smeru v politickej lingvistike,
- využívanie kritickej metódy analýzy diskurzu a iných spôsobov demonštrácií svojich občianskych a politických postojov,
- zvýšená pozornosť sa venuje výskumu inštitucionálneho politického diskurzu, zvlášť textov vytvorených známymi politikmi a hlavne amerického politického diskurzu, malá pozornosť sa venuje komparatívnej analýze a diskurzu iných štátov,
- záujem o špecifiká diskurzu osobností a ich politických idiolektov a o historické diskurzne formácie.

Z výskumov v západnej Európe

Región západnej Európy bol historicky kolískou politickej lingvistiky. K najvýznamnejším európskym reprezentantom druhej polovice 20. storočia patria, okrem už vyššie spomínaných (napr. R. Bachem, A. Burckhardt, W. Dieckmann, T. Niehr, T. A. Van Dijk, R. Wodak, N. Fairclough, M. Foucault, P. Chilton a i.), rovnako aj U. Maas (1984), C. De Landtsheer (1991), M. Pecheux (1992).

Pre politickú lingvistiku západnej Európy sú podľa Čudinova (2006) príznačné nasledovné črty:

- výskum sa uskutočňuje prevažne v rámci kognitívneho smeru,
- aktívne sa využíva kritická diskurzna analýza a obsahová analýza pri výskume politickej komunikácie,
- v centre výskumu je masmediálny politický diskurz,
- veľké množstvo prác sa venuje komparatívne výskumu politického diskurzu v rôznych národných diskurzoch,
- veľký podiel kognitívneho opisu metafor v jazyku politiky,
- snaha o syntézu metód kognitívnej lingvistiky a diskurznej analýzy.

V dôsledku rozširovania EÚ začínajú byť pre európskych jazykovedcov prioritné otázky vzájomného interkultúrneho pôsobenia, preto sa väčšia pozornosť sústreďuje aj na komparatívnu analýzu osobitostí politického diskurzu v rôznych štátoch a kultúrach. Napr. E. Seminova (2002) skúmala metaforický koncept EURO v talianskych a anglických masmédiách a poukázala na jeho protikladné hodnotenie v diskurze týchto národov.

R. Wodakova s výskumným tímom uskutočnila komplexný komparačný výskum európskeho politického diskurzu na materiáli 15 konzervatívnych a ôsmich liberálnych novín rôznych európskych štátov, venovaný projektu európskej ústavy. Výskum ukázal na jej rozdielne vnímanie a veľké množstvo metaforických variantov v rôznych štátoch. Napríklad v rakúskych periodikách boli metafory zriedkavé a v španielskych mimoriadne expresívne, obrazné a časté. A. Musolff (2004) vo svojich výskumoch sleduje evolúciu metaforického konceptu „Európa je dom/budova“ v priebehu posledného desaťročia 20. storočia na materiáli anglických a nemeckých masmédií.

Veľký rozvoj zaznamenáva politická lingvistika v súčasnom Nemecku, kde sa označuje ako Politolinguistik. Už roky tu existuje zoskupenie vedcov *Jazyk v politike* (Sprache in der Politik), ktoré každé dva roky organizuje lingvistické stretnutia na politolingvistické témy. Do širokého spektra tém patria okrem tradičného výskumu jazyka obdobia nemeckého nacizmu a jazykových dôsledkov nemeckého rozdelenia, napr. aj analýzy volebnej kampane, rečníckych vystúpení a programov jednotlivých politických strán a pod. (viac Molnárová 2010, Štefančík 2016).

4.7 Podoby súčasnej českej a slovenskej politickej lingvistiky

Vývoj českej politickej lingvistiky

Štúdium politickej a mediálnej komunikácie v Českej republike dnes prebieha prevažne buď v rámci odboru mediálne štúdiá/mediálna komunikácia, alebo ako interdisciplinárny výskum na rozhraní sociológie, politológie, psychológie a lingvistiky.

T. Trampota spolu s Vojtechovskou (2010) potvrdzujú myšlienku interdisciplinárnej podstaty prebiehajúcich analýz: „Štúdium médií a politickej komunikácie je interdisciplinárnou oblasťou, v ktorej sa stretáva a prelína množstvo perspektív rôznych vedných odborov [...] predovšetkým sociológia, psychológia, lingvistika, ale tiež praktická teória žurnalistiky a v širšom zmysle takisto filozofia, estetika, etnografia a právne vedy, ekonómia, a ďalšie oblasti výskumu, ktoré sa z vlastnej perspektívy zaoberajú životom a správaním ľudí a spoločnosti [...]. Lingvistika, ktorá sa zaujíma o jazyk ako o najdôležitejší znakový kód mediálnej komunikácie, prináša celý rad nástrojov pre výskum mediálnych obsahov, a to na všetkých úrovniach jazykového systému, od výskumu frekvenčného slovníka jednotlivých médií cez výskum označovania a aplikácie kritickej lingvistiky, analýzu vetnej skladby, štylistiky, foriem rozprávania (nara-

tológia), až s presunom za hranice textu smerom k diskurzu“ (Trampota, Vojtechovská 2010).

Je zaujímavé, že vo svojej analýze autori do oblasti výskumu mediálnych a sociologických disciplín zaraďujú témy, ktoré by z nášho hľadiska mohli patriť aj do oblasti výskumu politickej lingvistiky, a to „skúmania vzťahov rôznych sociálnych skupín (a ich reprezentácie v mediálnych obsahoch), otázku moci (politickej, ekonomickej, symbolickej) a vzťahu k médiám (alebo mediálnym obsahom), otázku hodnôt a ideových sústav a ich disproportčného zobrazovania v médiách a celý rad ďalších sociologických tém“ (Trampota, Vojtechovská 2010). Avšak, termín politická lingvistika sa pritom neuvádza.

Podnetným príkladom interdisciplinárneho výskumu politolingvistického zamerania je aj vedecký projekt Masarykovej univerzity v Brne *Rusko v kategóriách přítel vs. nepřítel: česká reflexe* (2016 - 2018), ktorý avizuje „akutní potřebu odborného zpracování hrozeb a rizik, které jsou spjaty se zahraničně- i vnitropolitickými aktivitami autoritativního režimu V. V. Putina v Ruské federaci [...] Projekt je pojat mezioborově, jako systematická kooperace odborníků z oblasti historie, lingvistiky, literární vědy, kulturologie, politologie, bezpečnostních studií, mezinárodních vztahů a ekonomie. V kombinaci přístupů základního výzkumu s přístupy směřujícími k výrazně aplikačnímu přesahu, v komplexnosti svých cílů, interdisciplinárním pojetí a variabilitě aplikovaných metod představuje projekt v českém prostředí ojedinělý badatelský počín“. Jedným z výstupov projektu je aj metodologický inšpiratívny článok J. Gazdu *Jazykový obraz nepřítel a jazyková manipulace v současném mediálním diskurzu (Metodologické problémy kritické jazykové analýzy mediálních textů)*, v ktorom sa autor zamýšľa „nad volbou vhodné metody pro sociologicky orientovanou kritickou jazykovou analýzu většího množství mediálních textů, která by umožňovala získání a následnou efektivní analýzu jazykových dat při sledování řečové agrese a jazykové manipulace v současném mediálním diskurzu“ (Gazda 2016).

Významný český politológ a sociológ, P. Drulák, vo svojej knihe *Jak zkoumat politiku* (2008) plne zohľadňuje interdisciplinárny prístup k skúmaniu politického diskurzu, keď píše, že táto publikácia musí pomôcť „získať predstavu o tom, ako napísať prípadovú štúdiu a ako skúmať politický diskurz“ a zdôrazňuje pritom, že pri skúmaní politického diskurzu je nevyhnutné „zohľadniť celkový kontext udalostí alebo objektu (sociálny, politický, historický), fenoménu alebo deja a musí zároveň poskytnúť komplexný obraz – musí zahrnúť čo najväčší počet premenných“. Prínosná pre rozvoj politickej lingvistiky je aj jeho publikácia *Metafory studené války* (2009), podľa ktorej „prístup k studenej vojne je in-

terdisciplinárny, zasahuje do dejín a teórie medzinárodných vzťahov, sociológie a literárnej vedy a snaží sa prepojiť do jedného celku niektoré prístupy týchto odborov.“

Ďalší český autor, Z. Vybíral, skúma fenomén klamstva v politike, ktorý podrobne rozpracoval vo svojej monografii *Lži, polopravdy a pravda v ľudskej komunikaci* (2003) v kapitole štvrtej *Lhaní v politice*, venovanej „nepravdivosti v politike, vrátane aktívneho lživého ohovárania.“

Hmatateľným príspevkom ku skúmaniu súčasného politického diskurzu je aj zbierka *Efektívni politická komunikace* (2009), ktorá bola vydaná v rámci projektu *Činnost evropských institucí a čeští* (2009) a medzi inými obsahuje aj prínosné články z hľadiska politickej lingvistiky od A. Matuškovéj *Politika a komunikace (Krátká poznámka o tom, jak je důležité umět komunikovat v dnešní politice)* a od Otta Eibla *Politická komunikace ve světě nových médií*.

K problematike výskumu diskurzu vydal popredný český lingvista, odborník v oblasti rétoriky, Jiří Kraus, v roku 2008 monografiu *Jazyk v proměnách komunikačních médií* (2008), v ktorej s dôrazom na medzioborový kontext uvádza tematické kapitoly do širokej problematiky komunikačných médií, s dôrazom na praktické používanie jazyka a interpretácie najrôznejších stratégií, s ktorými sa stretávame vo svete súčasnej komunikácie. Pojmy ako význam, reprezentácia, informácia, recepcia, rečové akty, štýl, trópy a figúry, diskurz a pod. sa tu objavujú v popularizujúcich, avšak z výkladového hľadiska hutných sondách do oblastí každodennej hovorovej praxe a súčasných teoretických a metodologických koncepcií. V tretej kapitole *Jazyk a média* a v štvrtej kapitole *Od analýzy textu k analýze diskurzu* podáva hlbokú a mnohostrannú analýzu triády jazyk-text-diskurz s popisom vývinu pohľadov na problematiku diskurzu v 20. storočí a následne predkladá metodologické východiská analýzy mediálneho diskurzu s dôrazom na spôsoby diskurznej argumentácie.

Výstižnú charakteristiku českého politického diskurzu podáva pražský bohemista J. Hasil v článku s príznačným názvom *Jazyk české publicistiky jako odraz českého politického diskurzu?*: „Český politický diskurs predstavuje souhrn jednotlivých diskursů tvořených jednotlivými politiky: poslanci, senátory, ministry, stranickými činiteli, prezidenty, politiky regionálními i místními a jejich nejbližšími spolupracovníky. Jazyk české politiky je rovněž tvořen souhrnem idiolektů jednotlivých politiků. Zdá se, že celkově za poslední léta zhrubl, zvulgárněl, ztratil rysy oficiálnosti, veřejnosti, reprezentativnosti, připravenosti; stal se především mluveným, spontánním, nepřipraveným. A jak tedy český politický diskurs ovlivňuje jazyk médií či jazyk české publicistiky? Jsme přesvědčeni, že

výrazne. Predne novinári o projevoch našich politiků informujú a opakujú jejich výroky či je doslovně citují“ (Hasil 2013).

Zaujímavým príspevkom k téme politickej komunikácie je publikácia *Jazyk, média, politika* (Čmejrková, Hoffmannová, 2003), v ktorej sa autor-skému kolektívu podarilo zhromaždiť veľké množstvo materiálu i verejných politických prejavov a vykonať solídnu lingvistickú analýzu mediálneho politického diskurzu. J. Kraus zasadzuje politický diskurz do kontextu obnoveného záujmu o rétoriku a teóriu argumentácie (Kraus 2003), J. Hoffmannová popisuje pozitívny i negatívny komunikačný efekt humoru v poslaneckej snemovni ČR (Hoffmannová 2003), O. Müllerová sa vo svojich textoch venuje mediálnemu rozhovoru ako žánru verejného prejavu (Müllerová, 2003), príspevok I. Bozděchovej je fundovanou analýzou jazykovej úrovne súčasných televíznych debát z morfológického, syntaktického a lexikálneho hľadiska (Bozděchová 2003).

Učebné texty J. Bartoška *Jazyk současné české politiky: pro posluchače sociologie, žurnalistiky a bohemistiky FF UP* aj napriek roku vydania 1993 dodnes nestratili na svojej aktualite z hľadiska metodológie prístupu ku skúmaniu jazyka politiky (Bartošek 1993). K politolingvistickým výskumom môžeme zaradiť aj články *Identita komunikantů v jednom typu mediálního politického interview* J. Svobodovej (2013) a *Srovnání kolokací totalitního jazyka v bývalém Československu s jazykem současným* V. Schmiedtovej (2014).

Posledná z uvedených autoriek, pracovníčka lingvistickej sekcie Českého národního korpusu sa pričínila o viaceré podnetné kroky v oblasti politolingvistických výskumov, máme na mysli *Slovník komunistické totality* (2010), pri ktorom bola spolueditorokou s F. Čermákom a V. Cvrčekom, ako aj *Malý slovník reálií komunistické totality* (2013), ktorého bola autorkou.

Cieľom *Slovníka komunistické totality* bolo „ilustrovat na malém vzorku slov pomocí srovnání jejich tehdejších a současných kolokací nejen tento posun, ale i to, že dobová politická situace může překvapivě zasahovat i do vnitřní sémantické struktury jinak neutrálních slov“ (Čermák, Schmiedtová, Cvrček 2010). K slovníku patrí aj CD „s úplným korpusem Totalita, který je možné pomocí speciálního obslužného programu prohledávat, a pokračovat tak v započatém výzkumu totalitního jazyka ve specifických, dosud nezkoumaných oblastech“ (Čermák, Schmiedtová, Cvrček 2010).

Malý slovník reálií komunistické totality obsahuje viac ako 1400 hesiel a „zachycuje na jedné straně jazyk komunistických vládců – jednotlivá slova oficiální propagandy, slovní kolokace a oblíbené syntaktické struktury. Dále jsou zde slova, která označovala politický a správní systém, ale

i represívni zariadení a akcie režimu. Na druhej strane je tu i jazyk ovládaných, ktorým ľudia reagovali na oficiálny jazyk“ (Schmiedtová 2013).

Myslíme si, že práve podobne lexikograficky spracované materiály sú dobrým východiskovým korpusom pre diachrónny výskum v oblasti politickej lingvistiky, ako aj podnetom na výskumy synchronne, keďže podľa pozorovaní viacerých odborníkov práve sovietsky a lexika obdobia totality je aj dnes mimoriadne frekventovaná v politickom diskurze štátov nachádzajúcich sa v stredoeurópskom priestore (aj keď v značne desémantizovanej podobe). K podobným precízne spracovaným lexikografickým dielam patrí aj *Abeceda reálného socializmu* (2011) od Jiřího Pruší, obsahujúca 2100 hesiel a ponárajúca čitateľa nielen do socialistických lingvostánov pred rokom 1989, ale aj umožňujúca komparatívny pohľad na súčasnú sféru využitia daných lingvokultúr a ich diskurzívnu reinterpretáciu.

Užitočná a podnetná je aj snaha vydávať české preklady významných svetových odborníkov v oblasti mediálnej a politickej komunikácie. Za mnohé uvedieme zborník *Politická komunikace a média* (Jiráček, Říchnová 2000), do ktorého „editori zaradili a preložili sedem prác od šiestich rôznych autorov. Spoločný tematický menovateľ vybraných statí sa pohybuje v dosť všeobecnej rovine, vyplývajúcej z obťažnosti konceptualizácie samotného pojmu „politická komunikácia“. Viac než súhrnom kľúčových statí etablovanej sa disciplíny je zborník skôr prierezom vývoja prístupov a interpretácií zaoberajúcich sa problematikou vzťahov politickej komunikácie a masových médií“ (Štetka 2000).

Podnetným príspevkom k vysvetleniu vzťahov medzi komunikáciou a politickými systémami je monografia *Jazyk a totalitarismus* (2013) mladého pražského politológa Tomáša Váňu, v ktorej autor dôkladne analyzuje väzbu medzi komunikačným a systémovým zlyhávaním, funkciu jazyka ako mocenského nástroja a spôsoby, akým politické systémy „užívajú a môžu užívať jazyka k udržaniu moci“ (Váňa 2013: 148). Autor s metodologickým odkazom na kľúčových mysliteľov z oblasti lingvistiky (Karla Wolfganga Deutscha, Ferdinanda de Saussura, Ludwiga Wittgensteina) a na konkrétnych príkladoch z tlače (Rudé právo) ilustruje, ako „sémiotická povaha jazykového znaku umožňuje pri zachovaní jeho formy promeniť jeho obsah a tak meniť významy promluvy“ a prichádza k záveru, že „klamavá komunikácia nie je komunikáciou v smysle prenášaných informácií, nýbrž ve smyslu mocenského pôsobenia. A taková komunikácia nie je z hľadiska udržania režimov z dlhodobého hľadiska možná“ (Váňa 2013: 148).

Aj napriek pomerne slušnému počtu vyššie uvedených publikácií musíme zatiaľ konštatovať, že ako samostatná plnohodnotná aplikovaná

lingvistická disciplína sa politická lingvistika v Českej republike zatiaľ nekonštituovala, objavujú sa len izolované jednotlivé práce a štúdie, v ktorých sa politickým diskurzom zaoberajú predovšetkým bádatelia z oblasti politológie, lingvistiky, žurnalistiky, masmediálnych komunikácie a medzinárodných vzťahov.

Proces etablovania politickej lingvistiky na Slovensku

Slovenská jazykoveda sa politickej lingvistike venuje zatiaľ len sporadicky v čiastkových štúdiách a článkoch, analýzy politického diskurzu sa zväčša vyskytujú v lingvistických, sociologických, prípadne politologických alebo kulturologických prácach. Monografie, učebnice alebo slovníky sa nám nepodarilo zaregistrovať, hoci slovakistika reflektuje dynamické procesy súvisiacej tematiky, ktoré prebiehajú v modernej slovenčine (Patráš 2004).

Z jazykovedných publikácií, ktoré sa v tej či onej miere dotýkajú jazykových zmien v slovenčine aj vo sfére politického života, možno uviesť state J. Horeckého, J. Kačalu, M. Považaja, S. Duchkovej či L. Dvonča v časopisoch *Kultúra slova* a *Slovenská reč*. Komparatívny rusko-slovenský výskum publicistických textov so zvýšenou etnokultúrnou konotáciou už dlhoročne uskutočňuje J. Šipko z Prešovskej univerzity v Prešove, napríklad v prácach *Texty so zvýšenou etnokultúrnou konotáciou* (2002), *Etnopsycholingvistické predpoklady slovensko-ruských a rusko-sloven-ských porovnaní a* (2003), v monografii *В поисках истинного смысла* (2008) a v početných článkoch doma a v zahraničí. N. Mertová (rod. Demjanová) z Prešovskej univerzity sa vo svojich výskumoch venuje osobitostiam politického diskurzu, politickej metafore a vo svojej dizertačnej práci *Problematika ekvivalentnosti v súčasnom jazyku ruských a slovenských masovokomunikačných prostriedkov* podrobne analyzuje štruktúrny a funkčný rozmer politického diskurzu a zaoberá sa „problematikou ekvivalentnosti v súčasnom publicistickom priestore, aktívne reagujúcom na politický diskurz dneška a jazykový odkaz Lingua Imperii Sovietici v nadväznosti na konceptualizáciu sveta v tomto jazyku a konceptualizáciu sveta v ruskom kultúrnom priestore“ (Demjanová 2008).

P. Odaloš vo svojej práci *Dynamika špecifických sfér komunikácie* (2002) ponúka v osobitnej kapitole nielen charakteristiku politickej komunikácie na Slovensku, ale popisuje aj rečovo-komunikačné techniky a charakteristiky dorozumievania v politike, venuje sa úlohe humoru v politickej komunikácii a popisuje komunikáciu vybraných politických lídrov. To všetko, pravda, iba v rámci rozsahu jedinej kapitoly. P. Odaloš

vychádza z toho, že „cieľom používania rečových komunikačných techník v politickej komunikácii je pôsobiť persuzívne, t. j. presvedčiť potenciálnych voličov o správnosti vlastných politických názorov a regulovať ich budúce konanie na základe argumentácie tak, aby bolo súhlasné so zámermi práve ich politickej strany...“ (Odaloš 2002: 49).

M. Macho (2008) z Nitry skúma politický text, frázy, kliše a stereotypy v idiolekte politika, lingvoštylistické indikátory populizmu v reči politika, predvolebný politický diskurz a komunikačné stratégie v televíznom politickom diskurze. P. Adamka z Nitry sa zaoberá osobitosťami súčasnej ruskej publicistiky a obrazom Ruska v slovenskom mediálnom a politickom diskurze. Vo svojom článku s príznačným názvom *Politická lingvistika?* (2016) sa sústreďuje na „niektoré problémové aspekty terminologického zadefinovania politickej lingvistiky: v systéme jazykovedy ako celku, ale aj vo vzťahu k iným jazykovedným subdisciplinám, ktoré sa konštituovali na báze špecifik metodologických prístupov, výskumného objektu, predmetu atď. [...] v snahe zosumarizovať jednotlivé metodologické prístupy, aplikované vo výskume politického diskurzu, ktoré determinujú opisný charakter súčasnej politolingvistiky“ (Adamka 2016).

Články venované rôznym rovinám a aspektom politickej lingvistiky možno nájsť v zborníku *Hovorená podoba jazyka v médiách*, ktorý vydali na Filozofickej fakulte UKF v Nitre v roku 2008. Sem patria napr. jazykovedné state J. Vaňka *Vetné typy alebo stereotypy v publicistike*, M. Macha *O niektorých aspektoch komunikačnej stratégie v televíznom politickom diskurze*, D. Auxovej *Frazémy v mediálnej publicistike*, H. Marcinkovej *Neologizmy v jazyku spravodajských relácií*, ktoré na základe objektu výskumu a používanej metodológiou môžeme zaradiť k výskumom z oblasti politickej lingvistiky.

Politkej lingvistike sa vo svojich výskumoch venujú aj slovakisti J. Dolník, O. Orgoňová a A. Bohunická z Filozofickej fakulty UK v Bratislave, ktoré pristupujú k pojmu politický diskurz a následné jeho skúmaniu komplexne, zdôrazňujú jeho mnohoaspektovosť a prelínanie s inými druhmi diskurzov. Okrem iného uverejnili v zborníku *Studia Academica Slovaca stat' Obsahové, pragmatické a jazykové východiská recepcie súčasného politického diskurzu na Slovensku*, v ktorej autorky zdôrazňujú, že v politickej komunikácii badať zosilnenie persuzívnosti prejavov, čo má za cieľ zvýšiť konkurencieschopnosť v situácii, ktorú determinuje názorová pluralita a uvoľnenie inštitucionálnych konvencií a konštatujú, že situáciu možno „charakterizovať prívlastkami ako polemická, konfrontačná, či kompetitívna v zmysle postojov a zámerov rôzne politicky vyprofilovaných subjektov“ (Orgoňová, Bohunická 2007). V článku sa systematizujú aj žánre modernej politickej komunikácie na

Slovensku v rámci členenia na dialogické a monologické a charakterizujú ich sumárne ako „komunikáty, v ktorých sa viac osôb snaží zladit' (prípadne konfrontovať) svoje obrazy sveta, presadiť politický záujem a zaznamenať maximálny zisk pri minimálnom potlačení vlastných záujmov“. Tému podrobne rozoberajú aj z hľadiska významových opozícií, v rámci konkrétnych tém politického diskurzu na Slovensku, čo je nepochybne mimoriadne produktívny a podnetný smer bádania v politickej lingvistike. Tému spracúvajú ďalej aj v článku *Aspekty komunikácie v politickej talkshow* (Orgoňová, Bohunická 2007b).

M. Takáčová (2005) v článku *Výučba cudzích jazykov a politolingvistický koncept v aplikácii na nefilologickej fakulte* podrobne a s oporou na poznatky nemeckej jazykovedy definuje jazyk politických textov a politiky ako „Politiksprache“, analyzuje a zaoberá sa ďalej novším a presnejším pojmom aplikovanej lingvistiky a to politolingvistikou: „V súvislosti s výskumom jazyka a jazyka politiky môžeme hovoriť o novom pojme politolingvistiky, ktorý je považovaný za novodefinovaný pojem jazykovej a politickej komunikácie. Termín politolingvistika nebol doposiaľ presnejšie definovaný a až Armin Burkhardt zaviedol tento termín, pod ktorým rozumie doposiaľ neznámu lingvistickú disciplínu, ktorá sa zaoberá výskumom politického jazyka, politickým jazykom médií ako aj jazykom politiky a jazykom politikov. Jazyk politiky a jazyk politikov čiže „Politiksprache“ a „Politikersprache“ sa nazýva súhrnným pojmom ako politický jazyk. Politický jazyk alebo jazyk politiky je hraničnou disciplínou medzi lingvistikou a politológiou a považuje sa za súčasť aplikovanej lingvistiky“ (Takáčová 2005).

E. Molnárová sa venuje otázkam politickej lingvistiky aj v prácach *Politická komunikácia z lexikálneho hľadiska* (2009), *Politická lingvistika ako jedna z hraničných vedeckých disciplín 21. storočia* (2010a), *Zákonnosti fungovania politickej lexiky vo vzťahu k definícii politiky* (2010b), v ktorých okrem iného na príkladoch z ruského, slovenského a nemeckého jazyka skúma aktuálnu problematiku neologizácie politického diskurzu a špecifický fenomén politickej komunikácie ako sú ideologémy. Opisuje podstatu procesu determinologizácie v politickej komunikácii, osobitosti dynamických zmien v politickom diskurze súčasnosti a píše, že „absolútna väčšina špecifických javov v politickom jazyku patrí do lexikálno-frazeologickej roviny, politická lexika patrí k najdynamickejším vrstvám jazykového systému, tieto zmeny sú väčšinou podmienené snahou politických síl zdôrazniť principiálnu „novosť“ politického systému“ (Molnárová 2009). To potvrdzuje aj našu myšlienku o tom, že lexikálna rovina politického diskurzu podlieha modifikáciám a transformáciám najviac.

Otázkam jazykových osobitostí politickej komunikácie sa venuje M. Blaho z Prešova, ktorý sa vo svojej dizertačnej práci *Narušenia noriem v sociálno-politickej oblasti a ich reflexia v jazykových konštrukciách (rusko-slovenské porovnanie)* zaoberá „problematikou reflexie narušania noriem v sociálno-politickej oblasti na materiáli najtypickejších jazykových konštrukcií, osobitne v priestore jazyka internetu, ruských a slovenských elektronických denníkov, demonštráciou vzťahu jazyka a reality na materiáli špecifických jazykových foriem manipulatívnej komunikácie, jazyka nenávisťi a lingvokulturém“ (Blaho 2008).

Osobitnú oblasť tvoria výskumy politického diskurzu v oblasti politológie, sociológie a masmediálnej komunikácie. Špecifiká moderného politického diskurzu na Slovensku a v susediacich slovanských krajinách sa podrobnejšie pertraktujú v zborníku *Veda, médiá a politika* (SAV 2008), avšak, prevažne ide o príspevky z hľadiska politológie, sociológie a kulturológie. Medzi nimi ej aj zaujímavá stať G. Magálovej *Jazykové tendencie v spravodajských útvaroch* (Magálová 2008). Podobne zameraný je aj zborník *Symbióza médií a politiky* (SAV 2009), v ktorom do oblasti politolingvistických výskumov možno zaradiť články S. Brečku (2009) *Politická komunikácia ako predmet mediálneho výskumu* a P. Odaloša (2009) *Prezývkové vlastné mená politikov*.

Jedným z odborníkov v problematike diskurzu na Slovensku je M. Bočák (2008, 2009). Diskurzívnu analýzu politickej komunikácie uskutocňuje v početných publikáciách aj bratislavská rusistka N. Cingerová (2012a, 2012b), ktorá sa zároveň zameriava aj na lingvokultúrny aspekt jazyka politiky. Otázkam politickej komunikácie sa venuje napríklad aj V. Žúborová, ktorá sa špecializuje na vývoj, postavenie a vplyv politickej komunikácie a politického marketingu v podmienkach politických systémov postkomunistických krajín, predovšetkým v podmienkach politického systému Slovenskej republiky. Vo svojom článku *Re-definícia typológie politických aktérov v kontexte s politickou komunikáciou a politickým marketingom* (2010) konštatuje, že „sa čoraz viac stáva štúdium politickej komunikácie a politického marketingu atraktívnejšie aj v podmienkach, respektíve v akademickom prostredí postkomunistických štátov. Súčasná moderná politická komunikácia je skôr v pozícii interdisciplinárneho odboru, ktorého koncept je kreovaný cez viaceré vedné oblasti (komunikácia, žurnalistika, rétorika, sociológia, politológia, psychológia, história a iné) [...] rozsiahly interdisciplinárny charakter politickej komunikácie bráni vo formulácii všeobecnej definície, avšak môžeme konštatovať, že ide v podstate o vzťahy či interakcie medzi základnými segmentmi spoločnosti:

1. politické inštitúcie v ich komunikačných aspektoch,
2. mediálne inštitúcie v ich politických aspektoch,
3. masové publikum (verejnosť) orientované na politickú komunikáciu.“

Analýzu vzťahu medzi politikou, publicistikou a politickou vedou prostredníctvom používania politologickej terminológie prináša publikácia *Za zrkadlom politiky* (2010), ktorú zostavil politológ J. Marušiak a ktorá je výsledkom práce riešiteľského tímu Centra excelentnosti SAV. Autori sa v nej v jednotlivých článkoch venujú prevažne profesionálnemu jazyku politiky, publicistiky a politologickej terminológie, ktoré „sa vzájomne prelínajú, hoci sa neraz ocitajú vo vzájomnom rozpore. Pojmy, ktoré sa z teoretických disciplín politických vied dostávajú do verejného diskurzu, žijú ďalej vlastným životom. Prechádzajú v politickej sfére niekedy neúmyselnou, ale veľmi často aj úmyselnou dezinterpretáciou, aby sa napokon zakorenili vo verejnom diskurze v dikcii kolokviálnych výrazov. Toto ovplyvňovanie má aj opačný priebeh, keďže politická veda takisto čerpá poznatky a vytvára terminológiu aj na základe aktuálnej politickej praxe, ktorá ju núti vytvárať nové pojmy“ (Marušiak 2010: 7).

Publikácia politologičky M. Gbúrovej s „hovoriacim“ názvom *Politika v jazyku a jazyk v politike* sa venuje „jazykovej otázke v národno-emancipačných dejinách slovenského národa a významu starostlivosti o štátny jazyk dnes“, teda sa zaoberá historicko-politickými súvislosťami jazykovej politiky v Slovenskej republike (Gbúrová 2009).

Za veľmi zaujímavé aj z hľadiska potenciálneho vývinu politickej lingvistiky na Slovensku pokladáme vedecké a výskumné smerovanie Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove (LPTCE na FF PU v Prešove), v rámci ktorého sa uskutočnili medzinárodné vedecké konferencie *Médiá a text* (2005), *Médiá a text II* (2007), *Médiá a text III* (2010), ktoré boli „osvedčenou sériovou konferenciou, zameranou na výskum mnohých aspektov masmediálnej komunikácie. V tíme sú aj pracovníci z iných pracovísk fakulty, čo hodnotíme ako správny trend, keďže mediálny text predstavuje komplex etnokultúrnych a multikultúrnych ukazovateľov a ich precízna analýza umožňuje nachádzať odpovede na mnohé zložité otázky. Napríklad prostredníctvom jazyka médií môžeme odhaľovať mechanizmy jazyka ľži. Jazyk médií poskytuje rozsiahly materiál pre ďalšiu filologickú disciplínu Politická lingvistika. Zneužívanie jazyka vôbec, teda rôzne manipulačné komunikačné stratégie, tzv. zakázaná rétorika je ďalším aktuálnym objektom výskumu. To sú len fragmentárne ukážky toho, čo môžu a majú skúmať okrem iného dnešní filológovia a zvlášť odborníci z oblasti médií“ (Sipko 2010). Sú to výstižné slová,

keďže práve spoločné úsilie a spolupráca vedcov humanitných a sociálnych odborov vo výskume súčasného politického diskurzu sa javí ako jeden zo súčasných najproduktívnejších smerov všestrannej analýzy tohto fenoménu.

Prešovskí rusisti L. Guzi, J. Sipko, M. Blaho, N. Mertová dnes uskutočňujú produktívny výskum v oblasti politickej lingvistiky, usúvzťažnený prevažne s rusistickou tematikou, ale smerodajný v aspekte metodologických a teoretických východísk pre smerovanie politolingvistický ladených výskumov na Slovensku. V monografii *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí* (2015) „sa zdôrazňujú zlomové úseky ruských dejín a ich dopad na spoločenskú a jazykovú realitu s dôrazom na antropocentrickosť, kognitívne aktivity človeka v oblasti jazyka, ich hodnotiaci vzťah k realite a jazykovým obrazom“ (Guzi 2015). N. Mertová uskutočňuje komparatívnu diskurznu analýzu sovietskeho a súčasného ruského politického diskurzu, podčiarkuje pritom dôležitosť transdisciplinarít v nazeraní na kategórie a relácie človeka, jazyka a kultúry a prichádza k zaujímavému záveru, že pri „receptii obrazov aktuálnych dianí vystupuje určujúci moment: ironizácia sveta ako boj proti fenoménu moci“ (Mertová 2015). M. Blaho (2015) sa venuje osobitostiam politického diskurzu po rozpade ZSSR, analyzuje jazyk nenávisťi v mediálnom priestore, toleranciu v jazyku politického diskurzu a jeho manipulatívny rozmer. Konštatuje pritom, že „výskum jazyka politického diskurzu umožňuje nielen odhaľovať negatívne javy sociálnej interakcie príslušníkov konkrétnej spoločnosti, ale aj spätne pôsobiť prostredníctvom jazyka na vedomie spoločnosti“ (Blaho 2015). Podobné diachrónne ladené výskumy jazyka politiky v ich prepojení na súčasný jazyk politiky sú na Slovensku ojedinelé, ale mimoriadne dôležité pre pochopenie jazykového obrazu súčasného politického diskurzu.

Zaujímavými boli aj politolingvisticky smerované vystúpenia na medzinárodnej vedeckej konferencii *Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte*, ktorú v septembri 2011 organizoval Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, výsledkom ktorej sa stal zborník *Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte* (2013). Editor zborníku S. Ondrejovič v predhovore zdôrazňuje prínos nastolených tém: „Plodnosť pojmu diskurz sa ukázala vo viacerých príspevkoch, avšak jednotlivé príspevky poukazujú aj na jeho neobvyklý rozptyl. Zároveň sa tu prezentovala aj potreba jeho spresňovania i pomocou porovnávania s jeho chápaním v iných národných lingvistikách. Analyzovalo sa aj miesto politického diskurzu v rámci celkovej komunikácie“ (Ondrejovič 2013).

Podnetnou z hľadiska politolingvistického smerovania bola aj bratislavská konferencia SAV *Jazyk v politických, ideologických a interkultúr-*

ných vzťahoch (2014), ktorej výstupom bol zborník *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch* (Wachtarczyková, Satinská, Ondrejovič eds. 2015). Jedným z cieľov organizátorov „bolo poznanie toho, ako žijú jazyky, resp. používatelia jazykov na Slovensku vedľa seba, ako sa ovplyvňujú, ako si konkurujú, či ako spolupracujú v bežnej komunikácii, pričom sa zohľadňoval aj politický kontext. Predkladané konferenčné prednášky a štúdie sa orientujú predovšetkým na metajazykový diskurz a interkultúrnu komunikáciu v Európskej únii a na Slovensku, na viacjazyčnosť, ako aj na vzťah jazyka, ideológie a moci, na jazykové práva ako súčasť ľudských práv, na jazykovú legislatívu na Slovensku a v Európe, na inštitucionálnu lingvistiku, na ovplyvňovanie jazykového vedomia totalitou, na jazykovú globalizáciu a jazykový purizmus, ako aj na vzťah medzi lokálnym a globálnym, medzi realitou a vedomím a na postoje k jazykovej politike“ (Ondrejovič 2015).

Za prelomový počín v smere etablovania politickej lingvistiky na Slovensku môžeme považovať organizačnú a vydavateľskú iniciatívu aj autorov tejto publikácie, ktorí v rámci riešenia projektu VEGA *Parlamentný jazyk v koncepte štiepných línií* usporiadali v roku 2016 na pôde Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave medzinárodnú vedeckú konferenciu *Jazyk a politika na pomedzí lingvistiky a politológie*, výstupom ktorej bol rovnomenný zborník. Presvedčivé výsledky konferencie, ako aj pozitívne ohlasy odbornej verejnosti, potvrdili správnosť interdisciplinárneho smerovania začatých výskumov, výsledkom čoho sa stala nadväzujúca konferencia politolingvistického zamerania *Jazyk a politika na pomedzí lingvistiky a politológie II*, organizovaná opäť na pôde FAJ EU v Bratislave v júni 2017.

Celkovo možno konštatovať, že slovenská politická lingvistika je stále v počiatkoch svojho rozvoja a že sociolingvistické aspekty politickej komunikácie ešte nie sú dostatočne rozpracované. Súčasná tendencie jej vývoja však naznačujú, že má všetky predpoklady na dynamický rozvoj, a to v podobe interdisciplinárne smerovaných výskumov, keďže diskurzívna analýza politickej komunikácie v súčasnosti ignoruje nielen hranice konkrétneho textu, ale aj disciplinárne rozhraničenia a získava postavenie interdisciplinárneho výskumného smeru. „Prechod od skúmania systému jazyka k jeho používaniu rozširuje priestor lingvistického poznávania do takej miery, že jazykoveda musí až dramaticky meniť svoj pohľad na vlastné poslanie vo vedeckom uchopovaní sveta, v jeho opise a výklade. Nateraz nie je aktuálna otázka, čo je pri skúmaní jazykových javov ešte jazykovedné a čo už nepatrí do kompetencie lingvistiky. Vystriedala ju otázka, ako sa môže – a má – jazykoveda otvoriť, aby mohla reálne prispieť k prieniku do hlbín jazykového života ako podstatnej

stránky „životnej skutočnosti“, a tak sa podieľať na vývine poznávania sociálno-kultúrnych vied. Už nejde len o poznávanie jazyka v jeho abstraktnom aj činnostnom aspekte, ale aj o to, čo môžeme vypovedať o svete, spoločnosti aj človeku na základe skúmania jazyka v živote ľudí, väčších či menších societ i jednotlivcov“ (Orgoňová, Dolník 2010).

Systémovejšia analýza formovania politickej lingvistiky ako vedy aj jej súčasný stav vo svete aj u nás doma dáva možnosť konštatovať, že „politická lingvistika je dnes aktívne sa rozvíjajúcim vedeckým interdisciplinárnym smerom, ktorý sa zaoberá výskumom využívania jazykových zdrojov ako prostriedkom zápasu o politickú moc a manipuláciu spoločenským vedomím a jej hlavným cieľom je analýza rôznorodých vzťahov medzi jazykom, myslením a politickou komunikáciou, subjektmi politického života a politickým stavom spoločnosti“ (Dulebová 2011: 4).

4.8 Smerovanie politolingvistických výskumov vo východnej Európe

Po páde nedemokratických politických systémov na prelome 20. a 21. storočia sa postupne jedným z uznávaných areálov výskumov v oblasti politickej lingvistiky stáva východná Európa, výskum v ktorej, má podľa Čudinova (2006), nasledujúce črty:

- a) Kognitívny výskum sa rozvíja v Litve (E. Lassanova, V. V. Makarovová a iní), kde sa „organizačným centrom“ podobných výskumov stal časopis *Respektus Philologicus*. Sémantický a štylistický smer v politickej lingvistike sa rozvíja v Lotyšsku, Bielorusku a na Ukrajine (L. Bessonovová, S. Murane, B. Norman a iní) a diskurzívna a sociolingvistická analýza v Bielorusku a na Ukrajine (N. B. Mečkovská, I. F. Uchvanovová-Šmygovová a iní), zvlášť aktívne ale paradoxne v Bielorusku, výsledkom čoho je niekoľko kolektívnych monografií so spoločnou tematikou *Metodológia výskumu politického diskurzu* pod redakciou I. F. Uchvanovovej-Šmygovovej.
- b) Uprednostňujú sa deskriptívne metódy a menej využívané sú metódy kritickej diskurznej analýzy.
- c) Vysoký podiel má výskum masmediálneho politického diskurzu, menej pozornosti sa venuje diskurzu inštitucionálnemu. Záujem pútajú témy spojené so spoločnými zákonitostami politickej komunikácie, menej idiolekty významných politikov, novinárov a politických komentátorov.

d) Veľká pozornosť sa venuje výskumu zahraničného politického diskurzu a komparatívnym výskumom politických diskurzov postsovietskych štátov so západoeurópskym a americkým diskurzom.

Pohľad na termín *politická lingvistika* v Rusku zatiaľ nie je jednotný, viacerí autori používajú aj termín *politologická lingvistika*. V. Demiankov navrhuje termín *politologická filológia* a v spojení síl filológie na tomto poli vidí autor veľkú perspektívu rozvoja (Demiankov 2002).

Bez zveličovania ale možno povedať, že politická lingvistika je v súčasnosti jednou z najdynamickejších sa rozvíjajúcich oblastí ruskej jazykovedy vôbec. Vychádzajú učebnice a monografie venované politickej lingvistike a metódam analýzy politického diskurzu, prebieha aktívna terminologická diskusia o predmete výskumu, vychádza štvrťročne vedecký časopis *Politická lingvistika/Политическая лингвистика*, ktorý sa venuje nielen otázkam teórie, ale aj praxi politickej komunikácie a vzťahom jazyka, politiky a kultúry. Je dostupný aj v internetovej verzii na stránke <http://politlinguist.ru/>, kde sa uvádza, že časopis je adresovaný filológom, politológom, sociológom, novinárom a politikom, čo potvrdzuje interdisciplinárny charakter daného odboru. Svedčia o tom aj tematické rubriky časopisu: teória politickej lingvistiky, politická komunikácia, jazyk – politika – kultúra, jazyk a právo a pod. Hlavným redaktorom je A. Čudinov, ktorý zdôrazňuje, že multidisciplinarita patrí k základným pilierom časopisu: „V slovnom spojení *politická lingvistika* sú pre nás rovnako významné obidve zložky. Aj keď my považujeme náš časopis za jazykovedný, aj naďalej budeme poskytovať priestor politológom, psychológom, sociológom a odborníkom v oblasti iných sociálnych a humanitných vied“ (Čudinov 2010).

Na mnohých katedrách lingvistického zamerania (a takisto v odboroch žurnalistika, politológia a masmediálna komunikácia) sa v RF vyučuje politická lingvistika ako povinný alebo výberový predmet, zriaďujú sa inštitúty a centrá komunikatívnych a mediálnych výskumov, ktoré sa aktívne venujú problematike skúmania diskurzov (vrátane politického). Za všetky uvedieme aspoň v Rusku a aj v zahraničí známe Centrum komunikačných a mediálnych výskumov *Mediaperspektiva*, zriadené pri Belgorodskej štátnej univerzite, ktoré sa venuje skúmaniu modernej diskurznej analýzy a vydáva časopis *Actual Discourse-Analysis*.

Medzi najpopulárnejšie v súčasnom Rusku patrí učebnica E. Budajeva a A. Čudinova *Современная политическая лингвистика* (2006), v úvode ktorej autori vysvetľujú príčiny záujmu o teóriu a prax politickej komunikácie, medzi ktoré patria intenzívny vývoj politických technológií, vzrastajúca úloha masmédií a stále väčšia miera divadelnosti v charaktere politického diania (Budaev, Čudinov 2006).

Výskum ruskej politickej lingvistiky sa orientuje na skúmanie rozličných aspektov jazyka politického diskurzu, hlavne v rovine lexikálnej a stylistickej. Autori pritom zdôrazňujú, že lexikálna rovina v politickom diskurze podlieha najdynamickejšim a zároveň aj najviditeľnejším zmenám. Často sa konštatuje aj pokles stylistickej úrovne jazyka politiky, stále intenzívnejšie preberanie cudzích slov a posilňovanie vplyvu žargónu a hovorovej lexiky.

Lingvokultúrnym osobitostiam politického diskurzu sa venuje S. Ivanová (2008). Predmetom skúmania sa stávajú aj jednotlivé žánre jazyka politiky. L. Duskajevová sa venuje dialogickej podstate novinových žánrov (2012). A. Baranov a J. Kazakevič, S. Vinogradov a L. Graudinová analyzujú osobitosti parlamentných debát, M. Kytajgorodská a N. Rozanovová si za predmet bádania zvolili zvláštnosti jazyka politických mítingov, M. Kančer, N. Martynenko skúmajú špecifické črty televízneho politického prejavu, J. Sorokin, T. Veršiniová, G. Altuňan, A. Mychal'ská sa venujú jazykovým štýlom rôznych politických strán a politických lídrov. Za originálne a veľmi zaujímavé možno považovať výskumy vzťahu medzi politickými programami a jazykovými prostriedkami, ktoré sa používajú na ich prezentáciu. Napr. T. Veršiniová dospela k záveru, že politickí extrémisti (pravíci i ľavicí) inklinujú k používaniu metafor v oveľa väčšej miere ako ich politickí oponenti (Veršiniová 2001). Zaujímavú analýzu politického jazykového rituálu spracúvajú J. Bakumovová, V. Karasik, J. Šejgalová, V. Kaškin. Stratégiu manipulácie v politickom diskurze skúma A. Filinskij, J. Šejgalová, M. Želtuchynová, N. Kupinová a V. Šachovskij, ktorí nielen popisujú základné jazykové prostriedky a spôsoby manipulácie v jazyku politiky, ale zároveň zdôrazňujú vzrastajúcu agresivitu ruského politického diskurzu, ktorá sa podľa ich výskumov stupňuje v predvolebnom období a počas zhoršenia hospodárskej a sociálnej situácie v krajine.

Dnes môžeme konštatovať, že politická lingvistika sa v Rusku na začiatku 21. storočia stala samostatnou, perspektívnou a dynamicky sa rozvíjajúcou vednou disciplínou, hlavnou zásadou ktorej je diskurzívny prístup k analýze každého politického textu, čo znamená, že „každý konkrétny text sa rozoberá výlučne v kontexte politickej situácie, v ktorej bol vytvorený, v jeho vzťahoch s inými textami s ohľadom na zámery, politické názory a osobu autora, špecifikum vnímania daného textu rôznymi sociálnymi skupinami. Bezpodmienečne sa musí zohľadňovať aj tá úloha, ktorú daný text môže zohrať v interakcii s inými politickými textami a dokonca aj v politickom živote štátu“ (Čudinov 2009: 8).

5. Konfliktné línie v straníckom systéme Slovenska

5.1 Teoretické vymedzenie konceptu štiepných línií

Vznik a formovanie politických strán v západnej časti Európy sa zvykne vysvetľovať pomocou v politologických prácach mimoriadne často citovaného konceptu štiepných línií amerického politológa Martina Seymoura Lipseta a nórskeho politológa Steina Rokkana (1967). Ich uvažovanie, predstavené v kolektívnej monografii z roku 1967 *Party Systems and Voter Alignments*, vychádza z predpokladu roztriedenia spoločnosti do rôznorodých sociálnych skupín (napr. robotníci, zamestnávateľia, poľnohospodári, katolíci, evanjelici, obyvatelia žijúci v meste atď.). Pre vznik štiepnej línie (cleavage) je nevyhnutné vedomie kolektívnej identity vo vnútri sociálnej skupiny. Na základe rozličných záujmov, cieľov a hodnôt jednotlivých sociálnych skupín sa medzi nimi môže vyvinúť antagonistickej vzťah, ktorý môže vyústiť do latentných, prípadne aj otvorených konfliktov. V prípade, ak majú jednotlivé skupiny zastúpenie v politike, prenášajú sa ich vzájomné rozpory aj na politickú úroveň vytváraním vlastných politických organizácií (Lenč 2015).

Lipset a Rokkan (1967) rozlišujú štyri socio-ekonomické štiepne línie: práca vs. kapitál, štát vs. cirkev, mesto vs. vidiek a centrum vs. periféria. Vytvorené boli v priebehu dvoch procesov rovnako dôležitých pre formovanie politických strán. Konkrétne počas „národnej revolúcie“ a „priemyselnej revolúcie“. Národná revolúcia podnietila proces budovania národa. Vytvorenie moderného národa však nebolo jednoduché. Ku komplikáciám dochádzalo hlavne v štátoch s heterogénnym národnostným zložením. Proti snahám o vytvorenie moderného národa vystupovali hlavne obyvatelia od centra odlišných regiónov. Na základoch národnej revolúcie sa tak v spoločnosti vytvoril spor medzi dominantným centrom a podriadenou, resp. utláčanou periferiou. Charakteristickou črtou periférie bola podľa Lipseta a Rokkana (1967) odlišná etnická, jazyková a kultúrna odlišnosť menšej skupiny obyvateľov od centra. Na základe tejto štiepnej línie vznikali rôzne regionálne stranícke subjekty.

Pre konflikt medzi centrom a periferiou je príznačná mobilizácia utláčaných skupín, ktorých cieľom je vytvorenie kultúrnej alebo politickej nezávislosti od väčšinového obyvateľstva s úmyslom zabrániť strate vlastnej identity (Ištok 2016). S procesom národnej revolúcie zároveň

prebiehal aj konflikt medzi katolicizmom a protestantizmom, resp. snahou absolutistických štátov obmedziť vplyv cirkvi. Okrem priamych útokov zo strany nekatolíckych panovníkov bola cirkev ohrozovaná aj postupnou sekularizáciou spoločnosti. Dôsledkom bolo aktívnejšie pôsobenie katolíkov v politike, ktoré sa odrazilo vo vzniku konfesiónálnych strán. V spoločnosti sa tak vytvorila konfliktná línia medzi cirkvou a štátom.

Proces priemyselnej revolúcie sa vyznačuje konfliktom medzi poľnohospodárskymi a priemyselnými záujmami, ako aj medzi zamestnávateľmi a zamestnancami (Lipset, Rokkan 1967). Priemyselná revolúcia neznamenała výlučne industrializáciu väčšej časti Európy, ale priniesla so sebou aj podstatné zásahy do demografickej, sociálnej a politickej štruktúry európskej spoločnosti (Kopeček 2006). Západná a stredná Európa sa menila pod vplyvom urbanizácie. Zväčšovaním miest rástol aj ich politický a ekonomický význam, na čo negatívne reagovali obyvatelia vidieka. Priemyselná revolúcia tak vytvorila podmienky pre vznik rozporu medzi mestom a vidiekom, ktorého výsledkom bol vznik agrárnych politických strán.

Výsledkom priemyselnej revolúcie bol rovnako vznik veľkej skupiny robotníkov, ktorých životné podmienky sa výrazne odlišovali od podmienok bohatých zamestnávateľov. Lipset s Rokkanom označili tento spor ako konflikt medzi prácou a kapitálom. Reprezentantmi robotníkov sa stali socialistické a sociálno-demokratické strany, ktoré však pri formovaní straníckeho systému na území dnešnej Slovenskej republiky nezohrávali podstatnú úlohu.⁷ Dôvodom bol poddimenzovaný stav slovenského priemyslu a z toho plynúci nízky počet zamestnancov.

Lipset s Rokkanom (1967) označili za najdôležitejšiu štiepnu líniu v súradniciach národných štátov západnej Európy rozpor medzi prácou a kapitálom. Keďže sa tento koncept hodí aj na podmienky Uhorska 19. a 20. storočia, vznik prvých slovenských politických strán sa dá vnímať ako výsledok prvého menovaného procesu – národnej revolúcie, čiže konfliktu medzi nadriadenou kultúrou maďarského centra a etnicky, jazykovo a nábožensky odlišným slovenským obyvateľstvom na území hornouhorskej periférie. Našou úlohou však nie je vysvetľovať príčiny a okolnosti vzniku historických strán, preto pozornosť v nasledujúcom texte venujeme výlučne politickým stranám so vznikom po systémovej zmene v roku 1989.

⁷ S výnimkou volieb 1920 nenašli socialisti alebo komunisti väčšiu odozvu u slovenského obyvateľstva.

5.2 Konfliktné línie v procese transformácie režimu na Slovensku

Tabuľka 1: Rok založenia politickej strany a obdobie v parlamente

Strana	Rok založenia	Obdobie v parlamente
Verejnosc' proti násiliu	1989	1990 - 1992
Kresťansko-demokratická hnutie (KDH)	1990	1990 - 1998 1998 - 2002* 2002 - 2016
Slovenská národná strana (SNS) **	1990	1990 - 2002 2006 - 2012
Demokratická strana (DS)	1990	1990 - 1992 1998 - 2002*
Strana demokratickej ľavice (SDĽ) ***	1990	1990 - 2002
Ľudová strana - Hnutie za demokratické Slovensko (ĽS-HZDS)	1991	1992 - 2010
Komunistická strana Slovenska (KSS)	1992	2002 - 2006
Demokratická únia (DÚ)	1998	1994 - 1998 1998 - 2002*
Združenie robotníkov Slovenska (ZRS)	1994	1994 - 1998
Strana maďarskej koalície (SMK)	1998	1998 - 2010
Strana občianskeho porozumenia (SOP)	1998	1998 - 2002
Smer - Sociálna demokracia (Smer-SD)	1999	2002 - dodnes
Slovenská demokratická a kresťanská únia (SDKÚ-DS)	2000	2002 - 2016
Aliancia nového občana (ANO)	2001	2002 - 2006
Most-Híd	2009	2010 - dodnes
Sloboda a solidarita (SaS)	2009	2010 - dodnes
Obyčajní ľudia - Nezávislé osobnosti	2012	2011 - dodnes
Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko (ĽSNS) ****	2010	2016 - dodnes
Sme rodina - Boris Kollár	2016	2016 - dodnes
Sieť	2014	2016 - dodnes

Poznámky:

* 1998 - 2002 - členovia KDH, DS a DÚ kandidovali v roku 1998 v rámci volebnej strany 1998 Slovenskej demokratickej koalície (SDK).

** 2002 - 2006 - strana sa rozštiepila až do štyroch samostatných straníckych subjektov.

*** pred 1990 Komunistická strana Slovenska. Vo voľbách 1990 kandidovala ešte pod názvom Komunistická strana Slovenska.

**** do roku 2009 existoval tento subjekt ako Strana priateľov vína, do 2010 ako Ľudová strana sociálnej solidarity, do roku 2015 ako Ľudová strana Naše Slovensko. Od novembra 2015 existuje pod názvom Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko

Tabuľka umiestnená na začiatku tejto podkapitoly stručne znázorňuje striedanie politických strán v slovenskom parlamente. Z prvých politických strán založených bezprostredne po systémovej zmene na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia mala po voľbách 2016 zastúpenie v NR SR len Slovenská národná strana. Iné stranícke subjekty buď zanikli, pôsobia v mimoparlamentnej opozícii, alebo sa pretransformovali do iných subjektov, prípadne sa na politickom výslní udržali len niektorí jednotlivci, ale už v rámci inej politickej strany. Je teda na mieste otázka, ako sa dá vysvetliť táto mimoriadne obsiahla polarizácia slovenského straníckeho systému.

Ukončenie komunistického režimu v strednej a východnej Európe a budovanie nových politických systémov podnietil v odborných kruhoch diskusiu, či sa dá rovnakým konceptom ako vznik historických strán v štátoch západnej Európy vysvetliť aj vznik politických strán v transformovaných demokraciách. Priblíženie vzniku slovenských politických strán nám však ukáže, že dve (práca vs. kapitál a mesto vs. vidiek) zo štyroch klasických štiepných línií neboli pre vznik nových straníckych formácií relevantné. V určitej modifikovanej podobe je možné použiť iba konfliktné línie centrum vs. periféria a čiastočne štát vs. cirkev. Vznikajúce konfliktné línie transformovaných krajín sa však výrazne odlišujú od tradičného pohľadu Rokkana a Lipseta (1967). Hlavným atribútom klasických *cleavages* bola stabilná väzba sociálnych skupín na politickú stranu. Konfliktné línie v nových demokraciách sa však vyznačovali vysokou nestabilitou. Neboli výsledkom heterogénnej sociálnej štruktúry, ale vznikali často pod vplyvom názorových rozporov medzi politickými aktérmi, s ktorými sa následne identifikovali elektoráty jednotlivých politických strán (Kopeček 2006).

Dominantný vplyv na formovanie slovenského straníckeho systému v prvej polovici 20. storočia mali konfliktné línie centrum vs. periféria a štát vs. cirkev. Z tohto dôvodu je zaujímavé položiť si otázku, či v novom systéme strán možno nájsť známky continuity z predautoritárskeho obdobia. Nemecký politológ Klaus von Beyme (1997) vylučuje prepojenie nových politických strán v bývalých komunistických štátoch na „historické strany“ z dvoch dôvodov. Po prvé, fáza diktatúry trvala na rozdiel od iných autoritárskych režimov príliš dlho. Takto dlhé obdobie vylučovalo napríklad akékoľvek personálne prepojenie. Rovnako programové priority aktuálne pre obdobie tridsiatych rokov 20. storočia museli byť zákonite odlišné v porovnaní s podmienkami na konci osemdesiatych rokov toho istého storočia. Po druhé, permanentné zásahy komunistov absolútne zmenili sociálnu štruktúru spoločnosti. V prípade Slovenska je

potrebné k 41 ročnému komunistickému režimu pripočítať ešte ďalších šesť rokov diktatúry z obdobia prvej Slovenskej republiky.

Aj napriek uvedeným skutočnostiam sa pri formovaní stranického systému ukázali ako životaschopné dve zo štyroch klasických konfliktných línií a dokonca tri politické strany nadviazali v určitej forme na historické strany. Novo založená Slovenská národná strana založila svoj program, podobne ako historická SNS v období monarchie a prvej Československej republiky, na konflikte centrum vs. periféria. Aj napriek tomuto konštatovaniu možno spochybnit' kontinuitu dnešnej SNS so svojím menovcom z tridsiatych rokov, hoci sa jej predstavitelia aj v súčasnosti hlásia k historickej SNS a považujú samých seba za predstaviteľov najstaršej slovenskej politickej strany. Napriek podobným témam (politická nezávislosť slovenského národa, podpora slovenskej kultúrnej identity), existoval medzi „starou“ a novo založenou SNS jeden výrazný rozdiel. Rázusova SNS nachádzala podporu predovšetkým medzi evanjelikmi, zatiaľ čo dnešná SNS nevykazuje zvýšený podiel medzi touto skupinou obyvateľstva. Rovnako nebola v rámci strany zachovaná žiadna personálna kontinuita z predautoritárskeho obdobia. Iná situácia nastala napríklad v novo založenej Demokratickej strane. Tak personálne, ako aj konfesiónálne sa podarilo DS nadviazať na tradície povojnovej Demokratickej strany. Pri založení DS na začiatku deväťdesiatych rokov asistoval bývalý vysoký predstaviteľ historickej DS Martin Kvetko, ktorý bol na krátky čas zvolený za predsedu novej DS. Demokratom sa rovnako podarilo získať vyšší počet voličov v okresoch s vyšším podielom evanjelikov. DS sa však nepodarilo nadviazať na volebné úspechy svojej predchodkyne. Rovnako marginalizovaná ostala aj novo založená Sociálnodemokratická strana Slovenska.

Bezprostredne po systémovej zmene nevykazovali konfliktné línie mesto vs. vidiek a práca vs. kapitál známky životaschopnosti. Prvý menovaný konflikt stratil na význame socialistickou politikou urbanizácie (Beyme 1997). Pozemková reforma komunistickej strany spôsobila stratu politického a kultúrneho vplyvu tradičnej vyššej vrstvy poľnohospodárov. Politika KŠČ sa výrazne odrazila aj na zmenách životného štýlu chudobnejšej časti obyvateľov vidieka, ktorí sa postupnou industrializáciou zriekli klasického spôsobu života a prispôbili sa novým podmienkam (Segert 1997). Konfliktná línia práca vs. kapitál má dnes v bývalých krajinách socialistického bloku inú podobu. Do komunistického puču v roku 1948 existovala klasická štiepna línia medzi zamestnancami a zamestnávateľmi aj na Slovensku. Štyridsať rokov vlády komunistickej strany však zapríčinil nielen „rozpad klasických vlastníckych vzťahov, ale aj ekonomickú a sociálnu nivelizáciu spoločnosti“ (Hloušek, Kopeček

2004: 50). Počas komunistického režimu patrilo pôvodne súkromné vlastníctvo stredných a veľkých podnikov štátu a do rúk súkromných vlastníkov bolo po roku 1989 prevedené postupne formou privatizácie.

V procese systémovej zmeny nebolo možné, aby sa v tak krátkom období vytvorila nová kapitálotvorná vrstva, ktorá by mala silný vplyv na znovuoživenie klasickej línie medzi zamestnancami a zamestnávateľmi. Klasický konflikt práca vs. kapitál tak v postkomunistických krajinách nadobudol novú podobu. Český politológ Lubomír Kopeček (2006) označuje túto líniu ako socio-ekonomický konflikt transformácie, s vplyvom na vytvorenie dvoch skupín obyvateľstva: tzv. losers (porazení) socio-ekonomickej transformácie s náklonnosťou k socialistickým resp. sociálno-demokratickým stranám a tzv. winners (vítazi) so sympatiami k liberálnym a konzervatívnym stranám. Ľavicové strany uprednostňujú pomalý prechod k trhovému hospodárstvu so zachovaním sociálnych istôt garantovaných štátom, kým liberálne a konzervatívne strany stoja na strane hospodárskej šokovej terapie a postupného odbúravania sociálneho štátu.

Napriek viac než štyridsaťročnému komunistickému režimu a z toho plynúcej zmene spoločnosti identifikoval slovenský sociológ Vladimír Krivý určité regionálne korelácie medzi podporou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany vo voľbách 1935 a podporou ĽS-HZDS, SNS a KDH v ponovembrových voľbách (Krivý, Feglová, Balko 1996). Predovšetkým ĽS-HZDS našla podporu v regiónoch, v ktorých v tridsiatych rokoch 20. storočia dominovala HSĽS (resp. Autonomistický blok). Tento fenomén dosiahol vrchol vo voľbách 1998. O štyri roky neskôr sa však oslabil (Krivý 2003). Napriek jeho slabnúcemu trendu dosiahlo KDH vo voľbách 2006 najlepší výsledok v okrese Námestovo, ktorý sa vyznačuje najvyšším počtom rímsko-katolíckych veriacich. Najlepší výsledok dosiahla v tomto okrese v roku 1935 aj HSĽS.

5.3 Konfliktné línie do roku 1998

Nemecký autor Uwe Berndt (2001) analyzuje vo svojej štúdii *Ostmitteleuropa – neue cleavages, neue Parteien* príčiny vzniku politických strán po páde komunistického režimu v Českej republike, Maďarsku a v Poľsku. Slovensku sa pre problémy s konsolidáciou demokracie nevenuje. Napriek tomuto faktoru možno jeho tézu o vplyve troch konfliktných línií na genézu straníckeho systému v postkomunistickej spoločnosti použiť v určitej modifikovanej podobe aj pre vysvetlenie formovania politických strán na Slovensku.

Základom prvej konfliktnéj línie je podľa Berndta (2001) spor medzi komunizmom a antikomunizmom. Tento konflikt zohrával dôležitú úlohu na začiatku transformačného procesu nielen v stredoeurópskych, ale vo všetkých krajinách bývalého komunistického bloku. Spravidla existoval iba do prvých slobodných volieb, resp. do víťazstva antikomunistických strán. Podobne bol prekonaný aj na Slovensku. Krátko po voľbách došlo k demokratizácii aj vo vnútri Komunistickej strany Slovenska. Stará generácia politikov bola nahradená novými, reformám naklonenými ľavičiarimi. Strana sa premenovala na Stranu demokratickej ľavice (SDL), zmenila program, a rovnako sa dištancovala od komunistického režimu a jeho zločinov. Radikálni komunisti zostali na okraji straníckeho spektra. Do roku 1992 sa združovali v dvoch politických formáciách (Komunistickej strane Slovenska – 91 a v Združení komunistov Slovenska). Až v auguste 1992 sa im podarilo zjednotiť a založiť spoločnú Komunistickú stranu Slovenska (KSS). V politike nehrali dôležitú úlohu až do roku 2002. V dôsledku rozpadu SDL a nejasnej ideologickej orientácie strany Smer – tretej cesty (dnes Strana – sociálna demokracia) sa vo voľbách 2002 podarilo komunistom po prvý raz od systémovej zmeny prekročiť päťpercentnú hranicu potrebnú pre vstup do parlamentu. O štyri roky nezopakovali volebný úspech z roku 2002 a skončili pred bránami Národnej rady SR. Dnes sú komunisti považovaní za marginálnu stranícku formáciu bez vplyvu na formovanie domácej politiky. Mnoho bývalých komunistov však prestúpilo do iných organizácií. Vďaka fúzii SDL so Smerom-SD je tak dnes väčšina komunistov sústredená predovšetkým v Smere-SD a v dôsledku toho aj vo verejných funkciách.

Podľa Lubomíra Kopečka (2006) však môže konfliktná línia komunizmus vs. antikomunizmus existovať v novej podobe. Jej obsahom sú pravidlá fungovania nového politického režimu. Teda či budú demokratické pravidlá akceptované novou politickou elitou alebo nie. Podľa Kopečka sa môže tento konflikt obnoviť, čo bolo podľa neho aj v prípade Slovenska. Novú konfliktnú líniu nazýva mečiarizmus vs. antimečiarizmus. Jeho téza v prípade Slovenska je však sporná. Politický štýl tretej vlády Vladimíra Mečiara nemožno priradiť k liberálnym demokraciám, ale jeho režim nemá spoločné črty ani s komunistickým režimom do roku 1989. Wolfgang Merkel (2003) zaraďuje režim tretej Mečiarovej vlády k tzv. „liberálnym demokraciám“ s určitými delegatívnymi prvkami. Uvedeným pojmom označuje režim, v ktorom slobodne zvolené vlády porušujú základné ľudské práva a občianske slobody, resp. nerešpektujú právny štát alebo sa ho nesnažia budovať (Merkel, Croissant 2003). Treťou vládou Vladimíra Mečiara však vzišla zo slobodných parlamentných volieb. HZDS zároveň nebolo kontrolované iba opozíciou, ale aj koalíčnými

partnermi. Na exekutívnej zložke štátnej moci ostal nezávislý ústavný súd, dobre organizované boli mimovládne organizácie. Hoci boli obmedzené kontrolné mechanizmy opozície, bola zachovaná časová del'ba moci, ktorá nakoniec viedla k výmene politickej reprezentácie. Mečiarovu vládu 1994-1998 nevnímame ako pokračovanie konfliktu komunizmus vs. antikomunizmus. Pre novú konfliktnú líniu je preto vhodnejšie iné pomenovanie, a síce orientácia na Západ vs. na Východ (skrátene Západ vs. Východ, viac nižšie).

Obsahom volieb 1990 nebol len konflikt medzi komunizmom vs. antikomunizmom. V roku 1990 sa o priazeň voličov uchádzali popri VPN na jednej strane a KSS na strane druhej aj kresťanskí demokrati, ako aj radikálni zástancovia politickej nezávislosti Slovenskej republiky združení v Slovenskej národnej strane. Mesežnikov a Somolányi (1997) označujú túto situáciu ako dôležitý krok na ceste k pluralizácii politických štruktúr. Prvé slobodné voľby tak neboli vnímané iba ako plebiscit o nasledujúcom smerovaní krajiny v zmysle komunizmus vs. antikomunizmus, ale voličom bola rovnako ponúknutá voľba medzi kresťansko-konzervatívnym (KDH) alebo liberálnym smerom (VPN).

Uwe Berndt (2001) vo svojej štúdiu k formovaniu straníckych systémov v stredoeurópskych krajinách rozlišuje ešte ďalšie dve konfliktné línie: „tradicionalizmus vs. orientácia na Západ“ a socio-ekonomickú konfliktnú líniu transformácie“, v rámci ktorej sa tvoril klasický konflikt medzi ľavicou a pravicom. Pre vývoj kresťansko-demokratických strán nezohrával tento konflikt dominantnú úlohu, pre naše uvažovanie je však dôležitý kvôli zaradeniu KDH na ľavo-pravej osi. Náhly prechod z plánovaného na trhové hospodárstvo postihlo vo väčšej miere slovenskú časť federácie. Už na konci osemdesiatych rokov sa dostalo do krízy ťažké hospodárstvo, ktoré na Slovensku dominovalo počas komunistického režimu. Systémová zmena spojená so stratou východných trhov priniesla niekoľko ďalších ťažkých zásahov do vývoja tohto hospodárskeho odvetvia. Dôsledkom boli stúpajúca nezamestnanosť, zhoršenie životnej situácie, zväčšenie rozdielov medzi chudobnými a bohatými, čo využili národno-populistické politické strany. KDH spolu so stranami reprezentujúcimi maďarskú menšinu sa priklonili na stranu liberálneho hospodárstva a podporili hospodárske reformy federálneho ministra financií Väclava Klauza. Výsledkom však bola strata voličov. V opozícii voči KDH stálo HZDS, ktorému sa voličov podarilo získať spojením dvoch tém – kritiky rýchleho prechodu plánovaného hospodárstva na trhové a reformy štátoprávneho usporiadania.

Vysvetlenie ďalšieho silného odklonu voličov od pravicových strán možno nájsť v nasledujúcom konflikte. Berndt (2001) tento názorový

rozpor označuje ako tradicionalizmus vs. orientácia na Západ. Jeho obsahom sú odlišné postoje k reálnym spoločenským alternatívam. Prebratie západného spoločenského modelu a integrácia do euroatlantických štruktúr stála podľa Berndta v konkurencii k tradičnej identite a renacionalizácii. Na vysvetlenie transformácie straníckeho systému na Slovensku však tento model nemôžeme aplikovať z nasledujúcich dvoch dôvodov.

Po prvé, súčasťou slovenských dejín 20. storočia sú tri autoritárske a jeden hybridný režim. Nacionalistická asimilačná politika uhorskej vlády na začiatku 20. storočia, fašistický režim počas druhej svetovej vojny, komunistická vláda medzi rokmi 1948 a 1989 a semiautoritársky režim Vladimíra Mečiara v rokoch 1994 – 1998. Všetky štyri však boli zároveň odmietnuté – založením Československa v roku 1918, Slovenským národným povstaním v roku 1944, Nežnou revolúciou v novembri 1989 a konečne zmenou vlády v roku 1998. V prípade KDH ide o prihlásenie sa k ideovému odkazu katolíckeho farára a prvého predsedu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany Andreja Hlinku (KDH 2006), ale v žiadnom prípade nie k tradícii autoritárskeho politického štýlu HSLS počas druhej svetovej vojny. Podľa Jána Čarnogurského sa KDH stalo dedičom tak Zichyho Katolíckej ľudovej strany ako aj HSLS a DS len v „sociologickom zmysle“. To znamená, že strana sa stala zástupcom občanov s určitým – kresťanským – životným štýlom. Ovplyvnená však bola západnými, predovšetkým nemeckými kresťansko-demokratickými stranami, CDU a CSU (Čarnogurský 2006). Kopeček (2006) v prípade KDH zároveň poukazuje aj na jeho „rodinnú tradíciu“. Zakladateľ a prvý predseda KDH Ján Čarnogurský je synom bývalého poslanca Slovenského snemu a člena HSLS, Pavla Čarnogurského, ktorý bol v politike aktívny do tridsiatych rokov až do komunistického uchopenia moci v roku 1948.

Po druhé, tak Maďari ako aj Poliaci dosiahli vrchol *nation-building* v 19., resp. v prvej polovici 20. storočia. Česi považujú za vrchol procesu národnej jednoty vytvorenie Československej republiky v roku 1918 (Hatschikjan 1994). Pre Slovákov však bol vznik Československa len ďalším krokom v procese *nation-building*, ktorý bola prerušený maďarizáciou na konci 19. storočia a neskôr komunistickým pučom v roku 1948. Po páde komunistického režimu bolo len otázkou času, kedy sa tento proces obnoví. K priekopníkom debaty o postavení Slovákov vo federácii patrili na začiatku deväťdesiatych rokov o. i. aj politické strany, ktoré videli budúcnosť krajiny v rodine západných demokracií a v Európskej únii. K takýmto stranám patrilo aj Kresťanskodemokratické hnutie.

Na rozdiel od Poľska, Maďarska a Českej republiky postihla nacionalistická vlna Slovensko v oveľa väčšej miere. Československo, podobne ako Juhoslávia a Sovietsky zväz, patrilo k štátom, kde národná otázka zohrávala dôležitú úlohu pri vytváraní straníckych subjektov. V neschopnosti politických elít vytvoriť spoločný, federálny stranícky systém vidí nemecký autor Wolfgang Merkel (1996) jednu z príčin rozpadu Československej federácie. Kopeček označuje túto konfliktnú líniu ako nacionalizmus vs. regionalizmus/etnicita, resp. nacionalistická konfliktná línia (Kopeček 2006). V rámci tejto línie možno pozorovať určité znaky klasickej štiepnej línie Rokkana a Lipseta centrum vs. periféria. V prípade postkomunistických krajín môže podľa Hlouška a Kopečka vzniknúť z troch rozličných dôvodov:

1. V štáte existuje národnostná menšina alebo etnická skupina, ktorá sa snaží o zrovnoprávenie a uznanie svojich menšinových práv.
2. Vedľa štátu sa nachádza iný štát, ktorý je v politickej mytológii považovaný za tradičného nepriateľa alebo za určité nebezpečenstvo.
3. Existuje spor o podobu režimu. Oproti sebe stoja nacionalisti a prívrženci občianskej spoločnosti (Hloušek, Kopeček 2004).

Prebratím koncepcie tak Hlouška a Kopečka, ako aj štúdie Uwe Berndta, rozlišujeme tri konfliktné línie, ktoré v deväťdesiatych rokoch zohrávali dôležitú úlohu vo vývoji politických strán na Slovensku:

1. secesionizmus vs. federalizmus (Szomolányi, Mesežník 1997),
2. orientácia na Západ a orientácia na Východ (Západ vs. Východ),
3. národnostná menšina vs. väčšinové obyvateľstvo.

Berndt (2001) vylučuje spojenie tradicionalizmu a orientácie na Západ v Poľsku, Českej republike a Maďarsku. V prípade Slovenska to však neplatí. Spojenie tradície na jednej strane a integračného procesu na strane druhej bolo stelesnené v KDH. Kresťanskí demokrati sa usilovali o reformu štátoprávneho usporiadania s cieľom poskytnúť národným štátom väčšiu suverenitu, ale súčasť procesu demokratizácie a ruka v ruke s integráciou krajiny do európskych a transatlantických štruktúr (Čarnogurský 2006). Vytvorenie samostatného štátu malo byť docielené postupne, čo stálo v protiklade k predstavám HZDS a SNS. Iným dôvodom umiernennej politiky KDH v otázkach štátoprávneho usporiadania bola zodpovednosť za vládnutie. KDH vytvorilo na začiatku deväťdesiatych rokov vládu so zástancami zachovania federácie z radov VPN. Napriek prihláseniu sa k reforme federácie, vytvorilo vo vnútri strany radikálne krídlo v otázkach štátoprávneho usporiadania s Jánom Klepáčom na čele, ktoré sa v marci 1992 odčlenilo od strany a založilo nové stranícke zoskupenie, Slovenské kresťansko-demokratické hnutie (SKDH). SKDH utrpelo v rokoch 1992 a 1994 volebné porážky (volebný zisk sa

pohyboval na úrovni troch percent hlasov). Pred voľbami 1998, už pod zmeneným názvom, Kresťansko-sociálne únia (KSÚ) sa tento subjekt zlúčil so Slovenskou národnou stranou.

Štiepny proces v KDH a vznik novej radikálnej strany bol dôsledkom najdôležitejšej – nacionalistickej – konfliktnéj línie v deväťdesiatych rokoch. Ako už bolo vyššie uvedené, nacionalistická línia môže mať niekoľko dimenzií. Vzniká aj v prípade, keď v štáte existuje národnostná menšina alebo etnická skupina, ktorá usiluje o uznanie svojich politických a občianskych práv. Na Slovensku sa politickí reprezentanti najväčšej národnostnej – maďarskej – menšiny združovali v stranách založených na etnickom princípe. V prípade kresťanských demokratov boli v priebehu vytvárania straníckeho systému na prelome rokov 1989-1990 vytvorené na južných územiach republiky obývaných maďarskou menšinou dvojjazyčné miestne organizácie KDH. Ale už v marci 1990, ešte pred prvými slobodnými parlamentnými voľbami, vzniklo Maďarské kresťansko-demokratické hnutie. Pre väčšinu maďarských kresťanských demokratov zohrávalo prihlásenie sa k národnej identite dôležitejšiu úlohu, než vierovyznanie. Zástupcovia Maďarov z radov kresťanských demokratov sa rozhodli vo voľbách spolupracovať so stranou Spoluzitie, čo vyvolalo negatívne reakcie medzi predstaviteľmi KDH kvôli komunistickej minulosti a ateizmu niektorých členov Spoluzitia (Bobula).⁸

S rozpadom Československa a uznaním nového štátneho útvaru všetkými relevantnými stranami stratil konflikt secesionizmus vs. federalizmus na význame. Obsahom ďalšieho konfliktu sa stal politický štýl kabinetu Vladimíra Mečiara. Niekoľko mesiacov po vzniku tretej Mečiarovej vlády (HZDS, ZRS a SNS) bolo Slovensko západoeurópskymi štátmi politicky izolované. Spočiatku sa Vladimír Mečiar pokúšal v procese európskej integrácie držať krok s krajinami Višegrádskej štvorky, ale politický štýl jeho vlády nebol zo strany európskych štátov akceptovaný. Jeho dnes už zľudoveným výrokom „*Keď nás nebudú chcieť na Západe, obrátíme sa na Východ*“ (Schmidt 2006) naznačil, že popri európskej integrácii existuje ešte jedna alternatíva – úzka spolupráca s Ruskom, Ukrajinou a eventuálne s Bieloruskom. Otázne však zostáva, do akej miery bola táto eventualita zahraničnej politiky realizovateľná. Občanmi bola odmietnutá v parlamentných voľbách 1998. Kvôli presadzovaniu užšej spolupráce s východoeurópskymi štátmi a na okraji demokratických pravi-

⁸ Na dlhé obdobie sa tak Maďari žijúci na Slovensku vzdali záujmu o bližšiu stranícku spoluprácu s predstaviteľmi väčšiny. K zásadnejšiemu obratu došlo až po rozpade Strany maďarskej koalície a následnom vzniku nového maďarsko-slovenského subjektu s názvom Most-Híd (2009).

diel stojaci politický štýl Mečiarovej vlády sme pre označenie toto druhu politiky zvolili označenie *orientácia na Východ*. Tak v Bielorusku, ako aj v Ukrajine a v Rusku bol proces konsolidácie demokracie spomalený, resp. zastavený. Rovnako ani v súčasnosti žiadna z uvedených krajín nevykazuje známky dokončenej konsolidácie demokratického režimu, dokonca v prípade Bieloruska je namieste hovoriť o autoritárskom režime a v prípade Ruska o režime, ktorý spája prvky demokratického s prvkami nedemokratických režimov.

Problémy s konsolidáciou demokracie postihli aj Slovensko na konci deväťdesiatych rokov. Pred ukončením funkčného obdobia tretej Mečiarovej vlády (1998) stálo Slovensko na okraji európskeho integračného procesu. Česká republika, Maďarsko a Poľsko boli na konferencii NATO v Madride v roku 1997 pozvané na vstup do NATO a na Summit Európskej únie v Luxemburgu v decembri 1997 boli súčasťou prvej skupiny štátov, s ktorými mala Európska únia začať rozhovory o vstupe. Slovenská republika stála mimo tohto procesu.

Druhú stranu zmieneného konfliktu volá Berndt (2001) orientáciou na Západ (Verwestlichung), čiže prihlásenie sa k hodnotám západných pluralistických demokracií a k integrácii krajiny do európskych a transatlantických štruktúr. KDH, SDKÚ-DS, SMK a neskôr aj ostatné pravicové stranícke formácie stáli od začiatku na strane integrácie. Všetkým trom uvedeným stranám sa podarila integrácia do európskych straníckych štruktúr. Stali sa členmi Európskej ľudovej strany, ako aj Európskej demokratickej únie. Dobré kontakty udržiavali predovšetkým s Rakúskou ľudovou stranou, ako aj s nemeckým kresťansko-demokratickými stranami, s CDU a CSU, čo potvrdzovalo ich medzinárodnú akceptáciu. KDH, SDKÚ-DS spolu so Stranou maďarskej koalície boli dôležitým aktérom Mečiarovej porážky. Dôležité je však podotknúť, že k porážke Mečiara prispela najmä túžba obyvateľov Slovenska žiť v krajine integrovanej do rodiny demokratických štátov, čo v prípade vlády na čele s Vladimírom Mečiarom bolo vylúčené.

5.4 Novela volebného zákona z roku 1998

V prípade formovania slovenského straníckeho systému to neboli len konfliktné línie, ktoré ovplyvňovali existenciu politických strán, ako aj formovanie systému strán ako celku. Práve „volebný systém bol od Duvergera až po Sartorih a Lijpharta považovaný za najsilnejšiu silu determinujúcu stranícky systém“ (Beyme 1997: 29). Vo vývoji slovenských politických strán a straníckeho systému hrala dôležitú úlohu tzv. Mečia-

rova novela volebného zákona, schválená tesne pred parlamentnými voľbami 1998. Jej cieľom bolo skomplikovať vstup do parlamentu malým politickým stranám. Táto legislatívna zmena síce nemenila významne volebný systém (Onufrák 2011), ale vytvorením päťpercentného kvóra pre každú politickú stranu aj v rámci koalície skomplikovala volebné šance piatich menších⁹, ideologicky rozdielných a voči Mečiarovej vláde v opozícii stojacich politických strán, ktoré mali v pláne kandidovať vo voľbách v rámci volebnej koalície (Lid'ák 2001). Podľa pôvodnej verzie volebného zákona stačilo získať koalícii s tromi a viac stranami desať percent hlasov. Podľa novely z roku 1998 musela každá strana získať päť percent hlasov, takže v prípade koalície piatich uvedených strán 25 percent. Z piatich strán (DÚ, KDH, DS, SDSS, SZS) mali len dve, eventúálne tri, šancu dosiahnuť predpísané kvórum. Novú prekážku obišlo päť strán vytvorením spoločnej, ale ideologicky heterogénnej volebnej strany – Slovenskej demokratickej koalície (SDK). Hovorcom strany a jej volebným lídrom sa stal podpredseda KDH, Mikuláš Dzurinda. Pôvodne bola SDK plánovaná len ako volebná strana. Z tohto dôvodu mala len 150 členov (podľa počtu poslaneckých mandátov). Išlo výlučne o politikov, ktorí kandidovali do parlamentu (Štrauss 2004). Po voľbách mala SDK podľa nepísaných dohôd medzi predstaviteľmi materských pôsobiť iba ako parlamentná formácia, za existencie straníckych miestnych a regionálnych štruktúr materských strán. V tejto otázke však v radoch kresťanských demokratov neexistoval rovnaký názor. V rámci strany sa vytvorili dve krídla, pragmaticko-liberálne okolo Mikuláša Dzurindu, ktoré podporovalo myšlienku zániku materských strán a vznik silnej pravicovej strany, schopnej konkurovať HZDS. Druhé krídlo okolo Jána Čarnogurského uprednostňovalo zachovanie piatich strán, vrátane silného KDH.

Novela volebného zákona vylučovala dvojité členstvo v politických stranách. Napríklad kandidáti SDK museli vystúpiť z materských strán a vstúpiť do SDK. Dôležitým momentom zachovania straníckej identity KDH bolo rozhodnutie Jána Čarnogurského nekandidovať na funkciu poslanca NR SR, t. j. nevstúpiť do SDK a ostať na čele KDH. Zrejme aj tento krok mal dopad na ďalšiu existenciu kresťanských demokratov. Hoci KDH v parlamentných voľbách 2016 neuspelo a prvýkrát od zmeny režimu sa mu nepodarilo prekročiť päťpercentné kvórum, jeho voľičské preferencie sú vyššie ako SDKÚ-DS. V niektorých slovenských mestách je

⁹ Kresťansko-demokratické hnutie (KDĽH), Demokratická únia (DU), Demokratická strana (DS), Sociálnodemokratická strana Slovenska (SDSS), Strana zelených na Slovensku (SZS).

dodnes dôležitým aktérom komunálnej politiky a predvolebné koalície s mimoparlamentnými kresťanskými demokratmi na regionálnej úrovni uzatvárajú aj subjekty zastúpené v Národnej rade SR.

Na základe uvedenej novely volebného zákona došlo aj k integrácii strán maďarskej menšiny. Maďarské kresťansko-demokratické hnutie spolu s radikálnym hnutím Spolužitie a liberálnou Maďarskou občianskou stranou vytvorili Stranu maďarskej koalície (SMK), ktorá ostala v tejto podobe existovať dodnes, hoci s pozmeneným názvom – Strana maďarskej komunity, hoci od septembra 2010 je mimo Národnej rady Slovenskej republiky.

Existencia SDK netrvala dlho. Po parlamentných voľbách 1998 nedošlo ku kompromisu v otázke ďalšieho fungovania SDK. Niektorí členovia sa vrátili do materských strán. Krídlo okolo Mikuláša Dzurindu založilo v roku 2000 Slovenskú demokratickú a kresťanskú úniu (SDKÚ), ktorá sa od začiatku definovala v programovej rovine odlišne ako KDH, hoci sa sama rovnako považovala za kresťansko-demokratickú stranu (Dzurinda 2002). Vytvorená bola z dvoch odlišných ideových krídiel. Z pragmatického krídla kresťanských demokratov a z bývalých členov liberálnej Demokratickej únie (DU) (Zmluva o zlúčení). Prvý generálny sekretár strany, Ivan Šimko, charakterizoval SDKÚ ako stranu „novej kresťanskej demokracie“, ktorá vznikla spojením kresťanských, konzervatívnych a liberálnych prúdov (Mesežnikov 2000).

SDKÚ bola spočiatku úspešným straníckym projektom. Založená bola prakticky na úrade vlády, od začiatku ju teda viedol predseda vlády. Po prvých parlamentných voľbách od vzniku SDKÚ bol jej stranícky šéf Mikuláš Dzurinda potvrdený vo funkcii predsedu vlády. Strana sa od začiatku definovala ako proeurópska a proatlantická, čoho výsledkom bol vstup Slovenska do NATO v apríli 2004 a o mesiac neskôr aj do Európskej únie. Konflikt Západ vs. Východ bol tým prekonaný. Výraznou mierou sa o to pričínilo aj HZDS, ktoré v referende o vstupe štátu do Európskej únie vyzvalo svojich voličov hlasovať za vstup.

V treťom volebnom období (2002-2006) bolo KDH jednou z najstabilnejších parlamentných strán. Na rozdiel od iných strán nevystúpil z jej poslaneckého klubu ani jeden poslanec. Inak vyzerala situácia v SDKÚ-DS. Na začiatku roku 2004 vystúpili zo strany šiesti poslanci okolo Ivana Šimka, ktorí následne založili Slobodné fórum (SF). Potom ako bývalý generálny sekretár SDKÚ, Ivan Šimko, nebol zvolený za predsedu SF, opustil jeho rady a založil novú stranu Misiu 21 – Novú kresťanskú demokraciu. Ani SF ani Misiu 21 nedosiahli vo voľbách 2006 päť percentnú hranicu potrebnú pre vstup do parlamentu. Štiepny proces v SDKÚ nebol dôsledkom novej konfliktnej línie, ale výsledkom osobného sporu medzi

predsedom vlády Mikulášom Dzurindom a jeho ministrom obrany Ivanom Šimkom. Konflikt sa z úrovne vlády preniesol aj do predsedníctva SDKÚ, čo nakoniec viedlo k odchodu Šimkovej skupiny. Po jeho odchode sa oslabilo krídlo kresťanských demokratov. V predsedníctve zostali len dvaja bývalí členovia KDH – Mikuláš Dzurinda a Milan Hort. Iní členovia patrili v minulosti k liberálnej Demokratickej únii, konzervatívnej Demokratickej strane, k Únii živnostníkov a podnikateľov Slovenska alebo vstúpili do politiky až po vzniku SDKÚ. Oslabenie kresťansko-demokratického charakteru strany pokračovali aj po fúzii s Demokratickou stranou vo februári 2006.

Prezentovaná nestabilita sa dlhé roky dotýkala predovšetkým jedného ideového spektra. Ľavicový Smer-SD bol po voľbách 2012 považovaný za najstabilnejšiu stranu s pomerne ustáleným, resp. rastúcim elektorátom. Pobyt vo vláde 2006-2010, ani krátkodobé opozičné obdobie 2010-2012 nemali na voľičské preferencie negatívny vplyv. Strana bola aktívna v udržiavaní vzťahov s nestraníckymi organizáciami (odborníci, spolky dôchodcov, mládežnícka organizácia) a stabilnú podporu voľičov vykazovala aj v komunálnych a regionálnych voľbách. Smeru sa v priebehu niekoľkých rokov podarilo absorbovať malé ľavicovo orientované politické subjekty a eliminovať tak akúkoľvek ľavicovú konkurenciu. Rovnako sa mu darilo (na Slovensku skutočne výnimočne) udržiavať mimoriadne stabilný poslanecký klub. A to aj napriek skutočnosti, že v štruktúrach Smeru sa od začiatku jeho existencie pohybovali zástupcovia hodnotovo nesúrodých ideológií. Okrem ľavičiarov s prirodzeným rešpektom k demokratickému poriadku sa v Smere objavili aj komunisti s otvoreným obdivom k latinskoamerickým revolucionárom, rovnako nacionalisti vebiaci klérofašistických politikov Slovenskej republiky 1939-1945 a značne silno zastúpení boli aj politicko-ekonomickí utilitaristi s vierou v silu kapitálu a osobného vlastníctva, ktoré je dovolené zvelaďovať na úkor štátu a verejného majetku.

Slabinou tejto strany bola od začiatku neprimeraná popularita prvého a zatiaľ jediného predsedu strany Roberta Fica, od ktorého sa odvíja úspech subjektu vo voľbách. Strana existujúca v tieni svojho vodcu je totiž považovaná za jednu z charakteristických črt slabo inštitucionalizovaných politických strán (Mainwaring 1998). Predpokladá sa totiž, že po poklese popularity klesajú aj volebné preferencie strany, čím zároveň upadá jej vplyv na spravovanie vecí verejných. Podobne obľúbený bol v deväťdesiatych rokoch aj Vladimír Mečiar, keďže ale postupne strácal na popularite, pričom mylne vyhodnotil svoju úlohu v straníckom vedení, ĽS-HZDS sa nakoniec ocitlo na periférii voľičského záujmu.

Smer pritom dlho pôsobil ako strana s predpokladom prežitia otcov zakladateľov, a to aj napriek značne silnému postaveniu svojho predsedu. V regiónoch bola strana dobre ukotvená, spravidla nemala problém postaviť v župných (s výnimkou dvoch troch krajov) alebo komunálnych voľbách víťazného kandidáta. Tam, kde SaS alebo OĽaNO kvôli svojej personálnej vyprázdnenosti voľby vynechávali, Smer dominoval. S výnimkou maďarského juhu bol Smer vo všetkých regiónoch (po úpadku SDKÚ-DS aj v tradične pravicovo orientovanom hlavnom meste) relevantný aktér. Ak nepostavil vlastných kandidátov, spravidla podporil tých víťazných.

Napriek snahe sociálnych demokratov, história sa na Slovensku pravdepodobne bude opakovať aj v prípade Smeru. Dominantná strana s niekdajším potenciálom zmobilizovať tretinu voličov postupne upadá. Úpadku napomáha, že bývalí voliči Smeru so sympatiami k autoritárskym vodcom s minimálnym zmyslom pre princípy demokratického poriadku majú minimálne dve alternatívy, pričom ani jedna z nich nie je z radov tradičných súperov Smeru. Ak v minulosti húfne odchádzali od SNS kvôli jej vulgárnemu predsedovi, nový šéf nacionalistov Andrej Danko im poskytol dostatočnú náhradu. Ako konkurent Smeru sa javí aj predseda bansko-bystrického samosprávneho kraja Marián Kotleba so stranou Kotleba – ĽSNS.

V etablovaných demokraciách politici odchádzajú v momente prvej dôležitej prehry. Táto totiž predurčuje ich nasledujúci politický vývoj. V prípade Roberta Fica mohli negatívny vývoj naznačiť výsledky prezidentských volieb, kde v druhom kole výrazne zaostal za víťazom Andrejom Kiskom. Výrazný prepad hlasov zaznamenal aj v parlamentných voľbách 2016. Smer sa však dlho prezentoval ako strana jedného muža a jeden z mála jeho reálnych nástupcov – Robert Kaliňák – vzhľadom na početné škandály znížil mieru pravdepodobnosti viesť stranu podobne úspešne, ako jej prvý predseda.

Pritom Smer-SD ako jedna z mála slovenských politických strán splňala všetky predpoklady na to, aby sme o nej uvažovali ako o subjekte s hlbokými koreňmi v spoločnosti, keďže nevyhrávala voľby len na republikovej úrovni, ale rovnako dokázala prevládať súperov v regiónoch i obciach. Ak by sme ju však chceli zaradiť medzi stabilné politické organizácie s predpokladom ďalšej dlhodobej existencie, musí splniť ešte jednu podmienku. Prežiť po výmene prvého straníckeho predsedníctva. Práve na tejto podmienke stroskotali už desiatky slovenských pravicových strán. Samozrejme, ak nezanikli ešte oveľa skôr, než sa o nejakej výmene predsedu začalo čo i len uvažovať.

Po parlamentných voľbách 2012, ako aj po voľbách 2016 slovenský stranícky systém pokračoval v trende smerom k polarizovanému straníckemu systému (Leška 2013). Nízke počty členov politických strán sa v podmienkach vysokej miery personalizácie politiky odrazili v presune pozornosti médií i voličov z programových dokumentov a ideológie na osobnosť kandidátov, čoho dôsledkom bol spontánny vznik nových ideologicky a programovo neukotvených strán. Práve vysoká miera personalizácie politiky škodí aj súčasným stranám, pretože sa predpokladá, že úmerne s poklesom popularity straníckych šéfov bude klesať aj voličská podpora strany ako celku.

5.5 Súčasné konfliktné línie

Napriek prekonaniu troch dominantných konfliktov (komunizmus vs. antikomunizmus, secesionizmus vs. federalizmus a Západ vs. Východ) nemožno slovenský stranícky systém z pohľadu nových konfliktných tém označiť za stabilný. Vznik nových strán je však dnes vysvetľovaný skôr silným vplyvom personalizácie politiky a postupne rastúcej skepsy slovenskej verejnosti voči existujúcim „pravidlám hry“, než ako dôsledok nových konfliktných línií.

Dôležitý faktor s dominantným vplyvom na formovanie straníckeho systému tvorí socio-ekonomická transformácia spoločnosti, ktorá má spoločné znaky so súčasnou ľavicovo-pravicovou líniou v západoeurópskych krajinách. Obsahom tejto konfliktnej línie sú rozličné predstavy o realizácii hospodárskych reforiem, resp. štáte blahobytu, výške a typu daní, sociálnej pomoci štátu a podobne. V rámci tejto konfliktnej línie sa darí udržiavať dôveru voličov predovšetkým Smeru-SD. V súčasnosti vzniká spor najmä medzi sociálno-demokratickou predstavou sociálnej politiky a postojmi liberálne orientovaných politikov. Napriek tomu, že v mnohých západoeurópskych štátoch je bežné, že tému sociálnej spravodlivosti si osvoja aj pravicové subjekty, téma sociálnej politiky prevažuje v prvom rade u sociálnych demokratov zo Smeru-SD.

V rámci verejnej diskusie sa však objavujú nové témy, ktoré so sebou prinášajú uvažovanie o nových a doteraz nepoznaných témach, prípadne o témach, ktoré sa v predchádzajúcom období nachádzali na periférii záujmu verejnosti.

Štát vs. Cirkev

Hoci je konfliktná línia štát vs. cirkev z pohľadu formovania straníckeho systému zaradená do kategórie druhoradých, v určitých momentoch prekryvali hodnotové priority katolíckej cirkvi vo verejnej diskusii všetky ostatné otázky. Od vzniku Slovenska mali na túto konfliktnú líniu vplyv aj mimovládne organizácie, ktorých programové priority sa sústredili na ochranu ľudského života ešte pred narodením, na ochranu tzv. tradičnej rodiny, t. j. manželského zväzku medzi mužom a ženou, alebo na potieranie práva homosexuálnych párov na registrované partnerstvo, ktoré by bolo rovnocenné s tradičným sobášom, prípadne na adopciu detí.

Počiatky konfliktnéj línie štát vs. cirkev siahajú do roku 1989 a z pohľadu formovania politických strán dosiahol vrchol vo februári 2006 po odchode KDH z vlády Mikuláša Dzurindu, pritom v prvej Dzurindovej vláde (1998-2002) aj napriek jej heterogénnemu ideologickému zloženiu nezohrávala dôležitú úlohu. Dá sa to pripísať neistej budúcnosti krajiny v proces európskej integrácie. Počas vládnucich období Smeru-SD nemala táto konfliktná línia výraznejší vplyv na formovanie vládných strán, naopak v určitej miere ovplyvňovala ideologické zaradenie opozičných subjektov, a to vzhľadom na to, že k hodnotám liberalizmu sa hlásila Sloboda a Solidarita, voči ktorej sa ešte ako parlamentný subjekt ideologicky vymedzovalo najmä KDH a po jeho odchode najmä niektorí poslanci zo strany OĽaNO.

Prvý výraznejší konflikt spadajúci do obsahového rámca tejto línie je spojený s ideovými rozporami medzi stranami druhej Dzurindovej vlády. Po vytvorení liberálno-konzervatívneho kabinetu v roku 2002 sa ideologické spory rozvinuli predovšetkým medzi liberálnou ANO a katolícko-konzervatívnym KDH. Jedna z prvých treníc medzi ANO a jeho kresťansko-demokratickým koalíčným partnerom vznikla v lete 2003. ANO s pomocou opozície presadila novelu interrupčného zákona, ktorá by po formálnej stránky nemenila status quo. Na situáciu v parlamente reagovali aj vysokí predstavitelia katolíckej cirkvi. Odmietli interrupčný zákon a pohrozili exkomunikáciou všetkých poslancov, ktorí návrh ANO podporia. Reakcia KDH na iniciatívu Aliancie nového občana bolo vyhlásenie krízy vo vnútri koalície. SDKÚ-DS, ale rovnako aj SMK, nemali na novelu zákona rovnaké stanovisko ako KDH. Aby však zachránili koalíciu, vytvorili spolu s prezidentom Rudolfom Schusterom tlak na ANO, aby stiahla svoj návrh zákona. Kríza v koalícii sa vyostrila v tom istom mesiaci po podobnom konflikte. Liberáli odmietli návrh zmluvy medzi Slovenskom

a Svätou stolicou, ktorú predložil vtedajší minister školstva Martin Fronc z KDH. Zmluva mala brániť záujmy katolíkov vo verejnom školstve.

K podobným témam, ktoré vyostrovali konflikt medzi KDH a ANO patrili o. i. zrovnoprávnenie párov homosexuálne orientovaných osôb, financovanie cirkvi, reštitúcie cirkevného majetku, čiže pre konfliktnú líniu štát vs. cirkev typické témy. Paradoxne nevystúpilo KDH z vlády po prípadnom konflikte s liberálne orientovaným koalíčným partnerom, ale po konflikte s rovnako kresťansky orientovanou SDKÚ-DS. Dôvodom najväčšieho konfliktu vo vnútri vládnej koalície 2002-2006 od jej vzniku bolo odmietnutie zo strany ministra zahraničných vecí Eduarda Kukana z SDKÚ-DS podpísať dodatkovú zmluvu o výhrade vo svedomí k základnej zmluve medzi Slovenskom a Svätou stolicou z roku 2000. Podľa tejto zmluvy by bolo Slovensko povinné chrániť práva katolíkov. Odporcovia dokumentu boli presvedčení, že zmluva by poskytla katolíkom nadštandardné privilégia, o. i. výhrady vo svedomí pre sudcov, lekárov a učiteľov (Zmluva medzi SR a Svätou stolicou). KDH požadovalo urýchlené schválenie zmluvy vo vláde, aby mohol parlament rozhodnúť o zmluve ešte pred parlamentnými voľbami. Minister Kukan, podporovaný svojím straníckym šéfom, sa však postavil proti podpísaniu zmluvy s argumentom ďalšieho prepracovania zmluvy. Ostatní koalíční partneri neboli jednotní. SMK podporovala KDH a ministri pôvodne nominovaní liberálnou ANO boli proti. Napriek hrozbe rozpadu koalície demonštrovala SDKÚ-DS občiansky charakter a zdôraznila tak ideologický rozdiel medzi ňou a KDH.

Nástupom Smeru-SD do vládnej politiky v roku 2006 a odchodom KDH a SDKÚ-DS do opozície sa konfliktná línia štát vs. cirkev postupne marginalizovala. Robertovi Ficovi sa napriek jeho socialistickej, ba až komunistickej mentálnej výbave podarilo udržiavať s predstaviteľmi katolíckej cirkvi stabilný zmier. Fico na jednej strane akceptoval požiadavky cirkvi na zachovanie statusu quo a cirkev na strane druhej nevytvárala tlak na vládu s požiadavkami, ktoré by nemuseli byť akceptované predovšetkým liberálnejšou časťou slovenskej spoločnosti. Premiér rovnako nezabúdaval vo svojich prejavoch pri príležitosti sviatočných podujatí pravidelne zdôrazniť význam rôznych cirkevno-kultúrnych predstaviteľov v procese formovania slovenských kultúrnych tradícií (najmä v prípade sviatku svätých Cyrila a Metoda).

Do výraznejšieho povedomia sa otázka vzťahu štátu a cirkvi dostala s odstupom rokov, a to iniciatívou Aliancie za rodinu v roku 2014, ktorá začala zbierať podpisy na vyhlásenie referenda za ochranu tzv. tradičnej rodiny. V tomto období už v straníckom systéme nepôsobila ANO, ale li-

berálne orientovaného voliča oslovovala predovšetkým Sloboda a Solidarita na čele s Richardom Sulíkom.

Aliancia bola s podpisovou kampaňou na vyhlásenie referenda o tzv. tradičnej rodine úspešná. V roku 2015 sa konalo ľudové hlasovanie, ktorého jedinečnosť pozostávala okrem iného z faktu, že prvýkrát po novembri 1989 bola referendumová otázka namierená proti niektorej z menších žijúcich na území Slovenska. Demokracia totiž nie je diktatúrou väčšiny, ale ako by povedal taliansky klasik vedy o politike Giovanni Sartori (1993), vláda väčšiny pri zaručených právach menšín. Navrhnuté otázky referenda navodzovali dojem, že v Slovenskej republike sú niektorí jej obyvatelia pre svoju sexuálnu orientáciu menejcenní, než tí ostatní. A to len pre svoju sexuálnu orientáciu. Ak sa 17. november považuje za deň slobody a demokracie, prípadne pozitívny výsledok referenda by bol dňom jej úpadku. Referendum však, podobne ako takmer všetky ostatné (s výnimkou ľudového hlasovania o vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie), bolo vzhľadom na nízku účasť neplatné.

Samotná procedúra referenda síce po formálnej stránke priniesla negatívny výsledok, jeho dôsledok sa prejavil v znovuobjavení tém, ktoré sa vo verejnej debate dlhšie nevyskytovali v tak vysokej miere, ako práve počas referendumovej kampane. Téma spojená s konfliktnou líniou štát vs. cirkev tak na určité obdobie dominovala, hoci nebola bezprostredným popudom na vznik nového subjektu.¹⁰ Viacerí predstavitelia vtedajších parlamentných strán KDĽ, OĽaNO alebo Siete vyzvali hlasovať za „tradičnú rodinu“, ale výraznejšie nezasahovali do kampane. Naopak, najsilnejšia strana Smer-SD sa v diskusii o referendumových otázkach držala pragmaticky bokom, čím zabránila konfliktu tak s katolíckou cirkvou, ako aj s liberálnejšie a sociálno-demokraticky orientovanými voličmi.

Uvedený ideový konflikt však názorne ilustruje, prečo si Smer-SD drží vysokú popularitu, a to aj napriek tomu, že na Slovensku už vládne viac ako 10 rokov, a to s nemalým množstvom korupčných škandálov. Jeho politika je čisto utilitárna, v prípade verejných hodnotových diskusií sa drží v ústraní. Rozhodnutia Smeru-SD sú realizované tak, aby vyhovovali nielen straníckemu vedeniu, ale rovnako aj straníckym partnerom. A katolícka cirkev je pre Smer-SD dôležitým partnerom. Politici Smeru-SD sa zbytočne nehrnú do hodnotových konfliktov, ktoré by ich mohli oslabiť. A hoci sa definujú ako sociálni demokrati, ktorí sú v západnom svete s hodnotami katolíckej cirkvi často v ostrom spore, slovenská verzia sociálnej demokracie je so záujmami katolíckej cirkvi v harmonic-

¹⁰ Po voľbách 2016 sa hovorkyňa Aliancie Anna Verešová dostala do parlamentu ako kandidátka na listine OĽaNO.

kej zhode. Naopak, vyššie uvedený konflikt prehĺbil nedorozumenie medzi pravicovými stranami, vytvoril zdanie, že ich spolupráca na vládnutí je prakticky vylúčená a pomohol tak sociálnym demokratom zvýrazniť ich obľúbený argument, že jedinou stabilnou slovenskou stranou je práve Smer-SD.

Eurooptimizmus vs. Euroskeptizismus

Zdrojom rovnako pôvodne umierneného konfliktu s tendenciou neskoršieho rastu sú rozličné postoje politických strán k procesu európskej integrácie. V bezprostrednom období po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie (2004) sa pohľady strán na európsku integráciu prlíš neodlišovali. Príčinou bola spoločná snaha politickej elity naprieč straníckym spektrom dobehnúť v prístupovom procese ostatné kandidátske štáty. Akékoľvek negatívne reakcie verejnosti by mohli tento proces pribrzdiť. Pozitívny postoj cez Jána Čarnogurského zdržanlivo pôsobiacich kresťanských demokratov k európskej integrácii možno pripísať aj osobe Jána Figel'a, ktorý bol v prístupovom procese zodpovedný za vyjednávanie. Až v konečnej fáze prístupového procesu KDH vyostrilo svoje postoje. Pred referendum o vstupe štátu do EU bezúspešne navrhlo prijať ústavný zákon, ktorým by si Slovenská republika poistila právo veta v kultúrnych a etických otázkach (Štefančík 2008). Rovnako neúspešne sa už v procese ratifikácie prístupovej zmluvy pokúsilo presadiť deklaráciu, ktorá by Slovensku zaistila určité výnimky v prípade, ak by mali byť otázky spojené s bioetikou a rodinným právom upravené normami únie (Malová, Láštic, Rybář 2005). KDH tak vnieslo do politickej diskusie otázku postavenia národného štátu v Európskej únii a stalo sa tak popri KSS a SNS reprezentantom obyvateľstva pesimisticky naladeného voči únii.

Rezervovaný postoj KDH k prehĺbeniu európskej integrácie sa prejavil predovšetkým v súvislosti s ratifikáciou Zmluvy zakladajúcej ústavu pre Európsku úniu (ďalej len Ústava EÚ). Ústava EÚ mala podľa vtedajších názorov KDH ohroziť národné a ekonomické záujmy štátu. Ratifikáciu Ústavy EÚ sa KDH pokúšalo dosiahnuť referendum, hoci jej prijatie ľudovým hlasovaním by bolo v dôsledku predpokladanej nízkej účasti otázne. V Národnej rade SR hlasovalo KDH proti zmluve. Po odmietnutí Ústavy EÚ občanmi Francúzska a Holandska sa kresťanskí demokrati z KDH vyslovili proti opakovaniu ratifikačného procesu.

Od stanoviska KDH sa výrazne odlišovala pozícia proeurópskej SDKÚ-DS, ktorá bola považovaná za eurooptimistický subjekt, hoci s niektorými malými výhradami. Spoločné stanovisko nachádzali obe kresťansko-

demokratické strany v otázkach daňovej, sociálnej a zdravotnej politiky, kde favorizovali národné záujmy pred európskymi. Opatrne sa vyjadrovali aj k rozširovaniu únie mimo hraníc Európy. V prípade Turecka uprednostňovali privilegované členstvo. Súčasnú politickú stranu Turecko v Európskej únii prevažne odmietajú.

Určitém prerodom prešlo v otázkach európskej integrácie aj dnes už prakticky neexistujúce HZDS. Pôvodne provýchodne¹¹ orientovaná strana sa po nástupe prvej Dzurindovej vlády priklonila k prozápadnej orientácii. Zmenu kurzu možno pripísať neschopnosti vedenia strany na čele s Vladimírom Mečiarom aj napriek víťazstvu vo voľbách 1998 a 2002 získať koalíčného partnera na zostavenie vlády, ale aj niekoľkoročným neúspešným snahám o začlenenie sa do Európskej ľudovej strany. Od deklarovaných vyhlásení predstaviteľov strany v deväťdesiatych rokoch prešla strana zvolením svojho zástupcu za šéfa parlamentného Európskeho výboru k praktickým pozitívne orientovaným krokom v oblasti národnej politiky voči Európskej únii.

Na vysvetlenie postojov slovenských politických strán využijeme schému Nicoló Contiho, ktorý v roku 2003 predstavil päť skupín politických strán odlišujúcich sa svojím postojom k Európskej únii, resp. k európskej integrácii: *hard euroscepticism*, *soft euroscepticism*, *no commitment/ no mention*, *functional europeanism* und *identity europeanism* (tabuľka 2) (Conti 2003; Malová, Láštic, Rybář 2005).

Kategóriu strán s pozitívnym, resp. neutrálnym vzťahom k európskej integrácii, označuje Conti ako *functional europeanism*, resp. *identity europeanism*. V prípade funkčného europeanizmu strany nie je spochybňovaná integračná politika únie, ale tento postoj často vyplýva z možných výhod pre štát alebo pre stranu. Na základe Contiho schémy zaradil Ľubomír Kopeček spolu s Vítom Hlouškom v roku 2005 SDKÚ-DS do kategórie funkčný europeanizmus (Hloušek, Kopeček 2005). O rok neskôr svoju tézu Kopeček (2006) modifikoval a zaradil SDKÚ-DS do kategórie identitného europeanizmu (teda podpora ďalšej integrácie Európy a presun kompetencií z národnej na európsku úroveň) s tendenciou návratu k funkčnému europeanizmu (Kopeček 2006). Vo volebnom programe SDKÚ-DS 2006 sa nenachádzala zmienka o podpore presunu zásadných kompetencií na úroveň únie. Skôr naopak. Strana v programe obhajovala zachovanie kompetencií v oblastiach daňovej a sociálnej politiky.

¹¹ V tomto zmysle sa pojem „provýchodný“ vníma ako nerešpektovanie demokratických princípov a priblíženie sa k politickému štýlu, ktorý bol charakteristický pre krajinu na východ od slovenských hraníc.

Podľa Contiho sú mäkký euroskepticizmus a funkčný europeanismus flexibilnými kategóriami, v ktorých sa strany pohybujú podľa ich momentálnych záujmov, nie podľa ideologického presvedčenia. Je teda pravdepodobné, že postoje všetkých existujúcich politických strán k európskej integrácii sa môžu v priebehu dejinného vývoja meniť, a to podľa aktuálnych záujmov štátu, resp. straníckej organizácie.

Tabuľka 2: Orientačné znázornenie pozície slovenských politických strán vo vzťahu k Európskej únii a európskej integrácii

<p>1. Hard Euroscepticisms: Rozhodná opozícia voči EÚ a európskej integrácii, strany presadzujú vystúpenie z únie alebo radikálnu zmenu procesu európskej integrácie, sú voči integrácii protestne zamierané</p>	<p>ĽSNS</p>
<p>2. Mäkký euroskepticizmus: Nie sú z princípu proti členstvu v únii a európskej integrácii, ale v niektorých otázkach sa stavajú do opozície voči EÚ, alebo považujú národné záujmy za nezlučiteľné so súčasným smerom európskej integrácie, presadzujú modifikáciu integračného trendu.</p>	<p>Smer-SD SNS SaS Sme rodina</p>
<p>3. No commitment/ No mention: Neexistuje jednoznačné stanovisko k Európskej únii. Sú k dispozícii len určité stanoviská, tie však kvôli svojej heterogenite nemožno jednoznačne definovať.</p>	<p>OĽaNO</p>
<p>Funkčný europeanismus: Dôvodom podpory európskej integrácie môže byť záujem slúžiť domácim záujmom alebo zvláštnemu straníckemu cieľu, nie je spochybňovaná integrácia ako taká, prevažuje obrana statusu quo</p>	<p>Most-Híd</p>
<p>Identitný europeanismus: Zásadná podpora európskej integrácie a EÚ, je preferovanie pokračovania presunu ďalších kompetencií z národnej na nadnárodnú úroveň, federalizácia Európy a európske občianstvo, prehlbovanie integrácie je zásadným cieľom strany</p>	

Zdroj: Conti 2003.

Ako ilustrácia variabilných názorov strany k procesom európskej integrácie slúžia postoje strany Smer-SD, ktorá ešte v roku 2002 prezento-

vala pohľad na vstup SR do EÚ bilbordom s heslom „*Do Európskej únie áno. Ale nie s holými zadkami*“. Počas nasledujúcich rokov prešla viacerými fázami, keď raz kritizovala Európsku úniu za zasahovanie do kompetencií národných štátov, inokedy chválila proces európskej integrácie (najmä, keď Slovensko predsedalo v Rade EÚ) a pozitívne pristupovala k čerpaniu európskych finančných fondov.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že konfliktná línia (viac by ju vystihoval termín názorová línia, Štefančík 2008) *eurooptimizmus* vs. *euroskepticizmu*, pôvodne existovala len na úrovni politických strán. Konflikt nevychádzal z rôznorodých občianskych postojov, ale do verejnej diskusie bol vnášaný zhora politickými aktérmi. Obyvatelia Slovenska vnímali Európsku úniu ešte niekoľko rokov po vstupe spravidla pozitívne. Dôležitý dôvod pozitívneho vzťahu k únii možno nájsť v dlhodobom vnímaní predovšetkým ekonomických benefitov spojených so vstupom. Aj volebné programy parlamentných strán v častiach k zahraničnej politike zvyčajne obsahovali v prvom rade podčiarknutie ekonomických výhod, resp. nevýhod spojených s členstvom v únii. Až na výnimku kresťanských demokratov z KDH sa stranické subjekty spravidla vyhýbali definovaniu konkrétnejších postojov k sporným otázkam, ktoré sa v štátoch západnej Európy objavovali vo verejnej diskusii.

Zvyčajne pozitívne ladený postoj slovenského obyvateľstva prevažoval až do vytvorenia vlády Ivety Radičovej v roku 2010. Nielen v Európe pokračovali dôsledky hospodárskej krízy z roku 2008 a niektoré členské štáty vykazovali ekonomické problémy. V súlade s európskou hodnotou solidarity sa v politickej diskusii objavila téma pomoci štátom s hospodárskymi problémami. Je prirodzené, že v prípade niektorých subjektov tento postoj vyvolal negatívne reakcie. Jedným z nich bola pôvodne liberálne orientovaná strana Sloboda a Solidarita, ktorej postoje boli navonok prezentované predovšetkým cez osobu predsedu Richarda Sulíka, počas Radičovej vlády predsedu Národnej rady Slovenskej republiky. Jeho negatívne postoje tak k priamej pomoci Grécku, ako aj k vytvoreniu Európskeho finančného stabilizačného mechanizmu (eurovalu) na jednej strane a uprednostnenie európskej spolupráce založenej na solidarite na strane druhej viedli k predčasnému ukončeniu funkčného obdobia Radičovej vlády, keď sa časť poslancov vládnej koalície aj napriek spojeniu hlasovania o eurovale s hlasovaním o dôvere premiérke rozhodla hlasovať proti vzniku tohto záchranného inštitútu. Paradoxne tak pravicová vláda Ivety Radičovej zanikla na pôvodne marginálnom konflikte, podobne ako druhá, čisto pravicová vláda Mikuláša Dzurindu, ktorej pád bol dôsledkom rovnako pre verejnú mienku marginálneho sporu.

Pád vlády Ivety Radičovej a následne odhalenie spisu Gorila viedli k dominantnému volebnému úspechu strany Smer-SD, ktorá po voľbách 2012 získala dostatok poslaneckých mandátov na to, aby mohla vládu zostaviť bez spolupráce s iným straníckym subjektom. Robert Fico nikdy nepatrila medzi horlivých zástancov európskej integrácie, čo naplno prejavil pred voľbami 2016, resp. po medializácii témy medzinárodnej migrácie. Migračnou vlnou, ktorej počiatok môžeme datovať do jarných mesiacov v roku 2015 a ktorú si predseda Smeru-SD Robert Fico v roku 2016 osvojil ako jednu z prioritných predvolebných tém, sa postupne upevnil aj negatívny vzťah časti verejnosti k inštitúciám a princípom Európskej únie. Výraznú mieru v naštrbení prevažne pozitívneho vzťahu slovenskej verejnosti voči Európskej únii je možné pripísať Robertovi Ficovi, ktorý cez systém kvót v prerozdeľovaní migrantov po migračnej vlne z roku 2015 vysielal negatívne signály vo vzťahu k celej európskej organizácii. Ku kritickému postojú sociálnych demokratov sa pridali aj ostatné politické strany zaradené v tabuľke do kategórie mäkký euroskepticizmus. Každá z nich kritizuje určité aspekty Európskej únie, ale ani jedna – na rozdiel od Ľudovej strany Naše Slovensko – nepresadzuje vyštúpenie z únie.

Kritický postoj Smeru-SD voči kvótam sa síce objavoval aj po marcových voľbách 2016, čo sa prejavovalo najmä pri rokovaníach s partnermi z iných štátov¹², vo vzťahu k iným otázkam sa Smer-SD javil ako proeurópsky orientovaný subjekt. Ukázalo sa to najmä pri problematike čerpania európskych fondov, slovenskom predsedníctve v Rade Európskej únie alebo pri otázke, či Slovenská republika má patriť do tzv. tvrdého jadra európskej integrácie. Práve pri tomto bode sa ľavicový Smer-SD dostával s proeurópskym postojom do názorového konfliktu s euroskepticky orientovaným predsedom SaS.

Otvorenosť vs. Uzavretosť

Hodnotový konflikt, ktorý v tomto texte označujeme ako otvorenosť vs. uzavretosť, na Slovensku naplno prejavil až po medializácii migračnej vlny v roku 2015. Napriek tomu, že téma medzinárodnej migrácie stojí v západoeurópskych štátoch, vzhľadom na ich prísťahovalecký charakter, v popredí verejnej debaty už niekoľko desaťročí¹³, na Slovensku sa

¹² Napríklad pri letnom rokovaní štátov V4 s krajinami Beneluxu v roku 2017.

¹³ Viaceré európske štáty riešili nedostatok pracovnej sily po druhej svetovej vojne pozývaním lacnej, ale výkonnej pracovnej sily zo zahraničia. Najmä v nemecky hovoriacom prostredí sa v tejto súvislosti objavil pojem *Gastarbeiter*.

začala medializovať až v letných mesiacoch 2015, keď migračná vlna dosahovala maximá. Téma medzinárodnej migrácie pred rokom 2015 nielenže nepatrila medzi prioritné témy, ale išlo o mimoriadne marginálnu tému (Billý 2012), prípadne jej politické strany nevenovali žiadnu pozornosť (pozri tabuľka 3). Pohľad slovenských politických strán na pomerne zložitú tému medzinárodnej migrácie bol v predvolebných dokumentoch útržkovitý a difúzny, spravidla migračnú politiku neriešili ako zložitý celok pozostávajúci z troch oblastí: imigračnej, azylovej a integračnej politiky. Mimoriadne slabo bola zastúpená problematika azylovej a integračnej politiky. Strany sa sústredovali hlavne na imigračnú politiku, čo len svedčí o ich zjednodušenom prístupe k tejto mimoriadne obzvlášť zložitej problematike.

Tabuľka 3: Rozsah venovaný téme medzinárodnej migrácie v predvolebných programoch za jednotlivé roky (v percentách)

	2006	2010	2012	2016
KDH	1,14	0,58	0,66	2,50
Smer-SD	0	0	0,19	-
SDKÚ-DS	0,10	0,17	0,7	0
SaS	-	0,06	0	4,02
Most-Híd	-	-	0	0,14
OĽaNO	-	-	0	0,82
LSNS	-	-	-	14,14
Sme rodina	-	-	-	3,92
Sieť	-	-	-	0,29

Zdroj: Volebné programy politických strán, vlastné prepočty

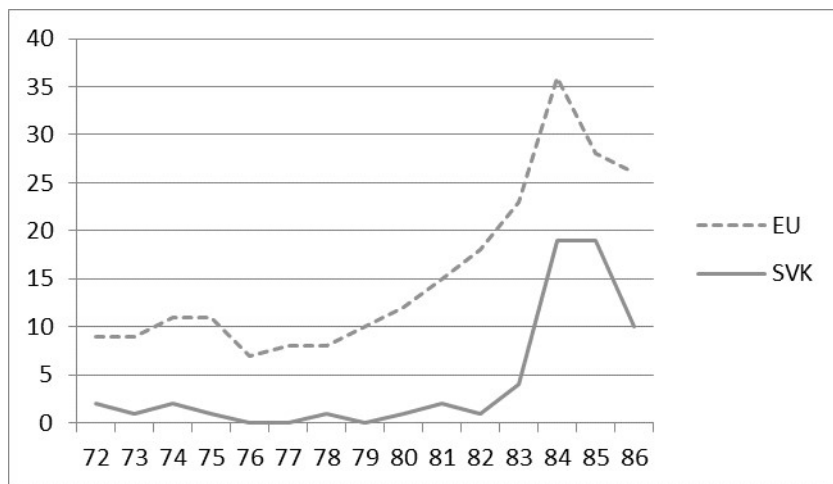
Nebola to však len intenzita migračnej vlny, ale predovšetkým bezprostredné obdobie pred voľbami do Národnej rady Slovenskej republiky v marci 2016. Niektoré politické strany, predovšetkým Smer-SD s Robertom Ficom, rýchlo uchopili túto tému ako jednu z nosných programových priorít a postavili na nej volebnú kampaň. Prvýkrát od Novembra 1989 sa téma medzinárodnej migrácie nielenže dostala na Slovensku do popredia verejnej diskusie, ale prakticky ovplyvňovala formovanie programových dokumentov slovenských politických strán. Čo však bolo ty-

Hoci sa v sedemdesiatych rokoch pozývanie pracovníkov z iných štátov v dôsledku hospodárskej krízy zastavilo, počet cudzincov v mnohých krajinách západnej Európy aj v súčasnosti rastie.

pické pre politickú diskusiu o medzinárodnej migrácii, na rozdiel od verejných diskusií v štátoch západnej Európy, až príliš sa hovorilo o odmietaní kvót na prerozdelenie utečencov, rovnako sa diskutovalo o negatívnych aspektoch migrácie, ale prakticky vôbec sa nehovorilo o integrácii imigrantov do slovenskej spoločnosti, o predpokladoch úspešnej integrácie, prípadne o možnostiach regionálnej a komunálnej reprezentácie pri pomoci začleňovať imigrantov do slovenskej spoločnosti. V centre pozornosti tak stála otázka imigračnej a azylovej politiky, ale úplne na okraji sa nachádzali otázky spojené s integráciou imigrantov.

Uchopením témy medzinárodnej migrácie sa táto problematika rýchlo dostala aj do povedomia slovenskej verejnosti (Mihálik, Jankoľa 2016). Z diachrónneho porovnania výsledkov výskumu verejnej mienky v členských štátoch Európskej únie medzi rokmi 2009 (Eurobarometer 72) až do jari 2015 (Eurobarometer 83) vyplýva rýchly záujem obyvateľov Slovenska o otázky spojené s medzinárodnou migráciou a integráciou cudzincov práve po medializácii migračnej vlny v roku 2015. Pri konkrétnej otázke: „Ktoré sú dva problémy, ktorým musí čeliť vaša krajina v tomto momente?“ väčšina obyvateľov Slovenska imigráciu dlhodobo neuvádzala, a to aj napriek rastúcim hodnotám v štátoch Európskej únie.

Graf 1: Migrácia ako problém na národnej úrovni (v percentách)

Zdroj: Eurobarometer 72 – 86.

Z porovnania výsledkov výskumu verejnej mienky však vyplýva, že záujem o tému medzinárodnej migrácie sa zvýšil aj v iných štátoch, ale po nájdení určitých čiastkových riešení klesol počet ľudí, ktorí medzinárodnú migráciu považovali za jeden z hlavných problémov ich krajiny. K poklesu záujmu verejnosti o medzinárodnú migráciu prispela aj skutočnosť, že politické strany sa po voľbách k tejto téme vracali len príležitostne a neprezentovali ju v tak negatívnej podobe, ako tomu bolo pred parlamentnými voľbami v marci 2016.

Hoci sa obyvatelia Slovenska v otázkach Barometra začali ostrejšie vymedzovať voči migrantom, ich doterajšia osobná a bezprostredná skúsenosť s prienikom cudzích kultúr do autochtónnej spoločnosti je spravidla minimálna (s výnimkou niektorých regiónov, predovšetkým regiónu hlavného mesta a jeho okolia, kde sa doteraz zdržiava najviac migrantov žijúcich na Slovensku). Sporadický kontakt obyvateľov Slovenska s cudzinami (odhliadnuc od skúseností z dovolení, kde žijú vo svojom prirodzenom prostredí) bol predpoklad pre vznik uzavretej spoločnosti, a to už pred rokom 1989.

Na rozdiel od demokratickej časti západnej Európy sa vývoj v autoritárskych štátoch v strednej a východnej Európe uberal iným smerom. Po uchopení moci komunistami na konci štyridsiatych rokov sa hermeticky uzavreli hranice medzi Východom a Západom, čo zabránilo voľnému pohybu osôb. Kým vlády štátov západnej Európy kvôli nedostatku domácej pracovnej sily pozývali zahraničných pracovníkov (Fassmann, Münz 1994; Bade 2005) východná časť Európy ostala uzavretá pred svetom za ostatným drôtom. Tento stav mal výrazný vplyv na vývoj domácich spoločností, hoci nie každá krajina aplikovala rovnaký imigračný model (Freeman 1995; Fijalkowski 1997). Západoeurópske spoločnosti získali prostredníctvom imigrácie na kultúrnej rozmanitosti (Thies 2013). Stretnúť na ulici imigranta sa stalo bežným koloritom každodennej skúsenosti väčšiny spoločnosti, minimálne obyvateľov veľkých miest. Otázkam medzinárodnej migrácie a integrácie sa prirodzene venovali médiá, bežnými sa stali aj zmiešané manželstvá. Túto bezprostrednú interkultúrnú skúsenosť však obyvatelia vo východnej Európy nemali. Imigrácia v takom rozsahu, ako to bolo v západoeurópskych štátoch, v bývalom socialistickom bloku satelitných štátov Sovietskeho zväzu neexistovala. To však neznamená, že v Československu, prípadne v iných socialistických krajinách, migranti nežili. Len nie v takom rozsahu ako v demokratických štátoch. Väčšina migrantov žijúcich v Československu pochádzala zvyčajne zo spriatelенých socialistických krajín alebo zo štátov Afriky alebo Ázie, ktorých vlády sympatizovali s režimom v Sovietskom zväze. Väčšina z nich pricestovala do Československa kvôli lepším možnostiam na

štúdium alebo kvôli získaniu pracovných skúsenosti. Často sa však v prípadoch pracovníkov z afrických alebo ázijských štátov stávalo, že boli nasadzovaní ako lacná pracovná sila (Brouček 2005).

V takýchto podmienkach nebolo domáce obyvateľstvo bezprostredne konfrontované s prenikaním kultúrnych vzorcov imigrantov, čo mohlo ovplyvniť ich postoj k migrantom. Spoločnosť ostala v Československu uzavretou pred prirodzeným pohybom obyvateľstva. Práve absencia každodennej skúsenosti s prvkami iných kultúr ostala typickým znakom slovenskej spoločnosti prakticky dodnes, čo bezprostredne vplýva na uchovávanie kultúrnych stereotypov a predsudkov voči príslušníkom iných kultúr (Letavajová 2004). Práve v takýchto podmienkach neboli položené základné predpoklady pre vytvorenie interkultúrnej kompetencie domáceho obyvateľstva.

Migranti sú tak na Slovensku autochtónnou spoločnosťou vnímaní na základe stereotypov ako cudzí ľudia, s odlišnou kultúrou, náboženskou príslušnosťou a životným štýlom, s rozličnými kultúrnymi vzorcami správania, ako ľudia, ktorí nie sú pripravení akceptovať slovenské kultúrne tradície, legislatívu, prípadne demokratický poriadok. Aj z tohto dôvodu reagovala väčšina slovenskej spoločnosti na migračnú vlnu z roku 2015 mimoriadne negatívne, čo sa veľmi rýchlo odrazilo aj v politickej diskusii pri téme solidarity s inými štátmi, ktoré sú hraničnými krajinami schengenského priestoru a vzhľadom na obmedzené kapacity nie sú samostatne schopné dostatočne zvládať silné migračné vlny. Pokus vysvetliť správanie a uvažovanie slovenskej populácie v kontexte obzvlášť silného vymedzenia sa voči migrantom bol logickou reakciou zástupcov sociálno-vedných disciplín.

V súvislosti so vznikom a prehlbovaním uzavretej spoločnosti (ale určite aj v kontexte historickej úlohy komunistickej propagandy, ktorá bola mimoriadne negatívne vymedzená voči emigrantom z Československa) možno formulovať tézu, že stopy minulosti sa odrážajú v správaní sa a uvažovaní súčasnej spoločnosti. Tento jav je možné vysvetliť absenciou dostatočného vyrovnania sa s temnou stránkou slovenských dejín. Na rozdiel od, napríklad, nemeckej spoločnosti nie je pre slovenskú verejnú debatu charakteristické objektívne pranierovať kritické historické momenty a z nich vyvodzovať ponaučenia pre generácie žijúce v súčasnosti. K dôvodom určite bude patriť pokračujúca aktívna politická činnosť členov autoritárskej komunistickej strany, resp. nezanedbateľná úloha potomkov bývalých vysoko postavených členov Štátnej tajnej bezpečnosti v slovenskom hospodárstve.

V kontexte vysloveného je určite namieste si položiť otázku, či sa v spoločnosti skutočne vytvorila konfliktná línia deliaca verejnosť do

minimálne dvoch táborov, a to práve pri téme postoja k medzinárodnej migrácii. Väčšina slovenskej verejnosti totiž reagovala na migračnú vlnu 2015 mimoriadne negatívne, čoho dôkazom je skutočnosť, že zo stranického spektra so zastúpením v parlamente s výnimkou strany Most-Híd žiadny ďalší subjekt neprezentoval keď už nie pozitívny, aspoň neutrálny prístup k riešeniu problémov spojených s utečeneckou vlnou 2015. Tak Smer-SD, SNS, ĽSNS, ako aj Sme rodina, SaS, vrátane niektorých zástupcov OĽaNO, sa voči prípadnej pomoci utečencom vymedzovali na verejnosti obzvlášť negatívne. Na druhej strane stáli len niektoré mimovládne organizácie a viac či menej politiky angažovaní jednotlivci roztrúsení v rôznych politických iniciatívach. Pozitívne naladený promigračný prístup neprezentovala pred voľbami, ani bezprostredne po nich žiadna slovenská politická strana. To známe heslo nemeckej kancelárky Angely Merkelovej „*Wir schaffen das*“ z úst lídrov parlamentných politických strán nepadlo. Utečenci boli prezentovaní skôr ako bezpečnostné riziko pre národnú bezpečnosť, alebo dokonca ako ohrozenie slovenskej kultúrnej identity, prípadne ako konkurencia na pracovnom trhu. Časť utečencov tak bol pripisovaný prívlastok „ekonomickí migranti“. Po znížení počtu utečencov prichádzajúcich do Európy zo štátov Ázie a Afriky sa tak negatívny postoj slovenských politikov k migrantom preorientoval na zahraničných pracovníkov z Bulharska, Rumunska alebo Srbska.

Téma medzinárodnej migrácie sa stala aktuálnou aj niekoľko mesiacov po parlamentných voľbách, keďže migračné vlny pokračovali naďalej, aj keď nie v takej intenzite, ako tomu bolo v roku 2015. Téma bola artikulovaná politickými aktérmi hlavne pred regionálnymi voľbami 2017. Už v lete sa objavili prvé náznaky, že v rámci volebnej kampane budú niektoré subjekty túto tému inštrumentalizovať s cieľom negatívne vykresliť svojich oponentov. Prvá strana, ktorá tému medzinárodnej migrácie použila už v jarných mesiacoch 2017, bola práve ĽSNS, ktorá kandidáta na banskobystričského župana, Martina Klusa, predstavovala ako „hovorcu islamskej nadácie“ (Šnidl 2017).

Systém vs. antisystém

Mimoriadne negatívne prezentovaná téma medzinárodnej migrácie, z nej plynúce pochybnosti o inštitúciách Európskej únie, konflikt na východe Ukrajiny, ale rovnako pochybnosti o samotnej podstate liberálnej demokracie ako jediného možného usporiadania spoločensko-politických vzťahov boli po roku 2015 vodou na mlyn pre politické strany stojace na okraji ideologického spektra. Zatiaľ čo do roku 2015 sa ako extrémistické subjekty so zastúpením v parlamente dali charakterizovať len sloven-

skí komunisti, aj to iba počas jedného volebného obdobia (2002-2006), voľby 2016 priniesli do slovenskej politiky zásadný zlom v podobe vstupu pravicových extrémistov do Národnej rady Slovenskej republiky. Nie je však možné tvrdiť, že ich vstup do parlamentu bol náhly a nepredvídateľný. V spoločnosti sa už dlhšiu dobu neriešili určité vážne problémy, na ktoré pravicoví extrémisti poukazovali prezentovaním jednoduchých riešení. Viacero autorov so záujmom o hodnotové orientácie mladých ľudí poukazovalo na skutočnosť, že podhubie v podobe zmien v hodnotových orientáciách, vo voličskom správaní (Macháček 2013), či v prípade tolerovania násilia (Bieliková, Pétiová, Janková 2013) alebo v xenofóbných reakciách na internete (Orgoňová, Bohunická 2016) je na Slovensku prítomné a postupne narastá. Slovenská expertka na výskum pravicového extrémizmu Alena Kluknavská (2013) už pred niekoľkými rokmi poukázala na skutočnosť, že pravicoví extrémisti dokážu získať vysokú mieru voličskej dôvery najmä v obciach, v ktorých blízkosti sa nachádzali osady s marginalizovanou rómskou populáciou. Kluknavská rovnako poukazovala na postupný programový prechod od témy prvej Slovenskej republiky (1939-1945), kritiky vplyvu Izraela a „sionistov“ na súčasnú slovenskú i svetovú politickú a ekonomickú elitu k poukazovaniu na sprievodné problémy spojené s vylúčenými rómskymi komunitami. Okrem témy kritiky rómskej menšiny a existujúceho politického establišmentu sa pravicoví extrémisti pred voľbami 2016 mimoriadne ostro vymedzili aj voči migrantom.

Príčiny úspechu slovenských extrémistov zameraných proti existujúcemu politickému systému je potrebné hľadať nielen v dlhodobo neriešenom probléme so sociálne vylúčenými Rómami, ktorý ĽSNS dôrazne artikulovala. Úspech extrémistov je treba najskôr hľadať v dlhodobom znechutení obyvateľov Slovenska z politiky. Pod pojmom „znychutenie z politiky“ chápeme nespokojný, apatický až negatívny postoj obyvateľstva k politike ako celku, ale rovnako k určitým vybraným politickým inštitúciám, k štátu, k demokracii, k vládnucim alebo opozičným politikom, prípadne k samotným politickým stranám (Maier 200). Príčin vzniku tohto nielen slovenského fenoménu je niekoľko. Od inštitucionálnych, v podobe nedostatkov politického systému, cez nedostatky na medziúrovni politiky, ako napríklad korupčné a klientelistické škandály vysokých predstaviteľov politických strán alebo zástupcov štátnych inštitúcií, po pomalú, prípadne žiadnu aktivitu polície, prokuratúry a súdov pri riešení politických afér. Na mikroúrovni jednu z rozhodujúcich príčin znychutenia z politiky badať v prvom rade v absencii politického (prípadne občianskeho) vzdelávania mladých ľudí. Existujúci predmet náuka o spoločnosti neposkytuje dostatočný priestor v oblasti politického alebo

občianskeho vzdelávania, pretože do učebných osnov tohto predmetu nepatria len základy politológie, ale rovnako sociológie, filozofie, etiky, niekedy dokonca psychológie. Mladý človek nemá dostatok príležitostí konfrontovať vlastné politické postoje s postojmi svojich spolužiakov alebo pedagógov. Minimum diskusie a viac memorovania na základných a stredných školách patrí k ďalším, dôležitým faktorom vytvárania rezervovaného postoja k politike. Ide tak o závažný problém systémovej podoby, na ktorého odstránenie je potrebné vynaložiť mnoho úsilia.

Dôsledky znechutenia z politiky sa v podmienkach Slovenska odrážajú predovšetkým na voličskom správaní. Prejavujú sa tak v nižšej voličskej účasti, ktorá sa posledných desať rokov pohybovala pod 60 percentnou hranicou, ale rovnako vo voličskom správaní, a to najmä vo vysokej miere volatility a rovnako v sklone veriť protestným stranám, radikálnym subjektom, ako aj formáciám ideovo a programovo nevyhraneným. V podmienkach Slovenska sa ako antisystémová strana definuje jednoznačne Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko, ale určité znaky antisystémovosti sú evidentné aj pri subjekte s názvom Sme rodina, ktorý si na kritike existujúceho systému založil pred voľbami 2016 volebnú kampaň.

Druhá strana tejto konfliktnej línie je identifikovateľná na prvý pohľad jednoznačne. Na strane existujúceho politického systému stojí Smer-SD, SNS, Most-Híd, ako aj SaS a OĽaNO. Niektoré z nich síce ostro vystupujú proti vybraným inštitúciám domáceho politického systému, prípadne proti Európskej únii, za závažnejšie však považujeme skutočnosť, že minimálne v prípade vládnych strán (vzhľadom na nedostatočné kompetencie opozičných subjektov) sa nedostatočne bojuje proti príčinám vyššie zmieneného fenoménu znechutenia z politiky, resp. politických aktérov. Uvedené strany na prvej strane konfliktnej línie „systém vs. antisystém“ sú síce označované ako systémové, paradoxne však svojou nie vždy transparentnou politikou prispievajú k deštrukcii existujúceho politického systému. Znechutenie z politiky môže viesť k rôznym negatívnym aspektom, ktoré majú konzekvencie v rámci celého politického systému. Práve znechutenie z politiky môže byť dôvodom, prečo podľa výskumu verejnej mienky z konca roku 2016 približne jedna štvrtina respondentov žijúcich na Slovensku odpovedala, že by radšej žila v diktatúre ako v demokracii a až 40 percent respondentov uviedlo, že považuje kvalitu demokracie skôr za zlú (INEKO 2016).

5.6 Konfliktné línie v ére nových politických subjektov

Tri dominantné konflikty deväťdesiatych rokov (komunizmus vs. anti-komunizmus, secesionizmus vs. federalizmus a orientácia na Západ vs. orientácia na Východ) sa dnes považujú za prekonané (Štefančík 2008). Komunistická strana je dnes marginálna stranícka formácia. Medzi politickými stranami sa nenájde väčší relevantný subjekt, ktorého programovým cieľom by bol návrat k federácii s Českou republikou. Vladimír Mečiar a jeho politický štýl je dnes historickým momentom v modernej histórii Slovenska. Aj keď sa jeho meno niekedy používa na označenie politického štýlu druhého trojnásobného predsedu slovenskej vlády, Roberta Fica, a jeho súčasnú vládu (2016-2020) podporujú aj politickí aktéri z obdobia Mečiarovho vládnutia, je aj konflikt medzi orientáciou smerom na Západ vs. na Východ prekonaný.

Jeden zo zdrojov súčasných konfliktných línií je odlišný pohľad na pokračovanie socio-ekonomickej transformácie. V straníckej súťaži tak oproti sebe stoja „porazení“ a „vítazi“ transformačného procesu. Prvá skupina je prívržencom pomalých hospodárskych reforiem pri zachovaní sociálnych istôt poskytovaných štátom, kým druhá podporuje menej zásahov štátu do ekonomiky a väčšiu mieru individuálnej zodpovednosti jednotlivca za vlastný život. Otázne teda je, kam až má siahať ruka štátu pri zabezpečovaní sociálneho zabezpečenia.

Na základe vyššie uvedeného je možné naformulovať tézu, že konfliktné línie stále zohrávajú dôležitú úlohu vo formovaní straníckeho systému na Slovensku. Problém v tomto smere uvažovania však tvoria nové subjekty, ktoré nie sú založené na hodnotových preferenciách, ale v prvom rade na popularite straníckych predsedov.

Prvým takto ťažko hodnotovo uchopiteľným subjektom je formácia Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OĽaNO). Formálne ide o politickú stranu, ktorá dlhé roky vykazovala len štyroch členov, predsedu, jeho rodinného príslušníka a dvoch spolupracovníkov (Štefančík 2017). Ostatní zástupcovia tohto subjektu, zvolení za poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, neboli členovia strany. Druhým obdobným subjektom je strana Sme rodina na čele s podnikateľom Borisom Kollárom. Strana vznikla len niekoľko týždňov pred parlamentnými voľbami 2015. Od začiatku sa prezentovala skôr ako hnutie bez ambície budovať regionálne štruktúry. Z ideologickej perspektívy ju je možné len veľmi ťažko zaradiť. Strana prakticky vznikla prevzatím iného subjektu (Strany občanov Slovenska) a jeho následným premenovaním.

V situácii pravidelného zániku etablovaných straníckych formácií na jednej strane a vzniku nových subjektov sa objavila iniciatíva predsedu

SNS a NR SR Andreja Danka podmieniť existenciu politických strán hranicou minimálneho počtu členov. Nemožno teda vylúčiť, že vývoj straníckeho systému nebude v blízkom období ponechaný prirodzeným zákonitostiam, ale do neho opäť zasiahne ruka zákonodarcu, podobne ako to bolo v roku 1998 Mečiarovou novelou volebného zákona. Iniciatívu predsedu parlamentu pritom bolo možné vnímať v dvoch perspektívach – v teoretickej a praktickej – mocensko-politickej.

Prvá perspektíva, oficiálne zdôvodnenie predsedu parlamentu, je pozitívna. Politické strany boli pred desiatkami rokov skutočne masovými politickými organizáciami s mimoriadne bohatou členskou základňou (Beyme 2000). Tá im umožňovala naplňovať všetky funkcie organizácie stojacej na pomedzí štátu a spoločnosti (Rybář 2011). Od reprezentačnej, cez rekrutačnú, integračnú, artikulačnú, až po kontrolnú.

Desiatky tisíc členov a ešte väčšie množstvá sympatizantov naplňovali členskými poplatkami a malými darmi stranícke pokladnice, keďže štátne dotácie ešte neexistovali. Politická participácia prostredníctvom členstva v politickej strane bola prirodzeným spôsobom na presadenie nielen vlastných záujmov, ale rovnako záujmov celého socioekonomického segmentu, ktorý politická strana zvyčajne reprezentovala. Strany boli obzvlášť silno ideologicky vyhranené, čo na jednej strane odrádzalo príslušníkov iných sociálnych skupín, ale na strane druhej dostatočne motivovalo vlastný elektorát.

V tomto kontexte možno vnímať aj prvú perspektívu Andreja Danka. A na prvý pohľad jej nemožno nič vyčítať. Mať v súčasných moderných podmienkach ideologicky jasne čitateľné politické strany s bohatou členskou základňou, s ukotveným elektorátom, s dostatočným zastúpením vo všetkých regiónoch, so schopnosťou nominovať vlastných členov do ktorejkoľvek verejnej funkcie, prípadne strany, ktoré by napríklad neboli odkázané na štátne financovanie, je mimoriadne pozitívny, hoci už dávno nereálny prístup.

Korózia masových strán totiž v západnej Európe začína už začiatkom druhej polovice 20. storočia (Beyme 2000). Zánik tohto a vznik nového typu straníckych organizácií bol podmienený v prvom rade výraznými zmenami spoločnosti. Okrem iných aj zmenou sociálnej štruktúry, sekularizáciou spoločnosti, rozširovaním poznatkovej spoločnosti, zmenami hodnotových preferencií, ale aj rastom významu médií.

Nový prototyp politickej strany, tzv. všel'udovej (Kirchheimer 1965) je síce na jednej strane charakterizovaný spájaním ľudí pôvodom z rôznych socioekonomických segmentov, na strane druhej je ale zaznamenaný postupný úpadok záujmu o stranícko-politické angažovanie (Beyme 2000).

Teória politických strán pozná ešte jedno vývojové štádium straníckych subjektov, tzv. kartelových politických strán (Katz, Mair 1995), hoci niektorí kritici mu vyčítajú, že ide len o prehĺbenie znakov všel'udovej strany, a nie o novú vývojovú etapu (Beyme 2000). Sú charakterizované pokračujúcim poklesom významu členskej základne a členských poplatkov a naopak, nárastom vplyvu straníckeho vedenia a významu štátnych príspevkov na stranícko-politickú činnosť. Vďaka štedrým verejným dotáciám je subjekt, ktorý ešte stále nesie oficiálne pomenovanie politická strana, prakticky schopný existovať aj bez členskej základne (Štefančík 2017). Učebnicovým príkladom je práve subjekt s názvom Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti.

Tu sa tak dostávame k meritu veci. Ak by bol záujem predsedu slovenského parlamentu o charakter slovenských politických strán a vývoj straníckeho systému reálne úprimný, jeho legislatívny zámer by smeroval do úplne inej oblasti. A síce do systému dotovania straníckych subjektov. Existuje totiž predpoklad, že ani pre malé stranícke formácie nebude problém formálne navrhnutú požiadavku dodržať. Zvýši to síce náklady malých strán na administratívnu činnosť, ale pri práci v regiónoch to môže mať viac pozitív. Niektoré strany sa totiž kvôli nedostatku regionálnych zástupcov úplne vyhýbali voľbám na úrovni vyšších územných celkov.

Ak by však výška poskytnutej štátnej dotácie závisela od objemu financií získaných zo súkromných zdrojov, podobne ako je tomu napríklad v Nemecku (Štefančík 2017), politické strany by nielenže museli hľadať členov formálne, ony by od nich museli získať aj pravidelný ročný (prípadne mesačný) príspevok. Tento systém financovania by tak skomplikoval život nielen stranám ako OĽaNO, Sme rodina alebo SaS, ale rovnako aj SNS. Takto nastavené financovanie by zrejme donútilo všetky stranícke formácie, aby vo výročných správach vykázali aj príjmy z darov od súkromných osôb.

Lenže predseda slovenského parlamentu prišiel s požiadavkou, ktorá skomplikuje život iba iným straníckym formáciám, SNS však nie. Preto možno vysloviť tézu, že teoretický svet politických strán je Andrejovi Dankovi zatiaľ vzdialený, jemu ide v prvom rade o druhý pohľad na svoju iniciatívu. Mocensko-politickú.

V tejto perspektíve je SNS súčasťou kartelu politických strán, ktoré sledujú spoločné úsilie obmedziť stranícku súčasť iným subjektom s cieľom zvýšiť vlastné šance nielen v pridelení poslaneckých mandátov, ale rovnako štátnej finančnej dotácie.

Ak by navrhovateľovi naozaj išlo o konsolidáciu politických strán a návrat k tradičnej politickej organizácii, ktorá je schopná plniť všetky

vyššie uvedené funkcie, nemohol by mať ako predseda vládnej strany s viac ako 500 členmi problém menovať vlastných straníckych členov do ministerských funkcií, prípadne by nemal mať problém získať aspoň dve miesta županov v regionálnych voľbách. Samozrejme, kandidátmi z radov vlastnej formácie.

Lenže ani jeden nominant SNS vo Ficovej vláde III. nepochádzal z prostredia SNS a vyzerá to tak, že ani jeden nový župan nebude vlastniť stranícky preukaz. Nielenže to potvrdzuje domnienku, že predsedovi SNS ide o obmedzenie straníckej súťaže, ale rovnako zvýrazňuje protiargumenty opačného názorového tábora, že ani strana s väčšou členskou základňou nie je spôsobilá dosadiť do verejných funkcií vlastných členov, takže je úplne irelevantné, či eviduje niekoľko desiatok alebo niekoľko tisícok straníckych knižiek..

6. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre slovenskej spoločnosti

6.1 Jazyk konfliktných línií pred rokom 1998

Komunizmus vs. antikomunizmus

Systémová zmena v roku 1989 na územie dnešnej samostatnej Slovenskej republiky nepriniesla len nové politické, spoločenské a ekonomické podmienky. Procesy a výsledky spojené s „*Nežnou revolúciou*“ ovplyvnili aj proces slovotvorby a lexikálnej neologizácie, ktorý je možné bez problémov identifikovať práve na politickom slovníku dobových politických a ekonomických elít (Štefančík 2015). Na porozumenie týchto jazykových zmien však nestačí poznať len význam jednotlivých slov. Je určite potrebné disponovať aj sociokultúrnym poznaním spoločensko-politických mechanizmov, ktoré ovplyvňovali tvorbu politického jazyka pred transformáciou režimu a bezprostredne po nej.

Ruka v ruke so zásadnými politickými zmenami sa v centre verejnej diskusie po roku 1989 objavili aj nové lexikálne jednotky. Išlo predovšetkým o klúčové slová z politickej a ekonomickej oblasti, ktoré v etablovaných demokraciách tvoria prirodzenú súčasť komunikácie medzi politikmi a voličmi, ako napríklad *demokracia, občianske slobody, ústava, ľudské práva, verejnosť, slobodné voľby, solidarita, práva národnostných menšín, právny štát, spravodlivosť, del'ba štátnej moci, ľudové hlasovanie, stranícka súťaž, opozícia, ľavica, pravica, občan, občianska spoločnosť, sloboda pohybu, populizmus, pluralizmus, parlamentarizmus, mandátový a imunitný výbor alebo trhové hospodárstvo, privatizácia, reštitúcie, podnikateľ, hospodársky rast, inflácia*.

Vzhľadom na to, že komunistický režim formálne predpokladal del'bu moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu, politický slovník spojený s inštitucionálnou del'bou moci bol v nových podmienkach ovplyvnený len minimálne. Začali sa však častejšie používať výrazy, ktoré pomenovávali inštitúcie, organizácie a procesy charakteristické pre parlamentnú demokraciu, a to buď bezprostredne po systémovej zmene (*mimovládny sektor, NGO, referendum, ľudové hlasovanie*) alebo v období, keď k etablovaniu danej inštitúcie, organizácie alebo procesu, prichádzalo aj v politickom systéme Slovenska (*ombudsman, europeizácia*).

Nie všetky výrazy niesli so sebou pozitívnu konotáciu. Niektoré výrazové prostriedky odkazovali na nové fenomény, ktoré v autoritárskom režime komunistickej strany buď neexistovali, alebo sa o nich verejne nesmelo hovoriť. Prípadne ich komunistická propaganda využívala na kritiku západných demokracií. Išlo o pojmy označujúce spoločenské a ekonomické fenomény fungujúce spravidla v trhovej ekonomike s existenciou súkromného kapitálu, a síce *nezamestnanosť, podpora v nezamestnanosti, chudoba, bezdomovci, inflácia*.

Pretože v nových demokratických podmienkach sa vedeli rýchlo zorientovať a uplatniť sa aj mnohí predstavitelia bývalého režimu, v politickej diskusii sa rýchlo objavil na označenie tohto typu ľudí výraz *prevracač kabátov*, prípadne *chameleón*. Na druhej strane, bývalí komunisti, prípadne agenti Štátnej tajnej bezpečnosti (ŠTB) na to, aby legitimizovali svoju pozíciu v novom režime, presadzovali slogan „*Urobiť za minulosťou hrubú čiaru*“. Na rozdiel napríklad od Nemecka, kde bývalí komunisti mali zákaz pôsobiť v niektorých verejných funkciách, v podmienkach Slovenska sa presadil práve tento koncept. Za komunistickou minulosťou bola skutočne urobená hrubá čiara a mnohí vysokopostavení predstavitelia Komunistickej strany Slovenska, prípadne ŠTB alebo ich potomkovia sa presadili v nových funkciách, vrátane funkcie hlavy štátu, predsedu Národnej rady Slovenskej republiky alebo predsedu vlády. Okrem politickej oblasti sa bývalí komunisti, ako aj agenti Štátnej tajnej bezpečnosti presadili najmä v ekonomickej sfére.

Téma „*hrubej čiary*“ sa objavovala aj v neskoršom období, a to spravidla v momente, keď parlament rokoval o otázke, ako pristupovať k režimu Komunistickej strany Československa a jeho dôsledkoch na aktuálnu spoločnosť. Či ho vnímať ako režim zločinecký a podľa toho sa vyrovnáť s jeho bývalými reprezentantmi, alebo považovať obdobie komunistického režimu za prekonané, bez akýchkoľvek sankčných opatrení voči jeho hlavným predstaviteľom. Politiku hrubej čiary spravidla podporovali tzv. bývalí reformní komunisti, t. j. bývalí komunisti organizovaní v tomto období v SDĽ ako priamej nasledovníčke po KSS, prípadne bývalí agenti ŠTB. Naopak, na druhej strane tohto konfliktu stáli predovšetkým členovia Kresťanskodemokratického hnutia, zakladatelia VPN alebo bývalí disidenti.

- „*Dnes, keď sa vence kladú na hroby nemeckých vojakov i partizánov, dnes prežívame čas, keď si už znepriateľení generáli podávajú ruky, dnes prežívame čas, keď sa na tribúne objíma významný politik KDH s bývalou leninskou iskričkou – videli sme to pred pár dňami, dnes, keď sa volá po zmierení, podľa mňa, nepotrebujeme takýto*

*zákon, ktorý by ľudí ešte viac rozdeľoval, kádruval, vyvolával vášne i pomstychtivé chůtky. Chceme napokon d'alší demarš, že uzákoňujeme princíp kolektívnej viny? Napodobnime radšej španielsku cestu a, ak chcete, aj nemeckú, **urobme za minulosťou hrubú čiaru**" (Ján Smolec, poslanec za SNS, 8. 11. 1995, zdroj NR SR).*

*- „My ho ani nechápeme ako namierený proti nám, ktorí sme sa rozhodli ako bývalí reformní členovia Komunistickej strany Slovenska vytvoriť Stranu demokratickej ľavice, ale musím vysloviť obavy, že aj táto podoba zákona, ak by sa schválila, neurobí **hrubú čiaru za minulosťou**, ale povedie novú deliacu stranu medzi občanmi Slovenskej republiky“ (Peter Weiss, poslanec za SDĽ, 8. 11. 1995, zdroj NR SR).*

*- „Nestačím sa čudovať tomu, čo práve pred chvíľou predniesol pán poslanec Cuper. Na jednej strane hovorí, že odporúča, aby sa návrh zákona prijal, že chce **urobiť za minulosťou hrubú čiaru**, a na druhej strane – ak sa dotknem len tých pozmeňovacích návrhov, ktoré menia zmysel celého zákona, ktoré tu uvádzal, a za ktoré plédoval, aby sme hlasovali [...]. Ak chcete vypustiť paragraf 1, kde sa práve za toto všetko odsudzuje režim, ale na druhej strane pripúšťate, aby boli istým spôsobom označení komunisti, tak potom vlastne je to totálne neporozumenie, pretože režim založený na takej ideológii, aká bola a aká je všeobecne uznávaná v demokratickom svete za trestuhodnú a odsúdeniahodnú, tento režim to spôsoboval a tí jednotliví komunisti mnohokrát boli práve obeťou toho istého režimu. A ak nechcete odsúdiť režim, potom v tomto zákone niet o čom hovoriť.“ (Ladislav Pittner, poslanec za KDĽ, 31. 1. 1996, zdroj NR SR).*

Ponovembrové politické podmienky priniesli do formovania lexikálnej roviny politického jazyka aj obsahový posun dovedy bežne používaných výrazov. Niektoré pôvodne vlajkové slová, ktoré boli bezprostredne spojené s bývalým nedemokratickým režimom, boli v politickej komunikácii marginalizované a pre predstaviteľov demokratických elít nadobudli charakter stigmatizujúcich slov (*ľudová demokracia, bratská pomoc, komunizmus, socializmus, trieda, revizionizmus, kolaboranti, klérofašisti, imperialisti, päťročný plán, iskrička, pionier, pioniersky tábor, aktív, Brigáda socialistickej práce, proletariát, diktatúra proletariátu, pozemková reforma, vykorisťovanie*).

So zámerom vyhnúť sa pre bývalý režim typickým výrazom mnohé stránickej subjekty vznikajúce v rámci procesu politickej a ekonomickej transformácie režimu neniesli vo svojom názve výraz *strana*. Toto slovo

bolo až mimoriadne intenzívne prepojené s Komunistickou stranou Slovenska, resp. Československa. Pomenovať stranický subjekt inak znamenalo zároveň dištancovať sa od podmienok bývalého režimu, jeho zločinov, od diktatúry jednej strany, resp. od vedúcej úlohy len jednej politickej strany. Ako názorné príklady slúžia v českej časti spoločného štátu Občianske fórum, Kresťanská a demokratická únia, Sociálna demokracia, Spojenectvo poľnohospodárov a vidieka, Hnutie za samosprávnú demokraciu – Spoločnosť pre Moravu a Sliezske; na Slovensku Verejnosť proti násiliu, Kresťanskodemokratické hnutie, prípadne Maďarské kresťansko-demokratické hnutie alebo politické hnutie Spolužitie, neskôr Hnutie za demokratické Slovensko. Slovo strana vo svojom názve niesli v prvom rade subjekty, ktoré sa snažili nadviazať na tradíciu historických straníckych formácií (Slovenská národná strana, Demokratická strana, Sociálnodemokratická strana Slovenska), prípadne prebrali medzinárodne akceptované pomenovanie pre určitý typ politickej strany, ako napríklad Strana zelených.

Aj v neskoršom období boli novovznikajúce subjekty pomenované tak, aby v názve neniesli výraz strana (Smer – tretia cesta, Liga, Ľudová únia, Slovenská demokratická a kresťanská únia, Nezávislé fórum, Nová väčšina, Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti, Most-Híd, Sloboda a solidarita, Sme rodina, Progresívne Slovensko, dokonca aj Nádej, SLNKO, SEN, Sieť, Skok, Misia 21, Šanca). Tento trend je však skôr odrazom postupnej amerikanizácie politickej komunikácie, než snahou mentálne sa odpojiť od bývalého režimu komunistickej strany. Neznamena to však, že označenie politického subjektu slovom strana sa úplne vytratilo z politického slovníka, o čom svedčí úspech Ľudovej strany Naše Slovensko v parlamentných voľbách 2016.

Tak, ako sa v kontexte systémovej zmeny dostávali do politického slovníka nové výrazy, niektoré slová, bezprostredne spojené s bývalým režimom, boli rýchlo marginalizované, až sa z politického slovníka úplne vytratili. Jednalo sa najmä o výrazy vychádzajúce z filozofie marxizmu-leninizmu. Niektoré z nich boli nahradené novými výrazmi. Ako názorný príklad slúži slovo *trieda*, ktoré bolo nahradené výrazom *vrstva*. S *triedou* zmizli z každodennej politickej komunikácie aj slovné spojenia vytvorené pomocou prídavného mena *triedny*, ktoré boli typické pre komunistickú propagandu. Tento typ politickej komunikácie sa pred rokom 1989 stal každodennou rutinou aj v ostatných sférach, ako napríklad v podnikoch, prípadne v školstve. Charakteristickým znakom komunistickej propagandy bolo umiestňovať politické heslá na rôznych verejných a dobre viditeľných miestach s cieľom zdôrazniť svoje obsahové priority. Išlo o výrazy ako *triedny boj*, *triedny nepriateľ*, *triedna*, resp. *beztriedna spoloč-*

nost', triedne protiklady, triedne vedomie, víťazstvo robotníckej triedy, vykorisťovateľská trieda, beztriedny, atď. Po systémovej zmene z politického slovníka ustúpili do úzadia aj výrazy ako proletariát, imperializmus, vykorisťovanie (vykorisťovať, vykorisťovateľ a vykorisťovaní, vykorisťovateľská spoločnosť), svetová revolúcia, päťročný plán, diverzant, kontrarevolúcia, pionierska organizácia, iskričková organizácia, politbyro, Tuzex¹⁴, nepriateľ ľudu, a iné.

Federalizmus vs. secesionizmus

Prvá konfliktná línia ovplyvňujúca formovanie slovenského stranického systému komunizmus vs. antikomunizmus bola prekonaná v prvých slobodných voľbách (1990), v ktorých si víťazné strany nevybrali Komunistickú stranu Slovenska za koaličného partnera. Navyše, samotná KSS prešla rýchlo transformačným procesom, premenovala sa na Stranu demokratickej ľavice, hodnotovo akceptovala princípy právneho štátu, demokracie a straníckej súťaže. Zo strany odišlo radikálne krídlo, ktorého predstavitelia neskôr založili novú KSS. V konfliktnej štruktúre spoločnosti ale mimoriadne rýchlo začala hrať dôležitú úlohu ďalšia konfliktná línia, federalizmus vs. secesionizmus, ktorej obsahom bol rôzny pohľad na štátoprávne usporiadanie, resp. budúcnosť spoločného štátu Čechov a Slovákov – Československa. Nacionalistické ambície niektorých slovenských poslancov sa objavovali už bezprostredne po transformácii režimu a na svojej intenzite získali v období diskusie o názve spoločného štátu Čechov a Slovákov, ktoré sa prejavili v tzv. „*pomlčkovej vojne*“. Obsahom tohto konfliktu bola otázka, akým spôsobom sa má zabezpečiť, aby už z názvu federácie vyplývalo, že Slováci sú s Čechmi v spoločnom štáte v rovnoprávnom postavení.

- „... na budúci rok sa má vydať nová desaťkorunová minca, na ktorej bude obraz Štefánika. Zaujímalo by ma – keď za terajšej situácie sa už s tým nebude dať nič robiť a ostane táto skratka – či aj na Štefánikovej minci bude tiež skratka alebo celý názov? Uviedol som to

¹⁴ Tuzex – skratka od „*tuzemský export*“. V bývalom Československu išlo o označenie typu obchodu, ktorý ponúkal tovar vysokej kvality, spravidla dovezený z krajín západnej Európy, USA, Kanady, Japonska, resp. vyjadrené vo vtedajšom politickom jazyku, dovezené z kapitalistického sveta. V Tuzexe sa platilo osobitnou menou – bonmi – prípadne dolármi. Jeden bon bolo možné na konci 80. rokov kúpiť za cca päť československých korún.

*preto, lebo sa mi zdá, že **pomlčková vojna zrejme pokračuje***“ (Juraj Gašpar, poslanec za SNS, 30. 6. 1990, zdroj NR SR).

Táto konfliktná línia mala v deväťdesiatych rokoch mimoriadne silný vplyv na celú spoločnosť, čo sa prirodzene odrazilo aj v politickom jazyku. V centre politickej komunikácie stáli výrazy zodpovedajúce slovníku ideológie nacionalizmu. Jeho nositeľmi boli v prvom rade poslanci za Slovenskú národnú stranu a po názorovom obrate aj predseda nového subjektu, Hnutia za demokratické Slovensko, Vladimír Mečiar a s ním ostatní predstavitelia tejto strany.

- „*Žiadam okamžite zaraziť **genocídu slovenského národa** v tomto štáte. Domnievam sa, že i **národ** žijúci v strednej Európe **má nárok** na to, aby bolo rešpektované jeho **právo na existenciu, svojbytnosť** a rozvoj. V dôsledku oficiálnej politiky **čechoslovakizmu** praktizovaného od samého vzniku Československej republiky až podnes o existencii **slovenského národa** svet prakticky nevie. Nielenže **slovenský národ** nemá zastúpenie v OSN, ale nie je uvádzaný ani vo svetových encyklopédiách. Oficiálne vo svete existuje v Československu len jeden **národ**. Čo sa týka **slovenského jazyka**, zdá sa, že tento nie je uzákonený ani na celom území Slovenska. Vo Websterovom slovníku anglického jazyka, ktorý má charakter jazykového zákona, sa **slovenčina** nedostala ani medzi "ostatné slovanské jazyky". Ak sa **Slováci** opovážia **hájiť** si svoje **práva na svojbytnosť**, hneď sú označení za **separatistov** a **rozbíjačov republiky**. Presne takto sme boli označení **českou stranou** na ostatnom zasadaní generálnej rady tzv. Československej konfederácie odborových zväzov len preto, že si chceme v odbornom hnutí riešiť **svoje problémy svojprávne** a odmietli sme sa **podriadiť Prahe**“ (Jozef Prokeš, poslanec za SNS, 16. 3. 1990, zdroj NR SR).*

- „*Dovoľte, aby som pri príležitosti tejto **deklarácie** vzdal **úctu rodnej zemi**, na ktorej žijeme. Čo je s **národmi**, ktoré stratili **svoju zem**? Sú rozprášené po svete a prestali existovať. Ona je tým miestom, na ktorom sa rozvíja **slovenstvo**, ona je tým miestom, na ktorom sa bude rozvíjať **občianstvo občanov tejto republiky**, ona je miesto, s ktorým spájame svoj život a svoju budúcnosť. Takže s úctou ťa zdravím, **zem slovenská**, s úctou ťa zdravím, **slobodný občan slobodnej Slovenskej republiky**“ (Vladimír Mečiar, predseda vlády SR, 17. 7. 1992, zdroj NR SR).*

Konfliktná línia federalizmus vs. secesionizmus bola potvrdzovaná prostredníctvom substantív ako *národ, republika, zem, vlasť, štátnosť, Slovensko, nezávislosť, svojbytnosť, samostatnosť, svojstojnosť, sebautvrdenie, suverenita, identita, rovnoprávnosť, emancipácia, zjednotenie, spolužitie, memorandum* dopĺňané o adjektíva *národný, národnoštátny, zvrchovaný, nezávislý, rovný, vlastný, cudzí alebo slovenský (záujem)*, prípadne pronomíná zvyrazňujúce odlišnosť Slovákov od zvyšku federácie: *náš, váš, my, vy, oni, nás, nám, im, iným*.

- „*Nepovažujte **naše** úsilie o **národnú a občiansku i štátnu svojbytnosť**, za nepriateľské voči **vám**. Prijatie plnohodnotnej ústavy nie je akt bezočivosti a nevďačného rebelantstva, je to akt **sebautvrdenia**. Individuálne sebestvo je pravé tak dedičným hriechom ako kolektívne sebestvo. Kto ho pácha, neškodí len iným, ale sebe nepridá. Vieme, že **čechoslovakizmus** a idea **sebeckej národnej nadmernosti** tzv. historického, či staršieho **národa** vo svojej hlbine, koreni, v pomýlenej pohlcovacej idei. Zbavte sa, **vážení bratia Češi**, tohto prostriedku na zvečnenie svojej výsadnosti voči **nám**. **My** sľubujeme kontrolovať **naše** sebestvá, a ubezpečujeme **vás**, že **náš** vzdor voči **vašej nadradenosti** pomíne zarovno s **vašou nadradenosťou** a vystrieda ho bratská solidarita dvoch paralelných **rovných** susedov. Prosím vás, nepokúšajte sa vzájomnú **svojstojnosť** sťažiť akýmsi trestným výkupným“ (Augustín Marián Húska, poslanec za HZDS, 31. 8. 1991, zdroj NR SR).*

- „***Deklarácia** je politická, nie je konštitučným aktom, nevzniká z nej **samostatný štát**, ale je jasným signálom navonok, že úmysel tvorby **vlastnej štátnosti** berieme do **vlastných rúk** a **chceme** ho vyriešiť a dotiahnuť do konca. Je jasným signálom, že osud tejto **štátnosti** je pre **nás** dôležitý nielen kvôli dobe, v ktorej žijeme, ale že je to spôsob a forma organizácie spoločnosti, cez ktorý sa **chceme** prihovárať **iným národom** vonku za hranicami. Pýtajú sa **nás**, čo sa dosiahne týmto stavom, aký to má zmysel, vecí v ústave slovo **zvrchovanosť** je“ (Vladimír Mečiar, predseda vlády SR, 17. 7. 1992, zdroj NR SR).*

- „***Náš národ** počtom nie veľký, avšak s **tisícročnou tradíciou**, kráčať históriou stredoveku príliš dlho so sklonenou hlavou. Do novodobej európskej histórie vstúpil už v roku 1848, avšak nedôrazne, preto nedosiahol svoju **národnú štátnosť**“ (Michal Kováč, predseda FZ ČSFR, 17. 7. 1992, zdroj NR SR).*

Osobitnou kategóriou boli v tomto období slovné spojenia pomenúvacie politické procesy spojené s konfliktom medzi Čechmi a Slovákmí

a z neho plynúce snahy o rozdelenie spoločného štátu. Rozdelenie Československa a vznik Slovenskej republiky boli v politickom jazyku vtedajších prívržencov nového štátu prezentované ako *historický moment* alebo *tisícročné úsilie slovenského národa o vlastnú štátnosť*. Do politického slovníka nacionalistov patrili aj pojmy odkazujúce na staršie slovenské dejiny ako Veľká Morava, starí Slováci alebo mená stredovekých vládcov (*Mojmír, Pribina, Rastislav, Svätopluk*). Ich funkciou bolo poukázať na historické súvislosti formovania slovenskej národnej identity, poskytnúť legitimitu nacionalistickým snahám a zároveň tak potvrdiť mýtus o tisícročnom vývoji slovenského národa. Odkaz na „*tisícročné úsilie slovenského národa o svojbytnosť*“ sa nachádza aj v preambule parlamentnej deklarácie o zvrchovanosti zo 17. júla 1992, resp. mimoriadne intenzívne sa mýtus o tisícročnom zápase Slovákov o samostatnosť objavoval najmä počas rokovaní o uvedenej deklarácii v Národnej rade SR.

- „*Je to chvíľa, je to história, je to okamih kvalitatívneho zlomu, na ktorý Slováci vo svojom vývoji čakali viac ako tisíc rokov*“ (Vladimír Mečiar, predseda vlády SR, 17. 7. 1992, zdroj NR SR).

- „*V tomto čase, keď sa tisícročné úsilie slovenského národa o svojbytnosť napĺňa, máte to šťastie, že vám dejiny dožičili urobiť historické rozhodnutie*“ (Marián Anđel, poslanec za SNS, 17. 7. 1992, zdroj NR SR).

- „*Druhá osobitosť je v tom, že touto ústavou sa po tisícročnom zápase o národné bytie realizuje vlastná slovenská štátnosť ako výraz neodobratel'ného, prirodzeného, svätého práva každého, teda aj slovenského národa na sebaurčenie*“ (Milan Sečánsky, poslanec za HZDS, 31. 8. 1992, zdroj NR SR).

Dobový slovník je prítomný aj v preambule Ústavy Slovenskej republiky, ktorá je rovnako odrazom jazykového slovníka konfliktnéj línie secesionizmus vs. federalizmus („*Pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov a na stáročné skúsenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť*“).

Okrem mien kniežat Veľkej Moravy boli vo verejnej debáte v rámci uvedenej konfliktnéj línie často používané aj mená osobností slovenského národného hnutia z 19. storočia (*Štúr, Hodža, Hurban, Bernolák, Mojzes*), niektorých dôležitých slovenských literátov, ako aj politikov prvej polovice 20. storočia, ktorých mená sa objavujú tak u nacionalistov, ex-

trémistov, ako aj u politikov patriacich k demokratickému strediu (Štefánik¹⁵, Hlinka, Rázus).

- „*Ono Rázusovo predsa je aj napriek, je aj navzdory, keďže moderné slovenské dejiny sú najmä dejinami vzdoru proti nesamostatnosti, proti večitému sluhovskému osudu. V tento deň "D" platí vari ono Kollárovo: Stoj noha, posvätné miesta sú, kdekoľvek kráčaš. K oblohe Tatier synu povznes do výšky pohľad", lebo "to, čo sto vekov bludných hodlalo, zvrtila doba."* Zvrtila aj náš akoby nepremenný údel. Tvorcovia doby, jej oddaní služobníci, **Pribina** i **Rastislav**, **Mojmír** aj **Svätopluk**, jej neoblomní slovenskí muži aj ženy, **Bernolák** i **Kollár**, **Štúr**, **Hurban** aj **Hodža**, **Daxner** aj **Francisci**, **Moyzes** aj **Kuzmány**, **Elena Maróthy-Šoltésová**, aj **Terézia Vansová**, **Štefánik**, **Hlinka** i **Rázus** pohli zakliatym vrchom. A spolu s nimi i ďalší, nikdy nezrátni, obetaví, až pokorne skromní, ale vytrvalí a vo svojom snažení neporaziteľní občania našej vlasti. **Štúrovci** nám dali jazyk. "Ó, mojej matky reč je krásota, je milota" – písal **Hviezdoslav** po tom, čo ho matka presvedčila, aby začal písať po slovensky. Dnes konečne vstupujeme do svojho dedičstva. V dedičnej listine, v najvlastnejšom našom odkaze čítame: "Pána mať je nepravosť a väčšia byť pánom. Nepravosť, sme chápali ako sestru zloby a nenávisťi, nenávisť ako kmotru skazy a záhuby. Preto naším historickým testamentom je žiť slobodne, vzpriamene, bez pánov a bez tútorov, bez sprievodcov dejinami, čo sa nám vnucovali" (Hvezdoň Kočútých, poslanec za HZDS, 17. 7. 1992, zdroj NR SR).

Nasledujúci príspevok dokumentuje politický jazyk vtedajšieho predsedu Slovenskej národnej rady Ivana Gašparoviča počas rokovania parlamentu o *Deklarácii SRN o zvrchovanosti Slovenskej republiky* (17. júl 1992). Je evidentné, že secesionisti hľadali argumenty na presadenie myšlienky samostatného Slovenska okrem iného aj v nedokončenom historickom procese formovania národnej identity Slovákov, aj keď podmienky slovenského obyvateľstva v Uhorskom kráľovstve, prípadne počas trvania prvej Československej republiky (1918-1938) boli neporovnateľne odlišné, ako v období demokratickej federácie po roku 1989. Citovaná časť prejavu vtedajšieho predsedu Slovenskej národnej rady

¹⁵ Zaujímavou skutočnosťou v prípade historickej postavy Milana Rastislava Štefánika je, že jeho meno používajú tak pravícovia, ako aj ľavicoví politici a dokonca je súčasťou politického slovníka pravícových extrémistov.

a zároveň podpredsedu najsilnejšej politickej strany HZDS poukazuje aj na prítomnosť náboženských výrazov v parlamentnom jazyku. Početná prítomnosť lexikálnych jednotiek odkazujúcich na kresťanské korene slovenského obyvateľstva je dodnes charakteristickým znakom nielen nacionalistov, ale aj iných politikov, ktorí vo svojich prejavoch artikulujú národné témy, a to aj napriek tomu, že pred rokom 1989 boli členmi k ateizmu sa hlásiacej komunistickej strany.

- „*Bije zvon slobody, čujte ho národy!*“ – zvolal pred 144 rokmi na Myjave predseda prvej Slovenskej národnej rady Jozef Miloslav Hurban. *Započúvajte sa pozorne do dnešnej ozveny tohto zvona. Otvorme svoje srdcia a mysle dobrému duchu našich predkov. Predkov **Pribinu, Rastislava a Svätopluka, Bernoláka a Štúra, Mojzesa a Kuzmányho, Hlinku a Rázusa.** Prijmíme dôstojne, s plnou zodpovednosťou pred národom, dejinami a **Všemohúcim** Deklaráciu Slovenskej národnej rady o suverenite Slovenskej republiky“ (Ivan Gašparovič, predseda SNR, 17. 7. 1992, zdroj NR SR).*

Jazyk parlamentu tak napriek zákonodarnej funkcii Národnej rady Slovenskej republiky nie je čisto formálny, inštitucionálno-normatívny, ale je podobný jazyku volebných kampaní, a to najmä v prípade, ak rokovanie parlamentu vysiela naživo aj televízia (v súčasnosti online prenosy na internete) tak, ako to bolo v prípade rokovania o zvrchovanosti slovenského národa 17. júla 1992.

V ojedinelých prípadoch, spravidla v prostredí krajne nacionalistických skupín, boli v politickom slovníku v rámci tejto konfliktnej línie (bez ohľadu na to obdobie pred vznikom alebo po vzniku samostatnej Slovenskej republiky) používané aj mená prvej Slovenskej republiky (1939-1945), v prvom rade prezidenta *Jozefa Tisa*, ktorého niektorí politici zvykli uvádzať aj s jeho doktorským titulom (*doktor Jozef Tiso*). Väčšina politickej elity však toto obdobie odmietala ako temnú stránku slovenských dejín, čím sa dištancovala od zločinov klerikálno-fašistickej diktatúry HSĽS.

- „*Pán poslanec, vy ste nám zopakovali lekcii a tlmočili závery marxizmu-leninizmu o istej etape nášho vývoja **Slovenského štátu** alebo o osobnostiach. Už preto treba dať Matici priestor, aby nám objasňovala túto časť histórie alebo aj osobnosti z druhej strany. Prosím vás pekne, pán Ftáčnik, viete vy vôbec o tom, že **Tiso** bol poslaný na šibenicu okrem iného aj preto, že bojoval proti komunizmu a bol-ševizmu? To bol piaty bod obžaloby. Preštudujte si nové veci. Na ši-*

benicu ste ho poslali vy spolu s čechoslovakistami. Myslím si, že takisto vy veľmi často spolu s bývalým predsedom skloňujete klérofašistický štát. Hovorím – je to z vašich zdrojov. Slovenský štát nemôže byť fašistický, len režim môže byť fašistický“ (Ján Smolec, poslanec za HZDS, 4. 2. 1997, zdroj NR SR).

V období bezprostredne po systémovej zmene sa do politického jazyka mimoriadne rýchlo vrátili aj výrazy charakteristické skôr pre komunistickú propagandu, aj keď prevažne s novými, negatívnymi konotáciami. Jazyk každého nedemokratického režimu patrí medzi hlavné nástroje boja proti reálnemu alebo často aj fiktívnemu nepriateľovi. Jazyk komunistickej propagandy nebol žiadnou výnimkou. V období Studenej vojny, keď sa svet delil na dva antagonistické póly, si komunisti vytvorili celý rad vlastných výrazových prostriedkov, aby nimi na jednej strane v pozitívnej rovine označili svoje vlastné predstavy o živote a riadení spoločnosti a na druhej strane v negatívnej rovine predstavili svojich nepriateľov. Nepriateľom v komunistickej propagande však nebol len bojovník armády iného štátu, bol ním často spoluobčan, ktorý sa nepriateľom stal len pre odpor k centrálnej predstave komunistickej strany o vláde robotníckej triedy (Štefančík Nemcová 2015), ktorá by vyústila do nového spoločenského usporiadania – komunizmu s existenciou beztriednej spoločnosti. Triedny nepriateľ sa tak stal ústredným pojmom komunistickej propagandy. Bol ním každý, kto nesúhlasil a verejne prezentoval odlišné než oficiálne názory, vrátane ľudí, ktorí mali záujem žiť v slobodnej spoločnosti západného sveta.

Podobnou optikou sa začalo nazeráť aj na oponentov myšlienky rozdelenia spoločného štátu. Vládne strany a im naklonené médiá začali negatívne charakterizovať ľudí, ktorí sa k myšlienke samostatnosti Slovenskej republiky stavali buď opatrne, prípadne rozdelenie Československa otvorene odmietali. V substantívnej rovine išlo o výrazy ako (*novodobý*) *odrodilec, židobolševik, svetoobčan, janičiar, judáš, slobodomurár, zradca (národa), sionista, šovinista, maďarón, čechoslovakista, kozmopolita, skrachovanec, stroskotanec, zapredanec*, z frazeologizmov bola mimoriadne obľúbená fráza „špiniť do vlastného hniezda“, hoci sa jednalo o úplne bežnú kritiku opozičných politikov na adresu vlády. Uvedené výrazy boli používané prívržencami samostatného štátu s cieľom skritizovať alebo priamo zosmiešniť politického súpera.

- „Nájdu sa aj dnes **janičari** ochotní za tridsať strieborných alebo len za predpoklad potľapkania či pochvaly od **kozmpolitov** alebo aj **šovinistov** pochybovať a spochybňovať vlastný národ a jeho zá-

ujmy. Spochybnia nám a spochybňovali i doteraz spochybňujú Svätotopľuka, Jánošíka alebo aj Tisa. Všetkých dokážu spochybniť, že neboli Slovákmí“ (Ladislav Lysák, poslanec za HZDS, 4. 2. 1997, zdroj NR SR).

Osobitnú funkciu v rámci tejto konfliktnej línie nadobúdalo substantívum *sloboda*, resp. adjektívum *slobodný*. Nejednalo sa však o výraz individuálnej hodnoty, prípadne jednej zo základných hodnôt liberalizmu, ale v prvom rade išlo o zdôraznenie kolektívneho dištancovania sa od spoločného štátu Čechov a Slovákov Československa.

- „Uznávajúc právo národov na sebaurčenie, vyhlasujeme, že aj **my** si chceme **slobodne** utvárať spôsob a formu národného a štátneho života, pričom budeme rešpektovať práva všetkých, každého občana, národov, národnostných menšín a etnických skupín, demokratické a humanistické odkazy Európy a sveta“ (Deklarácia SNR o zvrchovanosti Slovenskej republiky, 17. 7. 1992, zdroj NR SR).

Vzhľadom na to, že Deklarácia SNR o zvrchovanosti slovenského národa je pre národne orientované politické strany dôležitým historickým momentom, rezíduá uvedenej konfliktnej línie sa objavujú aj v súčasnom jazyku pri výročiach tohto parlamentného aktu:

- „Slovensko je **náš** domov, ktorý **nám** s dôverou zverili **naši** predkovia. **Deklarácia zvrchovanosti** je odkazom pre **nás** všetkých, aby **sme** spojili sily v prospech **našej vlasti**. [...] Slovenská republika je mladý štát. Vznikol ako **národný** útvar **Slovákov**, ktorí sú príslušníci **starého** európskeho **národa**. Účelový výklad našej minulosti je bohužiaľ taký, aby sme nemali byť na čo hrdí. **Slovenský národ** je na tomto území dlhé **stáročia** a európskej civilizácii prispel mnohými **duchovnými** pokladmi. Dejiny nemožno donekonečna kriviť a vytvárať dojem, že sme len akýsi prostý ľud pod Tatrami“ (Andrej Danko, predseda NR SR a SNS, 17. 7. 2017, zdroj NR SR).

Orientácia na Východ vs. orientácia na Západ

Po vzniku Slovenskej republiky ešte doznieval konflikt medzi federalistami a secesionistami, ktorého rezíduá sa prejavili aj v používaní politického slovníka. Opozícii bolo ešte niekoľko rokov zo strany vládnych poslancov vytýkané, že hlasovali proti zvrchovanosti Slovenskej republiky,

resp. proti vzniku samostatného štátu, pritom niektorí politici hlasujúci proti zvrchovanosti slovenského národa len prezieravo nesúhlasili, aby nový štát viedla skupina okolo Vladimíra Mečiara. Napriek tomu bolo práve ich záporné hlasovanie v národnoštátnych hlasovaniach lacným argumentom na kritiku vtedajšej opozície.

- „Pozrime sa, kto sa podpísal pod návrh na vyslovenie nedôvery pánu premiérovi, teda i vláde Slovenskej republiky. Boli to predovšetkým **janičiari** z Hnutia za demokratické Slovensko a Slovenskej národnej strany a ďalej tí, ktorí nezložili prísahu na Ústavu Slovenskej republiky, ba ktorí proti prijatiu tejto ústavy hlasovali, resp. ju nepodporili. To je memento pre občanov tejto republiky. **Páni janičiari**, na akú loď ste to nastúpili a Kam sa s touto loďou plavíte?“ (Sergej Kozlík, podpredseda vlády SR, 10. 3. 1994, zdroj NR SR).

- „Či chceme mať Slovensko plné **zradcov, politických stroskotancov, cudzích agentov**, alebo Slovensko seabedomých občanov, ktorí si ctia názor druhého, vážia si nielen svojho politického spolenca, ale aj svojho politického protivníka“ (Anton Hrnko, poslanec za NDS, 10. 3. 1994, zdroj NR SR).

- „Ďalším dôvodom je azda potrestať pána premiéra za to, že napriek snahe mnohých **čechoslovakistov** splnil túžbu slovenského národa po samostatnosti a suverenite Slovenska “ (Dušan Mäsiar, poslanec za HZDS, 10. 3. 1994, zdroj NR SR).

- „Ale my sa nedopúšťame tejto **demagógie**, pretože presadzujeme zvrchovanosť štátu. My sme za ňu bojovali, my sme zvrchovanosť tohto štátu priniesli. Samozrejme, my sme ten štát chceli, aj ho chceme. Vy ste ho nechceli, vám tu vadí, lebo ste **svetoobčania**, vy by ste tu chceli **svetoobčiansky štát**, ale zatiaľ taký ešte neexistuje a vláda OSN – aspoň u takých normálnych aj západných novinárov – sa pokladá stále ešte iba za **chiméru**. Vláda možno niektorých iných organizácií, **svetoobčianskych**, ktoré tu nebudem menovať, tiež ešte nie je realitou. Takže ostaňme pri zvrchovanom štáte“ (Ján Cuper, poslanec za HZDS, 15. 5. 1996, zdroj NR SR).

- „Chcel by som byť vo svojej 999. faktickej pripomienke či poznámke slušný, ale vystúpenie pána poslanca Ftáčnika nedáva na to príliš veľa dôvodov, takže mu musím povedať, že takých **svetoobčianskych tárajov a insitných ekonómov** zo SDĽ asi ťažko budú Slováci vymenúvať za ministrov“ (Ján Cuper, poslanec za HZDS, 30. 6. 1998, zdroj NR SR).

V rámci nových politických podmienok sa presadila téma budúcnosti Slovenska, ale už nie v zmysle budúceho štátoprávneho usporiadania, ale v zmysle zaradenia sa do západoeurópskych štruktúr, prípadne naopak, vo väčšom príklone k autoritárskym štátom na východ od slovenských hraníc. Túto konfliktnú líniu označujeme orientácia na Západ vs. orientácia na Východ a z pohľadu aktérov politiky spravidla kopírovala líniu federalizmus vs. secesionizmus. Tri secesionistické subjekty (HDZS, SNS a ZRS) je teda možné zaradiť na stranu orientácia na Východ, ostatné opozičné subjekty (KDH, SDL, MK, DÚ) na stranu orientácia na Západ.

Dôležitou súčasťou nového napätia v spoločnosti bol totiž štýl spravovania vecí verejných tretej vlády Vladimíra Mečiara (1994-1998), ktorý sa rovnako výrazne prejavil v politickom jazyku. V rámci tejto konfliktnej línie sa mimoriadne populárnym výrazom stalo označenie štýlu šéfa vlády *mečiarizmus*, resp. *antimečiarizmus*. Tento výraz sa stal natoľko zaužívaný, že sa dokonca ocitol aj v slovníku politológov (Hloušek, Kopeček 2004; Kopeček 2006), ktorí ním (*mečiarizmus* vs. *antimečiarizmus*) označovali práve túto konfliktnú líniu. V jazyku opozičných politikov sa tomuto štýlu hovorilo aj *parný valec*, prípadne *parný valec zo Zlatej Idky*¹⁶.

Osobitnú funkciu malo v politickom jazyku v tomto období slovo *demarš*. Termínom demarš sa v diplomatickom jazyku označuje diplomatický protest. V tomto prípade išlo o kritické vyjadrenie niektorých diplomatov na adresu Mečiarovho vládneho štýlu. Diplomati ním vyjadrili znepokojenie nad priebehom schôdze NR SR v novembri 1994, na ktorej predstavitelia koaličných strán (HZDS, SNS a ZRS) eliminovali fungovanie opozície v najvyššom zákonodarnom zbore a zároveň odvolali vysokých verejných funkcionárov, ktorí boli dosadení predchádzajúcou vládnu koalíciou. Rokovaniu parlamentu pod taktovkou Ivana Gašparoviča a zároveň začiatku fungovania tretej Mečiarovej vlády sa v nasledujúcom období začalo hovoriť ako *noc dlhých nožov*. V jazyku HZDS sa slovo demarš stalo stigmatickým výrazom, pretože ho predstavitelia vládnych strán vnímali ako zasahovanie zahraničia do vnútorných záležitostí Slovenskej republiky.

Na vyššie uvedených príkladoch je evidentné, že jazyk nacionalistov, vrátane predsedu vlády Vladimíra Mečiara, bol charakterizovaný expresívnymi a jednoznačne hodnotiacimi výrazmi. Z opačnej strany opozícia

¹⁶ V rekreačnom zariadení Východoslovenských železniarní sa koncom novembra 1993 konalo zhromaždenie vtedy vládnuceho HZDS, na ktorom predseda strany Vladimír Mečiar prezentoval svoj plán zvíťaziť v nasledujúcich parlamentných voľbách aj za cenu ilegálnych rozhodnutí a s využitím štátnych prostriedkov.

označovala radikálnejších zástancov samostatnosti Slovenska hanlivo ako *hejslovákov*, *nacionalistov* alebo *preskakovačov vatier*.

- „*Kresťansko-demokratické hnutie nesúhlasí, aby sa tu vytvorila nejaká ad hoc komisia hejslovákov, pred ktorú bude musieť každý predstúpiť a biť sa do prs, kto je väčší Slovák. Nevieme si totiž predstaviť, ktoré parametre tam má vytiahnuť, aby ukázal, že je väčší Slovák. Myslíme si, že každý mal dostatok času na to, aby si jednotlivých kandidátov nejakým spôsobom prešetril. Sme za to, aby voľba pokračovala*“ (František Mikloško, poslanec za KDĽ, 17. 11. 1992, zdroj NR SR).

- „*Iste, dva a pol roka nás nazývajú hejslováci, ale nie v zlom. Pán Mikloško, prepáč, ale nedaj Boh, aby vás podľa výsledkov volieb nazývali hejkrestania*“ (Marián Anđel, poslanec za SNS, 17. 11. 1992, zdroj NR SR).

Substantíva boli v politickom jazyku vládnucej elity na zdôraznenie negatívneho vzťahu k opozičným stranám často dopĺňané adjektívami ako *protislovenský*, *fašistický* alebo *maďarónsky*. Na úrovni frazeologizmov k príkladom patria okrem iného *ocitnúť sa na smetisku dejín* alebo *odísť do minulosti*. Výrazy charakteristické skôr pre komunistickú propagandu sa objavovali aj vo verbálnej rovine: *kolaborovať* alebo *zradiť*. Na základe uvedených príkladov je možné konštatovať, že spoločnosť bola v tomto období mimoriadne polarizovaná a konflikt o budúcnosť štátu ovplyvňoval nielen politickú elitu, ale rovnako aj médiá a v konečnom dôsledku celú spoločnosť.

Keďže v rámci nej nešlo len o charakter demokracie, ale aj o budúcnosť štátu, resp. otázku, či sa Slovensku podarí alebo naopak nepodarí začleniť sa do európskych politických a ekonomických štruktúr a rovnako do severoatlantického obranného spoločenstva (NATO), v politickej komunikácii sa začali objavovať termíny spojené s politikou Európskej únie a Severoatlantického paktu. Stále však išlo v rámci tejto konfliktnej línie o charakter režimu. V jazyku vládnucej elity ešte prevládal štýl predchádzajúcej konfliktnej línie, v opozičných radoch výrazy spojené s právnym štátom, demokraciou, poriadkom a európskym integračným procesom a kritikou Mečiarovho štýlu politiky. Termín *mečiarizmus* sa stal nadradený pojem pre celý štýl politiky Vladimíra Mečiara a jeho vládnej koalície. Prostredníctvom výrazov ako *krvavé paprče*, *zavlečenie* alebo *divoká privatizácia* opozícia poukazovala na autoritárske znaky Mečiarovej tretej vlády.

Centrum vs. periféria

Osobitnou konfliktnou líniou, ktorá vplývala na formovanie slovenského stranického systému, bola línia centrum vs. periféria. V rámci nej sa na území južného Slovenska formovali politické strany zastupujúce záujmy príslušníkov maďarskej menšiny. Spočiatku sa vytvorili tri subjekty s prevahou na Slovensku žijúcich Maďarov: Spolužitie, Maďarské kresťansko-demokratické hnutie (MKDH) a Maďarská občianska strana (MOS). Vzhľadom na päťpercentné kvórum, ktoré bránilo malým stranám vstúpiť do parlamentu, sa všetky tri subjekty po prijatí Mečiarovej novely volebného zákona v roku 1998 zlúčili najskôr do Strany maďarskej koalície (SMK). Zástupcovia uvedených subjektov dávali hneď v prvých mesiacoch svojej existencie jednoznačne najavo, že otázka postavenia príslušníkov maďarskej menšiny bude ich stranickou prioritou, a to bez ohľadu na to, či išlo o subjekt nacionalistický, liberálny alebo kresťansko-demokratický. Jedna z prvých tém tejto konfliktnej línie bola otázka uzákonenia slovenčiny ako úradného jazyka a postavenie jazykov národnostných menšín, predovšetkým maďarského jazyka. Téma postavenia Maďarov na južnom Slovensku však otvorila zároveň tému postavenia Slovákov na územiach Slovenska, kde väčšinu obyvateľstva tvorili občania Slovenskej republiky maďarskej národnosti.

- „*Problémy na južnom Slovensku sa dotýkajú predovšetkým otázky používania jazyka. Naše zákonodarstvo, ale i administratíva v úsilí vyjsť maďarskému obyvateľstvu v ústrety, umožnila používanie maďarského jazyka v tejto oblasti v pomerne značnom rozsahu. To však viedlo k absurdnej situácii, že dnes je to práve slovenské obyvateľstvo, ktoré má často značné problémy uplatniť sa v tejto časti Slovenskej republiky jednoducho preto, lebo nevie po maďarsky. Vieme o prípadoch, keď maďarské obyvateľstvo, miestni funkcionári uskutočňujú ekonomický nátlak, ale i administratívne opatrenia voči slovenskému obyvateľstvu v úsilí donútiť ho opustiť tento región alebo sa naučiť po maďarsky. Vláda má informácie o uznesení Miestneho národného výboru v obci Dolný Peter z 23. januára t. r., ktoré požaduje preloženie zubnej lekárky a obvodného lekára, pretože nevedia po maďarsky“ (Ján Čarnogurský, Prvý podpredseda vlády SR, 27. 8. 1990, zdroj NR SR).*

Proti maďarskej menšine v deväťdesiatych rokoch ostro vystupovali nacionalistické strany. V politickom slovníku tohto typu stranických sub-

jektov to bolo zjavné počas celého posledného decénia 20. storočia, nielen v období budovania samostatnej Slovenskej republiky.

- „*Jednou zo základných úloh školy pri výchove našej mládeže je vzťah k hrdému vedomiu k slovenskej štátnosti. Všetky školy s vyučovacím jazykom maďarským sa nachádzajú mimo sféry takéhto pôsobenia, pretože tam sa zrejme stále učia dejiny a občianska náuka v duchu maďarskej, resp. maďarónskej interpretácie*“ (Zora Lazarová, poslankyňa za HZDS, 30. 6. 1998, zdroj NR SR).

- „*Nečakajme, že zneistení občania ohrozeného slovenského juhu sa namiesto ochrany pred plaziacim tlakom iredenty uspokojia s árešovaním pána Lexu*“ (Augustín Marián Húška, poslanec za HZDS, 14. 4. 1999, zdroj NR SR).

Politický slovník tejto konfliktnéj línie však nebol zameraný výlučne negativisticky. Patria sem totiž aj neutrálne výrazy, na ktorých stavali svoju komunikáciu s voličmi strany zastupujúce maďarskú menšinu, a síce *národnostná menšina, jazyk, identita, autonómia, samospráva, maďarský*.

Konfliktná línia centrum vs. periféria strácala na význame predovšetkým v momentoch, keď sa zástupcovia maďarskej menšiny podieľali sami na vládnutí, a to najmä v období oboch Dzurindových vlád (1998-2006), krátkej vlády Ivety Radičovej (2010-2012) a napokon aj počas tretej vlády Roberta Fica, v ktorej si zástupcovia maďarskej menšiny v strane Most-Híd zasadli spoločne s nacionalistami zo Slovenskej národnej strany. Na jednej strane, zvyčajne tvrdý kritik politiky strán ako Most-Híd alebo SMK, Slovenská národná strana, zo strategických dôvodov prestala útočiť na záujmy Maďarov žijúcich na Slovensku, na strane druhej pravicové politické strany, ako tradiční dlhoroční partneri Mostu-Híd, resp. SMK, spravidla nestavali svoju politiku na protimenšinovom apeli.

Socioekonomická konfliktná línia transformácie

Napätie konfliktnéj línie orientácia na Východ vs. orientácia na Západ sa podarilo prekonať až v parlamentných voľbách 1998, kedy dovedty opozičné politické strany získali ústavnú väčšinu v Národnej rade SR a vďaka rýchlej konsolidácii demokracie priviedli Slovensko do Európskej únie a NATO. Nové politické podmienky so sebou priniesli aj rýchly ekonomický rast, ktorý je pripisovaný najmä úspešným reformám druhej Dzurindovej vlády (2002-2006). Voči druhej vláde Mikuláša Dzurindu

stála v opozícii strana Smer-SD, ktorá svoju politiku orientovala predovšetkým na kritiku razantných ekonomických reforiem. Týmto sa konfliktná štruktúra spoločnosti dostala na úroveň tradičného sporu vyspelých demokracií, a síce medzi ľavicou a pravitou, hoci s osobitnými slovenskými črtami.

Socioekonomická konfliktná línia transformácie sa tiahla prakticky od systémovej zmeny v roku 1989, ale kvôli iným témam s výrazným dopadom na život jednotlivca (rozdelenie Československa a konsolidácia demokracie) sa naplno prejavila až po roku 1998. V jazykovej rovine je spojená s prenikaním nových ekonomických výrazov do politickej komunikácie. Spočiatku šlo o výrazy ako *privatizácia*, *podnikanie*, *utahovanie opaskov*, *globalizácia*, *liberalizácia trhu*, *trhové hospodárstvo*, *dane*, *blahobyt*, *chudoba*, *tender*, *verejné obstarávanie*, *investičné skupiny*, *sociálna spravodlivosť* alebo *sociálne istoty* neskôr, v závislosti od jednotlivého časového obdobia, sa do jazyka preniesli aktuálne ekonomické problémy a návrhy na ich riešenie *reforma*, *kríza*, *Grécko*, *Euro*, *eurozóna*, *euroval*, *prvá* alebo *druhá integračná liga*. Do slovníka politickej elity sa rovnako dostali výrazy zvýrazňujúce negatívne aspekty transformačného režimu ako *nezamestnanosť*, *korupcia*, *klientelizmus*, *nepotizmus* alebo *oligarchia*. Naopak, na okraji politickej komunikácie, prípadne úplne mimo ostali výrazy ako *janičiar*, *svetoobčan*, *zvrchovanosť* alebo *maďarón*.

- „Ja by som hodnotil len pozitívne snahu nastoliť určité obavy, najmä u tých, ktorí sa nájdu v každej strane a ktorí chcú **verejné postavenie** zneužívať. Len chcem pripomenúť, že v Čínskej ľudovej republike dnes doslova stieľajú tisíce ľudí ročne za **korupciu**“ (Miroslav Beblavý, poslanec za SDKÚ-DS, 4. 5. 2012, zdroj NR SR).

- „Ako predseda slovenskej vlády dlhodobo preukazujete očividnú neschopnosť a hlavne nechotu vytvárať účinné mechanizmy na zamedzenie zničujúcich dopadov **straníckej korupcie a klientelizmu** na hospodárenie štátu“ (Igor Marovič, poslanec za OĽaNO, 10. 11. 2014, zdroj NR SR).

- „Argument, ktorý zaznel, a pán predkladateľ ho veľmi čestne spomenul, že ak by sme zrušili financovanie politických strán zo štátneho rozpočtu, mohlo by to podporiť **oligarchizáciu** politiky a **korupciu**, by bol platný, ak by na Slovensku **oligarchizácia** politiky a **korupcia** v politike neexistovali už dnes. Je niekto v tejto sále, kto je presvedčený, že na Slovensku v politike neexistuje **korupcia a oligarchizácia**“ (Martin Chren, poslanec zvolený za SaS, 26. 5. 2015, zdroj NR SR).

Téma politickej korupcie a klientelizmu bola bohatým zdrojom početných politických metafor a frazeologizmov, okrem iného: *pozadie pre stranu* (ilegálne financovanie strany zo štátnych zákaziek), *svet (doba) kešu* (nepriзнané finančné transakcie), *dať niečo na Kaliňáka* (otvorene klamať), *pol na pol* (čiasťočne legálne a čiast'ocne nelegálne), *strýko z Komjatíc* (vo význame rodinkárstva), *teta Anka, kompa* (vo význame politickej korupcie), *tunel*, prípadne *tunelovať* (rozkrádanie verejných financií), *nástenkový tender*, prípadne *nástenka* (zmanipulovaný tender, v ktorom je víťaz vopred istý), *garážová firma*¹⁷ (firma založená len formálne a bez jasnej vlastníckej štruktúry), *sociálny podnik* (vo význame klientelizmu), *peniaze zabalené v alobale* (nelegálne získané finančné prostriedky), *zohnať peniaze vlastnou hlavou* (získať peniaze pre stranu a nepriznať ich vo výročnej správe), *náš človek* (človek, ktorý vďaka konexiám s predstaviteľmi politickej moci, resp. s predstaviteľmi vládnej strany môže beztreštno porušovať zákon), *podojit' štát* (získať výhodnú štátnu zákazku na úkor verejných financií), *tri minúty predsedu vlády* (obdobie od zistenia podozrenia z korupcie niektorého z ministrov až po jeho odvolanie; v niektorých prípadoch trvá niekoľko týždňov, mesiacov, prípadne k odvolaniu vôbec nedôjde), *gorila* (systém korupcie).

Len z týchto niekoľkých príkladov vyplýva, že metafora je dôležitým a oblúbeným komunikačným prostriedkom slovenskej politickej elity. Prostredníctvom metafor je totiž možné vysvetliť niektoré zložité politické súvislosti jednoduchším, názornejším, ale o to efektívnejším spôsobom (Girnth 2015). Charakteristickým znakom politických metafor a frazeologizmov tohto typu je, že ako vehikulum (v terminológii V. Krupu, 1997) vystupujú spravidla známe korupčné alebo klientelistické kauzy. Z tohto dôvodu je ich ďalším typickým znakom regionálna platnosť. Na dekódovanie významu politických metafor a frazeologizmov je teda potrebná aj znalosť miestnej politiky. V politickom slovníku slovenskej politickej elity sa však v prípade témy korupcie a klientelizmu okrem regionalizmov objavili aj metafory, ktoré existujú aj v iných jazykoch, napr.:

¹⁷ Výrazom *garážová firma* sa v ekonomickom jazyku zvyčajne s pozitívnou konotáciou označuje nedávno založený podnik, ktorý podnikateľské aktivity začína doslova v garáži. Zo sveta ekonómie ako príklad slúžia viaceré dnes známe firmy (Ford, Harley-Davidson, Apple, Delta Airlines, Barbie). V slovenskom politickom slovníku je však výraz *garážová firma* používaný prenesene pre firmu, ktorá je založená len formálne, spravidla bez jasnej vlastníckej štruktúry a jej aktivity sú zamerané na tunelovanie verejných financií, prípadne na získanie lukratívnych štátnych zákaziek.

schránková firma, ich pôvodný význam však už nie je viazaný na konkrétnu udalosť spojenú s nelegálnou zónou politiky.

Používanie vyššie uvedených výrazov bolo charakteristické predovšetkým pre spor medzi ľavicovým Smerom a pravicovými stranami. Keďže však stále šlo nielen o spor ekonomický, ale aj v prvom rade politický, používali sa aj špecifické výrazy na záporné zobrazenie politických súperov. Napríklad na zdôraznenie ideologickej heterogenity vlády Ivety Radičovej (2010-2012) sa vtedajšiemu lídrovi opozície Robertovi Ficovi podarilo do každodenného politického slovníka zakomponovať metaforu *zlepenec*, ktorá sa neskôr, aj keď nie tak úspešne používala aj pri charakterizovaní tretej Ficovej vlády (2016-2020) zloženej pôvodne¹⁸ zo štyroch subjektov. Tento príklad ilustruje situáciu, kedy je tá istá metafora používaná v rozličných kontextoch, ale s inou intenzitou. Pri presadení určitého výrazu do politickej diskusie tak dôležitú úlohu zohráva charizma autora metafory spojená s jeho komunikačnými schopnosťami.

Dalšie osobitosti politického jazyka

Do osobitnej kategórie s vplyvom na formovanie slovenskej politickej slovotvorby patrili závažné politické udalosti stojace mimo doteraz uvedených konfliktných línií. Jednou z takýchto udalostí bolo zavlčenie občana Slovenskej republiky do Rakúska, syna slovenského prezidenta Michala Kováča ml. v roku 1995. Pre mimoriadne závažné podozrenie, že za uvedený trestný čin je zodpovedný štátny orgán, a síce Slovenská informačná služba, traumatizuje táto udalosť dodnes slovenskú spoločnosť. Vďaka pravidelným návrhom, väčšinou opozičných poslancov pravicových strán, zrušiť amnestie, ktoré po skončení funkčného obdobia Michala Kováča ako zastupujúci prezident Vladimír Mečiar udelil na zakrytie stôp tohto trestného činu, sa uvedená téma objavovala v politickej diskusii aj po odchode Vladimíra Mečiara z politiky.¹⁹ V politickom slovníku vláducej elity sa spočiatku odrazila vytváraním nových jazykových tvarov ako *samoúnos*, *samozavlčenie*, *samoatentát* alebo *samovznietenie*,

¹⁸ Až do rozpadu strany Siet', ale po jej rozpade aj s tichou podporou viacerých bývalých členov zvolených za poslancov.

¹⁹ Mimoriadne intenzívne sa o zrušení amnestií diskutovalo v súvislosti s uvedením slovenského filmu Únos, ktorého scenár bol inšpirovaný práve zavlčením Michala Kováča ml. do Rakúska a internetovej petície občianskeho združenia VIA IURIS Zrušme spoločne Mečiarove amnestie. Poslanci Národnej rady SR nakoniec v apríli 2017 zrušenie sporných amnestií odhlasovali a o niekoľko týždňov neskôr toto rozhodnutie potvrdil aj Ústavný súd SR.

samovýbuch, ktorými predstavitelia vtedajšej vládnej moci vysvetľovali pôvod tohto trestného činu a pokúšali sa nimi preniesť vinu na samotnú obeť zavraždenia, syna slovenského prezidenta Michala Kováča. Naopak, metaforou *krvavé paprče*²⁰ označujú kritici Mečiara aj v súčasnosti jeho politický štýl z deväťdesiatych rokov 20. storočia a poukazujú na súvislosť medzi zavraždením a vraždou blízkeho priateľa korunného svedka tohto trestného činu.

Ak je pre politický slovník slovenskej politickej elity alebo politického spravodajstva ešte niečo výrazne charakteristické, tak je to absencia alebo marginalizácia výrazov pre označenie farieb, ktoré by slúžili ako synonymá pre politické strany alebo ideové smery. Na rozdiel napríklad od Nemecka alebo Rakúska (*okrem zelených aj červení, čierni, hnedí, modrí, žltí, oranžoví*), kde sa prostredníctvom farieb bežne sprostredkujú informácie o politike (Schüler 2006). Farby sa v Nemecku alebo Rakúsku používajú v každodennom politickom spravodajstve, vo vyhodnoteniach prieskumov verejnej mienky, v povolebných štúdiách, napríklad pri znázorňovaní rozmiestnenia poslaneckých mandátov, prípadne o uvažovaní o možných povolebných koalíciách.²¹ Dôležitú úlohu zohrávajú farby vo volebnej kampani na zdôraznenie vlastných predností alebo naopak zosmiešnenie politických konkurentov (červené deravé ponožky) Podľa Christiny Holz-Bachaovej a Evy-Marie Lessingerovej (2006: 80) farby slúžia na identifikáciu politických strán a zároveň zvyrazňujú ich imidž. Aj na Slovensku síce v logu každej politickej strany dominuje určitá farba, ale farby sa ako synonymá na identifikáciu politických strán ne-

²⁰ Vzhľadom na to, že súčasťou koalično-opozičného súboja, resp. súčasťou kauzy zavraždenia je aj neskoršia vražda blízkeho priateľa korunného svedka zavraždenia.

²¹ V súvislosti s farbami sa tak do politického, ako aj politologického slovníka dostali v podmienkach Nemecka na označenie rôznych vládnych koalícií výrazy, ktoré boli odvodené práve od farieb. Výraz odvodený od farieb štátnej vlajky Jamajky *Jamaika-Koalition*, resp. čierno-zeleno-žltá koalícia označuje spoluprácu CDU/CSU, Strany zelených a liberálov z FDP (V Nemecku sú liberáli označovaní žltou farbou). Ako alternatíva voči Jamajskej koalícii stojí *Ampel-Koalition* (*Semaforová koalícia*), resp. červeno-žlto-zelená, v ktorej namiesto konzervatívnej frakcie CDU/CSU stoja spolu s liberálmi a zelenými sociálni demokrati, resp. červení, z SPD. Vo Švajčiarsku pomocou metafor odvodených od farieb rozlišujú medzi dvomi typmi „zelených“ politických subjektov. Gurken (uhorka, uhorkový) je označenie pre subjekt, ktorého hlavný program tvoria environmentálne otázky a sociálne témy sú potláčané do úzadia. Naopak, pomocou slova Melone (melón) označujú zelený subjekt, ktorý je zelený len navonok, ale vo vnútri sa prioritne venuje sociálno-politickým otázkam.

používajú. Farbou sa na Slovensku zvykne označovať marginálna Strana zelených, aj keď práve tento subjekt má výraz pre farbu priamo vo svojom názve. Výrazom pre farbu *červení* býva spravidla označovaná strana Smer, hoci v jej logu ako aj na verejných podujatiach prevažuje oranžová farba. Závisí to však od kontextu, pretože červenou farbou sú označovaní aj komunisti. Z tohto dôvodu môže mať použitie výrazu *červený* ako synonyma pre stranu Smer-SD funkciu tak vlajkového, ako aj stigmatického slova. Z iných strán sa výrazom označujúcim farbu *modrí* označovala dnes už mimoparlamentná strana SDKÚ-DS.²²

Absencia v používaní farieb ako synonymum pre politické strany je podmienená historicky. Po nástupe komunistickej strany k moci v roku 1948 bol prerušený prirodzený vývoj politických strán, takže novovytvorené subjekty po systémovej zmene v roku 1989 nemohli v personálnej rovine nadviazať na žiadnu historickú politickú stranu. Navyše červená farba bola počas autoritárskeho režimu spájaná výlučne s nedemokratickou komunistickou stranou. Pre nové subjekty tak bolo prvoradým cieľom nepreberať zvyklosti bývalého režimu. Na druhej strane, viaceré nové subjekty sa neviazali na konkrétnu ideológiu, chceli v súlade s konceptom všeludovej strany (Kirchheimer 1965) oslovovať čo najväčší počet voličov. Pre slovenské politické strany je dodnes typické, že ich popularita závisí skôr od popularity stranického lídra, ako od pevne rozhodnutého a pravidelného voliča. A napokon slovenské strany sú mimoriadne slabo inštitucionalizované, mnohé existujú len krátke obdobie, niektoré neprežijú ani jednu volebnú periódu. Z tohto dôvodu je hľadanie synonyma zo skupiny výrazov, ktorými sa označujú farby, pre viaceré slovenské politické strany obzvlášť komplikované a z vyššie uvedených dôvodov prakticky zbytočné.

6.2 Jazyk súčasných konfliktných líní

Vyššie predstavená konfliktná línia zodpovedajúca odlišným predstavám o socioekonomickej transformácii dnes v slovenskom straníckom systéme dominuje. Táto línia delí politické strany na ľavicové a pravicové, aj keď prvky ľavicových programov sú identifikovateľné aj u pravicových stranách a naopak.

V súlade s touto tradičnou líniou sa však politický slovník ľavicových politických strán odlišuje od pravicových formácií. V slovníku ľavicových

²² SDKÚ-DS používala počas volebných kampaní pesničku hudobnej skupiny Gladiátor *Modrá je dobrá*.

strán tak viac dominujú výrazy ako *spravodlivosť*, *rovnosť*, prípadne substantíva s adjektívom sociálny: *sociálna rovnosť*, *sociálne istoty*, *sociálny balíček*, *sociálna pomoc*, *sociálny podnik*, *sociálna vláda*, *sociálna demokracia*.

Vzhľadom na to, že politická komunikácia vládnej strany Smer-SD je založená na ľavicovom národnom populizme, v ich slovníku sa objavujú aj výrazy spojené so slovenským národným povedomím (*národ*, *kresťanstvo*, *tradícia*, *Cyril a Metod*). Naopak, v slovníku pravicových strán prevažujú výrazy označujúce ich programové a ideové priority, a to v závislosti od toho, či ide o strany konzervatívne a kresťansko-demokratické (*rodina*, *náboženstvo*, *štát*) alebo liberálne (*sloboda*, *jednotlivec*, *marihuana*, *odvodový bonus*).

Pri pohľade na politickú diskusiu medzi slovenskými pravicovými a ľavicovo orientovanými stranami by však bolo mylné sa domnievať, že iba ideológia je tou deliacou čiarou medzi slovníkom pravice a ľavice. Dôležitou funkciou výrazových prostriedkov politického slovníka bolo nielen poukázať, ale zároveň aj zdôrazniť negatívny aspekt rôznych politických škandálov *kupovanie poslancov*, *nástenkový tender*, *Gorila*, *cétečko*, *pol na pol*, *Bonaparte*; poukázať na chybné politické kroky alebo na nedostatočnú schopnosť udržať politickú moc pevne vo svojich rukách *skrachovaná premiérka*, *údržbárska čata*, *svietiť a kúriť*; prípadne zdôrazniť ideologicko-programové rozdiely medzi pravicovými a ľavicovými stranami *bolševik*, *súdruh*, *komunista*, *sociálny netvor*.

Štát vs. cirkev

Kvôli striktnému prístupu predstaviteľov Kresťansko-demokratického hnutia, ale aj kvôli občianskym iniciatívam rôznych mimovládnych združení, sa pôvodne a dlhé roky marginálna konfliktná línia dostala do výraznej mediálnej pozornosti a zároveň i do pozornosti verejnosti. Politický slovník predstaviteľov konzervatívnej strany tejto konfliktnéj línie sa orientuje na hodnoty vyznávané katolíckou cirkvou, voči ktorým v opozícii stoja predovšetkým liberálne orientované stranícke formácie. V politickom slovníku týchto subjektov sa teda často používajú vľajkové slová ako *rodina*, *náboženstvo*, *cirkev*, *tradícia*, a od týchto substantív odvodené adjektíva *tradičný*, *národný*.

Prirodzeným nositeľom tejto konfliktnéj línie boli a sú konzervatívne, resp. kresťansko-demokratické strany na jednej strane a liberálne, resp. občianske na strane druhej. V konkrétnom vyjadrení najskôr KDH a v súčasnosti niektorí poslanci za subjekty OĽaNO a Sme rodina (na kresťanstvo sa odvolávajú aj pravicoví extrémisti z ĽSNS) na strane *cirkev*

a SDKÚ-DS, ANO a v súčasnosti SaS na strane *štát*. Do tohto konfliktu prakticky nevstupuje najväčšia strana Smer-SD, ktorá je síce svojím zameraním sociálno-demokratická, ale v podmienkach Slovenska si udržiava pomerne dobré vzťahy s katolíckou cirkvou, okrem iného aj kvôli neotváraniu pre katolícku cirkev citlivých tém (zrovnoprávnenie homosexuálnych partnerstiev s tradičným manželstvom, eutanázia). Šéf sociálnych demokratov Robert Fico používal výrazy spojené s kresťanstvom a katolíckou cirkvou vo svojom slovníku spravidla pri pripomínaní si historických udalostí, ako napríklad pri oslave príchodu Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu alebo pri príležitosti vzniku Matice Slovenskej. V oboch prípadoch nezabudol spojiť náboženské výrazy s výrazmi odkazujúcimi na historické budovanie slovenského národa a slovenskej národnej identity:

- „*Tento program má **duchovný** aj ekonomický rozmer. Je hodnotnou výzvou pre **slovenské spolky, hnutia i politické strany**, pre každého **slovenského vlastenca** dnes aj na celé **storočie!** V týchto obsažných vetách vnímame rovnako pokoru, no najmä vieru, veľkú nádej a **lásku k vlasti!** Skloňme sa v duchu pred **veľ duchmi** – biskupmi **Moysesom a Kuzmánym** – ktorí nás prví naučili **ekuménii** aj znášanlivosti, a **d'akujme za nich**. Zjavili sa v poslednom okamihu **možnej záchrany Slovákov ako jedinečného európskeho národa**“ (Robert Fico, predseda vlády a Smeru-SD, 3. 8. 2013, zdroj Fico 2013).*

V politickom slovníku sa v súvislosti s touto konfliktnou líniou objavovali často slová spojené s iniciatívami občianskych združení, ktoré podporovali väčší vplyv náboženstva a cirkevnej organizácie na individuálny život človeka. Autori týchto iniciatív sledovali cieľ prostredníctvom petícií alebo ľudových hlasovaní rozšíriť vplyv katolíckej cirkvi a náboženských hodnôt na slovenskú spoločnosť. Je preto prirodzené, že výrazy, ktoré u kresťanských politických strán nadobúdali charakter vlajkových slov (*Vatikán, Svätá stolica, výhrada vo svedomí, duchovná tradícia, tradičná rodina, viera, Boh, život, právo na život, kresťanstvo, manželstvo, zväzok muža a ženy*), získali v slovníku liberálnych zoskupení atribút stigmatických slov.

- „*Napriek tomu **náboženstvo** je tu veľmi dôležité a zohráva svoju rolu. Pomáha totižto ľudom angažovať sa za to, čo majú od **Boha** a čo im žiaden štát nesmie zobrat*“ (Pavol Minárik, poslanec za KDĽ, 16. 5. 2008, zdroj NR SR).

Naopak charakter stigmatických slov mali pre kresťanských demokratov pojmy ako *interrupcia, potrat, umelé prerušenie tehotenstva, sexuálna výchova, rovnoprávnosť homosexuálnych partnerstiev, manželstvo gayov a lesbiab, pochod gayov a lesbiab, dúhový pochod, dúhový pride, gay pride*.

Eurooptimizmus vs. euroskepticizmus

Pri tejto konfliktnej línii je potrebné zdôrazniť, že najskôr iba ambícia začleniť sa do Európskej únie ako rovnoprávny členský štát, následne samotný vstup a pokračujúca diskusia o európskej integrácii po máji 2004 ovplyvňovali charakter politického slovníka minimálne v troch rovinách.

Prvú rovinu tvorí jazyk, ktorý používajú hlavne odborníci z oblasti spoločensko-politických alebo humanitných vied. Do tejto kategórie patria výrazy pomenávajúce fenomény spojené s objektom výskumu politológov, odborníkov na medzinárodnú politiku, prípadne na vývoj moderného jazyka, a síce s európskou integráciou. Spravidla stoja mimo klasického politického zápasu, ako napríklad *eurooptimizmus, euroskepticizmus, eurorealizmus, europesimizmus, europeizácia, eurofóbia, európske štúdie, eurofederalista eurocentrik, eurožargón, eurokríza, eurosocializmus, eurobarometer* hoci mnohé výrazy z tejto kategórie sa používajú aj v jazyku politickej elity, a to spravidla s neutrálnou konotáciou: *eurogión, euromena, eurostrana*.

Druhú rovinu jazyka tejto konfliktnej línie tvoria výrazy, ktoré spadajú do inštitucionálneho slovníka politického jazyka. Patria sem napríklad názvy inštitúcií a orgánov Európskej únie, ako aj rozhodnutí a výstupov politiky európskeho spoločenstva, tvorené spravidla pomocou adjektívu *európsky*: *Európsky parlament, Európska rada, Európsky súdny dvor, Európska banka* alebo prefixoidom *euro*: *Europarlament, Eurobanka, eurosmerica, euroval, euroreferendum, eurozóna*. Do tejto kategórie patria aj všetky názvy inštitúcií, ktoré boli spojené s historickým procesom formovania európskej integrácie: *Európske hospodárske spoločenstvo, Európske obranné spoločenstvo, Európske spoločenstvo pre uhlie a oceľ*.

Napokon, tretiu rovinu politického slovníka tejto konfliktnej línie tvoria výrazy používané na úrovni každodennej komunikácie. Patria sem nielen mnohé výrazy z dvoch predchádzajúcich kategórií, napr. *Euro* (vo význame meny), *eurominca, eurocent*, ale aj slová spravidla vytvorené spojením prefixoidu *euro* a slova stojaceho mimo všetkých kategórií politického slovníka, ako napríklad *euroobal, eurookno* alebo dokonca *eurosalaš*. Prefixoid *euro* spravidla so sebou nesie informáciu, že ide

o skutočnosť vytvorenú alebo zriadenú v súlade so štandardmi Európskej únie, prípadne v súlade s myšlienkou európskej integrácie, resp. úzkej spolupráce medzi členskými štátmi: *euroškola*

V prípade diskusie o vstupe, resp. budúcnosti európskej integrácie, však stále hovoríme o konfliktnej línii, ktorá ovplyvňuje charakter politického jazyka a ktorá niektoré výrazy z perspektívy jednotlivých politických aktérov radí do kategórie vlajkových alebo naopak stigmatických slov. Ak bude napríklad výraz Európska únia vnímať bývalý volič SDKÚ-DS ako vlajkové slovo, pre sympatizantov pravicových extrémistov, ktorí spájajú európske spoločenstvo s diktátom Bruselu, bude Európska únia stigmatickým výrazom.

V predchádzajúcej kapitole sme uviedli, že integráciu Slovenskej republiky podporovala počas prístupového procesu väčšina obyvateľstva, čoho prejavom bolo aj prvé úspešné referendum v modernej slovenskej histórii. Preto aj väčšina výrazov spojená s európskou integráciou mala a stále má pozitívny alebo neutrálny význam. Avšak podobne, ako pri ostatných konfliktných líniiach, aj s touto sú spojené niektoré osobitné výrazy nesúce výrazne negatívnu konotáciu. Ako napríklad uvádzame slovo *eurohujer*. Toto z češtiny prebraté slovo sa objavuje nielen ako súčasť politického slovníka obsahového rozporu medzi eurooptimistami a euroskeptikmi, používaný je tiež v každodennej komunikácii o politických súvislostiach európskej integrácie, ale rovnako aj v odbornejšej komunikácii.

- „Fico je **eurohujer**, vyhovie únii, tvrdí český ekonóm“ (SITA 2012).
- „Milí slovenskí **eurohujeri**, keď budete nabudúce opäť uvažovať, že sa vydáte na cestu 'musíme, lebo geolitika...', mali by ste tomu Richardovi Sulíkovi veriť predsa len trocha viac. Neožobračíte ľudí na Slovensku o hromadu peňazí“ (Lubomír Galko, podpredseda SaS, zdroj Struhárik 2015).
- „**Eurohujeri** nemali pravdu, ale radovať sa z toho môžu dnes len blázni. Európskej únii dnes, výsledkoch gréckeho referenda, už hrozia nielen finančné, ale aj bezpečnostné riziká“ (Jozef Kollár, strana SKOK, zdroj Struhárik 2015).
- „Mne to skôr pripadá, že niektorí naši **eurohujeri** majú pocit, že ak má no-go zóny Paríž či Londýn, mali by sme ich mať aj v Bratislave a Košiciach, aby sme boli „in“. Ďakujem, ja po tom netúžim!“ (Dušan Jarjabek, poslanec NR SR za Smer-SD, zdroj Števkov 2016).

Otvorenosť vs. uzavretosť

Zatiaľ čo relevantné slovenské politické formácie tému medzinárodnej migrácie a migračnej politiky do roku 2015 úplne ignorovali, medializáciou utečeneckých vln, počas ktorých prišli o život tisícky migrantov z Ázie a Afriky, získala na pozornosti aj medzi politickými aktérmi. Preto je zaujímavé pozorovať, akým spôsobom túto tému poňali.

Pri hodnotení politických strán, ktorých voličská podpora sa v prieskumoch verejnej mienky pohybovala nad úrovňou troch percent, je možné sledovať jednu skupinu straníckych formácií, ktoré sa k otázkam spojených s medzinárodnou migráciou vyjadrovali mimoriadne negatívne (Smer-SD, SNS, ĽSNS a niektorí členovia vedenia SaS, hlavne Richard Sulík a Ľubomír Galko), pričom vo svojich mediálnych výstupoch využívali každú záporne vyznievajúcu informáciu o migrantoch (terorizmus cudzincov, sexuálne obťažovanie, neporiadok). Druhú skupinu tvorili strany vyjadrujúce negatívny až neutrálny postoj k migrácii (Siet', OĽaNO, KDH). Napokon tretiu skupinu tvorili strany s neutrálnymi až pozitívnymi vyjadreniami, hoci spomedzi relevantných strán do tejto skupiny patril len Most-Híd. Ani o tomto subjekte však nemožno tvrdiť, že ide o proimigračnú stranu.

Spôsob prezentácie jednotlivých argumentov ústami popredných osobností slovenských politických strán sa naprieč straníckym spektrom odlišoval. Od diplomatického odmietnutia prítomnosti migrantov na štátnom území u kresťanských demokratov (KDH a SDKÚ-DS) až po argumenty obsahujúce negatívne a stereotypné predsudky liberálov (SaS), sociálnych demokratov (Smer-SD), nacionalistov (SNS) a pravicových extrémistov (ĽSNS).

- „*Sorry, ale ja **ich** tu nechcem. Zahlušte ma, ale nechcem na Slovensku ľudí tejto **inej kultúry***“ (Ľubomír Galko, podpredseda SaS, zdroj Folentová 2016).

- „*Veľké skupiny migrantov by sa u **nás** nemali usadiť – Narušujú administratívny systém EÚ a predstavujú **bezpečnostnú hrozbu**. Nezáleží na tom, že **sú** neozbrojení, je to **masová invázia**.*“ (Andrej Danko, Predseda SNS, zdroj TASR 2016a)

- „*Monitorujeme každého jedného **moslima** na území Slovenska. **Sú** to zväčša ľudia, ktorí **sú** tu legálne.*“ (Robert Fico, predseda strany Smer-SD a predseda vlády, zdroj TA3 2015).

- „*Pravda je taká, že s výnimkou nórskeho prípadu, keď Breivik vystrelal obrovské množstvo ľudí, prakticky vždy ide o predstaviteľov*

moslimov, pokiaľ ide o teroristické útoky, (Robert Fico, predseda strany Smer-SD a predseda vlády, zdroj Šnidl 2015)

Po medializácii sexuálnych útokov na ženy v nemeckom meste Kolín nad Rýnom počas silvestrovskej noci 2015/2016 sa argumenty niektorých slovenských politikov ešte vyostrili.

- „*Nechcem žiť v **spoločnosti**, kde sa narodí viac **moslimských detí ako nemuslimských***, (Richard Sulík, predseda SaS, zdroj Folentová 2016).

- „**Musíme zabrániť vytvoreniu ucelenej moslimskej komunity**, (Robert Fico, predseda strany Smer-SD a predseda vlády, zdroj TASR 2016b)

Z obsahového pohľadu sa diskusia v kontexte s medzinárodnou migráciou niesla v dvoch rovinách: 1. prístup Európskej únie k prerozdeleniu utečencov národnými štátmi podľa tzv. kvót, 2. nezlučiteľnosť spolunažívania domáceho obyvateľstva s prisťahovalcami moslimského vierovyznania.

V prípade povinných kvót pre členské štáty panovala medzi väčšinou politických strán zhoda. Kvóty sa prevažne artikulovali ako nesytemové riešenie sprievodných problémov medzinárodnej migrácie, pričom väčšinou ich strany poňali ako nariadenie Európskej únie s cieľom pomôcť utečencom. Naopak, v marginálnej pozícii boli kvóty artikulované ako pomoc tým členským štátom, ktoré sú s medzinárodnou migráciou konfrontované buď ako prvé, t. j. ležia na vonkajšej hranici schengenského priestoru, a preto sú vzhľadom na Dublinský dohovor zodpovedné za vybavenie prvých administratívnych náležitostí spojených s azylovým procesom. Tento rozmer kvótného systému bol v politickej diskusii prakticky potlačený do úzadia.

Druhá úroveň verejnej diskusie o medzinárodnej migrácii sa v druhej polovici roku 2015 a v prvom mesiaci roku 2016 niesla v znamení mimoriadne negatívneho vymedzenia sa voči moslimským prisťahovalcom. Moslimskí migranti boli vo väčšine výrokov vládnucej politickej elity generalizovaní ako náboženská skupina, ktorej tradície a životný štýl nie sú totožné so zvykmi a tradíciami slovenskej spoločnosti. Moslimovia boli vo verejnej diskusii označovaní ako teroristi, predstavitelia a prívrženci brutálnych praktík Islamského štátu alebo skupiny mužov, ktorí sexuálne obťažujú ženy. V tomto kontexte tak boli predovšetkým ústami slovenského predsedu vlády Roberta Fica predstavované opatrenia ako najskôr monitorovať moslimskú komunitu, neskôr prijať protiteroristický

balíček, dozerat' na skupinu utečencov z Rakúska dočasne situovaných v Gabčíkove, posilniť hliadky na vodnom diele Gabčíkovo, jadrových elektrárňach a toxických skládkach, rovnako na hranici s Ukrajinou, prípadne zadržať a zatknúť každého nelegálneho migranta.

Tieto dve roviny medzinárodnej migrácie boli artikulované v prvom rade Robertom Ficom, ktorého výroky podporovala aj mimoparlamentná SNS a opozičná SaS. Predseda vlády v priebehu rokov 2015 a 2016 s témou medzinárodnej migrácie jednoznačne ovládol mediálny priestor a ovplyvnil tak výrazne celospoločenskú diskusiu o tejto problematike. Svojimi výroky intenzívne budoval pocit strachu. Posilňovanie pocitu strachu sa stalo jeho hlavným komunikačným nástrojom v období bezprostredne pred parlamentnými voľbami 2016 a bezprostredne po nich. Pre porovnanie, ak napríklad nemecká spolková kancelárka Angela Merkelová vo svojich príhovoroch pravidelne zdôrazňovala potrebu nebať sa, (... *strach nikdy nebol dobrým radcom a kultúry a spoločnosti, ktoré sú pod vplyvom strachu, nebudú môcť nikdy formovať budúcnosť...* Merkel 2015), slovenský predseda vlády využíval strach ako pracovnú metódu na zvyšovanie svojich voličských preferencií.

Pre jazykovú analýzu tejto konfliktnej línie je mimoriadne zaujímavé sledovať postupnú premenu významu slova *migrant*. Zatiaľ čo ešte pred rokom 2015 bol pre mnohých ľudí problém správne definovať tento pojem (Štefančík, Lenč 2012), pričom slovo migrant spravidla nieslo neutrálnu konotáciu, po medializácii migračnej vlny počas predvolebnej kampane, aj v rámci následného politického vývoja, sa pojem migrant začal spájať prevažne s negatívnymi konotáciami v zmysle migrant ako konkurencia na pracovnom trhu, migrant ako terorista, migrant ako nepriateľ slovenského právneho poriadku, migrant ako narušiteľ kultúrnej a národnej identity obyvateľ'ov Slovenska, prípadne členských štátov Európskej únie.

Na uvedenej strane tohto konfliktu (strana Uzavretosť) stála väčšina slovenských politických strán. Len máloktorý politik našiel odvahu ísť proti názoru väčšinovej spoločnosti, resp. väčšina politickej elity profitovala na negatívnom vymedzí slovenskej spoločnosti voči migrantom. Negatívne názory na migrantov zaplavili aj diskusie na sociálnych sieťach a v diskusných fórach slovenských denníkov. Skupina liberálne orientovaných médií (predovšetkým Denník N) a voči medzinárodnej migrácii a solidarite s utečencami pozitívne naladených občianskych aktivistov bola v politickej diskusii ironicky nazývaná ako *slniečkári, pravdolásari*, prípadne *bratislavská kaviareň*.

Uvedené výrazy sa však neobjavili len v anonymných diskusných fórach pri téme medzinárodnej migrácie, ale prebrali ich aj politici, ktorí

ich využili ako svoj pseudoargument na spochybnenie názorových oponentov v rámci diskusií o iných problematikách, o čom svedčí okrem iných status podpredsedu SNS Antona Hrnka na sociálnej sieti z júla 2017. Podpredseda SNS sa však svojím statusom nepridal k slovníku moderným nacionalistov, ale sa vo svojom prejave vrátil aj ku komunikácii z deväťdesiatych rokov, kedy boli za nepriateľ'ov slovenského národa považovaní aj Česi:

- „Hlavnými prednášajúcimi na konferencii majú byť známy **reprezentant bratislavskej kaviarne** Fedor Blaščák, známa neúspešná **komisárka na likvidáciu sochy Svätopluka** na Bratislavskom hrade Marína Závacká, **nejaká** expertka na extrémizmus Biháriová a psychológ s pekným **českým** menom Aleš Bednařík, (Anton Hrnko, podpredseda SNS, zdroj Mikušovič 2017).

Po parlamentných voľbách poklesol záujem slovenskej politickej elity o problematiku medzinárodnej migrácie. Politickú diskusiu ovládli iné témy. Negatívne konotácie spojené s aktérmi medzinárodnej migrácie však vo verejnej diskusii ostali, pričom pozornosť sa od utečencov z konfliktných území Blízkeho východu postupne rozšírila aj na aktérov ekonomickej migrácie, resp. zahraničných pracovníkov, a to bez ohľadu na blízkosť alebo vzdialenosť vzájomných kultúr. Vzhľadom na rast národného hospodárstva, postupný pokles miery nezamestnanosti a následne nedostatok pracovnej sily v niektorých odvetviach sa v diskusiách čoraz častejšie začal objavovať argument riešiť tieto ekonomicke problémy pozývaním pracovníkov z ekonomicke menej vyspelejších štátov Európy, najmä Rumunska, Bulharska a Srbska. To, čo napríklad Nemecko riešilo v päťdesiatych rokoch 20. storočia, zažíva Slovenská republika práve v súčasnosti.

Negatívna konotácia pojmov migrant a medzinárodná migrácia ako výsledok diskusie o pomoci utečencom z rokov 2015 a 2016 však pôsobila negatívne aj na diskusiu o ekonomickej migrácii zahraničných pracovníkov pôvodom z kultúrne príbuzných štátov, resp. ekonomicke menej vyspelejších štátov Európskej únie. Potenciálnym nebezpečenstvom tak už neboli len utečenci moslimského vierovyznania, ale rovnako kresťania hľadajúci si na Slovensku prácu.

System vs. antisystem

V rámci poslednej uvedenej konfliktnej línie sústredíme pozornosť predovšetkým na nie úplne nový politický fenomén, a síce pravicový extrémizmus. Pôsobenie pravicových extrémistov je síce aj na Slovensku zdokumentované už niekoľko desaťročí, ale v minulosti sa spravidla sa jednalo o malé, politicky bezvýznamné subjekty, prípadne išlo o subjekty, ktoré neprejavovali ambíciu politicky sa angažovať. Za takýto typ extrémistov možno považovať napríklad hudobné skupiny, ktorých texty piesní tvorili pôvodne základný korpus na výskum jazyka pravicového extrémizmu (Schuppener 2013).

Jazyk tohto typu politických aktérov je špecifický a v lingvistickom prostredí sa často skúma ako osobitný fenomén (Pörksen 2000, Schuppener 2013). Ich jazyk sa odvíja od niekoľkých bazálnych tém, ktoré sú univerzálne pre extrémistické a radikálne strany naprieč celou Európou. V súčasných politických podmienkach ide predovšetkým o fenomén medzinárodnej migrácie (predovšetkým moslimských migrantov, ale aj ekonomických migrantov) a pokračujúcu európsku integráciu.

Našou ambíciou nie je skúmať pravicových extrémistov detailnejšie, pretože by to presiahlo predstavený cieľ publikácie, a síce predstaviť jazyk všetkých relevantných konfliktných línií. Zdroje výskumu totiž okrem formálnych dokumentov a iných printových médií vychádzajúcich oficiálne pod hlavičkou pravicových extrémistov je možné doplniť aj o rôzne internetové diskusné fóra, prípadne osobné profily zo sociálnych sietí členov a sympatizantov pravicových extrémistov. Z tohto dôvodu sa pri predstavení jazyka pravicových extrémistov obmedzíme iba na oficiálne dokumenty strany, vychádzajúce buď v printe, alebo riadne umiestnené na webovom portáli extrémistov, hoci práve internet a predovšetkým sociálne siete so svojimi interaktívnymi vymoženosťami možno považovať za momentálne najdôležitejší komunikačný kanál medzi predstaviteľmi strany a ich voličmi, resp. medzi voličmi a sympatizantmi (Schuppener 2013).

Univerzálnym znakom skupiny antisystémových subjektov, do ktorej patria aj radikálne a extrémistické formácie, je populizmus. Strany s prívlastkom populistické orientujú politiku osobitne na nižšie až stredné socioekonomické vrstvy, intenzívne kritizujú politické kroky súperov z konkurenčných straníckych subjektov, obhajujú prostoduché, ale súčasne radikálne riešenia zložitých problémových javov, komunikujú s voličmi prostredníctvom expresívnych vyjadrení, hovorovej lexiky, žargonizmov, dialektizmov. Pôvodne televíziu, ale dnes najmä sociálne siete na internete, využívajú ako hlavný komunikačný kanál. Dôležitý aktér pra-

vicových extrémistov je predseda organizácie. Jeho pozícia v straníckych štruktúrach je zvyčajne nespochybniteľná, a to vzhľadom na to, že na seba viaže podstatnú časť elektorátu (Štefančík 2011). Príkladom sú slovenskí pravicoví extrémisti, na čele ktorých stojí osoba, po ktorej je dokonca pomenovaná celá stranícka organizácia – Kotleba Ľudová strana Naše Slovensko.

Jazyk radikálnych a extrémistických strán má svoje osobitné črty. Spravidla je dichotomický v zmysle dobrí (my) a zlí (oni): *my domáci, oni migranti; priateľ vs. nepriateľ, naši vs. ich; Bratislava vs. Brusel; domovina (Slovensko) vs. cudzina; istota dôchodku vs. výdavky na azyl; kresťanstvo vs. islam, biela rasa vs. iná rasa.*

Univerzálnym znakom extrémistických antisystémových strán, ktoré zakladajú svoju politiku na populizme, je programová orientácia na ľud a obyčajného človeka (Spier 2006). Ľud, prípadne národ, je osobitnou kategóriou politickej komunikácie. Je vnímaný ako homogénna masa bez vnútorných rozdielov, ako „organický a uzavretý celok, ktorý má vlastné charakteristické znaky a osobitosti, predovšetkým ale genetický základ, ktorý sa substanciálne líši od iných“ (Schuppener 2013: 176).

V tomto kontexte je potrebné doplniť, že pod výrazom ľud sa vníma výlučne domáce obyvateľstvo, ktoré je ohrozované zvonku i zvnútra. Nepriateľ, bez ohľadu na to, či ide o reálneho alebo fiktívneho nepriateľa, hrá dôležitú úlohu pri zdôvodňovaní politických rozhodnutí. Vnútrotný nepriateľ ľudu a obyčajného človeka je stelesnený v politických oponentoch populistov, pričom nemusí ísť výlučne o vládu skupiny, ale aj o opozičné strany z demokratického streda, ktoré spravidla odmietajú spolupracovať s antisystémovými stranami na opozičných iniciatívach.

- „**My na rozdiel od nich národ ani Boha nikdy nezradíme**“ (ĽSNS 2016).

V predstavenej vete je možné identifikovať niekoľko signifikantných znakov slovenskej antisystémovej strany Kotleba ĽSNS. Extrémisti sa v nej prostredníctvom osobných zámen vymedzujú voči existujúcej politickej elite, ktorá je v jazyku extrémistov nepriateľom ľudu, resp. národa. Národ sa teda aj tu prezentuje ako ústredná kategória, ktorého záujmy chcú extrémisti brániť. Okrem ľudu je v tejto vete uvedený aj odkaz na Boha. Kresťanstvo a odvolávanie sa na náboženskú bytosť je nevyhnutnou súčasťou politického slovníka slovenských extrémistov.

Boh a cirkev sú dôležitou súčasťou politického slovníka, aj pre odkazy na existenciu prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945), na čele ktorej stál katolícky kňaz a ktorá bola považovaná za satelit Tretej ríše. Mnohé

výrazy súčasných slovenských extrémistov sú vo svojej podstate kópiou volebných hesiel Slovenskej Hlinkovej ľudovej strany. Slovenskí extrémisti pritom programovo začínali popri antisemitizme, aj keď s menšou odozvou u voličov (Kluknavská 2012), práve popieraním holokaustu a prezentovaním pozitívnych predstáv o klérofašistickom štáte z obdobia druhej svetovej vojny a jeho čelnom predstaviteľovi Jozefovi Tisovi.

- „*Za Boha a za národ*“ (ĽSNS 2016).

- „*Pán Boh nám dal najkrajšiu krajinu na svete*“ (ĽSNS 2016).

Dôležitú úlohu vo vyššie uvedenom citáte (*My na rozdiel...*) zohráva aj slovo *zrada*. Poukázaním na zradu (národa) extrémisti vyjadrujú kritiku voči existujúcemu politickému establišmentu, resp. kritiku voči existujúcemu politickému systému. Napokon, citovaná veta je uvedená na mieste, kde extrémisti kritizujú doterajšie kroky vládnych strán v otázke medzinárodnej migrácie. V kontexte celého textu tak táto veta vyjadruje aj odstup voči (cudzím) ľuďom, migrantom.

Pre radikálne a extrémistické populistické stranícke subjekty predstavujú domáce menšiny a prisťahovalci významného vnútorného nepriateľa, ktorý narúša národnostnú alebo etnickú integritu (domáceho) ľudu. V jazyku slovenských extrémistov ide predovšetkým o Rómov, ktorých extrémisti pomenúvajú mimoriadne hanlivými výrazmi ako *paraziti*, *Cigáni*, *cigánski teroristi*, *cigánski extrémisti*, *osady* so sociálne vylúčenými rómskymi obyvateľmi ako *čierne osady*.

- „*Vláda dnes chráni zlodějov a parazitov, a nie obeť ich zločinov. Mohli sme sa o tom presvedčiť aj pod vypálenou Krásnou Hôrkou [...] Vláda nemá odvahu konať a tvrdo zasiahnuť proti cigánskemu teroru. My ju však máme! Preto nedovolíme, aby cigánski extrémisti a iní zločinci ďalej ohrozovali slušných ľudí na Slovensku*“ (ĽSNS 2016).

- „*Z toho môžem usúdiť len jedno jediné: nielenže táto vláda cigánsky problém ako taký riešiť nebude, ona ho ani riešiť nechce. Nechce ho riešiť z úplne jednoduchého logického dôvodu. Ak sa pozrieme na výsledky volieb v cigánskych osadách, či už sa jednalo o parlamentné alebo komunálne voľby, tak je to práve strana SMER, ktorá tam, verím, že úplnou zhodou náhod, boduje naozaj prekvapivo*“ (Milan Mazurek, poslanec za ĽSNS, 19. 4. 2016, zdroj NR SR).

Druhú skupinu, voči ktorej sa extrémisti ostro vymedzujú, tvoria imigranti. Nielenže sú nositeľmi iných kultúrnych tradícií, takže v slovní-

ku extrémistov sú znázorňovaní ako faktor ohrozujúci domácu kultúru a národnú identitu, ale predstavovaní sú aj ako konkurencia na trhu práce s dopadom na rast miery nezamestnanosti domáceho obyvateľstva. V imigrácii nie je identifikovaný len vnútorný nepriateľ, ale vystupuje aj v pozícii vonkajšieho nepriateľa, ak sa o nej uvažuje v rovine potenciálneho nebezpečenstva. Tento predpoklad je posilnený, ak sa na migrantov nazerá ako na vyznávačov odlišného náboženstva, spravidla islamu, ktorí nie sú schopní ani ochotní prispôbiť sa európskym tradíciám, čoho dôsledkom je vytváranie uzavretých prístahovaleckých komunít vo veľkých mestách.

- „Akoby nestačilo to, že tu máme **cigánsky problém**, už sa na nás valia **hordy moslimských imigrantov** [...] **Moslimskí imigranti** sa nevedia a ani nechcú prispôbiť **naším** zákonom a spoločenským normám. **Páchajú mnohé zločiny** a sú **ohromnou záťažou pre pôvodných** obyvateľov. **Vytlačajú kresťanstvo** a európsku **kultúru** a menia na svoj obraz spoločnosť, ktorá ich prijala“ (LSNS 2016).

Poukázanie na ohrozenie abstraktných skutočností, ako napríklad národnej alebo kultúrnej identity, by mohlo byť pre priemerne informovaného voliča príliš komplikované, preto extrémisti operujú aj s konkrétnejším a infantilnejším vyjadrením ohrozenia s cieľom svoje abstraktné predstavy konkretizovať:

- „**Nedovolíme imigrantom obsadiť Slovensko. Nedáme im naše ženy ani našu zem. Obránime našu vlasť** ...“ (LSNS 2016).

V použitom úseku citovaného z predvolebného programu strany LSNS vystupuje do popredia dôležitý charakteristický znak politického jazyka extrémistických strán, a sice militantný slovník. Výrazy pochádzajúce z prostredia armády, vojny alebo ozbrojených konfliktov majú vyvolať zdanie, že práve oni – extrémisti ponúkajú riešenie otázky, ako sa voči vnútorným či vonkajším ohrozeniam brániť.

- „**Ukážeme im, že Európa je naša, že Európa je kresťanská, že sa nikdy nevzdáme a budeme sa biť do poslednej kvapky krvi za sväté práva našich národov!**“ (Milan Mazurek, poslanec LSNS, zdroj Mazurek 2016).

Militantný slovník, v ktorom je veľa výrazov spojených s *bojom, obranou, armádou*, ale aj s výrazmi ako *okupovať, nasadiť, Domobrana* alebo

právo použiť zbraň, sa u extrémistov objavuje práve pri téme migranti a islam, prípadne v kontexte otázok spojených s autochtónnymi menší-
nami a opäť v dichotomickom vnímaní v zmysle „*brániť naše, národné,
slovenské, rodné*“ a „*bojovať proti cudziemu, moslimskému, európskemu,
 Bruselskému, cigánskemu, čiernemu*“.

- „*Títo pravidelne platia dane, no pozemky **okupujú** Cigáni*“ (LSNS 2016).

- „*Každý **zločinec** si musí byť vedomý toho, že proti nemu tvrdo **na-
sadíme** nielen **políciu**, ale aj **Domobranu!***“ (LSNS 2016).

Vojna sa u extrémistov asociuje nielen prostredníctvom militantného slovníka, ale aj cez kreslené a číselné symboly, ktorých používanie je u extrémistov mimoriadne obľúbeným komunikačným prostriedkom. Na ilustráciu, v prípade slovenských extrémistov verejné pobúrenie vyvolalo zneužitie rodín s telesne postihnutými deťmi, ktorým predstavitelia LSNS v marci 2017 na podujatí pripomínajúcom si vznik Slovenskej republiky 14. marca 1939 odovzdali finančný šek so sumou vyjadrenou číslom 1488. V nacistickom jazyku ide o symbol spájajúci čísla 14 a 88. Prvé dvojčíslo vyjadruje 14 slov amerického neonacistu a rasistu Davida Edena Laneho „*We must secure the existence of our people and a future for white children*“ (*Musíme zabezpečiť existenciu našich ľudí a budúcnosť pre naše biele deti*) (Sullaway 2017). Druhé dvojčíslo 88 predstavuje ôsme písmeno abecedy H, resp. HH, ktoré symbolizuje nacistický pozdrav *Heil Hitler*.

Slovenskí pravicoví extrémisti považujú za nepriateľa okrem migrantov aj vplyv Bruselu ako rozhodovacieho centra Európskej únie. Európska únia je v jazyku extrémistov predstavovaná ako inštitúcia, ktorá je cudzia slovenskému národu a pre ktorú štát prichádza o suverenitu. V tejto súvislosti sa v slovníku extrémistov objavuje pravidelne výraz *diktát*, resp. v spojení s hlavným sídlom EÚ ako *diktát Bruselu*.

- „*Slovensko postavíme nad **diktát Bruselu** [...] Po vstupe do Európskej únie už Slovensko nie je samostatným a suverénnym štátom [...] Zákaz výroby klasických žiaroviek či ortuťových teplomerov, je len malým príkladom toho, čo všetko nám **diktuje Brusel***“ (LSNS 2016).

Popri Európskej únii sa v jazyku extrémistov objavuje aj kritika na adresu iných medzinárodných politických a ekonomických organizácií. Táto kritika je namierená v prvom rade voči Severoatlantickej aliancii

a bankovým domom, ktoré sú z perspektívy extrémistov spravidla vo vlastníctve židovských²³ korporácií ovládajúcich celý svet.

- „*Na prvom mieste zastavíme zadlžovanie štátu a **oslobodíme tak Slovensko z otroctva medzinárodných bankárov***“ (LSNS 2016).
- „*Slovensko je už viac ako 11 rokov členom **zločineckej organizácie NATO** [...] Nechceme, aby bolo Slovensko spolupáchatel'om **amerických vojnových zločinov a hračkou v rukách svetových veľmocí**. Vystúpime z NATO, vyhlásime vojenskú neutralitu a vybudujeme **skutočnú a bojaschopnú slovenskú armádu!***“ (LSNS 2016).

Okrem vonkajších nepriateľov sú extrémisti zameraní aj proti vnútornému nepriateľovi. Okrem už uvedených Rómov vnútorného nepriateľa stelesňujú spravidla existujúci politici, ktorí sú v slovníku extrémistov tradične označovaní adjektívom „*tzv. štandardný*“ (*tzv. štandardní politici, tzv. štandardné politické strany*, prípadne sa niekedy používa aj adjektívum *tradičný*), pričom skratka *tzv.* je spravidla vždy súčasťou tohto výrazového prostriedku. V tomto adjektíve je vyjadrený jednoznačný odstup extrémistov od jestvujúcich politických strán a zároveň znázornené východisko riešenia existujúcich problémov.

- „*Hoci sa všetky **tzv. štandardné politické strany** pred ľuďmi prezentujú ako odlišné, v skutočnosti medzi nimi niet rozdielu! Na pravicu, ľavicu, alebo opozíciu sa len hrajú!*“ (LSNS 2016).
- „***Tzv. štandardné politické strany** sa proti nám opäť spájajú!*“ (LSNS 2016).
- „*Kotleba - **Ľudová strana Naše Slovensko** bude v parlamente! Či sa to zlodejom z **tzv. „štandardných“ politických strán páči alebo nie!***“ (LSNS 2016)

Politici z relevantných politických strán sú v perspektíve extrémistov *skorumpovaní, bezcharakterní*, prípadne ide o *politickú mafiu, zbohatlíkov, zlodejov z vlády*.

²³ Antisemitizmus predstaviteľov a sympatizantov slovenských pravicových extrémistov v tejto časti publikácie nie je detailnej predstavený, pretože sa orientujeme predovšetkým na analýzu parlamentného jazyka a printových dokumentov, je však jednoznačne prítomný v komentároch na sociálnych sieťach (pozri viac Blog Jána Benčíka 2016-2017).

- **„Spravíme poriadok so zlodejmi v kravatách aj s parazitmi v osadách“** (LSNS 2016).

V predstavených citátoch nie je vyjadrená len kritika na adresu aktuálne populárnych politikov, existujúcich pomerov, prípadne existujúceho systému. Nejde len o systém politiky, stranícky systém, ale ide o politického systém ako celok. Teda systém vzťahov medzi minimálne tromi úrovňami: ekonomikou, politikou a spoločnosťou. Vzhľadom na to, že extrémisti majú záujem oslovovať predovšetkým ľudí, ktorí s týmto systémom spokojní nie sú, často štylizujú svojich oponentov do pozície zástupcov toho starého a nefungujúceho systému. Tým sa opäť dostávame k dichotómii „*my dobrí, ktorí chceme nový systém*“ vs. „*vy, zástupcovia starého systému*“. Jazyk extrémistov nadobúda povahu sprisahaneckých teórií o ľuďoch predstavujúcich záujmy akejsi nadnárodnej skupiny (napríklad veľkých firiem, amerických výrobcov zbraní, Židov, Američanov, slobodomurárov), ktorá sa chce obohatiť na úkor štátu, resp. spoločnosti. Vzhľadom na to, že aktuálny systém je podporovaný mienkotvornými médiami, sú v perspektíve populistov za nepriateľov považované aj médiá. V tomto prípade sa dostávame k ďalšej dichotómii „*mainstreamové médiá*“ (tie, ktoré klamú) vs. „*alternatívne médiá*“ (tie, ktoré hovoria pravdu).

Vzhľadom na to, že aktérom politickej komunikácie je vždy človek, dôležitou súčasťou, a to nielen populistických formácií, sú lídri politických strán. V prípade populistov je práve charizmatická osobnosť vo vedení strany a jeho schopnosť prostredníctvom komunikatívnej kompetencie získať podporu verejnosti (Hrivíková 2016a) alfou a omegou ich úspechu. Je to významná črta moderných populistických formácií (Spier 2006). Populista sa v argumentácii opiera o vôľu verejnej mienky, problém definuje zväčša čierno-bielo, vysmieva sa svojim politickým oponentom a využíva strach obyvateľov z prípadných socioekonomických zmien. Na prezentáciu svojich vízií intenzívne využíva internet, predovšetkým sociálne siete, je dobrým rečníkom, pričom sa štylizuje do úlohy človeka, ktorý rozumie potrebám ľudí. Málokedy alebo takmer vôbec nepriznáva svoje chyby. Zodpovednosť za osobné zlyhania alebo zlyhania vlastnej strany dokáže preniesť na politických oponentov, prípadne na politických partnerov v koalíčnej vláde. Vytvára tak dojem vlastnej nenahraditeľnosti, ktorému uveria nielen voliči, ale aj členovia strany. Predstavuje kľúčovú osobu v straníckej hierarchii, pretože od predsedu alebo inej vysokopostavenej osoby vo vedení sú odvodené voličské preferencie a volebný úspech celej strany. V prípade slovenských extrémis-

tov je táto personifikácia politiky vyjadrená v názve politickej strany, ktorá obsahuje meno lídra – Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko.

Pri pohľade na predstavené témy je evidentné, že v populistických prejavoch pravicových extrémistov dominujú dva typy špecifických jazykových realizácií: synekdocha a topos (Riesigl 2011). Synekdocha, teda označenie časti pre celok, prípadne naopak celok pre časť, sa v prípade populizmu objavuje najmä pri slove *ľud*. Samozrejme nejde o všetkých ľudí, ktorí patria k ľudu, resp. národu, teda k spoločenstvu, ktorého charakteristickým znakom je okrem iného spoločný jazyk, spoločné, spravidla hranicami vymedzené územie, prípadne určité spoločné kultúrne špecifiká.²⁴ Táto špeciálna rétorická figúra *totum pro parte* platí zvyčajne len pre určitú socioekonomickú skupinu, resp. elektorát populistického subjektu. Málokedy je slovom *ľud* označený celý národ. Extrémisti ním spravidla označujú len tú časť spoločnosti, ktorá podporuje ich programové priority, ľudí na opačnej strane považujú za nepriateľov.

Pre jazyk populistov z radov pravicových extrémistov je však oveľa príznačnejšie to, že používajú chybnú argumentáciu (argumentačný klam), ktorá je v teórii označovaná ako *argumentum ad populum* (Riesigl 2011). V súlade s touto argumentačnou schémou, ak niečo požaduje ľud, väčšina ľudu, alebo aspoň dominantná socioekonomická skupina, malo by sa toto želanie pretaviť do skutočnosti. Alebo naopak, ak si ľud niečo nepraje, nemôže to ostať alebo stať sa realitou. Dôležité je však uviesť, že pod slovom *ľud* sa nechápe ľud ako celok, ale len určitá skupina ľudí podporujúca práve politiku pravicových extrémistov. Ostatní sa zvyčajne chápu ako nepriatelia ľudu.

Jazyk politických extrémistov sa nevyznačuje svojimi špecifickými znakmi len v písomnej podobe, líši sa aj vo verbálnej rovine. Vyjadrovanie populistov je dynamickejšie, výraznejšie, expresívnejšie a jednoduchšie. Populista nemá záujem vysvetliť, ale zaujať, fascinovať, komunikovať inak, ako väčšina politikov, vysmiať sa svojim oponentom. Cieľom tejto stratégie je v prvom rade presvedčiť voliča. A to bez ohľadu na to, či argumenty, ktoré používa, majú alebo nemajú výpovednú hodnotu a dajú sa presvedčivo verifikovať.

²⁴ Táto charakteristika neplatí pre všetky národy. Niektoré národy nemajú spoločný jazyk (Švajčiari), niektoré národy nežijú iba na území jedného štátu (Kurdi, Maďari, Židia).

7. Záver

Predstavené výsledky systémovej analýzy vývoja politickej lingvistiky ako vedy nachádzajúcej sa na hranici medzi lingvistikou a politológiou, ako aj jej súčasného stavu vo svete aj u nás doma dávajú príležitosť konštatovať, že politická lingvistika je dnes aktívne sa rozvíjajúci vedecký interdisciplinárny smer, ktorý sa zaoberá výskumom využívania jazykových prostriedkov ako nástrojov zápasu o politickú moc a manipuláciu spoločenským vedomím. Hlavným cieľom politickej lingvistiky je analýza rôznorodých vzťahov medzi jazykom, myslením a politickou komunikáciou, subjektmi politického života a politickým stavom spoločnosti.

V publikácii sme sa snažili vysvetliť a zdôvodniť tézu, že politická lingvistika má svoj samostatný objekt výskumu, a síce politický diskurz. S týmto cieľom sme predložili podrobnú analýzu podstaty politického diskurzu, ktorý môžeme definovať i následne skúmať ako realizáciu jazyka politiky vo všetkých jej podobách, ako reálne zhmotnenie všetkých prostriedkov národného jazyka v reči, ktoré je možné používať v kontexte politickej činnosti. Analýza skúmanej literatúry k problematike politického diskurzu nám dovoľuje urobiť nasledovné závery:

a) Všeobecne platná definícia politického diskurzu zatiaľ neexistuje, avšak môžeme ho vnímať ako verbálnu komunikáciu v určitom sociálnom a psychologickom kontexte, v ktorej sa autorovi a recipientovi pridávajú určité sociálne roly v súlade s ich účasťou na politickom živote predstavujúcim predmet komunikácie. V širokom ponímaní je to každý diskurz, v ktorom je s oblasťou politiky spojený aspoň jeden z jeho prvkov: subjekt, adresát alebo obsah textu alebo reči.

b) V užšom chápaní politický diskurz je diskurz, cieľom ktorého je získavanie, udržiavanie a realizácia politickej moci, čo je nevyhnutné mať sústavne na zreteli pri uskutočňovaní každého výskumu politického diskurzu, pretože práve tento cieľ je rozhodujúci pri výbere jazykových prostriedkov a vnútornej logiky textu.

Práve poslednú menovanú tézu sme mali sústavne na zreteli, predstavovala kľúčové metodologické východisko pri skúmaní konfliktných línií slovenskej politiky.

Na základe zistení predstavených v predchádzajúcich kapitolách možno konštatovať, že politický jazyk sa v slovenských súradniciach vyvíja v závislosti od aktuálnych tém nastoľovaných v politickej diskusii. Každá konfliktná línia ovplyvňujúca formovanie slovenského stranícke-

ho systému je charakteristická svojím špecifickým jazykom. Tieto špecifiká sa dajú identifikovať primárne v lexikálnej oblasti, pričom platí, že úmerne k tomu, ako sa konfliktné línie marginalizovali, prípadne úplne stratili, ustúpili do úzadia alebo sa úplne vytratili z politického slovníka každodennej politiky aj výrazy charakteristické pre jednotlivé konfliktné témy. Výnimku predstavuje len konfliktná línia socioekonomickej transformácie, ktorá formuje politické strany a ideologicky ich člení na ľavicové a pravicové aj v súčasnosti. Na predložených príkladoch sme však poukázali aj na tú skutočnosť, že v prípade politikov, ktorí reprezentujú voľičov dlhodobo niekoľko volebných období, prípadne sa do aktívneho politického života dostali opäť až s odstupom niekoľkých rokov, sa môžu v ich súčasných verbálnych prejavoch objavovať rezíduá politického slovníka charakteristického skôr pre konfliktné línie deväťdesiatych rokov.

Sumárne teda možno vysloviť tvrdenie, že bázu troch najdôležitejších politických konfliktov s vplyvom na vývoj politických strán a stranického systému mali témy 1. budúcnosť postavenia Slovenska: Slovensko ako súčasť Československa alebo ako samostatný štát; 2. akceptovanie alebo odmietnutie politického štýlu Vladimíra Mečiara a jeho vlády; 3. pomalá socioekonomická transformácia alebo razantné kroky smerom k liberalizácii trhových podmienok. Okrem troch uvedených konfliktných línií (federalizmus vs. secesionizmus, orientácia na Západ vs. orientácia na Východ a socioekonomická konfliktná línia) bol predstavený aj jazyk konfliktnej línie komunizmus vs. antikomunizmus.

Pri pohľade na lexikálnu rovinu politického jazyka slovenskej politickej elity je možné konštatovať, že predovšetkým téma národnoštátneho usporiadania Slovenskej republiky, ako aj téma politického štýlu Vladimíra Mečiara a jeho tretej vlády mimoriadne intenzívne ovplyvnili politický slovník. Zároveň sme práve na jazyku tejto konfliktnej línie identifikovali podobnosti medzi jazykom komunistickej propagandy pred rokom 1989 a vyjadrovacími prostriedkami charakteristickými pre slovník Mečiara, jeho poslancov a lojálnych žurnalistov, ktoré používali na negatívne zobrazovanie vtedajšej opozície. V období, keď bolo možno v štruktúrovaní verbálnych interakcií ešte pozorovať pozostatky mechanizmov typických pre jazyk komunistickej propagandy, na základe nášho výskumu absentovala diskusia o politickej korektnosti, resp. o správnosti alebo nesprávosti používania niektorých výrazov typických skôr pre totalitné a autoritárske vládnutie Komunistickej strany Československa.

V publikácii sme analyzovali aj jazyk charakteristický pre najnovšie konfliktné línie, ako štát vs. cirkev, eurooptimizmus vs. euroskepticizmus, ale aj konfliktné línie otvorenosť vs. uzavretosť a systém vs. anti-

systém. Zatiaľ čo niektoré témy charakteristické pre tieto konfliktné línie sa zdali pôvodne marginálne, s postupným formovaním slovenského straníckeho systému sa na určité obdobie stali dôležitými faktormi vplývajúcimi na vývoj, resp. samotnú existenciu politických strán.

Politický slovník sa však nemenil len na úrovni *politics*, teda na procesnej úrovni politiky, jeho lexikálny korpus sa obohacoval o nové výrazy aj na úrovni *polity* a *policy*. Prvú, inštitucionálno-normatívnu úroveň ovplyvnil predovšetkým vstup Slovenskej republiky do Európskej únie. Úradné texty, ktoré prichádzajú na Slovensko vo forme prekladov, sú preto dôležitým prameňom novej slovtvorby.

Vo voľbách 2016 sa podarilo prekročiť päťpercentné kvórum ďalším politickým subjektom, naopak postupný pokles voličských preferencií predznamenal vylúčenie niektorých straníckych formácií zo skupiny relevantných politických subjektov. Nové politické strany v Národnej rade Slovenskej republiky sú manifestáciou (a aj katalyzátorom) prieniku nových tém do politickej diskusie. A s novými témami prichádzajú aj nové slová, nové heslá, nové spôsoby politickej komunikácie. Možno teda tvrdiť, že s formovaním slovenského straníckeho systému sa formuje aj politický jazyk slovenskej politickej elity, ktorý zadáva určité tendencie jazykovej dynamiky slovenského politického a mediálneho diskurzu. Tieto procesy poskytujú bohatý materiál, ktorý podnecuje výskum jazyka politiky v rámci politolingvistického bádania, rozvoj ktorého je stimulovaný rastúcim záujmom o podmienky a mechanizmy fungovania politickej komunikácie.

Na základe našich výskumov si dovoľíme tvrdiť, že základne vektory vývoja politického diskurzu na Slovensku a dynamika aktualizácií politického slovníka sa budú formovať podľa toho, ktoré témy sa budú nastoľovať vo verejnej diskusii, pritom vôbec nemusí ísť o nové spoločenské fenomény. Na ilustráciu, o medzinárodnej migrácii sa diskutovalo v odborných, akademických kruhoch, na vedeckých konferenciách už dávno pred rokom 2015 (Liďák 2009, 2014; Štefančík, Lenč 2012), slovenská politická elita sa však tejto téme začala intenzívnejšie venovať až v lete 2015 (Liďák 2017). Analogickým príkladom je aj téma ochrany životného prostredia. Táto problematika je vo viacerých európskych krajinách príčinou vzniku Strany zelených, na Slovensku sú environmentálne otázky stále na okraji politickej diskusie. Nemožno však vylúčiť tézu, že tak, ako téma medzinárodnej migrácie, bude aj problematika ochrany prírody v budúcnosti patriť medzi prvoradé témy straníckych programov.

Nie sú to však len témy determinujúce vývoj konfliktných línií a následne aj politickú slovtvorbu. Určite sú to aj ad hoc témy objavujú-

ce sa v určitých krátkodobých, ale mimoriadne intenzívnych politických debatách, predovšetkým počas volebných kampaní. Výrazy používané pri verbálnom štruktúrovaní daných tém sa z politického slovníka vytratia po ukončení diskusie. Ako príklad uvidíme kampaň pred prezidentskými voľbami 2014, keď sa do politického slovníka dostali výrazy ako *scientológ* alebo *úžerník*, ktorými volebný tím Roberta Fica v rámci jeho negatívne vymedzenej kampane označoval hlavného súpera Andreja Kisku. Pritom podobne, ako pri dnes už zabudnutých vyjadrovacích prostriedkoch zaniknutých konfliktných línií, obe uvedené slová sa postupne vytrátili z politického slovníka politickej elity a v súčasnosti ich nachádzame len v anonymných internetových diskusiách.

Nie sú to len nové témy verejnej diskusie, ktoré ovplyvňujú slovo tvorbu v oblasti politiky. V budúcnosti by politický jazyk mohli ovplyvniť aj javy a procesy v politike doteraz neznáme, na označenie ktorých bude potrebné nájsť vhodné ekvivalenty. Ako príklad môžu slúžiť dva odlišné spôsoby ako dosiahnuť politickú kariéru, ktoré sa v nemeckom jazykovom prostredí označujú ako *Seiteneinsteiger* a *Ochsentour* (Lorenz, Micus 2009).²⁰ Každý z nich sa dá preložiť určitým slovenským ekvivalentom, ten by však nezodpovedal ich skutočnému významu. Vzhľadom na prerušený prirodzený vývoj formovania politických strán, ako aj politických kariér, na rozdiel od Nemecka, tento aspekt politických kariér nebol typický pre postkomunistické štáty. S odstupom troch desaťročí, ktoré uplynuli od systémovej zmeny, by sa však aj politická kariéra a politická

²⁰ Do skupiny *Seiteneinsteiger* (alebo *Quereinsteiger*, termín prebratý z angličtiny *cross-over*) patria osoby, ktoré už pred vstupom do politiky dosiahli uznanie v inej profesii nesúvisiacej s politikou. Prechádzajú teda z jednej profesionálnej dráhy, napr. z akademického prostredia, kultúry, športu, podnikateľského sektora, práva alebo ekonomiky, do druhej – politickej. Niekedy sa pôvodnej kariéry úplne alebo dočasne vzdávajú. V iných prípadoch sa politická činnosť stáva ich hlavným pracovným pomerom, hoci predchádzajúce zamestnanie neopúšťajú, z hľadiska dôležitosti a vynaloženej energie sa však stáva sekundárnym. Dôležité je, že nástup do straníckej alebo verejnej funkcie prebehne rýchlo, t. j. bez dlhšej vnútrostraníckej kariéry (Herzog 1975). Druhú kategóriu nazývajú nemeckí autori *Ochsentour* alebo čistou politickou kariérou (*Reine-Politikkarriere*) (Lorenz, Micus 2009). Tento typ politikov v mnohých prípadoch začína politickú kariéru v období svojho dospievania vstupom do mládežníckej organizácie materskej politickej strany. Do verejnej funkcie sa však na rozdiel od prvého typu politikov nenastupujú ihneď, ale až po niekoľkých rokoch pôsobenia v politike. Po kariérom rebríčku stúpajú postupne, súbežne s hlavným pracovným pomerom (Štefančík 2012b).

regrutácia mali stať relevantným objektom politologického i lingvistickeho výskumu.

Sumárne povedané, vývoj politických strán a stranického systému je možné skúmať aj prostredníctvom analýzy vývoja politického jazyka. V našej publikácii sme sa snažili poukázať na to, že koncept štiepných, resp. konfliktných línií môžu potvrdzovať nielen politologické alebo sociologické vedecké perspektívy, ale nové podnety do tohto výskumu môžu priniesť aj lingvisti.

Veda o jazyku politiky, resp. politolingvistika spĺňa všetky predpoklady na to, aby sa etablovala nielen medzi lingvistami, ale rovnako aj medzi odborníkmi, ktorí reprezentujú humanitné a sociálne vedy na rôznych slovenských akademických pracoviskách. Aj keď v našej práci sme museli konštatovať, že slovenská politická lingvistika je stále v počiatkoch svojho rozvoja a že sociolingvistické aspekty politickej komunikácie ešte nie sú dostatočne rozpracované, súčasné tendencie jej vývoja naznačujú, že má všetky predpoklady na dynamický rozvoj, a to v podobe interdisciplinárne orientovaných výskumov. Diskurzívna analýza politickej komunikácie totiž v súčasnosti ignoruje nielen hranice konkrétneho textu, ale aj disciplinárne rozhraničenia a získava postavenie výskumného smeru založeného na súčinnosti viacerých odborov.

8. Literatúra

- ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: Z-F Lingua.
- ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 11-19.
- ALEFIRENKO, N. (2015): Language as a State of Ethno-Cultural Consciousness. In: *XLinguae European Scientific Language Journal*, roč. 8, č. 3, s. 2- 18.
- ANDERSON, R. D. (2005): The Causal Power of Metaphor: Cueing Democratic Identities in Russia and Beyond. In: BEER, F. A; DE LANDT-SHEER, C. (eds.): *Metaphorical World Politics: Rhetorics of Democracy, War and Globalization*. East Lansing, Mich.: Michigan State.
- ANDROVIČOVÁ, J. (2015): *Migrácia a migračná politika na Slovensku – analýza diškurzu*. Dizertačná práca. Brno: Masaryková univerzita.
- ARISTOTELES (2012): *Politik*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- ARUŤUNOVA, N. (1990): Diskurs. In: JARCEV, V. (ed.): *Lingvističeskij enciklopedičeskij slovar*. Moskva: Sovetskaja enciklopedija. s. 136-137.
- AUSTIN, J. L. (1962): *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.
- AUXOVÁ, D. (2008): Frazémy v mediálnej publicistike. In: KRALČÁK, L. (ed.): *Hovorená podoba jazyka v médiách*. Nitra : UKF, s. 154-162.
- BADE, J. K. (2005): *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- BALDWIN, D. (1997): The Concept of Security. In: *Review of International Studies*, roč. 23, č. 1, s. 5-26.
- BARAC, L. (2016): Jazyk a volebná kampaň. Slovensko pred parlamentnými voľbami 2016. In: BARAC, L. (ed.): *Jazyk, kultúra a spoločnosť. Aktuálny pohľad do vedeckého diskurzu*. Trnava: SSRP, s. 97-104.
- BARANOV, A.; KAZAKEVIČ, J. (1991): *Parlamentskyje debaty: tradicii i novacii*. Moskva: Znanije.
- BARTHES, R. (1989): *Izbrannyje raboty. Semiotika. Poetika*. Moskva: Progress.
- BARTOŠEK, J. (1993): *Jazyk současné české politiky*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci.
- BAUER, G. (1988): *Sprache und Sprachlosigkeit im „Dritten Reich“*. Köln: Bund-Verlag.

- BAYLEY P. (1985): Live oratory in the television age: The language of formal speeches. In: RAGAZZINI, G.; MILLER, D. R. (eds.): *Campaign language: Language, image, myth in the U. S. presidential elections 1984*. Bologna: Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna Publ., s. 77–174.
- BENČÍK, J. (2016-2017): *Blog Jána Benčíka*. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/autor/jan-bencik>> (17. 7. 2017).
- BENDEL, O. (2016): *300 Keywords Informationsethik*. Wiesbaden: Springer Gabler.
- BENOIT, W. (1995): *Accounts, excuses, apologies: A theory of image restoration discourse*. Albany: State University of New York Press.
- BENOIT, W. (1999): Clinton in the Starr chamber. In: *American Communication Journal*, č. 2, s. 1-2.
- BERGER, P.; LUCKMANN, T. (1999): *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*. Brno: CDK.
- BERNDT, U. (2001): Ostmitteleuropa – neue cleavages, neue Parteien. In: EITH, U.; MIELKE, G. (eds.): *Gesellschaftliche Konflikte und Parteiensysteme. Länder- und Regionalstudien*. Westdeutscher Verlag: Opladen, s. 157-170.
- BEYME, K. von (1997): Parteien im Prozess der demokratischen Konsolidierung. In: MERKEL, W.; SANSCHNEIDER, E. (eds.): *Systemwechsel 3. Parteien im Transformationsprozess*. Opladen: Leske + Budrich, s. 23-56.
- BEYME, K. von (2000): *Parteien im Wandel: von den Volksparteien zu den professionalisierten Wählerparteien*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag
- BIEDERMANN, H. (2006): *Junge Menschen an der Schwelle politischer Mündigkeit: Partizipation: Patentrezept politischer Identitätsfindung?* Münster: Waxmann Verlag.
- BIELIKOVÁ, M.; PÉTIOVÁ, M.; JANKOVÁ, M. (2013): Prejavy intolerancie a násilia u žiakov základných a stredných škôl na Slovensku. In: ŠTEFANČÍK, R. a kol.: *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU 2013, s. 143-190.
- BILLÝ, L. (2012): Immigration issues in Slovak politics. In: *Contemporary European Studies*, č. 1, s. 53-64.
- BÍROVÁ, J. (2013): O teoretických definíciách viacjazyčných a plurikulturných prístupov k vyučovaniu cudzích jazykov. In: *XLinguae European Scientific Language Journal*, roč. 6, č. 2, s. 91-104.
- BLAHO, M. (2009): *Narušenia noriem v sociálno-politickej oblasti a ich reflexia v jazykových konštrukciách (rusko-slovenské porovnanie)*. Ne-publikovaná dizertačná práca. Prešov: FF PU v Prešove.

- BLAHO, M. (2015): Jazykový obraz sveta vo vzťahu k Rusku konca XX. storočia po súčasnosť In: GUZI, L.; MERTOVIÁ, N.; BLAHO, M. (eds.): *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 164-213.
- BOBULA, P. (2001): *Desať rokov kresťanskej demokracie na Slovensku*. Bratislava: Ars Stigmy.
- BOČÁK, M. (2008): Diskurz ako predmet transdisciplinárneho výskumu. In: SLANČOVÁ, D.; BOČÁK, M.; ŽARNOVSKÁ, I. (eds.): *3. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita, s. 526-537.
- BOČÁK, M. (2009): Diskurz: neurčitá cesta kultúrnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In: *Kultura-Média-Komunikace*, 1/2009, s. 117-146.
- BOZDĚCHOVÁ, I. (2003): K jazykové úrovni súčasných televíznych debat. In: ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANNOVÁ, J. (eds.): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, s. 157-173.
- BRAUN, A. CH. (2007): *Nationalsozialistischer Sprachstil. Theoretischer Zugang und praktische Analysen auf der Grundlage einer pragmatisch-textlinguistisch orientierten Stilistik*. Heidelberg: Winter.
- BREČKA, S. (2009): Politická komunikácia ako predmet mediálneho výskumu. In: JAŠŠOVÁ, E.; ORBAN, K.; ŠMIHULA, D. (eds.): *Symbióza médií a politiky*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, s. 30-40.
- BROUČEK, S. (2005): *Historie imigrace z Vietnamu do českých zemí*. Klub Hanoi. Dostupné na: <<http://www.klubhanoi.cz/view.php?cisloclanku=2005040901#1-989>> (23. 1. 2016).
- BRUNSSSEN, F. (2010): „Jedem das Seine“ – zur Aufarbeitung des lexikalischen NS-Erbes. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8/2010, s. 14-20.
- BUDAEV, A. V.; ČUDINOV, A. P. (2006): *Zarubežnaja političeskaja lingvistika: učebnoe posob*. Jekaterinburg.
- BURKHARDT, A. (1996): Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung. In: KLEIN, J.; DIEKMANN SHENKE, H. (Eds.): *Sprachstrategien und Dialogblockaden: Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation*. Berlin, New York: de Gruyter, s. 75-100.
- BURKHARDT, A. (2003): *Das Parlament und seine Sprache. Studien zu Theorie und Geschichte parlamentarischer Kommunikation*. Tübingen: Niemeyer.
- BUŠEV, A. (2002): Avtomatizacii političeskogo diskursa. In: *Političeskij diskurs* 1/2002, s. 42-48.
- BUTTER, T.; FUCHS, D.; SRNKA K. (2002): Vom Wahlkampf zum POLIT-Marketing: Lehren aus verwandten Marketingbereichen. In: BERG, T. (ed.): *Moderner Wahlkampf. Blick hinter die Kulissen*. Opladen: Leske + Budrich, s. 231-258.

- BUYSSENS, E. (1943): *Les langages et le discours*. Bruxelles: Lebegue.
- BUZAN, B. (1991): *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- BUZAN, B. et al. (1998): *Security: a new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- BUZAN, B.; HANSEN, L. (2009): *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUZAN, B.; WÆVER O. (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUZAN, B.; Wæver, O.; WILDE, J. (2005): *Bezpečnosť – Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum Strategických Studií.
- CINGEROVÁ, N. (2012a) Štruktúrovanie diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej a jej miesto v rámci diskurzívnych štúdií. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 3, č. 9.
- CINGEROVÁ, N. (2012b): Opozícia skupinových subjektov ako konštitutívny prvok diskurzu. In: *Nová filologická revue*, roč. 4, č. 2 (2012), s. 124-136.
- CINGEROVÁ, N. (2016): Prázdne označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, Bratislava: EKONÓM, s. 65-79.
- CINGEROVÁ, N.; MOTYKOVÁ, M. (2013): Analýza dispozitívu ako nadstavba diskurzívnej analýzy. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 4, č. 16.
- CONTI, N. (2003): Party Attitudes to European Integration: A Longitudinal Analysis of the Italian Case. Dostupné na: <<https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-working-paper-13.pdf&site=266>>, (9. 3. 2017).
- CRYSTAL, D. (1990): *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Malden: Blackwell Publishing.
- CRYSTAL, D. (2000): *Language Death*. Cambridge: University Press.
- CRYSTAL, D. (2001): *Language and the Internet*. Cambridge: University Press.
- ČARNOGURSKÝ, J. (2006): *Nepublikované interview s Jánom Čarnogurským. Rozhovor viedol Radoslav Štefančík*. Bratislava. 30. 6. 2006.
- ČERMÁK, F., SCHMIEDTOVÁ, V., CVRČEK, V. (eds.) (2010): *Slovník komunistické totality*. Praha: NLN.
- ČUDINOV, A. (2010): Predslov. In: *Političeskaja lingvistika*, roč. 34, č. 4.
- ČUDINOV, A. P. (2006): *Političeskaja lingvistika*. Moskva: Flinta – Nauka.
- ČUDINOV, A. P. (2009): *Covremennaja političeskaja komunikacija*. Jekaterinburg.

- DAHLGREN, P. (2009): *Media and Political Engagement: Citizens, Communication, and Democracy*. Cambridge: University Press.
- DEMJANKOV, V. (2002): Politický diskurs kak predmet politologičeskoj filologii. In: *Političeskaja nauka. Političeskij diskurs: istorija i sovremennye issledovanija*, č. 3, s. 32-43.
- DEMJANOVÁ, N. (2008): *Problematika ekvivalentnosti v súčasnom jazyku ruských a slovenských masovokomunikačných prostriedkov. Nepublikovaná dizertačná práca*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta.
- DEMJANOVÁ, N. (2010): Náčrt analýzy politickej metafory v jazyku masmédií. Existuje pozitívna politická metafora? In: *Jazyk a kultúra*. 2/2010. Dostupné na: <www.ff.unipo.sk/jak/2_2010/demjanova.pdf> (24.6.2017).
- DIECKMANN, W. (2005): Deutsch: politisch – politische Sprache im Gefüge des Deutschen. In: KILIAN, J. (ed.): *Sprache und Politik. Deutsch im demokratischen Staat*. Mannheim: Dudenverlag, s. 11-30.
- DOLNÍK, J. a kol. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris.
- DONALDSON, G. (2007): *The first modern campaign. Debate Nixon vs. Kennedy*. Rowman & Littlefield.
- DRULÁK, P. a kol. (2008): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- DRULÁK, P. (2009): *Metafory studené války. Interpretace politického fenoménu*. Praha: Portál.
- DULEBOVÁ, I. (2011): Podoby súčasnej českej a slovenskej politickej lingvistiky. In: *Jazyk a kultúra*, 8/2011.
- DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 3, č. 9.
- DULEBOVÁ, I. (2013): K otázke definície pojmu politický diskurz. In: ONDREJKOVIČ, S. (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 7, Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, s. 45-51.
- DULEBOVÁ, I. (2016): Bezpečnosť ako rečový akt: pohľad kodanskej školy. In: *Jazyk – kultúra – spoločnosť 3 (vzájomné súvislosti)*. Nitra: FF UKF v Nitre, s. 49-52.
- DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedenčných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM. s. 104-116.
- DUSKAJEVA, L. (2012): *Dialogičeskaja priroda gazetnych rečevych žanrov*. Sankt- Peterburg: SpbGU.

- DZURINDA, M. (2002): *Kde je vôľa, tam je cesta. Môj maratón*. Bratislava: Koloman Kertész Bagala.
- EBERT, H. (2010): *Verwaltungssprache: Bürokratenspeak oder Bürgerdeutsch*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung. Dostupné na: <<http://www.bpb.-de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42703/verwaltungssprache>> (17. 2. 2016).
- EIBL, O. (2009): Politická komunikace ve světě nových médií. In: NGUYEN, L. (ed.): *Efektivní politická komunikace*. Praha: Evropské hodnoty o.s., s. 13-32.
- EUROBAROMETER 72-86. Dostupné na: <<https://ec.europa.eu/COMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/General/index>> (6. 3. 2017).
- FAIRCLOUGH, N. (1996): A Reply to Henry Widdowson's 'Discourse Analysis: A Critical View'. In: *Language & Literature*, roč. 5, č. 1, s. 49-56.
- FAIRCLOUGH, N. (2003): *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge.
- FAIRCLOUGH, N. (1989): *Language and Power*. Harlow: Pearson Education.
- FAIRCLOUGH, N. (2006): *Language and Globalization*. London, New York: Routledge.
- FASSMANN, H.; MÜNZ, R. (1994): European East-West Migration, 1945-1992. In: *International Migration Review*, Vol. 28, No. 3 (Autumn, 1994), s. 520-538.
- FICO, R. (2013): *Prejav premiéra Roberta Fica v amfiteátri v Martine pri 150. výročí Matice slovenskej*. Dostupné na: <<http://www.kulpin.net/files/10.08.2013-prejav.pdf>> (8. 7. 2017).
- FIJALKOWSKI, J. (1997): Integrationspolitik im europäischen Vergleich. In: ANGENENDT, S. (ed.): *Migration und Flucht, Aufgaben und Strategien für Deutschland, Europa und die internationale Gesellschaft*. München, s. 154-169.
- FISKE, J. (1987): *Television Culture*. London: Routledge.
- FISKE, J. (1989): *Understanding Popular Culture*, London: Unwin Hyman.
- FOLENTOVÁ, V. (2016): Na bilbordoch reformy, na mítingoch utečenci: SaS ide do volieb rozpoltená. In: *Denník N*. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/-372555/bilbordoch-reformy-mitingoch-utecenci-sas-ide-do-volieb-rozpoltena/?ref=tit>> (23. 2. 2016).
- FOUCAULT, M. (1972): *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock Publications.

- FREEMAN, G. P. (1995): *Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States*. In: *International Migration Review*, Nr. 4, Vol 29., s. 881-902.
- FRIND, S. (1966): Die Sprache als Propagandainstrument des Nationalsozialismus. In: *Muttersprache*. 76, 1966, s. 129-135.
- GAZDA, J. (2013): Jazykové prostředky řečové agrese v ruském a českém tisku. In: *Dialog kultur VII. Materiály z mezinárodní vědecké konference*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 84-92.
- GAZDA, J. (2016): Jazykový obraz nepřítele a jazyková manipulace v současném mediálním diskurzu (Metodologické problémy kritické jazykové analýzy mediálních textů In: *Slavistika*, roč. 20, č. 1, s. 664-671.
- GBÚROVÁ, M. (2009): *Politika v jazyku, jazyk v politike. Politologicko-historická analýza novely jazykového zákona*. Bratislava: Kubko-Goral.
- GERSTER, M. (2002): Botschaften und Bilder. Messages und Bilder im Wahlkampf. In: BERG, T. (ed.): *Moderner Wahlkampf. Blick hinter die Kulissen*. Opladen: Leske + Budrich, s. 97-114.
- GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- GRIGORJANOVÁ, T. (2015): Dynamické procesy v slovnej zásobe súčasnej ruštiny a slovenčiny. In: *Hľadanie ekvivalentnosti VIII*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 124-137.
- GRUNER, P. (1991): Inszenierte Polarisierung, organisiertes Trugbild – Sechs Thesen zur Sprache des Wahlkampf. In: OPP DE HIPT, M.; LATNIAK, E. (eds.): *Sprache statt Politik? Politikwissenschaftliche Semantik- und Rhetorikforschung*. Opladen: Westdeutscher Verlag, s. 23-37.
- GRÜNERT, H. (1974): *Sprache und Politik: Untersuchungen zum Sprachgebrauch der „Paulskirche“*. Berlin: Walter de Gruyter.
- GUTTKE, M. (2010): *Strategien der Persuasion in der schriftkonstituierten politischen Kommunikation*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- GUZI, L. (2015): Vývinové a periodizačné aspekty ruského spoločenského a jazykového prostredia. In: GUZI, L.; MERTOVIÁ, N.; BLAHO, M. (eds.): *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 7-81.
- HAHN, D. H. (1988): *Political Communication: Rhetoric, Government, and Citizens*. State College, Penn.: Strata Publishing.
- HALLIDAY, M. A. K. (1994): *Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold.
- HANSEN, L. (2006): *Security as Practice. Discourse Analysis and the Bosnian War*. London; New York: Routledge.

- HASIL, J. (2013): Jazyk české publicistiky jako odraz českého politického diskurzu? In: ONDREJOVIČ, S. (ed.): *Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte*. Bratislava: VEDA, s. 60-67.
- HATSCHIKJAN, M. (1994): Von der "sanften Revolution" zur "sanften Scheidung". Politik, Parteien, und die Wahlen in der CSFR 1989-1992. In: HATSCHIKJAN, M.; WEILEMANN, P. R. (eds.): *Parteienlandschaften in Osteuropa*. Paderborn: Schöningh, s. 83-126.
- HERMANN, F. (1982): Brisante Wörter. Zur lexikographischen Behandlung parteisprachlicher Wörter und Wendungen in Wörterbüchern der deutschen Gegenwartssprache. In: WIEGAND, H. E. (ed.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie 11 (=Germanistische Linguistik 3 - 6/80)*. Hildesheim, Zürich, New York, s. 87-102.
- HERZOG, D. (1975): *Politische Karrieren - Selektion und Professionalisierung politischer Führungsgruppen*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. (2004): *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně.
- HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. (2005): *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou. Working Paper č. 10*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2003): Věřejné mluvené projevy v Poslanecké sněmovně: humorný konflikt a konfliktní humor. In: ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANNOVÁ, J. (eds.): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, s. 40-79.
- HOLZ-BACHA, Ch.; LESSINGER, E. (2006): Politische Farbenlehre: Plakatwahlkampf 2005. In: HOLZ-BACHA, Ch. (ed.): *Die Massenmedien im Wahlkampf. Die Bundestagswahl 2005*. Wiesbaden: VS Verlag, s. 80-125.
- HRIVÍKOVÁ, T. (2016a): Politický diskurz ako odraz vzťahu medzi kultúrou a rodovou polarizáciou jazyka. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 150-160.
- HRIVÍKOVÁ, T. (2016b): Migration, refugee crisis and multiculturalism in the 21st century. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. (eds.): *Interkulturelle Kommunikation im Wandel der Zeit: Stellungnahmen zu gegenwärtigen Problemen Europas aus Sicht unterschiedlicher wissenschaftlicher Disziplinen*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 45-56.
- HUYSMANS, J. (2000): The European Union and Securitization of Migration. In: *Journal of Common Market Studies*, roč. 35, n. 5, pp. 751-777. ISSN 0021-9886.

- CHILTON, P. A. (1982): Nukespeak: Nuclear Language, Culture and Propaganda. In: AUBREY, C. (ed.): *Nukespeak: The Media and the Bomb*. London: Comedia Publishing Group, s. 94-112.
- CHILTON, P. A. (2004): *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London, New York: Routledge.
- CHOMSKY, N. (1988): *Language and Politics*. Montreal, New York: Black Rose Books.
- INEKO: Zneužívania moci vedie ľudí k extrémizmu. Dostupné na: <<http://www.ineko.sk/clanky/zneuzivanie-moci-zenie-ludi-k-extremizmu>> (6. 3. 2017).
- INNERWINKLER, S. (1998): *Sprachliche Innovation im politischen Diskurs. Eine Analyse ausgewählter Beispiele aus dem politischen Diskurs zwischen 2000 und 2006 in Österreich*. Frankfurt am Main a i.: Peter Lang Verlag.
- IŠTOK, R. (2016): Centrum a periféria v kontexte historicko-konfliktného prístupu Steina Rokkana. In: GONĚC, V. a i. (eds.): *Česko-slovenská historická ročenka 2014-2015*. Bratislava: VEDA, s. 43-57.
- IVANOVA, S. (2008): Poliitičeskij media-diskurs v fokuse lingvokul'turologii In: *Poliitičeskaja lingvistika*, roč. 24, č. 1, s. 29-33.
- IVIE, R. L. (1990): Cold War Motives and the Rhetorical Metaphor: A Framework of Criticism. In: MEDHURTS, J.; WANDER, P.; IVIE, R. L.; SCOTT, R. L. (eds.): *Cold War Rhetoric: Strategy, Metaphor, and Ideology*. Westport, CT: Greenwood Press, s. 71-79.
- JIRÁK, J., ŘÍCHOVÁ, B., T. (2000): *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum.
- KARYOTIS, G. (2007): European Migration Policy in the Aftermath of September 2001. The Security – migration nexus. In: *Innovation*, roč. 20, č. 1, s. 1-17.
- KÁŠOVÁ, M. (2011): *Môj volič – môj pán! Lingvokulturologické reflexie o politickej reklame*. Prešov: Prešovská univerzita.
- KÁŠOVÁ, M. (2016): „Dobrý človek z Bratislavy“. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 94-103.
- KERCHER, J. (2011): *Verstehen und Verständlichkeit von Politikersprache. Verbale Bedeutungsvermittlung zwischen Politikern und Bürgern*. Wiesbaden: Springer: VS.
- KILIAN, J. (1994): Sprache in der Politik. Ein einführender Überblick. In: *Praxis Deutsch*, č. 21, zošit 125, s. 4-10.
- KILIAN, J. (1997): *Demokratische Sprache zwischen Tradition Neuanfang. Am Beispiel des Grundrechte-Diskurses 194/49*.

- KIRCHHEIMER, O. (1965): Der Wandel des westeuropäischen Parteiensystems. In: *Politische Vierteljahresschrift*, ročník 6., zošit 1, s. 20-41.
- KLEIN, J. (1989): Wortschatz, Wortkampf, Wortfelder in der Politik. In: KLEIN, J. (ed.): *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung Westdeutscher*. Opladen: Westdeutscher Verlag, s. 3-50.
- KLEIN, J. (2010): Sprache und Macht. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8/2010, s. 7-13.
- KLIMOVSKÝ, D.; ŽÚBOROVÁ, V. (2011): Komunálne voľby 2010. In: KOLLÁR, M.; MESEŽNIKOV, G.; BÚTORA, M. (eds.): *Slovensko 2010. Správa o stave spoločnosti a demokracie a o trendoch na rok 2011*. Bratislava: IVO, s. 132-150.
- KLUKNAVSKÁ, A. (2012): Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku. In: *Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, No. 1, 2012.
- KLUKNAVSKÁ, A. (2013): Zaoštrované na Rómov. Ľudová strana Naše Slovensko v parlamentných voľbách na Slovensku. In: ŠTEFANČÍK, R. a kol. *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU, s. 127-142.
- KOPEČEK, L. (2006): *Demokracie, dikatury a politické stranictví na Slovensku*. Brno: CDK.
- KOZIAK, T. (2001): Niektoré aspekty postkomunistickej skúsenosti: fenomén nacionalizmu a reakcia Západu. In: *Politické vedy*, roč. IV., n. 3, s. 38-50.
- KRAUS, J. (2003): Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu. In: ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANNOVÁ, J. (eds.): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, s. 13-37.
- KRAUS, J. (2008): *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Karolinum.
- KRIVÝ, V. (2003): Volebné výsledky a trendy. In: MESEŽNIKOV, G.; GYÁRFAŠOVÁ, O.; KOLLÁR, M. (eds.): *Slovenské voľby '02. Výsledky, dôsledky, súvislosti*. Bratislava: IVO, s. 61-105.
- KRIVÝ, V.; FEGLOVÁ, V.; BALKO, D. (1996): *Slovensko a jeho regióny – Sociokultúrne súvislosti volebného správania*. Bratislava: IVO.
- KRUPA, V. (1997): Podobnosť ako základ metafory? In: *Jazykovedný časopis*, roč. 48, č. 2, s. 81-88.
- LACLAU, E.; MOUFFE, C. (1985): *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (1980): *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

- LANDTSHEER, C. (1991): Function and the Language of Politics: A Linguistic Uses and Gratifications Approach. In: *Communication and Cognition*, roč. 24, č. 3-4, s. 299-344.
- LANGE, G. (1968): Sprachreform und Sprechreform in Hitlers Reden. In: *Muttersprache* 78, Heft 11, 1968, s. 342-349.
- LANGNER, S. (2009): *Viral Marketing: wie Sie Mundpropaganda gezielt auslösen und Gewinn bringend nutzen*. Wiesbaden: Gabler Verlag.
- LENČ, J. (2015): *Náboženstvo v politike a pozícia náboženských politických strán*. Trnava: FF UCM.
- LENČ, J. (2016): Kaliňáková vekslácka demokracia. In: *aktuality.sk*, 27. 6. 2016. Dostupné na: <<http://www.aktuality.sk/clanok/350854/-komentar-jozefa-lenca-kalinakova-vekslacka-demokracia>> (28. 6. 2016).
- LEŠKA, D. (2013): Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989. In: *Sociológia*, roč. 45, č. 1, s. 71-88.
- LETAVAJOVÁ, S. (2004): *Etnické a náboženské stereotypy*. In: LENČ, J. a kol. (ed.): *Perspektívy štúdia a výskumu v spoločenských vedách*. Trnava: UCM, s. 110-116.
- LIĎÁK, J. (2001): *Politický systém Slovenskej republiky po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm.
- LIĎÁK, J. (2009): Európa a moslimovia. In: HIRTLOVÁ, P.; SRB, V. (eds.): *Menšiny a integrujúci sa Evropa*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, s. 242-251.
- LIĎÁK, J. (2014): International migration, Europe and migration from Africa. In: *Asian and African Studies*, roč. 23, č. 2, s. 226-254.
- LIĎÁK, J. (2017): Medzinárodná migrácia. Pozitívno-negatívna konotácia pre Európu? In: LIĎÁK J. a kol: *Mezinárodní migrace a Evropská unie – vybrané otázky*. Praha: Machiavelli Press, s. 5-23.
- LIPPMANN, W (1922): *Public opinion*. New York: Harcourt.
- LIPSET, S. M.; ROKKAN, S. (1967): Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In: LIPSET, S. M.; ROKKAN, S. (eds.): *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press, s. 1-64.
- LORENZ, R.; MICUS, M. (2009): Politische Seiteneinsteiger – Exoten in Parteien, Parlamenten, Ministerien. In: LORENZ, R.; MICUS, M. (eds.): *Seiteneinsteiger. Unkonventionelle Politik-Karrieren in der Parteien-demokratie*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 11-28.
- LS NS (2016): Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu. Dostupné na: <<https://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2016/02/nase-slovensko-februar-2016.pdf>> (20. 3. 2017).

- MAAS, U. (1984): *Als der Geist der Gemeinschaft eine Sprache fand. Sprache im Nationalsozialismus. Versuch einer historischen Argumentationsanalyse*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- MACHÁČEK, L. (2013): Vzťah slovenských občanov a mládeže k pravicovému extrémizmu. In: ŠTEFANČÍK, R. a kol.: *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU 2013, s. 37-91.
- MACHO, M. (2008): O niektorých aspektoch komunikačnej stratégie v televíznom politickom diskurze. In: KRALČÁK, L. (ed.): *Hovorená podoba jazyka v médiách*. Nitra: UKF, s. 97-106.
- MACHO, M. (2013): Propagandistickosť ako imanentná vlastnosť jazyka politického diskurzu. In: *XLinguae European Scientific Language Journal*, roč. 6, č. 1, s. 3-13.
- MACHO, M. (2016): Teoretické aspekty statusu lexikálnej jednotky a lexikálnej zásoby v ideologických súradniciach. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 47-56.
- MAGÁLOVÁ, G. (2008): Jazykové tendencie v spravodajských útvaroch. In: *Veda, médiá, politika. Globalizácia, veda, vzdelávanie, médiá, politika*. Bratislava: SAV, s. 192-202.
- MAIER, J. (2000): *Politikverdrossenheit in der Bundesrepublik Deutschland Dimensionen – Determinanten – Konsequenzen*. Wiesbaden: Springer.
- MAINWARING, S. (1998): Party Systems in the Third Wave. In: *Journal of Democracy*, roč. 9, No. 3, júl 1998, s. 67-81.
- MALOVÁ, D.; LÁŠTIC, E.; RYBÁŘ, M. (2005): *Slovensko ako nový štát Európskej únie: Výzva z periferie?* Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung.
- MARCINKOVÁ, H. (2008): Neologizmy v jazyku spravodajských relácií. In: KRALČÁK, L. (ed.): *Hovorená podoba jazyka v médiách*. Nitra: UKF, s. 133-139.
- MAREŠ, M. (2014): The Extreme Right's Relationship with Islam and Islamism in East-Central Europe: From Allies to Enemies. In: *East European Politics and Societies*, roč. 28, č. 1, s. 205-224.
- MARUŠIAK, J. a kol. (2010): *Za zrkadlom politiky*. Bratislava: VEDA.
- MASLOVA, V. A. (2008): Poliitičeskij diskurs: jazykovyje igry ili igry v slova? In: *Političeskaja lingvistika*, roč. 24, č. 1, s. 43-48.
- MASLOW, A. H. (1954): *Motivation and Personality*. New York: Harpaer & Row.
- MATTOŠ, B. (2010): *Diplomatický protokol Slovenskej republiky: (vybrané aspekty)*. Bratislava: EKONÓM.
- MATUŠKOVÁ, A. (2009): Politika a komunikace. In: NGUYEN, L. (ed.): *Efektivní politická komunikace*. Praha: Evropské hodnoty o.s., s. 7-12.

- MAZUREK, M. (2016): *Milan Mazurek v Poľsku*. Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=GCJM7Fzl7NE>> (23. 3. 2017).
- MERKEL, A. (2015): *Angela Merkelová v Berne*. Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=DE6IKihOyo0>> (10. 8. 2017).
- MERKEL, W. (1996): Institutionalisation und Konsolidierung der Demokratien in Ostmitteleuropa. In: MERKEL, W.; SANDSCHNEIDER, E.; SEGERT, D. (eds.): *Systemwechsel 2. Die Institutionalisierung der Demokratie*. Opladen: VS Verlag, s. 73-112.
- MERKEL, W. (1999): *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*. Opladen: Leske + Budrich.
- MERKEL, W. a kol. (2003): *Defekte Demokratie. Band 1: Theorie*. Opladen: VS Verlag.
- MERKEL, W.; CROISSANT, A. (2003): Liberale und defekte Demokratien In: SCHMITT, K. (ed.): *Herausforderungen der repräsentativen Demokratie*. Baden-Baden: DfFp, s. 55-88.
- MERTOVIČ, N. (2015): Ruský jazyk a jeho podoby v XX. Storočí. In: GUZI, L.; MERTOVIČ, N.; BLAHO, M. (eds.): *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 82-163.
- MESEŽNIKOV, G. (2000): Vnútropolitický vývoj a systém politických strán. In: KOLLÁR, M.; MESEŽNIKOV, G. (ed.): *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: IVO, s. 17-124.
- MIKUŠOVIČ, D. (2017): Most sa chce s Dankom rozprávať o Hrnkovom stave, v ktorom zotrel ich štátneho tajomníka. In: *Denník N*, 4. Júla 2017, Dostupné na: < <https://dennikn.sk/814733/most-sa-chce-s-dankom-bavit-o-hrnkovom-stave-v-ktorom-zotrel-ich-statneho-tajomnika>> (6. 7. 2017).
- MEYER, T. (2001): *Mediokratie. Die Kolonisierung der Politik durch die Medien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- MIHÁLIK, J.; JANKOLA, M. (2016): European Migration Crisis: Positions, Polarization and Conflict Management of Slovak Political Parties. In: *Baltic Journal of Law & Politics: A Journal of Vytautas Magnus University*, roč. 9, č. 1, s. 1-25.
- MOCANU, M. (2011): Verbal Language – a Sign of Political Power in the Political Arena. In: *Philologica Jassyensia*, roč. 14, č. 2, s. 335–342.
- MOLNÁROVÁ, E. (2009): Politická komunikácia z lexikálneho hľadiska. In: HOMOLOVÁ, E. a i. (eds.): *Mladá veda. Humanitné vedy – lingvistiká*. Banská Bystrica: FHV UMB, s. 140-146.
- MOLNÁROVÁ, E. (2010a): Politická lingvistika ako jedna z hraničných vedeckých disciplín 21. storočia. In: *Acta Facultatis Humanisticae*

- Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis: humanitné vedy – lingvistiká.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, s. 92-97.
- MOLNÁROVÁ, E. (2010b): Zákonitosti fungovania politickej lexiky vo vzťahu k definícii politiky. In: BRICKAU, R.; KÁŠOVÁ, M. (eds.): *Cudzie jazyky, odborná komunikácia a interkultúrne fenomény.* Prešov: Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia, s. 188-196.
- MOROZKINÁ, T. (2014): Ot ponimania texta k interpretácii v reflexivno-diskursivnom izmerenii. In: RIABCEV, D. (ed.): *Filologičeskyje nauki. Voprosy teorii i praktiky.* Tambov: Gramota, roč. 8, č. 2, s. 96-99.
- MOROZKINÁ, T. (2015): *Kognitivno- pragmatičeskij aspekt reflexivnogo diskursa.* Ul'janovsk: UGPU.
- MOROZOV, V. (2009): *Rossia i drugie: identičnost' i granicy političeskogo soobščestva.* Moskva: NLO.
- MOŽEJKO, M. A. (2001): Diskursivnosť. In: GRICANOV, A. A. (ed.): *Novejšij filosofovskij slovar,* Minsk: Interpresservis, s. 330-332.
- MOŽEJKO, M., LEPIN, S. (2001): Diskurs. In: GRICANOV, A. A. (ed.): *Novejšij filosofovskij slovar.* Minsk: Interpresservis, s. 327-330.
- MUSOLFF, A. (2004): *Metaphor and Political Discourse. Analogical Reasoning in Debates about Europe.* London: Palgrave Macmillan.
- MÜLLEROVÁ, O. (2003): Rozhovor s hostem: žánr rozhlasového vysílání na pomezí interview a přátelského popovídání. In: ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANOVÁ, J. (eds.): *Jazyk, média, politika.* Praha: Academia, s. 116-156.
- NASSMACHER, H. (2004): *Politikwissenschaft. Lehr- und Handbücher der Politikwissenschaft.* Oldenbourg: Wissenschaftsverlag.
- NÉMETHOVÁ, I. (2016): The Discourse of Multiculturalism and Integration in Britain. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 312-326.
- NGUYEN, L. (2009): *Efektivní politická komunikace.* Praha: Evropské hodnoty.
- NIEHR, T. (2013): Politolinguistik – Diskurslinguistik: Gemeinsame Perspektiven und Anwendungsbezüge. In: ROTH, K. S.; SPIEGEL, C. (eds.): *Angewandte Diskurslinguistik. Felder, Probleme, Perspektiven.* Berlin: Akademie Verlag, s. 73-88.
- NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik. Gegenstände und Methoden.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- NR SR: *Stenografické správy z rokování SRN a NR SR.* Dostupné na: <<https://www.nrsr>> (20. 6. 2017).
- ODALOŠ, P. (2002): *Dynamika špecifických sfér komunikácie.* Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity M. Bela.

- ODALOŠ, P. (2009): Prezývkové vlastné mená politikov. In: JAŠŠOVÁ, E.; ORBAN, K.; ŠMIHULA, D. (eds.): *Symbióza médií a politiky*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, s. 41-43.
- ONDREJOVIČ, S. (2015): Prológ. In: WACHTARCZYKOVÁ, J.; SATINSKÁ, L.; ONDREJOVIČ, S. (ed.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Bratislava: VEDA, s. 7-9.
- ONDREJOVIČ, S. (2013): Predslov. In: ONDREJOVIČ, S. (ed.): *Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte*. Bratislava: VEDA, s. 7-8.
- ONDROVÁ, D. (2007): Rétoricko-figuratívny prejav anglického politického jazyka. In: *Politické vedy*, roč. 10, č. 3-4, s. 103-111.
- ONUFRÁK, A. (2011): Jeden volebný obvod: Nevýhoda pre regióny, výhoda pre Bratislavu. In: *Volebné zákony v podmienkach Slovenskej republiky*. Trnava: UCM, s. 65-80.
- ORGOŇOVÁ, O.; BOHUNICKÁ, A. (2007a): Obsahové, pragmatické a jazykové východiská recepcie súčasného politického diskurzu na Slovensku. In: PEKAROVIČOVÁ, J.; VOJTECH, M. (eds.): *Studia Academica Slovaca 36. Prednášky XLIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul; Centrum informatiky a vzdelávania FF UK, s. 91-110.
- ORGOŇOVÁ, O.; BOHUNICKÁ, A. (2007b): Aspekty komunikácie v politickej talkshow. In: ORGOŇOVÁ, O. (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, s. 114-115.
- ORGOŇOVÁ, O.; BOHUNICKÁ, A. (2016): Imigrácia ako predmet xenoslovistiky a kritickej analýzy diskurzu na Slovensku. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 79-93.
- ORGOŇOVÁ, O.; DOLNÍK, J. (2010): *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- OSBORN, M. M. (1967): The Evolution of the Theory of Metaphor in Rhetoric. In: *Western Journal of Speech Communication*, roč. 31, č. 2, s. 121-131.
- PARŠINOVÁ, O. (2004): *Strategii i taktiky rečevogo povedenija sovremennoj političeskoj elity Rossii*. Astrachaň: AGTU.
- PATRÁŠ, V. (2004): Komunikačný kanál verzus slovenčina? In: IMRICHOVÁ, M. (ed.): *Slovenčina na začiatku 21. storočia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, s. 143 - 149.
- PECHEUX, M. (1982): *Language, semantics and ideology*. London: Macmillan.

- PELINKA, A. (2004): *Grundzüge der Politikwissenschaft*. Wien: Böhlau Verlag.
- PÖRKSEN, B. (2000): *Die Konstruktion von Feinbildern. Zum Sprachgebrauch von neonazistischen Medien*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- PRUŠA, J. (2011): *Abeceda reálného socializmu*. Praha: Galileo.
- RADIČOVÁ, I. (2012): Slovensko je oligarchická demokracia. Rozhovor viedli Monika Tódová a Matúš Burčík. In: *Sme.sk*, 31.12.2012. Dostupné na: <<http://do-mov.sme.sk/c/6651797/radicova-slovensko-je-oligarchicka-demokra-cia.html>> (28. 6. 2016).
- RICKERT, W. (1977): Winston Churchill's Archetypal Metaphors: A Mythopoetic Translation of World War II. In: *Central States Speech Journal* 28, s. 106-112.
- RIESIGL, M. (2011): *Sprache als Strategie des Populismus und Nationalismus*. In: Südtiroler Kulturinstitut. Dostupné na: <http://www.kulturinstitut.org/fileadmin/user_upload/SPRACHSTELLE/Nachlese/Sprache_des_Populismus_und_Nationalismus.pdf> (3. 1. 2017).
- RÖMMELE, A. (2005): *Direkte Kommunikation zwischen Parteien und Wählern. Professionalisierte Wahlkampftechnologien in den USA und in der BRD*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- RYBÁŘ, M. (2011): *Medzi štátom a spoločnosťou. Politické strany na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Devín.
- SARCINELLI, U. (1996): Politische Kommunikation in der Medienöffentlichkeit. Kommunikationsstrukturelle Bedingungen politischer Realitätsvermittlung. In: KLEIN, J.; DIEKMANN-SHENKE, H. (eds.): *Sprachstrategien und Dialogblockaden*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, s. 31-48.
- SARTORI, G. (1993): *Teória demokracie*. Bratislava: Archa.
- SCOTT, S. V. (2012): The Securitization of Climate Change in World Politics: How Close have We Come and would Full Securitization Enhance the Efficacy of Global Climate Change Policy? In: *RECIEL. Review of European Community & International Environmental Law*, roč. 21, č. 3, s. 220-230.
- SEGERT, D. (1997): Parteien und Parteiensysteme in der Konsolidierung der Demokratien Osteuropas. In: MERKEL, W.; SANSCHNEIDER, E. (eds.): *Systemwechsel 3. Parteien im Transformationsprozess*. Opladen: Leske + Budrich, s. 57-97.
- SELVERSTONE, M. C. (2014): *A Companion to John F. Kennedy*. Chichester: Wiley.
- SEMINO, E. (2002): A sturdy baby or a derailing train? Metaphorical representations of the euro. In: *Text*, roč. 22, č. 1, s. 107-139.

- SERESOVÁ, K. (2010): *Nemecký odborný text ako predmet prekladu*. Bratislava: EKONÓM.
- SHAPIRO, M. J. (1989): Textualizing Global Politics. In: DER DERIAN, J. – SHAPIRO, M. J. (eds.): *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. New York: Lexington Books, s. 11-23.
- SCHLOBINSKI, P. (2005): Editorial. In: SIEVER, T.; SCHLOBINSKI, P.; RUNKEHL, J. (eds.): *Websprache.net. Sprache und Kommunikation im Internet*. Berlin, New York: De Gruyter.
- SCHMIDT, H. (2006): Vladimir Meciar, der Schrecken des Westens, meldet sich zurück. In: *Die Welt* (24. 5. 2006). Dostupné na: <<http://www.welt.de/data/2004/04/05/260933.html>> (2. 9. 2012).
- SCHMIEDTOVÁ, V. (2013): *Malý slovník reálií komunistické totality*. Praha: NLN.
- SCHMIEDTOVÁ, V. (2014): Srovnání kolokací totalitního jazyka v bývalém Československu s jazykem současným In: *Časopis pro moderní filologii*, 96, č. 2, s. 165-179.
- SCHMITZ-BERNING, C. (1988): *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin: de Gruyter.
- SCHÜLER, B. (2006): Farben als Wegweiser in der Politik. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 20/2006, s. 31-38.
- SCHUPPENER, G. (2013): Nationale Sozialisten gegen das System – Die Lexik rechtsextremer Internet-Seiten. In: BERGEROVÁ, H.; SCHMIDT, M.; SCHUPPENER, G. (eds.): *Aussiger Beiträge. Germanistische Schriftenreihe aus Forschung und Lehre*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, s. 171-190.
- SILANTIEV, I. (2003): *Kommunikativnyje strategii kul'tury. Vvedenije v teoriju kommunikacii*. Novosibirsk: NGU.
- SIPKO, J. (2010): Stav a perspektívy LPTCE na FF PU v Prešove. In: *Jazyk a kultúra*, No. 4.
- SIPKO, J. (2011): Súčasná politická lingvistika. In: *Na pulze...* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2011, roč. 4, č. 4. Dostupné na: <<http://napulze.unipo.sk/university/zoivoi/770-sucasnapolitickalin-gvistika.html>> (10. 2. 2017).
- SITA (2012): Fico je eurohujer, tvrdí český ekonóm. In: *pravda.sk* (12. 3. 2012). Dostupné na: <<https://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/-199464-fico-je-eurohujer-vyhovie-unii-tvrdi-cesky-ekonom>> (1. 8. 2017).
- SMITH, C. A. (2010): *Presidential Campaign Communication. The Quest for the White House*. Cambridge: Polity Press.
- SMOLÍK, J. (2013): Krajně pravicové politické strany v zemích V4: historie a současnost. In: *Sociológia*, roč. 45, č. 4, s. 385-410.

- SOROKIN, J. (1997): Politický diskurs: politika istolkovania ponjatia. In: BAZYLEV, V.; SOROKIN, J. (ed.): *Političeskij diskurs v Rosii. Materialy rabočego soveščania*. Moskva, s. 57-62.
- STRADIOTOVÁ, E. (2012): Weblogs in education. In: *The multiple faces of an english teacher*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej, s. 173-185.
- STRITZEL, H. (2007): Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond. In: *European Journal of International Relations*, roč. 13, č. 3, s. 357-383.
- SULLAWAY, M. (2017): Hate Crime, Violent Extremism, Domestic Terrorism – Distinctions without Difference. In: DUNBAR, E.; BLANCO, A.; CRÉVECOEUR-MACPHAIL, D. A. (eds.): *The Psychology of Hate Crimes as Domestic Terrorism. U.S. and Global Issues*, s. 89-122.
- SVOBODOVÁ, J. (2013): Identita komunikantů v jednom typu mediálního politického interview. In: *Bohemica Olomucensia*, 3., s. 230-248.
- SZOMOLÁNYI, S.; MESEŽNIKOV, G. (1997): Das Parteiensystem der Slowakei. In: SEGERT, D.; STÖSS, R.; NIEDERMAYER, O. (eds.): *Parteiensysteme in postkommunistischen Gesellschaften Osteuropas*. Opladen: Westdeutscher Verlag, s. 134-155.
- ŠEJGAL, E. (2000): *Semiotika politického diskursa*. Moskva: Peremena.
- ŠNÍDL, V. (2015): Fico si svojrázne upravuje štatistiky, za vraždením v Európe nestoja len moslimovia. In: *Denník N*. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/296746/fico-si-svojrálne-upravuje-statistiky-za-vraždením-v-európe-nesoja-len-muslimovia>> (13. 1. 2016).
- ŠNÍDL, V. (2017): Kotlebovci vťahujú do župných volieb migrantov, z Klusa vyrobili hovorcu islamu. In: *Denník N*. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/820573/kotlebovci-vtahuju-do-zupnych-volieb-migrantov-z-klusa-vyrobili-hovorcu-islam>> (12. 7. 2017).
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR: Výsledky parlamentných volieb. Dostupné na: <<http://www.statistics.sk>>, (10. 2. 2017).
- ŠTEFANČÍK, R. (2008): *Christlich-demokratische Parteien in der Slowakei*. Trnava: UCM.
- ŠTEFANČÍK, R. (2010): *Politické mládežnícke organizácie na Slovensku*. Bratislava: IUVENTA.
- ŠTEFANČÍK, R. (2012a): *Uvažovanie o politike (nielen) v nemecky hovoriacom prostredí*. Trnava: SSRP.
- ŠTEFANČÍK, R. (2012b): Inštitucionálne podmienky politickej rekrutácie a selekcie kandidátov: Slovensko pred parlamentnými voľbami 2010. In: *Politologická revue*, č 1, 2012, s. 17-32.
- ŠTEFANČÍK, R. (2015): Politische Sprache im Konzept der sozioökonomischen Konfliktlinien. Eine politikwissenschaftliche Perspektive. In:

- ŠTEFANČÍK et al.: *Aktuelle Tendenzen in der Sprachwissenschaft*. Eisenstadt: E. Weber Verlag, s. 136-156.
- ŠTEFANČÍK, R. (2016a): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) (2016b): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM.
- ŠTEFANČÍK, R. (2017): *Financovanie politických strán na príklade Nemecka, Rakúska a Švajčiarska. Výzva pre Slovensko?* Praha: Machiavelli Press.
- ŠTEFANČÍK, R.; LENČ, J. (2012): *Mladí migranti v slovenskej spoločnosti. Medzinárodná migrácia, moslimovia, štát a verejná mienka*. Brno: Tribun EU.
- ŠTEFANČÍK, R.; NEMCOVÁ, A. (2015): The emigration of the Czechoslovak inhabitants in the language of the communist propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, roč. 20, č. 1, s. 89-105.
- ŠTETKA, V. (2002): J. Jiráček, B. Říchová: Politická komunikace a médiá ... Recenzia. In: *Revue pro média*, 2002, č. 3. Dostupné na: <http://rpm.fss.muni.cz/Revue/Revue03/recenze_jirak_richova.htm> (15. 6. 2017).
- ŠTEVKOV, P. (2016): Jarjabek pre PL natvrdo: Eurohujeri majú pocit, že ak má no-go zóny Paríž, majú byť aj v Bratislave. Nevieme si poradiť s integráciou časti Rómov, čo potom s ľuďmi vychovanými v úplne inom kóde? In: *parlamentnelisty.sk*, 19. 1. 2016. Dostupné na: <<http://www.parlamentnelisty.sk/arena/rozhovory/Jarjabek-pre-PL-natvrdo-Eurohujeri-maju-pocit-ze-ak-ma-no-go-zony-Pariz-maju-byt-aj-v-Bratislave-Nevieme-si-poradit-s-integraciou-casti-Romov-co-potom-s-ludmi-vychovanymi-v-uplne-inom-kode-260324>> (15. 7. 2017).
- ŠTRAUSS, D. (2004): Systém politických strán a hnutí. In: ROLKOVÁ N. (ed.): *Desaťročie Slovenskej republiky*. Bratislava: Matica slovenská, s. 80-95.
- ŠUĽMAN, J. (2014): Vojna epochy pozdneho feudalizmu. In: *Raznoglasija*, 5. 10. 2014. Dostupné na: <<http://www.colta.ru/articles/specials/4512>> (12. 9. 2016).
- ŠUŠOL et al. (2012): *Informačná politika*. 2. vydanie. Bratislava: STIMUL.
- TA3 (2015): V Politike. Bezpečnosť Slovenska. In: *TA3*. Dostupné na: <<http://www.ta3.com/clanok/1072856/bezpecnost-slovenska.-html>> (20. 4. 2016).
- TAKÁČOVÁ, M. (2005): *Výučba cudzích jazykov a politolingvistický koncept v aplikácii na nefilologickej fakulte*. Dostupné na: Dostupné na:

- <http://www.fem.uniag.sk/uveu2005/zbornik/zbornik/sekcia_6/takacova.pdf> (20. 5. 2016).
- TALBOT, M. (2007): *Media discourse: representation and interaction*. Edinburgh: University Press.
- TASR (2016a): R. Fico: Musíme zabrániť vytvoreniu ucelenej moslimskej komunity. In: *teraz.sk*. Dostupné na: <<http://www.teraz.sk/slovensko/r-fico-musime-zabranit-vytvoreniu-u/174982-clanok.html>> (23. 1. 2016).
- TASR (2016b): Šéf SNS Danko: Veľké skupiny moslimov by sa u nás nemali usadiť! In: *Plus 1 deň*. Dostupné na: <<http://www.pluska.sk/spravy/z-domova/sef-sns-danko-velke-skupiny-moslimov-nas-nemali-usadit.html>> (23. 2. 2017).
- THIES, C. (20113): *Kulturelle Vielfalt als Legitimitätselement der internationalen Gemeinschaft*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- TOMAN-BANKE, M. (1996): *Die Wahlslogans der Bundestagswahlen 1949-1994*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- TRAMPOTA, T., VOJTECHOVSKÁ, M. (2010): *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál.
- UCHVANOVA-ŠMYGOVA, I. F. (1998): Kauzal'nyj analiz političeskogo teksta. In: UCHVANOVA-ŠMYGOVA, I. F. a kol.: *Metodologija issledovanija političeskogo diskursa. Vypusk 1*. Minsk: BGU, s. 45- 52.
- UCHVANOVA-ŠMYGOVA, I. F. a kol. (2002a): *Metodologija issledovanija političeskogo diskurza: aktual'nyje problemy sodržatel'nogo analiza obščestvenno-političeskich tekstov. Vypusk 3*. Minsk: Technoprint.
- UCHVANOVA-ŠMYGOVA, I. F. (2002b): Diskurny analiz v kontexte sovremennyh issledovanij. In: UCHMANOVA-ŠMYGOVA, I. F. a kol.: *Metodologija issledovanija političeskogo diskursa: aktual'nyje problemy sodržatel'nogo analiza obščestvenno-političeskich tekstov. Vypusk 3*. Minsk: Technoprint, s. 6-28.
- ULLMAN, R. (1983): Redefining Security. In: *International Security*, roč. 8, č. 1, s. 129–153.
- UŠIAK, J.; NEČAS, P. (2011): Societálny a politický sektor v kontexte bezpečnosti štátu. In: *Politické vedy*, roč. 14, č. 1, s. 30-49.
- VAN DIJK T. A. (1989): *Jazyk. Poznanije. Kommunikacija*. Moskva: Progress.
- VAN DIJK, T. A. (1994): Discourse Analysis and Social Analysis. In: *Discourse & Society*, roč. 5, č. 2, s. 163–164.
- VAN DIJK, T. A. (1997): What is Political Discourse Analysis? In: BLOMMAERT, J.; BULCAEN, C. (eds.): *Political Linguistics: Special edition of Belgian Journal of Linguistics*, roč. 11, s. 11-52.

- VAN DIJK, T. A. (2000): The Reality of Racism. On analyzing parliamentary debates on immigration. In: ZURSTIEGE, G. (ed.): *Festschrift. Für die Wirklichkeit*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, s. 211-225.
- VAN DIJK, T. A.; KINTSCH, W. (1983): *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic Press.
- VÁŇA, T. (2013): *Jazyk a totalitarizmus*. Brno: CDK.
- VERŠININÁ, T. (2001): Metafora v politickom diskurse: tradicii i sovremennost'. In: TOMAŠPOĽSKÝ, V.; ČUDINOV, A. (eds.): *Lingvistika: Buleteň Ural'skogo lingvističeskogo obščestva*. Jekaterinburg, s. 5-9.
- YBIRAL, Z. (2003): *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Praha: Portál.
- WHITE, T. H. (1961): *The Making of the President, 1960*. New York: Atheneum.
- WCEVER, O. (2007): Securitization and Desecuritization. In: *International Security*, roč. 3, s. 66-98.
- YULE, G. (2000): *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- ZAVRL, I. (2016): Sprache der Politik – Nützliche Zweideutigkeit. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie*. Bratislava: EKONÓM, s. 20-27.
- Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o výhrade svedomia. Dostupné na: <<http://www.justice.gov.sk/dwn/10/ZmlVyhSv-N1.rtf>>, (1. 9. 2012).
- Zmluva o zlúčení DS a SDKÚ. Dostupné na: <<http://www.sdkuonline.sk/-stanovy>>, (12. 5. 2006).
- ŽÚBOROVÁ, V. (2010): Re-definícia typológie politických aktérov v kontexte s politickou komunikáciou a politickým marketingom. In: *Slovenská politologická revue*, roč. X., č. 2, s. 59-86.
- ŽÚBOROVÁ, V. (2011): Get Negative – the Case of Offensive Campaign in 2010 Slovak Parliamentary Election. In: *Slovenská politologická revue*, roč. 2011, č. 1, s. 71-87.

9. Zoznam tabuliek, grafov a schém

Tabuľky

1. Rok založenia politickej strany a obdobie v parlamente	91
2. Orientačné znázornenie pozície slovenských politických strán vo vzťahu k Európskej únii a európskej integrácii	111
3. Rozsah venovaný téme medzinárodnej migrácie v predvoľných programoch	114

Grafy

1. Migrácia ako problém na národnej úrovni	115

Schémy

1. Oblasti politického jazyka	17
2. Tri dimenzie politiky	21
3. Oblasti a témy politolingvistiky	22
4. Oblasti politického slovníka	23

10. Zoznam skratiek

ANO	Aliancia nového občana
CDU	Christlich Demokratische Union Deutschlands
CSU	Christlich-Soziale Union in Bayern
DS	Demokratická strana
DÚ	Demokratická únia
EÚ	Európska únia
HLSĽS	Hlinkova Slovenská ľudová strana
KDH	Kresťanskodemokratické hnutie
KSS	Komunistická strana Slovenska
LS-HZDS	Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko
LSNS	Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko
MK	Maďarská koalícia
MOS	Maďarská občianska strana
NDS	Národno-demokratická strana
NR SR	Národná rada Slovenskej republiky
OLaNO	Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti
SaS	Sloboda a Solidarita
SDKÚ-DS	Slovenská demokratická a kresťanská únia - Demokratická strana
SDE	Strana demokratickej ľavice
SDSS	Sociálnodemokratická strana Slovenska
SKDH	Slovenské kresťansko-demokratické hnutie
Smer-SD	Smer – Sociálna demokracia
SMK	Strana maďarskej koalície (Strana maďarskej komunity)
SNR	Slovenská národná rada
SNS	Slovenská národná strana
SOP	Strana občianskeho porozumenia
SR	Slovenská republika
ZRS	Združenie robotníkov Slovenska
SZS	Strana zelených na Slovensku

11. O autoroch

Doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D. vyštudoval politológiu a nemecký jazyk a literatúru na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. S podporou Konrad-Adenauer-Stiftung v rokoch 2005 až 2006 absolvoval postgraduálne štúdium politológie aj na Friedrich-Schiller-Universität v Jene. Doktorandské štúdium ukončil na Katedre politológie Fakulty medzinárodných vzťahov Vysokiej školy ekonomickej v Prahe v roku 2010. V roku 2016 sa habilitoval v odbore politológie na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Medzi rokmi 2002 a 2012 pôsobil na Katedre politológie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a nasledujúce dva roky na Katedre histórie a európskych štúdií tej istej fakulty. Od roku 2012 na Fakulte aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave, momentálne na Katedre interkultúrnej komunikácie.

Vo svojej vedecko-výskumnej činnosti sa prioritne venuje medzinárodnej migrácii, politickým stranám a politickým mládežníckym organizáciám, volebnej kampani, politickej participácii mladých ľudí a interdisciplinárnemu pohľadu na výskum politického jazyka.

Doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD. vyštudovala sociálne a politické vedy (špecializácia učiteľstvo filozofie a sociálno-politických vied) na Filozofickej fakulte Kyjevskej štátnej univerzity Tarasa Ševčenka v Kyjeve (Ukrajina) a neskôr odbor slovanská filológia (špecializácia ruský jazyk a literatúra) na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Doktorandské štúdium ukončila na Katedre ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2011. V roku 2016 sa habilitovala v odbore slovanské jazyky a literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

V rokoch 2006-2012 pôsobila na Katedre románskych a slovanských jazykov Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave (do 1. 10. 2011 Ústav jazykov EU v Bratislave) a od roku 2012 na Katedre rusistiky a východoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Vedecká profilácia Iriny Dulebovej zahŕňa problematiku teoretického výskumu súčasného ruského jazyka (so zreteľom na lexikológiu, frazeológiu, štylistiku), lingvokulturologie, politickej lingvistiky a komparatívneho výskumu politického a mediálneho diskurzu slovanského areálu.

12. Summary

The aim of the authors of this publication was to find out how the cleavages affecting the formation of the Slovak political party system have been reflected in the political language. The publication describes two decades of political communication development of systemic political parties, as well as the verified possibility of observing the development of cleavages through the research of political communication. The authors' research is based on the hypothesis that each dominant cleavage had had its distinctive language, which either disappeared on the one hand, rather quickly, at a time when the given cleavage lost its intensity or was completely overcome or has been present in political communication up to this day, in case the cleavage persists. In the examples, the authors pointed out the fact that, for politicians who represent voters in the long run or may have come back into active political life after several years, their current communication may reveal the residuals of a political dictionary characteristic of the 1990s cleavages.

The basis of the three most important political conflicts with an impact on the development of political parties and the party system formed following issues 1: the future of Slovakia as a part of Czechoslovakia or as an independent state; 2. acceptance or rejection of the political style of Vladimír Mečiar and his government; 3. slow socio-economic transformation or strenuous steps towards liberalization of market conditions. In addition to the three cleavages (federalism versus secessionism, westward orientation vs. eastward orientation, and socio-economic cleavage), the language of the communism vs. anticommunism cleavage has been presented.

Taking into account the lexical aspect of the political language of the Slovak political elite, it can be stated that mainly the topic of the nation-state organization of the Slovak Republic, as well as the topic of the political style of Vladimír Mečiar and his third government, have particularly influenced the political vocabulary. At the same time, the language of this cleavage identifies the similarities between the language of communist propaganda before 1989 and the means expressing the vocabulary of the HZDS, SNS and ZRS leaders, as well as the loyal journalists they used to depict the opposition negatively. At this cross connection between communist propaganda and the language of the democratic party elite, the absence of a discussion on political correctness has been identified,

and/or about the rightness or inaccuracy of the use of certain terms characteristic of undemocratic regimes.

The publication also analyses the language of current cleavages, such as the state vs. church, eurooptimism vs. euroscepticism, as well as equal cleavages like openness vs. demureness and system vs. antisystem. While some of the issues characteristic of these cleavages were originally marginal, with the gradual formation of the Slovak party system, they became important factors with the impact on development for a certain period, and/or very existence of political parties.

In summary, the development of political parties and the party system can also be explored by analysing the development of the political language. Therefore, the authors of publications analyse the nature and particularities of the language of politics and political discourse in detail. They also point out the importance and the specifics of applied interdisciplinary politolinguistic observations as well as the number of theories that are being examined today in the world and Slovakia in the field of political linguistics. In the publication, it is emphasized that the concept of cleavages can be tested not only by political or sociological methods, but linguists can also bring new impetus to this research. Knowledge of the language of politics – politolinguistics fulfils all the prerequisites for establishing not only between linguists but also between professionals who represent humanities and social sciences in other Slovak academic workplaces.

Recenzenti:

doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.

Mgr. Nina Cingerová, PhD.

Vydal: Vydavateľstvo EKONÓM, Bratislava 2017

ISBN 978-80-225-4414-6